

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
Інститут підготовки юридичних кадрів для СБУ Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
Тернопільський комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти
Університет імені Альфреда Нобеля
Одеський державний університет внутрішніх справ
Академія когнітивних та природничих наук

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ

**ЗГУРТОВАНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ: АКТУАЛЬНІСТЬ,
ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ**

16-17 травня 2024 року,
м. Кривий Ріг

Кривий Ріг – Полтава

УДК [316.454.4:316.3]:355.01(082)

Редакційна колегія:

Шрамко Ярослав – доктор філософських наук, професор, ректор Криворізького державного педагогічного університету;

Олена Караман – доктор педагогічних наук, професор, ректор ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»;

Віталій Курило – доктор педагогічних наук, професор, голова вченої ради ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», академіка Національної академії педагогічних наук України;

Ярослава Юрків – доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»;

Ірина Трубавіна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»;

Тамара Василюк – кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету;

Наталія Островська – кандидат педагогічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»;

Ілля Лисоконь – доктор філософії з освітніх, педагогічних наук, асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету;

Ія Шимко – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету.

*Схвалено Науково-методичною радою
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол № 9 від 06.06.2024 року)*

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державного закладу
«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(протокол № 11 від 21.06.2024 року)*

Згуртованість суспільства в умовах воєнного стану: актуальність, виклики та шляхи їх подолання : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Кривий Ріг, 16-17 травня 2024 року. Кривий Ріг : КДПУ ; Полтава : ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2024. 396 с.

У збірнику тез висвітлено вітчизняний досвід з забезпечення соціальної згуртованості засобами соціальної роботи, соціальної педагогіки; досвід забезпечення адаптації та інтеграції біженців в розвинутих країнах; законодавчі ініціативи, юридичні та політико-правові шляхи вирішення проблеми єдності та згуртованості суспільства в умовах воєнного стану; міжнародний досвід соціальної роботи і надання соціальних послуг в умовах воєнного стану; мультидисциплінарний характер забезпечення соціальної згуртованості в умовах війни; психосоціальну підтримку населення в умовах війни, збереження ментального здоров'я, соціальну підтримку і допомогу вразливим категоріям населення соціальну згуртованість як категорію національної безпеки, соціальної держави, педагогіки, соціальної психології, філософії тощо.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ, ПЕДАГОГІКИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТОЩО. УКРАЇНСЬКІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ УКРАЇНЦІВ. МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИЙ ХАРАКТЕР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Бабій Юлія

Війна на тильному боці..... 15

Балаш Лілія, Лисюк Ольга, Перетятко Любов

Безпекові пріоритети розвитку зовнішньоекономічної діяльності України.. 18

Калашнікова Людмила

Соціальна згуртованість як необхідна умова повоєнного відновлення України: оцінки соціологів..... 21

Клопота Ольга

Аналіз чинників підвищення згуртованості українського суспільства в умовах воєнного часу..... 24

Ковалик Ігор

Смисли та цінності УХВЛ – основа для соціальної згуртованості українського суспільства..... 26

Кокора Валерій, Трубавіна Ірина

Вплив сучасних ЗМІ на соціалізацію сучасної молоді..... 33

Косигіна Мирослава, Барановська Людмила

Вплив національної ідеї на соціальну згуртованість..... 34

Костіна В., Потіхенська О.

Розвиток взаємопідтримки та згуртованості молоді територіальної громади в умовах воєнного стану..... 36

Кохановська Дарина, Логінова Марина

Соціальне виховання та права людини в сучасному українському суспільстві..... 39

Куруч Анна

Взаємодія сектору безпеки і оборони з громадськими організаціями в процесі реінтеграції учасників бойових дій..... 41

<i>Лобанова Алла, Даніш Вадим</i> Політична пропаганда та методи її впливу на масову свідомість в умовах російсько-української війни.....	43
<i>Лобанова Алла</i> Солідаризація українського суспільства в умовах російсько-української війни: характеристики і виклики.....	46
<i>Майнаєв Фарідун</i> Формування згуртованості учнів в умовах воєнного стану.....	50
<i>Макогончук Наталія</i> Збройний конфлікт і соціальна згуртованість.....	52
<i>Медведєв Олег</i> Динаміка громадської думки у питаннях ідентичності, мови, історичної пам'яті та геополітики в контексті соціальної згуртованості.....	54
<i>Морозова Юлія, Шимко Ія</i> Теоретичні аспекти особливості соціалізації сучасної молоді в умовах євроінтеграції.....	58
<i>Мосейко Андрій</i> Соціальна згуртованість в системі розбудови миру.....	61
<i>Мошаренкова Тетяна</i> Родинні традиції як засіб формування сімейних цінностей у майбутніх офіцерів Збройних Сил України.....	63
<i>Неїжпапа Людмила</i> Соціальне партнерство в соціальній роботі як умова згуртованості громади	67
<i>Нетребенко Арсеній, Чиганов Олександр</i> Розвиток соціальних послуг під час воєнного стану: виклики та можливості для України.....	70
<i>Новікова Ольга, Панькова О.</i> Національна ціннісна конкурентоспроможність як перевага українців й ментальне підґрунтя для стійкості.....	73
<i>Отрощенко Наталія</i> Соціальна мобілізація людей як важливий показник спроможності громади..	77
<i>Першина Катерина</i> Перспективи, стратегії та напрямки вдосконалення співпраці сектору безпеки і оборони та громадянського суспільства в Україні.....	80

Поліщук Марина, Соляник Марина	
Теоретичні аспекти соціальної роботи з дитиною в сімейному патронаті....	82
Присяжнюк Валерія	
Основні концепції соціальної політики України в сучасних умовах.....	85
Примак Юлія	
Психологічний дискурс: соціальна згуртованість в умовах невизначеності через війну.....	88
Размолодчикова Іванна	
Волонтерство як умова згуртованості суспільства в умовах воєнного стану	91
Руденко Юлія	
Європейська модель громадянської ідентичності як засаднича модель інтеграції українського суспільства.....	93
Семенова Алла	
Концептуалізація суспільної згуртованості в умовах соціальної реальності воєнного часу: психопедагогічний аспект.....	96
Сергієнко Тетяна	
Соціальна згуртованість: ключовий фактор національної безпеки.....	102
Сіткар Віктор, Сіткар Степан	
Війна як випробування на спроможність згуртувати українське суспільство: акмеологічний підхід.....	104
Степаненко Вікторія	
Критичне мислення як основа соціальної згуртованості та когнітивної безпеки в умовах інформаційної агресії.....	108
Сухін Кирило, Логінова Марина	
Згуртованість суспільства в умовах воєнного стану.....	111
Трубавіна Ірина	
Поняття про формування соціальної згуртованості засобами соціальної роботи.....	112
Хоменко Людмила	
Соціальна згуртованість як важлива складова супротиву українців.....	115

Чижик Дмитро

Дилема взаємозв'язку мови і національної ідентичності особистості крізь призму ідей і франка та можливості її вирішення..... 117

Чудик-Білоусова Надія

Соціальний працівник як суб'єкт реалізації соціальної політики в умовах воєнного стану..... 119

СЕКЦІЯ 2.

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ, ЮРИДИЧНІ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ. ПРОБЛЕМИ ЄДНОСТІ ТА ЗГУРТОВАНOSTІ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТА ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК ГАРАНТІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Корогод Світлана, Рукіна Діана

Аналіз національно-правових засобів імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав жінок..... 123

Мельник Владислав, Демків Анна, Власенко Євген

Право на соціальний захист працівників у сфері цивільного захисту в умовах воєнного стану..... 126

Нянько Валерія, Тараненко Людмила

Соціальні гарантії для звільнених військовополонених..... 130

Чередниченко О., Чаленко П.

Проблеми забезпечення конституційного права на свободу совісті та віросповідання в Україні в сучасних умовах: суспільно-історичний аспект 133

Чередниченко О.

Завдання, функції та роль правозахисних організацій у сучасному суспільстві..... 135

Шамша Діана, Логінова Марина

Взаємодія національної поліції з іншими органами у сфері безпеки та оборони в умовах воєнного стану..... 137

СЕКЦІЯ 3.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. МІЖНАРОДНІ ГУМАНІТАРНІ СТАНДАРТИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ. АДАПТАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ ЯК НОВИЙ НАПРЯМОК СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ. ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ БІЖЕНЦІВ В РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ

Береда М.

Інноваційні підходи до забезпечення адаптації та інтеграції біженців у розвинутих країнах..... 140

Джеджула Олена

Освітні послуги як чинник національної безпеки (досвід Ізраїлю)..... 143

Карпова Ірина

Соціальна допомога біженцям/особам тимчасового захисту із України у Німеччині..... 146

Лук'яненко Олена, Логінова Марина

Міжнародні стандарти якості життя та їх вплив на соціальну безпеку в Україні 150

Харківська-Дзюба Жанна

Вивчення інтеграції та адаптації українців, що мають статус тимчасового захисту, для розуміння їхньої взаємодії з новим соціокультурним середовищем (на прикладі Португалії)..... 152

Шаройко Дар'я

Міжнародний досвід підготовки кадрів для сектору безпеки та оборони в умовах військових конфліктів..... 155

СЕКЦІЯ 4.

ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ, ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я, СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА І ДОПОМОГА ВРАЗЛИВИМ КАТЕГОРІЯМ НАСЕЛЕННЯ. ДОСВІД РОБОТИ ДЕРЖАВНИХ ТА НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ВРАЗЛИВОСТІ НАСЕЛЕННЯ, АДАПТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ

Аксьонова Олена

Надання соціальних послуг з працевлаштування ВПО в державній службі зайнятості..... 158

Бойко Оксана

Організація психологічного захисту населення у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій..... 161

Бугайова Олена, Шимко Ія

Соціально-педагогічні технології допомоги дітям в умовах воєнного стану..... 164

Валєєв Руслан

Окремі аспекти рефлексії педагогами освіти в умовах війни та шляхи практичної адаптації..... 167

Василенко Олена, Шеремет Алла, Назарук Кирило

Технології соціальної діагностики в роботі з військовослужбовцями та їх сім'ями..... 170

Василюк Тамара, Васюк Любов

Співпраця громади та закладу вищої освіти у реалізації міжнародних гуманітарних проєктів ЮНІСЕФ (на прикладі міста Кривий Ріг)..... 174

Грубі Тетяна, Федорчук Максим

Психокорекційні аспекти відновлення психічного здоров'я особистості, яка перебувала в стресових та екстремальних умовах..... 177

Григоренко Валерія, Рассказова Ольга

Інклюзивна освіта як чинник соціальної згуртованості: прищеплення цінностей рівності та толерантності дітям з дошкільного віку..... 180

Дорохов Олександр

Вплив поведінкових девіацій на вияви домашнього насильства..... 186

Дуванська Катерина

Діагностика та критерії оцінки соціальної згуртованості суспільства в умовах воєнного стану..... 191

Дудченко Володимир, Поліщук Олександр

Особливості соціальної роботи в умовах воєнного стану і мобілізації..... 195

Дудченко Володимир, Поліщук Олександр

Філософія кооперативної освіти в умовах воєнного стану і мобілізації. Соціально-філософський аспект..... 198

Ihnatenko Kateryna

Child welfare during the war in Ukraine..... 202

<i>Керницький Олександр, Пасічник Володимир</i> Психосоціальна реабілітація військовослужбовців національної гвардії України, що отримали поранення під час бойових дій та робота з сім'ями: проблеми та шляхи вирішення.....	206
<i>Кікінежді Оксана, Савелюк Наталія</i> Психосоціальна підтримка психічного здоров'я населення через волонтерську діяльність.....	209
<i>Кіріченко Людмила</i> Особливості використання кейс-менеджменту в роботі з клієнтами в складних життєвих обставинах.....	216
<i>Конончук Антоніна</i> Дослідження професійного вигорання соціальних працівників як важлива умова якості соціальних послуг в умовах воєнного стану.....	218
<i>Корольова Катерина</i> Актуальність соціальної роботи з військовослужбовцями та членами сімей, що мають травматичний досвід.....	221
<i>Краснова Наталія</i> Напрями соціально-психологічної підтримки сімей військовослужбовців на рівні громади.....	224
<i>Кривоконь Наталія</i> Розвиток спроможності громади в наданні психосоціальної допомоги під час повномасштабної війни як чинник соціальної згуртованості.....	226
<i>Купчишина Валентина</i> Соціальна підтримка та психологічна допомога в умовах війни як запорука збереження ментального здоров'я особистості.....	229
<i>Кушна-Сурдіна Юлія</i> Роль організацій, які надають психосоціальну підтримку населенню в умовах війни.....	233
<i>Логінова Марина, Цигікало Ганна</i> Міжнародний досвід соціального захисту в умовах воєнного стану.....	235
<i>Логінова Марина, Бовт Анастасія</i> Гендерна безпека в кризових умовах: стратегії запобігання та протидії насильству в умовах воєнного конфлікту.....	238
<i>Логінова Марина, Страшко Вікторія</i> Психосоціальна підтримка населення в умовах війни.....	240

Логінова Марина, Тисовський Іван Адаптація соціальних працівників до екстремальних умов: від воєнного стану до кризового управління.....	241
Мельник Маргарита Арт-методи в кризових інтервенціях з дітьми.....	243
Мірошніченко Валентина Суспільна місія психолога в умовах воєнного стану.....	245
Молитва Кристина Психосоціальна підтримка населення як запорука збереження ментального здоров'я та стійкості.....	248
Морозов Сергій Сутність і зміст соціального супроводу військовослужбовців і членів їх сімей у Держприкордонслужбі України.....	250
Мусевич Руслан Проблеми запобігання і протидії гендерно зумовленому насильству в Україні під час російської агресії проти України.....	253
Неумивайченко Ольга Особливості сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.....	257
Остапенко Ігор, Шевяков Олексій, Герасимчук Олександр Психологічне забезпечення адаптаційно-інтеграційного потенціалу біженців в умовах вимушеної міграції.....	260
Павлик Надія, Гордон Марина, Оленцевич Наталія Соціальна підтримка людей зі статусом ВПО у приймаючих громадах.....	263
Рідкодубська Ганна, Хололеєнко Каріна Особливості інтеграції спорту в розвиток соціальної резильєнтності старших підлітків.....	266
Роман Наталя Діяльність ансамблю народної пісні як спосіб соціальної підтримки українців під час війни.....	269
Романовська Людмила, Соляр Наталія Технології соціальної роботи з людьми літнього віку в умовах війни в Україні.....	272
Сербова Ольга Пошук сенсу життя як шлях подолання страху смерті під час війни.....	275

Стьопін Микола, Хозраткулова Ірина	
Методика психосоціальної допомоги під час горювання.....	277
Трубавіна Ірина, Пірлік Кирило, Помазановський Артем, Козуб Владислав	
Психосоціальна підтримка як засіб профілактики правопорушень у дітей та молоді та підвищення соціальної згуртованості.....	280
Трубавіна Ірина, Острєцов Віктор, Редько Сергій, Лисенко Михайло	
Психосоціальна підтримка як складова кейс-менеджменту дітей та молоді в умовах воєнного стану.....	284
Тунтуєва Світлана	
Керівні принципи альтернативного догляду дітей: структура та застосування.....	287
Файдюк Олена	
Соціальна згуртованість громади, як фактор соціальної адаптації в ній учасниць бойових дій.....	290
Харламов Михайло	
Організація діяльності соціальних служб на прикладі роботи територіальних центрів надання соціальних послуг в Україні.....	292
Чернушенко Аліса, Кабусь Наталя	
Результати експериментальної роботи з профілактики наркотичної залежності старших підлітків у закладах освіти.....	295
Швед Ольга	
Особливості підтримки соціальними працівниками особам, які втратили близьку людину.....	298
Юрченко Любов	
Соціально-психологічні фактори та умови психологічного благополуччя людини.....	301
Якубова Людмила, Копаничук Дарія	
Теоретичні основи розвитку емпатії старшокласників.....	305
Яровий Олександр, Логінова Марина	
Роль соціальних працівників у підтримці благополуччя військових.....	307

СЕКЦІЯ 5.

ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ – ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ. ВПРОВАДЖЕННЯ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В УКРАЇНІ – ВИКЛИКИ ТА ДОСВІД

Байбарза Дар'я

Запобігання і протидія гендерно зумовленому насильству в умовах воєнного стану – досвід, проблеми, шляхи їх вирішення. Впровадження Стамбульської конвенції в Україні – виклики та досвід..... 309

Байдюк Наталія

Особливості протидії гендерно зумовленому насильству у Черкаській області..... 311

Басараб Ольга, Плюсик Богдана

Гендерні стереотипи як причина гендерно зумовленого насильства в умовах воєнного стану..... 314

Ганаба Світлана, Кондратюк Олександра

Психологічний портрет жінки-військовослужбовця: теоретичний аспект... 316

Зьолка Валентин

Правові основи реалізації Державною прикордонною службою України Державної політики щодо протидії гендерно зумовленому насильству в умовах збройного конфлікту..... 318

Левченко Катерина, Жуковська Галина, Досич Анатолій

Протидія сексуальному насильству під час повномасштабного вторгнення: досвід, проблеми та шляхи їх вирішення..... 322

Логінова Марина, Кільова Софія

Гендерне насильство в умовах воєнного конфлікту..... 326

Політило Марія-Анастасія, Цюприк Андрій

Методи протидії громадських організацій гендерному насильству в період війни..... 328

Солод В.

Знання з гендерної теорії та як один із інструментів формування соціальної згуртованості..... 330

Смоляр Влада, Логінова Марина

Визначення гендерно зумовленого насильства, сексуальне насильство та його поширення в умовах воєнного конфлікту..... 332

Царенко Ольга

Протидія гендерно обумовленому насильству в умовах збройного конфлікту державною прикордонною службою України..... 334

Чайківська Марія

Гендерні стереотипи та стигматизація в умовах воєнного стану..... 337

СЕКЦІЯ 6.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Арнаут Андрій

Готовність магістрантів до забезпечення правового контенту професійної самореалізації – чинник згуртованості соціуму за викликів сьогодення..... 341

Василюк Тамара

Формування національно-патріотичної компетентності студентів: теоретичні аспекти..... 344

Волкова Наталія

Збереження психічного здоров'я викладачів та студентів в умовах воєнного стану..... 348

Дейнеко Ірина

Особистісні детермінанти формування стилю педагогічного спілкування у майбутніх психологів..... 351

Дерев'янка Світлана

Підвищення кваліфікації соціальних працівників в умовах війни..... 354

Іонова Олена, Лупаренко Світлана

Особливості організації процесу навчання дітей у сучасних умовах..... 356

Лисоконь Ілля

Клуб соціального інвестора як форма забезпечення соціальної згуртованості в закладі вищої освіти..... 358

Максимовська Наталія

Трансформація підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення діяльності в умовах воєнного стану..... 361

<i>Островська Наталія, Сьомкіна Інна</i> Коучинговий підхід у формуванні професійної компетентності соціальних працівників до роботи з клієнтами в умовах війни.....	364
<i>Рідкодубська Ганна, Божкевич Роман</i> Теоретичний аналіз проблеми профілактики професійного вигорання соціальних працівників в науковій літературі.....	368
<i>Сільченков Данііл, Логінова Марина</i> Підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до соціально-психологічної реабілітації громадян, постраждалих внаслідок військових дій.....	370
<i>Тушко Клавдія, Тушко Дмитро</i> Соціально-професійні основи розвитку персоналу Державної прикордонної служби України.....	373
<i>Чередниченко О.</i> Принципи професійної етики як методи військової освіти та національно-патріотичного виховання.....	375
<i>Шапарєва Н.</i> Імідж керівника закладу освіти як управлінська технологія.....	379
<i>Шимко Ія</i> Соціальна згуртованість головний концепт підготовки сучасних фахівців соціальної роботи.....	381
<i>Шимко Ія, Стабровський Сергій</i> Проектна діяльність як складова професійного розвитку соціального педагога вищої школи в умовах воєнного стану.....	385
<i>Шимко Ія, Хільчевський Богдан</i> Патріотичне виховання молоді в умовах російсько-української війни.....	388
<i>Якубова Людмила, Гродська Анна</i> Сучасний стан вивчення проблеми розвитку ефективної комунікації майбутніх працівників соціальної сфери.....	392

СЕКЦІЯ 1.
СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ, СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ, ПЕДАГОГІКИ, СОЦІАЛЬНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТОЩО.
УКРАЇНСЬКІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА
СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ УКРАЇНЦІВ.
МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИЙ ХАРАКТЕР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Бабій Юлія

докторка технічних наук,
головна редакторка редакційного відділення видавництва
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0003-2717-1283

ВІЙНА НА ТИЛЬНОМУ БОЦІ

Український волонтерський рух – є явищем відносно молодим. До 2014 р. волонтерство у нашій країні розвивалося досить повільно. Але Революція Гідності, анексія Криму та війна на Донбасі все змінили. Друга хвиля підйому волонтерського руху в Україні пов'язана з повномасштабним вторгненням російської федерації, де волонтерські організації почали відігравати роль маркетингових компаній, які вивчають потреби фронту на локальному рівні, здійснюють мозаїчний збір коштів з різних джерел, пошук, замовлення та придбання як в Україні, так і за кордоном певного обладнання, продуктів тощо та працюють як логістичні компанії, які забезпечують завезення, оформлення й транспортування до споживача.

Понад два роки триває повномасштабне вторгнення. Але російські окупанти продовжують й надалі атакувати мирні українські міста, вбиваючи мирних жителів. І, як показує практика, спротив та незламність духу українців – невичерпні, і кожен з нас щодня працює та виборює перемогу!

До війни основним напрямком моєї діяльності була освіта та наука. Але війна все обнулила і я, в прямому сенсі цього слова, підсіла на «голку волонтерства». Для мене було новим – пробивати мури і вигадувати, як реалізувати той чи інший проєкт або ідею, де знайти під це кошти тощо. Але чи не найголовніше, чого нас навчила війна: ми завжди можемо більше, ніж ми очікуємо від себе!

Легко та банально сказати, що вторгнення змінило все, воно перевернуло наше життя шкереберть, змінило нас та нашу буденність, зокрема чіткість, конкретність, виваженість та вибагливість. З іншого боку, мені здається, що

війна розбудила багатьох. І мене вона також розбудила. Безумовно я цікавилась громадськими та суспільними справами, але це все зводилося до коментування подій, не більше.

Коли ти підсидаєш на адреналінову голку волонтерства, мільйона дзвінків на день, драйву, коли ти у месенджерах переписуєшся то і з донатером, то і з виробником обладнання, чи то з міським головою або народним депутатом, то ще з кимось – все горить, ти весь час у русі – потім буде «ломка».

Після Перемоги доведеться привчати себе зранку неспішно пити капучіно з кедровими горішками в улюбленій кав'ярні, писати неспішно наукові статті, а не зриватися та в обідню годинну перерву кудись бігти вирішувати волонтерські справи. Цей навик потрібно буде собі повертати.

Скажу відверто, війна вирвала мене зі свого крісла, скасувала мої плани і кинула у вир людей, з якими я мало спілкувалася до повномасштабки. І здається, що зустрічі з цими людьми, час, проведений спільно, спільні справи – вони розбудили мене, змусили по-іншому поглянути на життя. І не тільки зі мною так сталося – уся країна нарешті відкрила для себе людей, праця яких до війни не вважалася престижною і не дуже цінувалася, часто критикувалася та зневажалася...

Війна змусила будувати Україну з нуля. Вона все обнулила і тепер поволі кожен з нас наповнюється новим сенсом. І зміни вже відбуваються, зокрема у нашому ставленні до того, як забудовувати міста, які будувати школи, якими мають бути будинки; як нам дбати про безпеку чи про людей з обмеженою мобільністю, інвалідністю тощо. Ці зміни, насамперед, відбуваються в наших головах.

Такого єднання не було під час Майданів, бо тоді ми були розділені політично, а інша частина – байдуже спостерігала. Сьогодні ж байдужих не має, піднялися навіть ті, хто раніше зневажливо махали рукою.

Пафосні заклики до європейців «не дати українцям захлинутися» межують із трагічними, дуже приватними розповідями про загиблих військових та вкрай графічними замальовками суворо військового побуту. Зокрема, перше – дратує українців, друге – жахає європейців, які незагартовані щоденним «споживання» подібних історій.

Хочу відмітити, на мою думку, сильну тезу відомого українського прозаїка та поета Андрія Любки, з яким мене свого часу звела волонтерська діяльність: «Про Україну часто говорять як про країну між / поміж – між Сходом і Заходом, між Європою й Азією. Наче ми міст. Це гарна метафора, але на практиці вона жахлива, бо на мосту не живуть. На мосту неможливо жити. Там постійно протяг. Міст – це споруда для переходу. Але не дім». Це поки що найвигідніший комунікативний шлях, той, де найлегше – це зійтися на будь-якому з цих між / поміж, аніж на чийсь стороні. Весь час українцям доводиться балансувати між власним життям, роботою та війною.

Протягом цих років повномасштабки, спільно з однодумцями, друзями, колегами є не лише ініціаторами збору коштів для Збройних Сил України та Сил оборони, але й вигадуюмо креативні заходи, щоб донатити було не лише

потрібно, але й цікаво, придумуємо щось цікаве, щоб знову й знову «завести» й мотивувати донатерів. Зокрема минулого року довелося побувати співорганізатором двох успішних благодійних аукціонів, проведених на користь військовослужбовців з відділу силової підтримки Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Пригадую, для нас це було щось нове і незнайоме, а тому й цікаве, як в плані організації, так і в плані участі. Лоти були різноманітні, за якими стояла особиста й особлива історія або у них були вкладені власні зусилля, зокрема це: цікаві військові трофеї; артилерійський «привіт» оркам; журнали та книги за підписами відомих політиків, письменників та діячів культури; картини та плакати відомих художників; підписи відомих історичних постатей, зокрема плакат відомого американського журналу «Time» з підписом Головнокомандувача Збройних Сил України (2021–2024 рр.), Героя України Валерія Залужного; ексклюзивний шматочок фюзеляжу нашої «Мрії» та багато іншого, які діставалися через власні зв'язки, друзів та колег. Все було легко, цікаво й атмосферно, а головне – результативно.

На сьогоднішній день накопичився такий собі «капітал» у вигляді окремих блокнотів із записами осіб, з якими познайомилася під час повномасштабки, френдів по Фейсбуку, зустрічами, подіями, звітами зі зборів тощо. Волонтерство розширило не лише мій світогляд, але й коло знайомств від діячів культури та мистецтв, журналістів, людей бізнесу, місцевих, обласних та народних депутатів, військових – від солдата й до Головнокомандувача!

Сьогодні ми продовжуємо не лише допомагати війську, а й реалізуємо різні інноваційні проекти для підвищення обороноздатності держави, зокрема проводимо наукові розробки з вдосконалення програмного забезпечення для засобів протидії, розробки з виготовлення електронних компонентів, електронних приладів та інших механізмів для засобів протидії із залученням зібраних волонтерських коштів, грантової підтримки та коштів меценатів.

У розріз сказаного, мені хочеться, щоб наша підтримка й наше протистояння ворогу були й надалі такими ж хоробрими, одностайними та монолітними.

Балаш Лілія

кандидатка економічних наук, доцентка кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-5950-5236

Лисюк Ольга

кандидатка економічних наук, доцентка кафедри підприємництва та торгівлі Львівського національного університету природокористування м. Дубляни, Україна
ORCID: 0000-0001-5121-359X

Перетятко Любов

кандидатка економічних наук, доцентка кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-7383-8045

БЕЗПЕКОВІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Сьогодні цілий світ разом з Україною – жертвою шовіністичної тоталітарної держави, що нахабно наважилась поставити під сумнів порядок мирного співіснування держав і націй, тією чи іншою мірою відчуває негативні наслідки неспровокованої агресії з боку північного сусіда.

За оцінками Світової організації торгівлі неприкрита московська агресія проти України стала не лише причиною серйозної гуманітарної кризи, а й суттєво вплинула на погіршення стану світової економіки – скорочення обсягів виробництва і торгівлі, підвищення цін на продовольство та енергоносії тощо.

Загалом за обсягами експорту товарів і послуг 2022 рік міг би бути для нашої країни рекордним за всю історію незалежності.

Так, ще у січні-лютому 2022 року спостерігалася позитивна динаміка у цій царині – в порівнянні з відповідним періодом минулого року приріст становив 34% [3].

Однак, у березні 2022 року відбулося різке скорочення обсягів експорту за кордон (на 50% у порівнянні з лютим та на 56,0% – з січнем), а у грудні 2022 року цей показник становив лише 57,9% від січневого рівня [3].

Негативні глобальні наслідки від воєнних дій в Україні найбільше спостерігаються на ринку зернових, що значно посилює ризики для продовольчої безпеки у багатьох регіонах світу.

Як свідчить експертне середовище, у сезоні 2022/2023 Україна за обсягами виробництва пшениці перемістилася з 7 на 10 місце або до рівня сезону 2014/15.

Втім, беручи до уваги ту обставину, що наші аграрії працювали в умовах повномасштабної агресії з боку одвічного ворога українського народу, статус учасника ТОП-10 серед світових виробників пшениці можна без перебільшення вважати за значне досягнення у цій важливій складовій міжнародного поділу праці [55].

Через зменшення експорту товарів з України, спричинене злочинними діями держави-агресора, бідніші країни постають перед загрозою політичної нестабільності, що може вплинути на безпекову ситуацію у всьому світі [1].

Сьогодні жодна країна не може забезпечити належний рівень свого розвитку без тісних зв'язків з іншими закордонними партнерами, без використання переваг міжнародного поділу праці та науково-технічного співробітництва.

Така форма взаємодії між національними економіками отримала назву зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД), а наріжним каменем зв'язків між країнами виступає світовий ринок – сфера обумовлених певним чином економічних відносин, що ґрунтується на міжнародному поділі праці.

Проявом цих зв'язків є такі форми міжнародних економічних відносин: торгівля, міграція робочої сили, рух капіталів, валютно-кредитні відносини.

Історія виникнення та розвитку ЗЕД сягає епохи формування такої інституції, як держава.

На сучасному етапі міжнародна торгівля, попри особливості національних законодавств, в цілому базується на принципах, передбачених Статутом Організації об'єднаних націй. До них, зокрема, належать:

- рівність державних суверенітетів;
- недопустимість застосування сили чи загрози її застосування;
- недоторканість державних кордонів та територіальна цілісність держав;
- право націй на самовизначення;
- невтручання у внутрішні справи та мирне вирішення суперечок;
- дотримання прав людини;
- належне виконання міжнародних зобов'язань;
- міжнародна співпраця.

Тут слід зауважити, що на практиці згадані вище принципи ООН далеко не завжди дотримуються усіма учасниками міжнародної торгівлі. Так, нині маємо за приклад обурливе порушення норм міжнародного законодавства з боку московського агресора щодо блокування експорту українського зерна, яке може спровокувати ще більше загострення глобальної продовольчої кризи. Тому світове співтовариство, а особливо найбільш прогресивна його частина, не мають права допустити, щоб подібна поведінка стала прецедентом для інших країн. Зло має бути покараним – це наріжний камінь будь-якої цивілізованої правової системи.

З аналізу наведеного нижче графічного матеріалу можна побачити, як позначилася московська агресія на обсягах експорту зерна з України (рис.1 і рис. 2).

Так, згідно проведених розрахунків динаміки помісячних обсягів українського зерна за 9 місяців 2023 року було встановлено достатньо імовірну тенденцію (коефіцієнт апроксимації – 0,928), яка найкраще описується експоненціальним рівнянням $y=1421,7e^{-0,1559t}$, де t – порядковий номер місяця.

Звідси отримано прогнозне значення обсягів експорту зерна – 7199,2 млн. дол. США, що на 25,3% менше за рівень 2019 року.

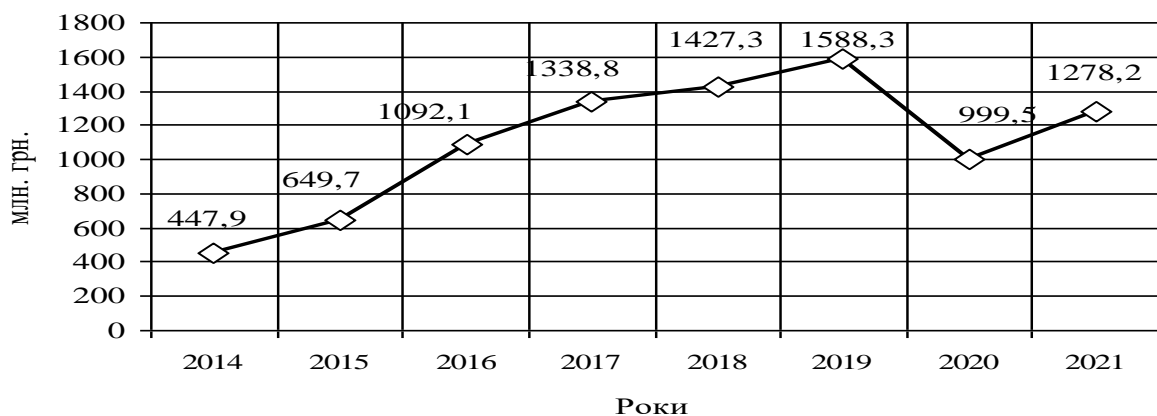
На сучасному етапі система правових норм, що діють у міжнародній торгівлі серед більшості країн світу, регулюється Світовою організацією торгівлі (СОТ), створеною у 1995 році.

Згідно з процедурами СОТ 16 травня 2008 року Україна стала повноправним членом цієї Організації.

Приєднання України у 2008 році до Світової організації торгівлі відкрило нові перспективи для забезпечення поступального розвитку економіки держави.

Тепер наша країна, як повноправний член СОТ, може впливати на формування правил світової торгівлі з метою максимального врахування інтересів України [3].

Якщо ж розглянути динаміку обсягів капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг за 2014-2021 рр. Львівської області (дані за 2022 рік органами статистики не публікувалися), де вагома частка припадала на галузь агровиробництва, то можна побачити, що значення цього показника упродовж років суттєво коливалося і якоїсь чіткої статистично підтвердженої тенденції тут не спостерігалось (рис. 1.3).

Рис. 1. Динаміка обсягів капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг за період 2014-2021 рр.

Джерело: [3]

Втім, не можна не звернути увагу на ту обставину, що з 2014 по 2019 рр. позитивний і доволі стабільний тренд таки мав місце, а вже у 2020 та 2021 рр. ситуація стала більш непрогнозованою.

Зрозуміло, що за умови повномасштабної військової агресії з боку північного «сусіда» забезпечення галузі сільськогосподарського виробництва фінансовими та кредитними ресурсами є питанням надзвичайно складним, однак, постійний пошук додаткових ресурсів та шляхів їх ефективного використання, а також залучення капіталів країн-партнерів неодмінно повинні дати свої позитивні результати, що сприятиме розвитку галузі та компенсації втрат України у продовольстві та сировині, спричинених війною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. WTO Secretariat note examines impact of the crisis in Ukraine on global trade and development URL : https://www.wto.org/english/news_e/news22_e/devel_08apr22_e.htm (дата звернення : 11.10.2023)
2. Державна служба статистики України. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/sg/sgo.html> (дата звернення : 12.04.2024)
3. Експорт з України під час війни: як змінилась структура постачань української продукції за кордон. *Економічне правда*. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/24/692959/> (дата звернення : 19.04.2024)
4. ТОП-10 країн виробників пшениці в 2022/23 МР. *LNZ Group* URL : <https://www.lnz.com.ua/news/top-10-krain-virobnikiv-psenici-v-202223-mr> (дата звернення : 20.04.2024)
5. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організацій у Женеві. *Світова організація торгівлі (СОТ)*. URL : <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/svitova-organizaciya-torgivli-sotot> (дата звернення : 23.04.2024)

Калашнікова Людмила

доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна
ORCID: 0000-0001-9573-5955

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ОЦІНКИ СОЦІОЛОГІВ

Від початку повномасштабного вторгнення вітчизняні науковці, спираючись на результати емпіричних соціологічних досліджень, неодноразово наголошували на кількісно-якісних зрушеннях в українському суспільстві, пов'язаних з високим рівнем прояву соціальної згуртованості й солідаризації, посиленням горизонтальних зв'язків як на рівні міжрегіональних структур, так і територіально-поселенських об'єднань [4, с. 147; 2]. У цьому сенсі важливими є й зміни показників інституційної та міжособистісної довіри, тренди нівелювання меж соціальної нерівності, подолання соціального відчуження від держави та інших соціальних інститутів суспільства, які сьогодні стали

провідним ресурсом успішного супротиву російській агресії та є потенціалом повоєнного відновлення у майбутньому.

Так, фахівцями Київського міжнародного інституту соціології було проведено дві хвили загальнонаціонального опитування щодо комплексної оцінки життєстійкості українців (1 хвиля: вересень-листопад 2022 р. опитано 4327 осіб; 2 хвиля: червень-серпень 2023 р. – 4995 респондентів; вибірка квотна, репрезентативна за віком, статтю та регіоном проживання інформантів на підконтрольній території) [1; 3]. Проведення дослідження передбачало бальне оцінювання (від 0 до 10 балів) низки показників, які відповідають основним складовим елементам соціальної згуртованості, зокрема ідеться про показники ідентифікації громадян, їх орієнтації на досягнення спільного блага, довіри до державних інституцій, а також реалізації колективних дій.

Отримані дані засвідчують наявність високого рівня соціальної згуртованості по всій території України, попри те, що у 2023 р. порівняно з 2022 р. дещо знизилися показники вертикальної солідаризації через погіршення взаємовідносин громадян з владою, а відтак і незначним зниження рівня довіри до неї. Говорячи про регіональній особливості вияву рівня соціальної згуртованості слід означити суттєве зростання у прифронтових областях (Херсонській, Сумській, Чернігівській, Харківській, Одеській, Миколаївській).

Таблиця 1

Узагальнення результатів дослідження SCORE 2022-2023 [1]

Показники соціальної згуртованості	2022	2023
Ідентифікація:		
1) відчуття приналежності до своєї країни;	9,5	9,3
2) плюралістична українська ідентичність.	8,2	8,2
Орієнтація на спільне благо:		
1) соціальна толерантність;	7,7	7,9
2) відчуття громадянського обов'язку.	7,6	7,3
Довіра до державних інституцій і діячів:		
1) довіра до місцевих органів влади;	6,3	5,2
2) відчуття, що влада піклується;	5,8	4,5
3) довіра до центральних органів влади;	5,6	4,4
Дії заради спільного блага:		
1) співпраця в громаді;	5,5	5,6
2) громадська активність.	3,3	3,5

Значення показників відчуття приналежності до своєї країни й плюралістичної ідентичності доволі високі, що засвідчує яскраву вираженість процесів соціальної згуртованості та їх глибоке вкорінення у культурну традицію. Найвищим рівень усвідомлення того, що українцем можна бути незалежно від етнічного походження чи віросповідання, спостерігається в Одеській, Тернопільській, Дніпропетровській та Чернівецькій областях.

Боротьба проти спільного ворога суттєво зміцнила горизонтальну згуртованість, що посилює спільне благо і сприяє зростанню толерантності до окремих верств населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, біженців, представників інших національностей та віросповідань тощо, а відтак демонструє відкритість до діалогу з такими групами людей. З іншого боку, посилюється неприязнь відносно колаборантів, ухилянтів, осіб з проросійськими орієнтаціями, жителів окупованих територій та ін. У регіональному розрізі показники соціальної толерантності тим вищі, чим далі від лінії фронту, що пов'язано з відчуттям прямої соціальної загрози від означених груп населення на території окупованих, звільнених чи прифронтових областей.

Вертикальна згуртованість визначається високими показниками інституційної довіри до військових, поліціантів, надзвичайників, представників громадських організацій, волонтерів й т. д. Довіра до місцевих органів влади дещо вища, ніж до державних урядовців на рівні країни в цілому, що пояснюється наявним досвідом безпосередньої взаємодії інформантів з представниками означених гілок влади щодо вирішення нагальних питань. У 2023 р. найнижчі показники рівня довіри до української влади зафіксовано у Херсонській та Сумській областях. Тривалість ситуації безвихіддя загострює у респондентів бажання забезпечення власного життя, відтак коливання показників довіри до влади пов'язане з її неспроможністю у повній мірі гарантувати безпеку життєдіяльності громадян. Подібна ситуація повинна стати поштовхом до запровадження інновацій, зокрема, у сфері інформаційної відкритості влади щодо надання якісних державних послуг, посилення підзвітності, зменшення рівня корупції, тим самим сприяючи посиленню вертикальної згуртованості.

Відчуття громадянського обов'язку та прагнення до соціальної активності визначає ресурс для зміцнення внутрішніх зв'язків як на рівні громади, так і держави в цілому. Найпоширенішими формами соціальної активності серед українців є участь у виборчому процесі, практики участі в благодійних заходах, благоустрою територій проживання та підписання петицій. Рівень соціальної активності корелює з такими соціально-демографічними показниками, як рівень освіти та матеріального благополуччя – чим вище останні, тим соціально активнішими є інформанти. Найвищі показники співпраці в громаді зареєстровано у Львівській та Харківській областях.

Узагальнюючи, слід означити, що результати соціологічної оцінки рівня соціальної згуртованості українського суспільства, зокрема визначення розподілів даних у регіональному розрізі, особливо важливі для запровадження управлінських стратегій повоєнного відновлення і подальшого розвитку України. Означені тенденції варто враховувати для розробки програм зміцнення інституційної довіри, реалізації партисипативного підходу до управління на місцях, інвестування профільних ініціатив і цільових програм підтримки окремих категорій населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Комплексна оцінка стійкості населення, яка ґрунтується на дослідженні SCORE (SHARP). *Результати дослідження SHARP 2023. Хвиля 2*. Київ : Київський міжнародний інститут соціології, 2024. 28 с. URL : https://kiis.com.ua/materials/news/20240126_n/PRE_SHARP2_Wave2_Initial-analysis_06.12.2023_UKR.pdf.
2. Мігачова О. Як війна змінює українське суспільство. *Укрінформ*. 12 липня 2022. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3527305-ak-vijna-zminue-ukrainske-suspilstvo.html>.
3. Соціальна згуртованість в Україні : тенденції за даними індексів reSCORE 2023 та SCORE 2021. Ч. 1 / за ред. Р. Мініча, Київ : Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), ПРООН, 2024. 38 с. URL : https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_Social-Cohesion-in-Ukraine_UKR_March.7.2024.pdf.
4. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с. URL : https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2023/Maket_Ukr_suspilstvo_2023.pdf.

Клопота Ольга

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології та соціальної роботи
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна
ORCID: 0000-0003-1262-805X

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ПІДВИЩЕННЯ ЗГУРТОВАНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Значні, а тим більше – несподівані й багатофакторні зміни у житті суспільства, стають значним викликом, своєрідним тестом на зрілість, життестійкість як для особистості, так і для соціальних груп в цілому.

Події, які відбуваються зараз, в умовах воєнного стану спонукають не лише до актуалізації власних адаптивних ресурсів, але й також до осмислення узагальнення і систематизації набутого досвіду (не лише індивідуального, а й групового) [1], [4]. У цьому зв'язку, буде доцільним зацентрувати увагу на деяких характеристиках згуртованості українського суспільства в умовах сьогодення.

Перш за все, серед позитивних аспектів варто зауважити той факт, що після початку повномасштабного російського вторгнення, народ України здивував світ силою єднання, мужності, незламності, що сприяло стрімкій популяризації іміджу України та українського в різних куточках світу. До того ж, велика кількість кваліфікованих фахівців різних галузей, які опинились в різних країнах, долучилось до цієї популяризації, змінюючи стереотипи сприйняття українців. Подібні прояви інформаційного фронту, спрямовані як на

привернення уваги до кривавих подій, що відбуваються в Україні (особливо на окупованих та прифронтових територіях), так і на активну популяризацію вітчизняного сучасного досвіду у різноманітних галузях і сферах діяльності, безперечно сприяли зміцненню згуртованості українців як соціальної групи, так і світу – з Україною.

З іншого боку, не меншої уваги заслуговують й негативні чинники, спричинених російським вторгненням на територію України. Серед низки небезпечних наслідків для соціального середовища – зростання рівня агресивності в інформаційному просторі, поширення сумнозвісної тенденції «розділяй та володарюй», що значною мірою сприяє розшаровуванню суспільства. Йдеться про прояви неприйняття чи засудження співрозмовника, засновані на конфлікті: регіональної приналежності, місця перебування (у рідному місті чи вимушено переміщені), рівня активності у волонтерській або громадській діяльності та багато інших. Означені негативні прояви відволікають як громадян, так і посадовців від невідкладної соціально значущої роботи, відтягують ресурси, які могли б сприяти наближенню перемоги та допомозі людям, які її дійсно потребують.

Нарешті, аналіз сучасних тенденцій згуртованості українського соціуму був би неповним, без урахування чинників, що мають вплив на динаміку інклюзивних процесів у суспільстві.

Військова російська агресія мала серед своїх наслідків значне ускладнення й трансформацію інклюзивного освітнього простору, перед різноманітними фахівцями соціальної сфери України постала проблема організації професійної взаємодії з кардинально новими категоріями учнів та студентів з особливими освітніми потребами. Йдеться, по-перше, про тих дітей та підлітків, особливі потреби яких зумовлені отриманими пораненнями, посттравматичним стресовим розладом тощо, або ж тих дітей з ООП, стан яких значно погіршився у наслідок набуття досвіду життя в умовах воєнного стану. По-друге, постійно зростає кількість дорослих (військових і цивільних громадян), які набули інвалідності у наслідок бойових дій, перебування в полоні тощо. Усі вони, а також члени їх родин потребують фахової психологічної та соціально-педагогічної реабілітації, реадаптації й реінтеграції в суспільство. Відповідно, набуває особливої ваги підготовка не лише професіоналів, але й суспільства в цілому до адекватного сприйняття і повноцінної взаємодії з такими людьми в різних сферах. Створення умов для реалізації власних потенційних можливостей людьми з інвалідністю (набутою під час війни) сприятиме уникненню відтоку ресурсів та, навпаки, збагаченню потенціалу суспільства у різних його сферах і, таким чином, підвищенню його згуртованості.

Наукові надбання країн, які мають досвід щодо подолання різноманітних наслідків воєнних дій, представлені зокрема працями Т. Burki [2], L. Cerna [3], S. McCloskey [5] та інших потребує осмислення і адаптації до вітчизняних умов. Із цього випливає необхідність розробки і поширення нових форм і методів як професійної (психологічної, соціально-педагогічної тощо), так і соціальної взаємодії в цілому.

Підсумовуючи, варто зазначити, що урахування дії позитивних чинників та попередження впливу негативних – сприятиме підвищенню згуртованості суспільства засобами соціальної роботи, соціальної педагогіки, що набуває особливої значущості в умовах воєнного стану. Саме тому й стратегії подолання фахових викликів потребують узагальнення наявного досвіду, а також розробки й упровадження інноваційних технологій соціальної та соціально-педагогічної роботи задля згуртування й гармонізації життя українського суспільства на різних його рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Левченко К. Б. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військових конфліктів : нач.-метод. посіб. Київ: агентство «Україна», 2015. 176 с.
2. Burki T. Kh. Health of Ukrainian citizens under threat from conflict and displacement. *Lancet Respir Med*. 2022 May; 10 (5). DOI: 10.1016/S2213-2600(22)00093-5 (дата звернення :18.04.2024).
3. Cerna, L. Refugee education : Integration models and practices in OECD countries, OECD Education Working Papers, 2019. №203. *OECD Publishing, Paris*. URL : <https://doi.org/10.1787/a3251a00-en> (дата звернення :12.04.2024)
4. Lunov V., Lytvynenko O., Maltsev O., & Zlatova L. The Impact of Russian Military Aggression on the Psychological Health of Ukrainian Youth. *American Behavioral Scientist*. 2023. 67 (3). P. 426–448. URL : <https://doi.org/10.1177/00027642221144846> (дата звернення : 28.04.2024)
5. McCloskey S. The war in Ukraine has revealed a hierarchy of victims. *Policy and Practice*. 2022. (34). 138–149. URL : <https://www.developmenteducationreview.com/issue/issue-34/war-ukraine-has-revealed-hierarchy-victims> (дата звернення : 29.04.2024).

Ковалик Ігор

Голова ГО «Гуртом!», головний спеціаліст ТОКІППО,
координатор програми впровадження УХВЛ
в закладах освіти Тернопільської області 2021–2024 рр.,
м. Тернопіль, Україна

СМИСЛИ ТА ЦІННОСТІ УХВЛ – ОСНОВА ДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Дата 24 лютого 2022 року проявила ціннісні орієнтири українців, про які ми самі собі не признавалися – це прагнення воювати за свободу, гідність, також здатність до взаємопомочі. Вже третій рік війни ці проявлення гартуються на полі бою і стверджуються як цінності української національної ідентичності. Ми воюємо не тільки ЗСУ, а й родинами, селами, містами, українською діаспорою. Успіх у війні напряду узалежнюється і від спроможності громадян

(жителів) до соціальної згуртованості (СЗ), наявності об'єднуючих факторів: які допомагають усвідомити спільне минуле і стабілізувати бачення спільного майбутнього. Традиційно ними є духовні і моральні цінності і ціннісні орієнтири особистості.

Основою *соціальної згуртованості*, її опорою є *система цінностей* українця. Якщо опора міцна, тоді можемо припустити за Віктором Гюго, що **згуртованість народжуватиме непереможних**.

Поняття цінності – це дещо позитивне з погляду задоволення духовних та матеріальних потреб людини [14]. Відповідно до цього виділяють два типи цінностей: 1) матеріальні – ті, які задовольняють насущні потреби людини; 2) духовні (в нашому аналізі і моральні цінності) – ті, які відроджують особистість у новій якості (це сфера суспільної свідомості, яка тяжіє до духовної сфери суспільного життя).

Духовні і моральні цінності пов'язані ціннісним вибором, твердістю моральних позицій особистості, здатністю «вийти» за межі її безпосередньої потреби. Цінності, котрі вражають моральну орієнтованість і ціннісний сенс поведінки людини, ще називають ціннісними орієнтирами.

Соціальна згуртованість розглядається, як характеристика суспільства, що має справу із зв'язками та відносинами між соціальними одиницями, такими як: окремі особи, групи, об'єднання, а також територіальні угруповання [5]. Ключовими аспектами СЗ є: міцність соціальних відносин, спільні цінності, почуття спільної ідентичності та приналежності до єдиної громади, довіра серед членів громади, а також ступінь нерівності та невідповідності.

Спробуємо з'ясувати як СЗ залежить від духовних і моральних цінностей людини.

Щоб пояснити поняття СЗ науковці застосовують різні підходи і керуються різноманітними інструментами для досліджень.

Пауль Бернард (Paul Bernard) розглядаючи характер відносин у суспільстві за конкретними сферами діяльності соціальних суб'єктів (політична, економічна, соціокультурна) вказав на стрижневі фактори:

- у політичній сфері – це політична активність громадян;
- в економічній сфері – рівність (соціальна справедливість);
- у соціокультурній сфері це визнання права на відмінності, яке свідчить про існування «діалогу цінностей» [1].

Дослідниця явища соціальної згуртованості Джейн Дженсон (Jane Jenson) [2] в першому серед з п'яти вимірів СЗ, розглянула пару протилежностей: Приналежність (belonging) / Ізоляція (Isolation). Вивчаючи цінності, особливості колективної ідентичності, у висновку зазначила, що суспільство вважається згуртованим, якщо громадяни є причетними до певних спільнот і мають єдині базові цінності. В іншій парі протилежностей: Визнання (Recognition) / Відторгнення (Rejection) індикатором соціальної згуртованості зазначила розвиток інституцій, (офіційних чи неформальних, державних чи приватних), які підтримують, а не підривають відмінності у владі, ресурсах і в цінностях.

Хочу зауважити що важливим є введення в перелік вимірів соціальної згуртованості цінності соціального капіталу. Зокрема науковиця Регіна Бергер – Шмітт [3] наголосила, що для досягнення рівних можливостей необхідно працювати і розвивати наявний соціальний капітал, адже, в разі його дефіциту політика відновлення СЗ не буде ефективною [4]. Вона перелік вимірів соціальної згуртованості звузила до двох вимірів цінності рівності і цінності соціального капіталу. При чому сам вимір соціального капіталу – це аспекти, які вважаються соціальним капіталом суспільства (соціальні зв'язки, спільні цінності і норми, довіра до інших людей та суспільних інститутів, почуття солідарності, почуття приналежності до однієї спільноти та спільної ідентичності) також базується на духовних і моральних цінностях.

Спільним в результатах роботи дослідників є висновок, що соціальна згуртованість закоріненена на цінностях особистості, сім'ї, спільноти, громади, народу, нації.

В 2012 році в інформаційному просторі України було запрезентовано Українську Хартію вільної людини (далі Українська Хартія, Хартія), документ в якому відштовхуючись від історичних здобутків українського народу, автори описали спільне бачення шляху до майбутнього молодої української нації. Ініціативна група «Першого грудня» до складу якої ввійшли українці – радянські дисиденти, представники української діаспори, всесвітньо відомі українські науковці-інтелектуали згуртувалися навколо цінностей описаних в тексті Української Хартії і вказали «... укладаємо цю Хартію, щоб висловити те, як бачимо життєві орієнтири для нашого суспільства, і водночас дати поштовх до об'єднання всіх людей, які хочуть доброго і гідного життя в Україні і навколо неї».

Євген Сверстюк учасник Ініціативної групи «Першого грудня» представляючи Українську Хартію зазначив: «Хартії з'являються як вісники нових часів і — вісники розриву з минулим. Ми маємо з чим розривати. ХХ сторіччя було запереченням любові і милосердя. Воно явило принцип насильства в теорії і в практиці. І той принцип зазнав краху» [6].

«Отже нам є від чого відвертатися. Відвертаємось від імперії, побудованої на утилітарних вартостях. Відвертаємось від методів насильства і брехні. І відвертаємось від карликуватих кремлівських ідей відновлення «імперії зла».

Автори тексту Хартії вважали, що УХВЛ спричинить до трансформації цінностей української еліти і суспільства.

Щоб з'ясувати як «життєві орієнтири для суспільства» можуть призвести до «об'єднання всіх людей, які хочуть доброго і гідного життя в Україні і навколо неї», або підвищення рівня соціальної згуртованості, окреслимо смисли тексту Української Хартії.

Текст УХВЛ – простий для розуміння, але в його «тілі» «запаковано» значна кількість конструктивних блоків, або смислових конструктів [7, 8] (речитативів).

Тож як текст Української Хартії вільної людини може послужити українцям прийти до оптимальної соціальної згуртованості?

Для дослідження тексту розставлю важливі акценти у використаних смислових конструктах духовних і моральних цінностей та в структурі документу Української Хартії вільної людини, які можуть стати «крапками» росту *соціальної згуртованості* українського суспільства.

1 – «Бути вільною людиною» (або духовна цінність свободи) є ключовим ціннісним орієнтиром сучасного українця.

2 – Текст УХВЛ прописаний, як маршрутна карта формування цінностей розвитку особи і суспільства в «нароцуванні» цінностей від «Бути вільною людиною», «Бути українцем» до «Бути успішною державою», «Бути учасником демократичної спільноти народів».

Ось як один з авторів Хартії Любомир Гузар охарактеризував важливість ціннісного орієнтиру сучасного українця – свободу або «Бути вільною людиною» під час Національного круглого столу в 2012 році: «Нам же сьогодні ж бракує, двох речей: <...> (перше) бракує відважного осмислення, що таке свобода. Я думаю, що одним із великих завдань нашого часу, яке ми хочемо зреалізувати, хочемо осмислити, що значить бути свободним, яке це для нас важливе і що ми повинні робити, щоби оцю свободу духа здобути вповні, тою свободою жити. Отак, нам Господь Творець дав її на те, щоби ми могли при допомозі тої свободи бути собою. А пізніше зараз за тим іде друге питання: чи не повинні би ми це робити спільними силами і організувати цю нашу працю, це наше зусилля в такий спосіб, щоби ми спільними силами — всіми — здійснювали оце поняття свободи у нашому власному житті, в усіх аспектах нашого людського життя. <...> свобода — це є необхідна, конечна частина для здійснення нашої людської природи. А якщо *природа кожної одиниці* — то значить також і *природи спільноти*. І ми повинні вважати це нашим справжнім пріоритетом особисто, але також і суспільно» [6].

Тобто пізнання свободи особистості і *згуртованість* українського суспільства навколо свободи є провідною лінією, **метою** Української Хартії вільної людини. Свобода, або «бути вільною людиною» ключова «несуча» духовна цінність цього тексту, а послідовність цінностей Хартії веде українців до *згуртування* у відкрите суспільство та до вершини створення успішної держави вільних людей.

Визнання себе вільною людиною ставить перед кожним українцем ряд **завдань**. Наприклад:

- Пізнати і опанувати особисту свободу.
- Змінити свою ідентичність, тобто взяти відповідальність за українську мову, історію, культуру, як власні духовні цінності.
- Згуртуватися з іншими жителями України бути активним громадянином, разом творити успішну українську державу.

Сьогодні українське суспільство виокремилосся з радянської імперії і перебуває в процесі творення української нації вільних людей [10, 11]. А це радикально інший підхід до спільного життя.

Грецьке суспільство, яке заклало за часів розквіту модель співжиття вільних людей, стверджувало що «кожен живе і приймає вибір тут і зараз».

Підхід «Советского человека»: Сьогодні я ще буду жити «по-старому», зроблю помилки, вирішу свої питання, а завтра я буду новий і хороший. І не тільки я, а і всі ми разом будемо «правильними»: і громада, і народ» (Мераб Мамардашвілі (1930–1990) – грузинський філософ, д.ф.н.) [8].

Тому автори одним постулатів – «наріжних каменів» Української Хартії прописали що «Мораль і духовні цінності не можуть бути відкладеними на завтра. Вони завжди потрібні сьогодні». Без переходу на модель співжиття вільних людей запропонованих древніми греками, ми не здатні змінити свій український світ, зробити його вільним.

Звідси в тексті Хартії наголос на усвідомленні духовних цінностей: української мови, історії, культури, не може бути відкладеними на потім, адже тільки їх прийняття і згуртованість навколо них дозволить зробити наступний вже колективний крок «бути відкритим суспільством» і «бути успішною державою», «бути учасником демократичної спільноти народів».

Запропоную наступний важливий акцент в УХВЛ:

Формулювання ціннісних орієнтирів УХВЛ мають смислове навантаження «Бути» та мають означення яким «бути».

Чому провідним речитативом в смислових конструктах ціннісних орієнтирів виступає дієслово «Бути»? «бути українцем», «бути господарем», «бути відкритим суспільством».

«Бути» в тексті Української Хартії – це категорія внутрішнього розвитку, інтелектуальне зусилля над собою. Можна припустити що автори привнесли розуміння речитативу з древніх релігійних джерел, в яких завжди означаються відносини людини з різноманітними важливими суб'єктами, зокрема, в іудаїзмі [12], (лекція Ігоря Козловського) запропонована схема трьох рівнів «договорів» людини з трьома суб'єктами: зі світом, з собою, з Богом.

В перший «договір зі світом» характеризує рівень розвитку людини як істоти яка постійно чогось потребує (вимагає). На даному рівні Людиною напрацьовується мистецтво отримувати - «Мати». «Мати» і не прикладати при цьому зусиль.

Наступний «договір з собою» (зі своїм Я) це рівень розвитку людини «Бути», це період нашого дорослішання який характеризується не тільки спрямованістю – отримувати, але й віддавати, тобто людина робить зусилля, щоб працею примножувати те що має – і частину створеного віддати іншим людям. Тобто люди виходять зі стану дитячості і стають на шлях дорослішання.

Так от в Українській Хартії вільної людини орієнтирами жителям є договір з собою – «Бути», щоб наше суспільство в процесі зміни цінностей поступово позбулося «інфантилізму» і «патерналізму».

Тобто мало «мати» волю, права, державу, асоціацію з ЄС, а необхідно брати на себе відповідальність: і «бути українцем» в розвитку української мови і культури, «бути активним громадянином» в боротьбі за свою державу, «бути успішною державою» в проведенні реформ справедливості - самому проводити зміни тут і зараз, під час війни.

Коли ж звернутися до етимологічних джерел то слово «Бути» в давньослов'янській мові мало однакове значення зі словом «Буяти» тобто «Рости», «Зростати» [13]. Коли перефразувати назви цінностей в УХВЛ то вийде «зростати вільною людиною», «зростати успішною державою» і т.д.

Потрібно враховувати, що автори УХВЛ наголошують на речитативі «Бути» як смислового навантаженні на кожній цінності вільної людини, без якого цінність – просто поняття і не більше!

Важливим є означення цінностей Хартії прикметниками. Воно дає підсилення понять використаних в тексті. Викладемо це логічний ряд: «Після твого рішення – «бути вільною людиною», наступний крок до забезпечення подальшого твого вільного самовираження, це творення суспільства в якому відкриті відносини, тобто «бути відкритим суспільством»; ще крок – це творення держави, яка б дала достатній рівень безпеки і стабільності твоєму розвитку, тобто ти маєш не тільки отримати паспорт громадянина, а «бути активним громадянином», щоб гарантувати в державі свої теперішні і майбутні можливості – «бути успішною державою».

Формулюючи ціннісні орієнтири використовуючи дієслово «Бути» та використовуючи прикметники для означення цінності, автори створюють стимул для *соціальної згуртованості* громадян об'єднаних активністю і спрямованих на досягнення успішності впливу вказаних духовних цінностей українськості, громадянства, держави.

Ініціативна група Першого грудня по тексту Хартії спрямовує українців від опанування духовної цінності особистої свободи до згуртування навколо держави як духовної цінності народу і нації.

Ще одним важелем об'єднання українців, їх соціальної згуртованості, є приклад розвитку держав європейської спільноти і Північно-атлантичного союзу.

«Бути учасником демократичної спільноти народів» не менш важливий в зміні нашої системи духовних і моральних цінностей – але йде наступним після «бути успішною державою».

«... ми постаємо перед Європою і світом як єдине цілісне національне явище, – і з нас питається як з держави, якою ми захотіли бути. Насамперед стояла проблема інтелектуальної інтеграції.

Хай кожна людина подумає, відчує, співмірить себе з реальністю наявною і реальністю, в якій би хотіла, щоб, принаймні, жили її діти. Державу можна побудувати, вистраждавши ідею цієї держави. Це в Євразію можна скотитися інертним нежиттєздатним людським матеріалом – там уже чекають із лопатою. А в Європу можна інтегруватися, вистраждавши і виборовши своє відчуття і розуміння Європи, – аж поки вона не стане, як у Мілоша, «родинною Європою» [9].

Важко не погодитися з процитованою думкою відомої перекладачки інтелектуалки, доньки Ліни Костенко – Оксани Пахльовської, цю лінію продовжують автори Хартії «Європейська інтеграція означає для нас не зовнішній, а внутрішній політичний курс».

Далі необхідно перемогти у війні і багато працювати.

Молода українська держава вже зараз стає гарантом цінностей «старої Європи» і отримала визнання, гідність від світу вільних людей.

Об'єднання українців навколо свободи, української держави і членства в ЄС і НАТО на сьогодні очевидно [15, 16].

З розібраних вище акцентів можна зробити **висновок**, що використання смислів тексту і цінностей Української Хартії вільної людини корисно використовувати як основу для *соціальної згуртованості* громадян України в різних сферах життя українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Bernard, Paul La cohésion sociale : critique dialectique d'un quasi-concept Social Cohesion : A Dialectical Criticism of a Quasi-Concept Cohesión social : crítica dialéctica de un cuasi-concepto *Lien social & Politiques. Lien social et Politiques*. Numéro 41, printemps 1999, p. 47–59. URL : <https://id.erudit.org/iderudit/005057ar>

2. Jenson J. Mapping social cohesion : The state of Canadian research. Ottawa : Canadian Policy Research Network. 1998. 48 с.

3. Бергер-Шмітт Р. Соціальна згуртованість як аспект якості суспільства : концепція та вимірювання : посібник. Манхайд, 2000.

4. Kearns A. and R. Forrest Social Cohesion and Multilevel Urban Governance. *Urban Studies*. 2000. Vol. 37, № 5–6: 995–1017.

5. Концепція соціальної згуртованості. *Соціальна згуртованість та розбудова спроможностей в українських громадах* : посібник. URL : <https://caritas-spes.org/uploads/admin/files/doc7.pdf>

6. Духовно-гуманітарний аспект : Національний круглий стіл. Стенограма першої сесії. 2012. URL : <http://1-12.org.ua/stenohramy-nks-ukrajina-na-shlyahu-dosamovidomlennya/stenohrama-pershoji-sesiji-duhovno-humanitarnyj-aspekt>

7. Рубський В. М. Світогляд як смисловий конструкт. *Гілея : науковий вісник*. 2018. Вип. 139 (2). С. 89–92.

8. Ковалик І. М. Спроба трансформації ідентичності українця через концепт української хартії вільної людини в період війни : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Дніпро, 5 травня 2023 року.

9. Пахльовська О. Барикади за свободу і за Європу. *День*. 16 листопада 2012 р. URL : <https://day.kyiv.ua/article/panorama-dnya/barykady-za-svobodu-i-za-yevropu>

10. Кисельов С. Національна ідентичність українців Дилема культурного і соціально політичного. *Політичний менеджмент*. 2003. № 2. С. 31–40.

11. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. Київ : «К.І.С.» С. 193.

12. Старий завіт. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Old_Testament

13. Задорожний В. Етимологічна давнина дієслова бути. URL : https://library.zu.edu.ua/vz/10/Vg_2003_10_10.pdf

14. Етика : навч. посіб. / В. О. Лозовой, М. І. Паннов та ін. Київ, 2002. С. 102–103.

15. Оцінка громадянами зовнішньої політики влади, ефективності міжнародної підтримки та впливу зовнішньополітичних чинників на Україну : Соціологічне дослідження центру Разумкова. 2024. URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-zovnishnoi-polityky-vlady>

-efektyvnosti-mizhnarodnoi-pidtrymky-ta-vplyvu-zovnishnopolitychnykh-chynnykiv-na-ukrainu-sichen-2024r

16. Соціологічне дослідження до дня незалежності : уявлення про патріотизм та майбутнє України (16-20 серпня 2023). URL : https://ratinggroup.ua/research/ukraine/soc_olog_chne_dosl_dzhennya_do_dnya_nezalezho_uyavlennya_pro_patr_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html

Кокора Валерій

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» Криворізького державного педагогічного університету м. Кривий Ріг, Україна

Науковий керівник:

Трубавіна Ірина

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ЗМІ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Актуальність проблеми зумовлена радикальністю молоді в суспільстві, бо молодь ще не пов'язана ніякими обставинами, угодами, обов'язками, вона може вільно пересуватися, більш критична і радикальна, що можна використати шляхом маніпуляцій. У воєнний стан ця проблема ще гостріша, бо боротьба за свідомість людей йде як інформаційна війна, яка може перейти в гібридну та реальну широкомасштабну агресію, тероризм тощо.

Особливостями сучасної молоді в Україні є: активність, відкритість до демократії, готовність повернутися в Україну для її відбудови, віра в перемогу, відкритість до змін, оптимізм, цікавість до громадського і політичного життя, наявність інших інтересів –музичних, спортивних тощо [4]. Вони віддають перевагу швидким та зручним способам доступу до новин та розваг. Усе це говорить, що якщо молоді цікаві ці аспекти життя, то вона буде цікавитися та займатися ними, шукати їх і відтворювати в повсякденному житті. А це означає, що її свідомість буде визначати її звичку і поведінку, вибір. При цьому основну масу новин та взагалі інформації, які впливають на свідомість, молодь черпає із ЗМІ. До них належать соціальні мережі [2].

Discord, WhatsApp, Twitch, OnlyFans, Twitter, Facebook, Instagram, Snapchat, блоги (Tik-tok) та інші різноманітні платформи для спілкування та отримання інформації. Ці ЗМІ відіграють значну роль у соціалізації молоді, формуючи їхні цінності, установки та поведінку. Таким чином ЗМІ впливає на соціалізацію молоді. Цей вплив може бути позитивним і негативним. Бо є різна інформація та різні методи і форми її подання. Так, кліповість, мозаїчність,

хаотизація подання інформації в ЗМІ не сприяє успішному засвоєнню інформації, навіть якщо вона корисна і позитивна для молоді і суспільства, несе виховний вплив [3]. На її засвоєння також впливає референтна група молоді, її найближче оточення, цінності суспільства, стереотипи суспільства, активність самої особистості, її вихованість та освіченість тощо [1].

Отже, треба знати, що читає і слухає, бачить молодь, обговорювати це з нею, вчити критичному мисленню щодо інформації, перевірці фейків, чим може користуватися ворог в ІІСО для дестабілізації нашого суспільства. Виникає питання про вміння аналізувати вплив ЗМІ самими педагогами і навчання їх цьому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Щербина В. Л. Соціалізаційні орієнтації сучасної студентської молоді : культурно-типологічний підхід. URL : <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/158133/157526>.

2. Барчі Б. В., Стретович Ю. О. Вплив ЗМІ на розвиток особистості. URL : http://dspace.msu.edu.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/4771/Influence_of_mass_media_on_personal_development.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Орап М. Вплив інтернет-ресурсів на змістові характеристики мовленнєвого досвіду дітей молодшого шкільного віку. URL : https://www.researchgate.net/publication/339588262_VPLIV_INTERNET_RESURSIV_NA_ZMISTOVI_HARAKTERISTIKI_MOVLENNEVOGO_DOSVIDU_DITEJ_MOLODSOGO_SKILNOGO_VIKU

4. Турчак А. Л. Засоби масової інформації як особливий чинник впливу на формування здорового способу життя молоді. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/84826447.pdf>

Косигіна Мирослава

здобувачка вищої освіти Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова,
м. Житомир, Україна

Барановська Людмила

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри суспільних наук
Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова,
м. Житомир, Україна
ORCID: 0009-0001-1400-776X

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ НА СОЦІАЛЬНУ ЗГУРТОВАНІСТЬ

За декілька останніх років наша держава пройшла через політичні потрясіння, соціальні конфлікти та воєнні дії, які розривають суспільство і саму Україну на підконтрольні та невідконтрольні уряду території. Створені штучно, імовірно проросійськими політиками, поділи України на правобережну,

лівобережну та західну частину, на так званих «ухилянтів» та призовників, на україномовних та російськомовних громадян стали загрозою для соціальної згуртованості. Розуміння суті соціальної та/або національної згуртованості в державі необхідне для залагодження взаємодії соціальних груп, що мають розбіжні погляди в баченні майбутнього країни. Соціальна згуртованість має бути частиною реалістичної довгострокової стратегії, спрямованої на сприяння реінтеграції тимчасово окупованих територій [1].

На думку Дж. Максвела, соціальна згуртованість – це процеси побудови спільних цінностей, скорочення нерівності в багатстві та доходах, що в цілому дозволяє людям, які стикаються із загальними викликами, відчувати, що вони займаються спільною справою і що є членами одного й того самого суспільства [2].

За словами О. Оржель, соціальна згуртованість – це певний стан розвитку спільноти (громади або суспільства), для якого характерні високий рівень добробуту, стабільний економічний розвиток, безконфліктне існування його членів, наявність довіри один до одного та спільної відповідальності за сучасне й майбутнє [2].

Аналізуючи та беручи до уваги стан усіх сфер функціонування нашої держави на даний час, ми можемо вважати, що перше визначення соціальної згуртованості Максвела – це шлях для досягнення соціальної згуртованості за Оржелем. Тобто саме побудова спільної національної ідеї для суспільства, яка буде прийнятною та зрозумілою для соціуму, надалі сприятиме досягненню самої мети, а також підвищенню рівня життя загалом.

Простим прикладом побудови згуртованості через загальну ідею може бути будь-яке незалежне підприємство. Його керівник визначає головну мету для начальників відділів, які, у свою чергу, ставлять завдання для підлеглих. Мета обов'язково повинна бути одна для всіх. Вона щонайменше має бути чіткою, зрозумілою, визначеною часовими рамками, реальною та досяжною. Усі працівники докладають максимальних зусиль для виконання різних завдань з однією метою, що і є першочерговою формою згуртованості.

Зараз національною ідеєю України є перемога. Ця національна мета за своєю важливістю знаходиться на першому місці на рівні інстинкту виживання, її досягненню сприяють протидія корупції, допомога армії, донати цивільного населення та робота волонтерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Газізуллін І., Гест А., Лемішка О., Солодова Д. До спільного майбутнього: Голоси з обох боків лінії дотику. Київ : Центр сталого миру та демократичного розвитку (SeeD), 2019. С. 83.
2. Гриненко А. М., Кирилюк В. В. Сучасні підходи щодо визначення понять соціальної згуртованості та соціального капіталу. 2017. С. 138.

Костіна В.

доктор педагогічних наук, професор, професор
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-2410-7497

Потіхенська О.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Соціальна робота»
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна

РОЗВИТОК ВЗАЄМОПІДТРИМКИ ТА ЗГУРТОВАНІСТІ МОЛОДІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Визначення ефективних шляхів підвищення згуртованості громади є актуальним напрямом соціально-педагогічних досліджень, вивчення якого сприятиме покращенню взаємовідносин та взаємодії між індивідами в критичних умовах конфлікту. Особливої уваги потребує пошук способів співробітництва та згуртованості для виживання в умовах воєнного стану, а також зміцнення потенціалу резильєнтності молоді в межах територіальної громади.

Аналіз наукової літератури та соціальної практики засвідчив наявність різних шляхів у вирішенні цієї проблеми. Так, Інститутом Громадянського Суспільства (ІГС) у межах проекту «Розробка рекомендацій щодо формування ефективних місцевих політик через вимірювання згуртованості громад» апробовано якісний метод дослідження - опитувальник для визначення рівня згуртованості з представниками цільової аудиторії під час організації роботи з фокус-групою, що дозволив визначити важливих агентів змін з метою підвищення згуртованості у громадах: молодь, яка прагне знайти можливості для самореалізації та розвитку; активістів, що організують волонтерські ініціативи та екологічні акції; підприємців, які створюють робочі місця та стимулюють місцеву економіку; педагогів, що виховують нове покоління українців; людей похилого віку, які діляться своїм досвідом та мудрістю [3].

Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування «Асоціація об'єднаних територіальних громад» у партнерстві та за підтримки Програми «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE) на базі Платформ «Соціальний захист та згуртованість» провели онлайн-вебінар на тему: «Згуртованість у територіальних громадах в період воєнного часу», за результатами напрацювань якого виокремлено, що в широкому розумінні згуртованість передбачає поєднання кількох складових: ідентичність, довіра, доступність, взаємодія та співпраця між різними територіальними осередками, а також підтримка з боку як державного так і громадського просторів [4].

За результатами дослідження SHARP зросли такі показники соціальної згуртованості та довіра: до всіх органів державної влади (і місцевих, і центральних); до державних інституцій; до відповідальних за національну безпеку та оборону, а також за реагування на надзвичайні ситуації. Також виявлено, що соціальна згуртованість та громадянський спротив підсилюють одне одного, а орієнтація на спільне благо сприяє згуртованості та є рушієм супротиву, а супротив сприяє зосередженню на спільне благо та робить міцнішим зв'язки з державою [6, с. 10–17].

Отже, на основі узагальнення вищезазначених досліджень можна стверджувати, що формування згуртованості громади є одним із важливих завдань у роботі фахівців соціальної галузі, що є особливо необхідним в сучасних умовах війни в Україні. Успішне його вирішення дозволяє покращити взаємодію, між членами спільноти на основі спільних цінностей, ідей, інтересів та цілей, сприяє вирішенню конфліктів та проблем, розвитку колективної ідентичності та спільної культури, що зміцнює почуття приналежності та відповідальності перед спільнотою, а також розумінню та прийняттю різноманітності індивідів у спільноті та формуванню більш демократичного середовища.

Враховуючи те, що в умовах воєнного стану, молодь є важливою соціальною групою, як для організації волонтерської діяльності так і для підтримання життєдіяльності громад, саме зараз є важливим розвиток потенціалу її резильєнтності в умовах громади. Сучасні науковці комплексно підходять до вивчення та визначення феномену резильєнтності та визначають її як: «здатність людини або соціальної системи вибудувувати нормальне, повноцінне життя в складних умовах» [5, с. 78]; «як рису і процес, а також як здатність організму, особи чи соціальної групи зберігати рівновагу, цілісність у складній ситуації, ефективно розв'язувати не тільки завдання адаптації до умов, що змінюються, а й завдання розвитку» [2, с. 24].

Спираючись на дослідження Харві Б. Мілкмана та Гудберг К. Йонссона, в основу роботи з молоддю в громаді покладено ідею про необхідність розширення участі молоді у структурованих і організованих молодіжних заходах [9].

На основі узагальнення наукової літератури та практики соціальної роботи [2, 3, 4, 5, 6] нами виокремлено наступний зміст діяльності з розвитку потенціалу резильєнтності молоді громади в умовах воєнного стану: 1) діяльність з розвитку навичок покращення психологічного стану (тренінги, семінари, залучення до груп само та взаємодопомоги); 2) діяльність з розвитку навичок самостійності та самовизначення (відеолекторії, ворк-шопи, залучення до волонтерської діяльності); 3) діяльність зі сприяння соціальній інтеграції ВПО та розвитку згуртованості молоді в громаді (залучення до роботи форум та плебек-театрів, організація змістовного дозвілля); 4) діяльність з надання соціальної допомоги та підтримки молоді, що належить до вразливих категорій (співпраця з органами місцевої влади та самоврядування, участь у створенні соціальних проєктів та соціальне підприємництво).

Для розвитку потенціалу резильєнтності та згуртованості у громаді на засадах соціального підприємництва нами розроблено проєкт «АРТ-майстерня», що сприятиме захисту та підтримці на рівні громади молоді, що постраждала від війни, а також підвищення свідомості населення з питань збереження та зміцнення потенціалу ментального здоров'я та благополуччя. Створення «АРТ-майстерні» для захисту та підтримки молоді, що постраждала від війни, є важливою ініціативою, яка може надати молодим людям можливість виразити свої почуття та досвід через мистецтво, а також забезпечити їх психологічною підтримкою та розвитком навичок.

Основними напрямками роботи «АРТ-майстерні» є: 1) терапевтичні мистецькі студії (регулярні зустрічі, де молоді люди можуть займатися різними видами мистецтва (живопис, скульптура, музика тощо) з метою організації допомоги знайти виразний спосіб виявлення своїх емоцій та переживань); 2) групові сесії психологічної підтримки (зустрічі з кваліфікованими психологами або соціальними працівниками-консультантами для обговорення особистісних та соціальних проблем); 3) творчі та соціальні проєкти й виставки (організація творчих івентів, де молодь зможе реалізувати власну активність, показати свої роботи та знайти підтримку та визнання); 4) розвиток навичок і пошук кар'єрних можливостей (надання навичок у сфері мистецтва та можливостей для розвитку кар'єри за допомогою майстер-класів, стажування та співпраці з місцевими художниками чи культурними установами).

Різносторонню роботу «АРТ-майстерні» вважаємо за потрібне реалізовувати на засадах соціального підприємництва, яке є дієвим інструментом вирішення соціальних проблем. Аналіз наукової літератури показав, що актуальні питання соціального підприємництва представлено в наукових працях І. Босак [1], А. Толстова та С. Сергієнко [7], Т. Стеценко, Н. Гусак, В. Кузнецова [6] та ін. Як зазначає І. Босак, «соціальне підприємництво є наслідком таких гострих соціальних проблем як безробіття, бідність, незахищеність вразливих верств населення та людей з обмеженими можливостями, роз'єднаність громади, екологічні загрози та лиха, війна та вимушене переселення людей через неї тощо» [1. с. 155]. Тож, соціальне підприємництво є важливим інструментом для позитивних соціальних змін, який може забезпечити сталий розвиток та поліпшення якості життя громад. Як соціальне підприємництво робота «АРТ-майстерні» має на меті не тільки вирішити соціальну проблему створення осередку для підтримки молоді у громаді, а й надати можливість отримати додаткові робочі місця для реалізації важливих напрямів діяльності для розвитку резильєнтності у молоді на засадах соціального підприємництва, що допоможе створити більш стійке, здорове та ефективне підтримуюче середовище в умовах громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Босак І. В. Тенденції розвитку соціального підприємництва в Україні
І. В. Босак. *Наукові записки*. 2018. 1 (56). С. 154–160.

2. Гусак Н., Чернобровкіна В., Чернобровкін В. та ін. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Н. Гусак ; Нац. ун-т «КиєвоМогилянська академія». Київ : НаУКМА, 2017. 92 с.

3. Згуртованість у часи викликів: дослідження українських громад. *Інститут громадянського суспільства*. URL : <https://www.csi.org.ua/news/zgurtovanist-u-chasy-vyklykiv-doslidzhennya-ukrayinskyh-gromad/> (дата звернення : 07.04.2024).

4. Згуртованість у територіальних громадах в період воєнного часу. *Всеукраїнська асоціація органів місцевого самоврядування «Асоціація об'єднаних територіальних громад»*. URL : <https://hromady.org/zgurtovanist-u-teritorialnih-gromadah-v-period-voennogo-chasu/> (дата звернення : 07.04.2024).

5. Костіна В. В. Ресурсне забезпечення в соціальній роботі з вразливими контингентами в умовах пандемічної кризи. *Education during a pandemic crisis: problems and prospects*. Monograph. Eds. Tetyana Nestorenko & Tadeusz Pokusa. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2020 P.236-246. URL : <http://test.wszia.opole.pl/strefa-studenta/ebooki/> (дата звернення : 10.10.2023).

6. Соціальна згуртованість під час війни. *Дослідження SHARP*. URL : https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PRE_SHARP1_Report-Launch-Presentation_UKR_FIN.pdf (дата звернення : 08.04.2024).

7. Стеценко Т., Гусак Н., Кузнецова В. Соціальне підприємництво в Україні : звіт за результатами дослідження. Київ : Pact, Inc., Western NIS Enterprise Fund, Школа соц.роботи НаУКМА, ГО «Молодіжний центр з трансформації соц. сфери «СОЦІУМ XXI», 2016. 45 с.

8. Толстова А., Сергієнко С. Розвиток соціального підприємництва в Україні: проблеми та можливості. *Вісник економіки, транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 384–391.

9. Milkman H. B. and Jonsson G. K. Perspective – Iceland Succeeds at Preventing Teenage Substance Use, *Future Governments (Actions and Insights – Middle East North Africa, Vol. 7)*, Emerald Publishing Limited, Leeds, 2019. PP. 315–324. URL : <https://doi.org/10.1108/S2048-757620190000007017>.

Кохановська Дарина

курсантка навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ м. Дніпро, Україна

Логінова Марина

викладач кафедри цивільного права та процесу Дніпропетровського державний університету внутрішніх справ м. Дніпро, Україна

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В умовах жорстокої війни та нападу країни – агресора на території нашої держави, питання соціального виховання стає особливо гострими, адже воно

напряму впливає на продуктивний розвиток особистості в часи криз, з якими стискається особа.

Соціальне виховання особистості неможливе без чіткого розуміння та дотримання прав людини. На нашу думку, саме вони дають основу для самовизначення та формування соціальної компетентності, адже визначають рамки поведінки, що відповідають нормам та цінностям суспільства.

Повага до прав людини - це не лише моральний обов'язок, але й фундамент будь-якої демократичної держави та громадянського суспільства. Саме через механізми громадянського суспільства люди формують свою позицію щодо роботи найважливіших соціальних та політико-правових інститутів. Громадянське суспільство та права людини тісно пов'язані між собою, адже вони є двома складовими демократичної держави. У сучасному світі вони визнані як найвищі гуманістичні цінності, що лежать в основі демократії. Вплив прав людини та громадянського суспільства на життя людини важко переоцінити. Вони не лише визначають характер соціальної практики та систему зв'язків людей, але й впливають на можливості самореалізації та особистий розвиток кожного. Саме тому в наш час, в умовах дії воєнного стану, особливої актуальності набувають питання освіти та виховання. Адже саме через них можна сформувати свідоме та відповідальне суспільство, яке буде здатне захищати свої права та свободи, а також забезпечити повноцінне життя собі та оточуючим.

У воєнний час система захисту прав людини має ґрунтуватися не лише на національних, а й на міжнародних механізмах. Це дасть можливість людям, які постраждали від злочинів під час війни, ефективно захистити свої права. З цього випливає чіткий обов'язок держави та її інституцій визнавати, дотримуватися та захищати права людини. Цей обов'язок не обмежується мирним часом, а поширюється й на умови війни. Держава має створити та впровадити дієві механізми захисту прав людини від будь-яких порушень та неправомірних обмежень. Це стосується як воєнного, так і мирного часу.

Введення воєнного стану в Україні неминуче призвело до обмеження певних конституційних прав та свобод людини і громадянина. Це сталося з метою відвернення загрози, протидії збройній агресії та забезпечення національної безпеки держави. Хоча такі обмеження й виправдані в умовах дії воєнного стану, вони мають суттєвий вплив на життя людей. Зменшується обсяг реалізації їхніх прав, свобод та законних інтересів. Важливо знайти баланс між потребами забезпечення безпеки та захистом прав людини. Це складне завдання, яке потребує постійного взаємозв'язку між владою та громадянським суспільством.

Важливим кроком у житті України, задля забезпечення прав людини в умовах війни стало спільне рішення Офісу Президента України, Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України та Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим про створення вебплатформи для ефективного збору і обробки інформації про порушення прав людини країною – агресором [1].

Європейський суд з прав людини продовжує відігравати важливу роль у захисті прав людини в Україні, в умовах воєнного стану. Цей суд розглядає як міждержавні, так і індивідуальні справи, що стосуються порушень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Для українського суспільства Європейський суд з прав людини залишається символом надії на справедливість. Це інструмент, який може допомогти притягнути росію до відповідальності за масові порушення прав людини на території України.

Навіть у цих складних умовах Україна не здається і твердо стоїть на захисті своїх основоположних цінностей: суверенітету та незалежності, демократії, територіальної цілісності, верховенства права, прав та свобод громадян. Саме тому захист та забезпечення прав людини має стати не просто гаслом, а ключовим вектором державної політики. Це стосується, зокрема, й ефективної діяльності в сфері освіти та громадянського виховання молодого покоління українців [2, с. 95].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Створено єдиний національний портал для збору фактів порушення прав людини російською федерацією. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/stvoreno-yedinij-nacionalnij-portal-dlya-zboru-faktiv-porushennya-prav-lyudini-rosijskoyu-federaciyeyu>

2. Лежнін К. В. Стандарти забезпечення прав людини в діяльності служби безпеки України в умовах воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. Випуск 34. 2022. С. 93–101.

Куруч Анна

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України,
м Харків, Україна
ORCID: 0000-001-8310-6836

ВЗАЄМОДІЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В ПРОЦЕСІ РЕІНТЕРГАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Реінтеграція учасників бойових дій у суспільство – це процес, який має на меті повернення осіб, які брали участь у бойових діях, конфлікті чи війні, до нормального життя в мирному суспільстві. Цей процес має включати в себе різні аспекти, такі як психологічна підтримка, професійна підготовка, соціальна реабілітація та інші форми допомоги. В сучасних українських реаліях частково функції соціальної роботи з певними категоріями клієнтів почали забезпечувати громадські організації. Саме зараз впроваджується пілотні проекти по проведенню військово-соціальної роботи з військовослужбовцями, їх родинами

та ветеранами. Наприклад проєкт Міністерства соціальної політики: соціальний супровід для військових та членів їх сімей на базі підрозділів ЗСУ.

Громадські організації відіграють ключову роль у процесі реінтеграції учасників бойових дій у суспільство. Вони забезпечують підтримку та послуги для ветеранів, враховуючи їхні потреби та особливості.

Взаємодія між сектором безпеки і оборони та громадськими організаціями є критично важливою в процесі реінтеграції учасників бойових дій. Цей процес ставить перед собою завдання підтримки військовослужбовців та ветеранів, які повертаються до мирного життя після війни. Співпраця можлива в таких аспектах:

Сектор безпеки має бази даних отримувачів соціальних послуг, інформацію про учасників бойових дій, їхні потреби та проблеми. Громадські організації, зі свого боку, можуть мати додаткову інформацію про соціальне та психологічне становище цих осіб. Інформаційний обмін допомагає краще розуміти потреби та проблеми учасників бойових дій в процесі їх реінтеграції.

Громадські організації зазвичай мають великий досвід у наданні соціальної та психологічної підтримки, чим самим забезпечити потрібною кількістю спеціалістів сектор безпеки і оборони.

3. Спільна робота може включати програми навчання та професійної підготовки для учасників бойових дій, щоб вони могли знайти роботу та інтегруватися в суспільство.

Громадські організації можуть забезпечити правову допомогу учасникам бойових дій у вирішенні питань, пов'язаних з отриманням документів, відновленням прав та отриманням компенсації за зазначені станом здоров'я або інші проблеми.

Співпраця має включати моніторинг та оцінку процесу реінтеграції з метою постійного вдосконалення програм та послуг.

Загалом, успішна реінтеграція учасників бойових дій вимагає тісної співпраці між сектором безпеки і оборони та громадськими організаціями, яка ґрунтується на взаєморозумінні, довірі та спільній меті поліпшення якості життя цих осіб та їхньої інтеграції в суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Джус О. А. Соціальний захист військовослужбовців та членів їх родин : довідник. Випуск 1. 2024. С. 292.
2. Картер П., Джеффса Т. Практична соціальна робота. Київ, 1996. 110 с.
3. Лукашевич М. П. Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб 2-вид доповн. Київ : МАУП, 2003. С. 168.

Лобанова Алла

докторка соціологічних наук, професорка,
професорка кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна
ORCID: 0000-0003-3852-2675

Даніш Вадим

здобувач освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 054 «Соціологія»
Криворізького державного педагогічного університету
м. Кривий Ріг, Україна

ПОЛІТИЧНА ПРОПАГАНДА ТА МЕТОДИ ЇЇ ВПЛИВУ НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року радикально змінило життя українського суспільства. Втрати українців торкнулися практично усіх сфер їх життя: і особистої, і групової, і суспільної, що сприяло посиленню у людей психологічної напруги, появі різноманітних страхів щодо свого майбутнього. Важливим чинником, який впливає на стан масової свідомості в умовах війни, є політична пропаганда, інформаційними агентами якої є політики, засоби масової інформації, державні посадовці, вчені-політологи, військові експерти та блогери, які ведуть власні канали та чати у соціальних мережах. Варто акцентувати увагу на тому, що політична пропаганда може мати як конструктивні, так і деструктивні впливи. Тому *актуальною є потреба з'ясувати методи впливу політичної пропаганди на масову свідомість в умовах російсько-української війни.*

Питання ролі політичної пропаганди в сучасних умовах активно досліджуються політологами, соціологами, правознавцями. Відомі зарубіжні дослідники Дж. С. Най (Joseph Nye), Т. Снайдер (Timothy Snyder), Дж. Стенлі (Jason Stanley), Е. Еррлбаум (Anne Applebaum), Н. Хомський (Noam Chomsky) досліджують вплив пропаганди на суспільство та політику, механізми дії пропаганди в сучасному світі, значення пропаганди у тоталітарних режимах, роль мас медіа у розповсюдженні політичної пропаганди. Українські дослідники О. Башков, О. Гітлянська, А. Гурківська, С. Чечель та інші аналізують ефективність політичної пропаганди в українському суспільстві, вплив медіа на політичні процеси, включаючи аналіз політичної пропаганди, використання медіа в політичних кампаніях тощо. Звісно, російсько-українська війна посилила як конструктивний, так і деструктивний вплив політичної пропаганди на масову свідомість, що потребує поглибленого дослідження. Тому *метою* даної роботи є дослідження методів впливу політичної пропаганди на масову свідомість в умовах російсько-української війни.

Пропаганда (*лат. *propaganda* – те, що підлягає розповсюдженню*) – це «цілеспрямоване поширення в суспільстві політичних, правових, науково-технічних, філософських, медичних, релігійних та інших знань з метою формування певних переконань та орієнтації діяльності людей у певних напрямках» [2, с. 305]. На основі такого розуміння пропаганди, можна стверджувати, що основною ознакою пропагандистського повідомлення є не тільки передавання певного інформативного контенту чи конкретних фактів з їх оцінкою, але й так званий заклик до дій, які мусять зробити його отримувачі. Пропаганда може мати різну спрямованість, а саме політичну, освітню, релігійну, наукову, правову та іншу. Особливий вплив на масову свідомість здійснює *політична пропаганда*, оскільки вона відображає як основну державницьку ідеологію, так і політичні погляди опозиційних партій, а також ідеологію країни-агресорки.

Політична пропаганда – це використання політичними акторами, державними посадовцями комунікаційних засобів, таких як медіа, соціальні мережі, публічні виступи тощо, з метою впливу на громадську думку та переконання громадян у певних політичних програмах, ідеологіях, поглядах, ідеях чи кандидатах, коли мова йде про виборчі компанії. Як зазначає А. Гурківська, політична пропаганда – це «інструмент, який використовується у сучасному світі для досягнення різних цілей, таких як ведення когнітивних воєн, збереження статус-кво політичною елітою або мобілізація активної меншості» [1, с. 150]. Метою політичної пропаганди є підтримка діяльності певної політичної партії, або політичного лідера, або певної ідеології або дискредитація політичних опонентів чи конкурентів у сфері політики. Політична пропаганда має свою структуру і включає *різні елементи*, які спрямовані на вплив на громадську думку, до яких відносяться: політичні погляди та ідеологія; політичні лідери та відомі особистості, які діють у сфері політики; символіка та образи, які асоціюються з певною політичною силою; програмні заяви, обіцянки, політичні гасла, які мають зацікавити електорат чи певну аудиторію; демонстрація індивідуальних або групових політичних досягнень чи успіхів; маніпуляція фактами та статистикою для підтримки певних тверджень чи аргументів; атака на опонентів за допомогою використання негативної пропаганди, а також емоційна апеляція, тобто використання емоційного змісту для виклику певних почуттів або реакцій у громадськості, таких як страх, надія, гордість тощо. Ці змістовні елементи можуть комбінуватися для створення комплексної політичної пропаганди, спрямованої на досягнення конкретних цілей у суспільстві.

Політична пропаганда здійснюється за допомогою *таких методів*, як: використання пропагандистських матеріалів, радіопрограм для поширення політичних ідей та переконань; публічних виступів та промов лідерів політичних партій та інших впливових особистостей; соціальних медіа та Інтернету для поширення політичних повідомлень, реклами; масових заходів, наприклад парадів, мітингів, демонстрацій, які можуть бути використані для підтримки певних політичних поглядів або лідерів; психологічних методів,

таких як страх, апеляції до емоцій тощо; маніпуляцію інформацією, зокрема вибіркоче представлення фактів, перекручення інформації; символи та символіку, щоб асоціювати певний образ або ідею з певною політичною партією чи лідером; псевдонаукові дослідження, які підтримують певні політичні погляди, незалежно від їх наукової обґрунтованості.

Як зазначають дослідники, основними *ознаками політичної пропаганди* є наступні: залежність «особистої думки» людини від інформації, а також тієї інтерпретації, яку пропонує авторитетний коментатор; використання чорних «заборонених методів», тобто «будь-якої інформації, ідеї, доктрини або спеціальних методів впливу на думки, емоції чи поведінку будь-якої спеціальної групи задля отримання переваг, прямих чи не прямих»; дезінформації, яка включає пропагандистські операції; неправдивої інформації («misinformation»), тобто ненавмисної некоректної інформації, що надходить від будь-кого з невідомих причин або для отримання відповіді чи задоволення інтересу [1, с. 155].

В умовах російсько-української війни до основних агентів політичної інформації, які є в Україні, долучаються інформанти та ідеологи країни-агресора, метою яких є дестабілізація українського суспільства. Тому політична пропаганда в умовах війни має два основні напрями: з одного боку – представники української влади та політичні лідери пропагують державницьку політику, спрямовану на захист України, збереження її цілісності та самостійності, а з іншого боку – інформаційні агенти Російської Федерації – країни-агресорки намагаються дискредитувати українську державну владу, за допомогою різноманітних маніпулятивних методів у мас-медіа, впливаючи особливо на масову свідомість. Політична пропаганда країни-агресора, яка спрямована на українську та європейську аудиторію включає такі специфічні методи, як: (1) створення ворожого образу України, Європейського Союзу, США і НАТО (загально відомі політичні меседжі президента РФ В. Путіна: «якби Росія не розпочала спеціальну військову операцію, Україна напала б на нас», «цю війну розпочали не ми, а США і НАТО», «ми захищаємо руських від неофашистів і нацистів» і т.п.); (2) підтримка військових дій на території України та мобілізація російської нації на підтримку війни, мотивуючи тим, що вони захищають «руській мір»; (3) маніпуляція інформацією, розповсюдження шейків, дезінформації, перекручування фактів тощо. Як зазначають медіа-експерти, «Росія використовує медіа-пропаганду для радикалізації суспільства та сіяння хаосу у світі. Одним із найпотужніших інструментів впливу на людей по всьому світу є телеканал Russia Today та проплачені Кремлем західні політологи. Журналістка і колишня телеведуча російського пропагандистського каналу Russia Today Ліз Вол з власного досвіду підтверджує ефективність російської брехні. Їхня методика роботи з аудиторією схожа на секту, де використовується психологічний вплив» [3]. Добре фінансована пропагандистська машина Кремля, яка здійснює інформаційний вплив на масову свідомість як українців, так і європейців в умовах російсько-української війни, настільки потужна, що за словами

американських законодавців, США самостійно не можуть їй протистояти. Як зазначає американський конгресмен Е. Енгель, це можливо лише у співпраці з іншими країнами. Тому конгресмен Е. Ройс зареєстрував законопроект щодо протидії російській пропаганді, який має на меті посилити діяльність американських міжнародних медіа у напрямку антипропаганди, а Євросоюз доручив зовнішньополітичному відомству розробити європейську стратегію протистояння дезінформації Кремля.

Політична пропаганда є потужним інструментом впливу на масову свідомість, завдяки якій політичні агенти розповсюджують як офіційну публічну інформацію щодо функціонування держави, так і дезінформацію, яка вигідна певним лідерам, партіям, які виборють владу, чи певне місце у владній ієрархії. В умовах російсько-української війни політична пропаганда країни-агресорки Російської Федерації носить деструктивно-оманливий характер, вводячи в оману мільйони людей, перекручуючи реальні факти, події, формуючи «політику брехні», протистояти якій можливо лише інтегруючи зусилля європейських країн, США та інших країн світу, для яких демократія та дотримання закону є головними пріоритетами у міжнародних відносинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гурківська А. Концептуалізація поняття «політична пропаганда». *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2021. Вип. 35. С. 150–160. DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.35.18> URL : http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/35_2021/20.pdf (дата звернення : 23.04.2024).
2. Полторак В. Пропаганда. Соціологічна енциклопедія / укладач В. Г. Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 705 с.
3. Як протидіяти російській пропаганді розказали медіа-експерти. *Центр міжнародної безпеки та партнерства*. 2023. URL : <https://www.ispc.org.ua> (дата звернення : 23.04.2024).

Лобанова Алла

докторка соціологічних наук, професорка,
професорка кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна
ORCID: 0000-0003-3852-2675

СОЛІДАРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ХАРАКТЕРИСТИКИ І ВИКЛИКИ

Історична ситуація, в якій український народ захищає суверенність і незалежність своєї держави від російської агресії, характеризується глобальними викликами, які пов'язані з загрозою не тільки дезінтеграції українського суспільства, але й існування усталеного міжнародного правового

порядку. Адже повномасштабна російсько-українська війна, яка триває з 24 лютого 2022 року, нанесла колосальних збитків не тільки Україні, але й країнам Європейського Союзу, порушила світовий порядок, зумовила політичні конфлікти, міграційні потоки, яких Європа не відчувала після Другої світової війни. США, європейські та інші країни світу постійно підтримують Україну, надаючи їй військову, фінансову, гуманітарну допомогу.

Між тим останніми часами з боку зарубіжних партнерів все частіше лунають заклики щодо невідворотності початку переговорів між Україною і Російською Федерацією щодо припинення війни, замороження її поточного стану і залишення тимчасово окупованих територій країні-агресору. Не дивно, що подібні меседжі не залишаються без підтримки пересічних європейців, американців, для яких добробут своєї країни, своєї сім'ї є важливішим, ніж довготривала підтримка українців. Однак більшість українців вважають такий варіант закінчення війни не прийнятним для України, оскільки він означає капітуляцію і визнання перемоги країни-агресорки. Як свідчать результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова (21 - 27 березня 2024 р.), 83% опитаних українців вірять у перемогу України у війні (від 78% жителів Сходу та Півдня країни до 87,5% жителів Західного регіону), натомість 11% (від 8% на Заході до 15% на Сході країни) респондентів не вірять у перемогу [2]. Ймовірно, що кожний десятий українець, який не вірить в перемогу України, згодився б на пропозицію припинення війни навіть за рахунок втрати частини тимчасово окупованих територій. За результатами цього ж дослідження, низькою є довіра до державних інституцій. Так, більшість респондентів висловлюють недовіру державним інституціям, зокрема державним чиновникам і політичним партіям не довіряють по 76%, Верховній Раді України – 74%, судовій системі загалом – 70%, Уряду України – 65,5%, навіть Національному агентству з питань запобігання корупції – 57% [2]. А це свідчить про те, що існують певні проблеми у соціальній згуртованості українського суспільства, у солідаризації суспільних відносин навколо державних інституцій. Тому в умовах війни *актуалізується соціальна проблема порушення соціальних відносин, зниження суспільної довіри, поява конфліктності між різними соціальними групами, які опинилися в різних умовах і обставинах в залежності від місця свого проживання або тимчасового перебування, а також своєї ролі у обороні країни від ворога.*

Питання солідаризації активно досліджується зарубіжними та українськими соціологами та політологами. М. Хілліард, М. Шмідт, Р. Уотсон, Д. Моріс, Л. Шудер досліджують проблеми солідарності у контексті сучасних суспільних змін та викликів, у міжнародному та глобальному форматі, акцентують увагу на національній ідентичності та громадянському суспільстві. Українські вчені В. Данілов, М. Заборовська, С. Кравченко, Н. Ліщук, І. Лосев, О. Майборода, О. Палагнюк, О. Стасюк та інші досліджують різні форми та способи солідарності в контексті економічних та соціальних перетворень в Україні, зокрема в умовах трансформації суспільства. Однак російська агресія створила абсолютно нові обставини, які суттєво вплинули на стан соціальних

відносин в Україні, що і зумовило *мету наукової роботи* – дослідження характеристик і викликів солідаризації українців в умовах російсько-української війни.

Солідаризація є одним з найбільш досліджуваних соціальних явищ, починаючи від засновників соціології О. Конта, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, П. Сорокіна, Т. Парсонса, Ф. Тьоніса та ін. Соціологи визначають солідарність як «відносини, що набувають вираження в емоційно-почуттєвих, духовних (зокрема, ідейних) і власне поведінкових формах» [5, с. 345] та як «відчуття громадянами себе частиною одного цілого, як взаємну довіру, як підтримування між собою соціальних контактів, як уникнення міжгрупової ворожості» [4, с. 448]. У широкому розумінні, солідаризація – це процес формування чи підтримки спільності і співчуття між людьми або групами у складних чи кризових ситуаціях.

Українська дослідниця О. Палагнюк пов'язує солідаризацію з такими феноменами сучасності, як «рефлексивна модернізація», «індивідуалізація», «функціональна диференціація», «глобалізований індивідуалізм», «клаптикова ідентичність», «дія на відстані», які намагаються пояснити сучасні глобалізаційні процеси і трактує її як «специфічну властивість суспільства, що виникає стихійно або керовано на основі інтеграції особистісних потенціалів солідарності більшості його членів, завдяки чому відбувається конвергенція суспільних процесів (соціальних, політичних, психологічних, освітніх, інформаційних тощо) на спільній меті та формується згуртованість на рівні великих груп» [3, с. 89].

Наші дослідження уможливають розуміння солідаризації у трьох площинах: (1) як соціального процесу інтеграції учасників соціальних відносин у єдиний згуртований колектив; (2) як спосіб встановлення солідарності у певній сфері діяльності і/або певному колективі (групі, спільноті, суспільстві); (3) як стан соціальних (професійних) відносин, що ґрунтуються на солідаризмі як колективно визнаній ідеї спільної інтегрованої діяльності та шляхах досягнення членами спільноти, суспільства спільних цілей задля задоволення як індивідуальних, групових, так і суспільних (державних) інтересів [1, с. 52].

На основі аналітичного осмислення наукових підходів до розуміння змісту солідаризації, можна виокремити наступні її *ознаки та характеристики*: а) *наявність спільної мети*, навколо якої люди об'єднуються для того, щоб захистити себе, своїх близьких, свої права від зовнішніх руйнівних обставин; б) *виявлення підтримки та співчуття* людей один до одного, готовність допомагати та підтримувати не тільки близьких людей, але й малознайомих, які опинилися у вкрай важких обставинах; в) *прояв спільної ідентичності*, який виявляється у включенні до соціальної групи (спільноти, суспільства), що базується на спільних цінностях, переконаннях, соціальних нормах чи досвіді; г) *наявність емоційної згуртованості*, коли люди емоційно подібно сприймають спільні потрясіння; д) *прояв громадянської активності*, що реалізується участю у спільних діях, акціях, протестах, благодійності, волонтерстві тощо; є) *мобілізація фінансових, людських, матеріальних*,

інформаційних чи інших ресурсів, яка здійснюється як окремими індивідами, так і соціальними групами для підтримки соціальної єдності та недопущення її порушення.

Російсько-українська війна зумовила чимало *викликів* у контексті солідаризації українського суспільства. *По-перше*, це поляризація суспільства, яка виявляється у тому, що у ході війни сформувалися конфронтаційні соціальні групи: тих, хто із зброєю в руках захищає країну і тих, хто продовжує жити звичним життям; тих, хто волонтерить і/або донатить, віддаючи усі свої сили та збереження на підтримку ЗСУ і тих, хто – навпаки обкрадає військових, країну, невпинно збагачується під час війни; тих, хто тікає від мобілізації і тих, хто за покликом громадянського обов'язку йде на фронт, не шкодуючи свого здоров'я та життя заради захисту України від агресії; тих, хто бореться з корупцією і тих, хто сприяє її розповсюдженню та поширенню; тих, хто втратив свої домівки, працю, близьких і тих, хто не зазнав збитків; тих, хто покинув країну і тих, хто залишився в Україні, не зважаючи на щоденні загрози життю; тих, хто підтримує дії влади, Президента і тих, хто знаходиться в опозиції до них. *Другий виклик* – це конфлікти, які виникають як результат поляризації суспільства і поглиблюють існуючі розриви між етнічними (українці і росіяни), релігійними (прихожани православної церкви України і української православної церкви московського патріархату), іншими соціальними групами (наприклад, учасники бойових дій і ті, хто не брав участі у війні; тими, хто став вимушеним переселенцем і тими, хто не знаходився у зоні бойових дій), що призводить до зменшення взаємопідтримки та співпраці між ними. *Третій виклик* пов'язаний з економічними труднощами, які виникли внаслідок того, що значна кількість підприємств були зруйновані російськими ракетами і безпілотниками, решта були вимушені евакуюватися. Чимало працівників втратили робочі міста, залишилися без засобів для існування. Це призвело до диференціації населення за рівнями доходів, посилення нестабільності, безробіття, соціальної напруги. *Четвертий виклик* – тривога та страх за власне життя, життя близьких, країну, що призводить до відчуження людей, розриву соціальних зв'язків і відносин, пригнічує прояви солідарності та співпраці. *П'ятий виклик* – політична дезінформація країни-агресора, яка заповнила Інтернет, соціальні мережі і спрямована на дестабілізацію української влади та суспільства, формування у масовій свідомості позитивного образу ворога – Російської Федерації, і негативного сприйняття НАТО, США, країн Європейського Союзу – партнерів України. Політична дезінформація є потужним чинником зламу соціальних відносин, поляризації соціальних груп, породження ворожнечі та дискримінації. *Шостий виклик*, пов'язаний з потребою у фінансовій та гуманітарній допомозі ветеранам Збройним Сил, сім'ям загиблих та постраждалим внаслідок воєнної агресії, зокрема і тимчасово переміщеним особам. Перерозподіл державного бюджету на користь цим групам населення, може призвести до прихованої або видимої конфліктності з іншими групами населення, що вимагає спільних зусиль та солідарності для надання допомоги.

Висновки. Російсько-українська війна зумовила безліч викликів і проблем для українського суспільства, зокрема значно вплинула на структуру соціальних відносин: з одного боку, посилила єдність суспільства у протистоянні ворожій агресії, а з іншого – порушила «тканину» солідаризаційного процесу між різними групами і спільнотами, що є історично неминучим у періоди воєнного стану. У таких умовах важливою стає роль лідерів, громадських організацій та громадянського суспільства у сприянні солідаризації, підтримці постраждалих та збереженні мирного та гармонійного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лобанова А. С., Коломоець Т. Г. Солідаризація професійних відносин в умовах суспільних викликів. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 1(46). С. 51–55.
2. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, віра в перемогу, ставлення до виборів. *Razumkov centre*. URL : [press_release_2024_03_dovira](https://www.razumkovcentre.com/press_release_2024_03_dovira) (дата звернення : 27.04.2024).
3. Палагнюк О. Соціальна солідарність у контексті пошуку шляхів досягнення і збереження цілісності суспільства: міждисциплінарний аналіз. *Проблеми політичної психології* : зб.наукових праць. 2021. Вип. 10 (24). С. 83–103. DOI : <https://doi.org/10.33120/popp-Vol24-Year2021-66>
4. Паращевін М. Соціальна солідарність в українському суспільстві : тенденції змін. *Українське суспільство 1994–2004 : моніторинг соціальних змін*. Київ, 2004.
5. Соціологія :терміни, поняття, персоналії : навч. словник-довідник. Київ, Львів, 2002.

Майнаєв Фарідун

кандидат педагогічних наук,

докторант кафедри освітології та інноваційної педагогіки

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-5280-177X

ФОРМУВАННЯ ЗГУРТОВАНІСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Останнім часом увага світової спільноти прикута до проблеми соціальної згуртованості як однієї з необхідних умов розвитку суспільства та його безпеки.

Сам термін «соціальна згуртованість» побутує, за А. Колотом [3], у науковому обігу з 1990 р. – із часу розроблення Концепції соціальної згуртованості. Утім, окремі характеристики соціальної згуртованості відшукуємо в словах Захара Беркута, героя однойменної повісті Івана Франка, «Доки будете жити в громадському порядку, дружно держатися купи, незломно стояти всі за одного, а один за всіх, доти ніяка ворожа сила не побідить вас» [5],

а саме: міцність соціальних відносин, спільні цінності й мета, почуття приналежності до однієї громади, взаємодовіра.

Соціальна згуртованість є багатовимірним поняттям. Вона є показником єдності та солідарності в певному суспільстві та показником якості життя його членів. Прикладом останнього може слугувати Тухольська громада, створена творчою уявою Каменяра: мешканці Тухлі мають рівні права й можуть ними скористатися, довіряють раді старійшин, беруть участь у соціальному діалозі та прийнятті рішень на демократичних принципах, мають сталий добробут.

Ключовим словом у словосполученні «соціальна згуртованість» є згуртованість. Згуртованість – це єдність, цілісність, неподільність, спільність. Це те, що потрібно для досягнення спільної мети. За результатами дослідження SHARP (2022), після повномасштабного вторгнення РФ, порівняно з 2021 р., значно зросли такі показники соціальної згуртованості українського суспільства як ідентифікація, орієнтація на спільне благо, довіра до державних інституцій і діячів, дії заради спільного блага [4].

Згуртованість є необхідною умовою життєдіяльності нації, формування згуртованості учнів – нагальна потреба. Процес формування згуртованості учнів полягає в такому: 1) наданні інформації для розуміння необхідності згуртованості для народу, 2) вихованні ціннісного ставлення до культурно-моральних норм, що пропагуються в суспільстві, 3) залученні школярів до спільної суспільно значущої діяльності.

Значний виховний потенціал стосовно формування згуртованості учнів мають суспільно-гуманітарні предмети (зарубіжна література, всесвітня історія, історія України, українська література, українська мова, художня культура) та предмети духовно-морального спрямування.

Розглянемо на прикладі фрагменту уроку позакласного читання (зарубіжна література в 6 класі).

Тема. Езоп – засновник жанру байки у європейській літературі. «Селянин та його діти» [2]

Обговорення прочитаного / або прослуханого:

- Що найбільше засмучувало старого батька?
- Яка спільна мета керувала ледачими синами виноградаря?
- Схарактеризуйте працю синів (старанно, злагоджено...).
- Який скарб вони знайшли?
- Чи досягли б сини селянина мети, якби вони сварилися?
- Зробіть висновок, що допомагає людям у досягненні мети.

Наведемо приклад фрагменту уроку української літератури в 9 класі.

Тема. Біблія (фрагменти). Легенда про Вавилонську вежу [1].

Після прочитання або прослуховування біблійної легенди учням пропонується відповісти на низку запитань. Наведемо ті, що безпосередньо пов'язані з питанням згуртованості:

- Як працювали люди над будівництвом і баштою? Як про це сказано у творі?
- Що сприяло успішному будівництву?

- Чому Господь завадив будівництву? Як йому це вдалося?
  - Що є необхідним для успішного здійснення спільної діяльності?
  - Чи можуть порозумітися люди, що говорять різними мовами? Що для цього потрібно?
  - Розташуйте подані слова за пріоритетом у виконанні спільної справи: майстерність, мета, взаємоповага, взаєморозуміння, злагода, наполегливість, професійні вміння, спільні цінності, старанність.
  - Що таке, на вашу думку, згуртованість? Які її ознаки?
- Безперечно, важливою умовою формування згуртованості учнів є залучення їх до виконання спільної справи. Наразі найважливішою та найшляхетнішою справою є допомога Збройним силам України: виготовлення саморобних окопних свічок, плетіння маскувальних сіток, участь у благодійних ярмарках тощо. Особливістю цих заходів є згуртованість їхніх учасників: від внеску одного залежить загальний результат.
- Отже, соціальна згуртованість українців – це наша спільна мета та наші спільності, це наша єдність і незламність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вавилонська вежа. *Мала сторінка*. URL : <https://is.gd/ec2cJj> (дата звернення : 30.04.2024).
2. Езоп. Селянин та його діти. *Мала сторінка*. URL : <https://is.gd/GDE4s9> (дата звернення : 30.04.2024).
3. Колот А. М. Соціальна згуртованість як доктрина : основні засоби, причини актуалізації, складові розвитку. *Економічна теорія*. 2010. №1. С. 18–20.
4. Соціальна згуртованість під час війни : результати дослідження SHARP 2022. Хвиля 1. Програма. URL : https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PRE_SHARP1_Report-Launch-Presentation_UKR_FIN.pdf (дата звернення : 30.04.2024).
5. Франко І. Захар Беркут. *Бібліотека української літератури*. URL : https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=645#google_vignette (дата звернення : 30.04.2024).

Макогончук Наталія

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0001-7378-8917

ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ І СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ

Як збройний конфлікт впливає на соціальну згуртованість, тобто на соціальну структуру суспільства? Спробуємо дати відповідь на це не просте питання.

Збройний конфлікт на національному рівні – це спірна несумісність, яка стосується уряду та/або території, де застосування збройної сили між двома сторонами, принаймні одна з яких є урядом держави, призводить до принаймні 25 смертельних випадків, пов'язаних з боєм, в одній календарний рік. Недержавний конфлікт характеризується тим, що «жодна з воюючих сторін не є урядом», тоді як у міждержавних конфліктах обидві ворогуючі сторони є урядами держави.

Соціальна згуртованість стосується як вертикальних, так і горизонтальних відносин між членами суспільства та держави, які характеризуються набором установок і поведінки, що включає довіру, інклюзивну ідентичність і співпрацю для загального блага.

Довіра стосується як соціальної, так і політичної довіри. Особливо важливою для соціальної згуртованості на горизонтальному рівні є узагальнена довіра, яка є здатністю довіряти людям за межами своїх знайомих або родинних кіл. Її також іноді називають «перехідною довірою», яка діє як зв'язок між людьми в суспільстві та між економічними та етнічними групами, релігіями та расами. Це тип довіри, охоплений горизонтальним виміром. Натомість інституційна довіра – це довіра до «формальних, законних організацій уряду та держави, на відміну від поточних посадових осіб, які входять до складу цих організацій», і, таким чином, відносяться до вертикального виміру.

Співпраця для спільного блага існує в суспільстві, в якому багато людей і груп співпрацюють заради «інтересів, які виходять за межі інтересів окремих осіб». Важливі для соціальної єдності й державні інституції, оскільки вони регулюють співіснування людей.

Що ж розуміється під інклюзивною ідентичністю? Соціально згуртоване суспільство – це суспільство, в якому люди з різними ідентичностями можуть співіснувати мирним шляхом і де окремі ідентичності не домінують над загальною колективною ідентичністю. На горизонтальному рівні різні групові ідентичності сприймаються, визнаються та захищаються. На вертикальному рівні це означає, що люди перш за все відчують себе частиною ширшої цілісності (наприклад, нації), яка поєднує різні ідентичності в суспільстві.

Згуртоване суспільство – це саме те суспільство, яке повинно мати справу з співіснуванням груп з різними цінностями мирним шляхом.

На соціальну згуртованість також впливають економічні фактори, такі як економічна рівність або якість життя, як основні елементи соціальної згуртованості.

Конфлікт впливає на ставлення, особливо на просоціальність. Під просоціальністю розуміється те, чому люди допомагають іншим за рахунок самих себе, для блага суспільства і сюди включають альтруїзм, співпрацю, героїзм, справедливість і довіру. Таким чином, просоціальність чітко охоплює ті самі два основні елементи соціальної згуртованості – співпраця та довіра, але також зосереджується на поведінку, яка виходить за межі соціальної згуртованості (героїзм).

Оскільки індивіди взаємодіють один з одним залежно від членства в групі, конфлікт посилить зв'язки в групі, одночасно зменшуючи зв'язки поза групою. Застосування цього до контексту конфлікту означає, що існує екстремальна подія, яка посилює групові відмінності, збільшуючи зв'язок всередині групи. Міжгруповий конфлікт повинен посилювати внутрішні зв'язки та згуртованість, оскільки лише групи, в яких люди співпрацюють і поведуться альтруїстично один з одним, виживуть у конкуренції. В умовах війни посилюється просоціальна поведінка по відношенню до своєї групи, і водночас посилюється огида до чужої групи, особливо до противника у війні. У дослідженнях конфліктів цей механізм особливо наголошується на суспільствах, де етнічна приналежність відіграє важливу роль і може діяти як маркер внутрішньої групи та зовнішньої групи.

Згідно з теорією посттравматичного зростання, конфлікт повинен підвищити соціальну згуртованість, тоді як посттравматичний відхід передбачає протилежне. Дивлячись на групову динаміку, можна очікувати, що війна посилює згуртованість усередині, але не між групами, що негативно впливає на соціальну згуртованість суспільства в цілому.

Оскільки етнічна приналежність відіграє певну роль у багатьох конфліктах, конфлікт може посилити соціальну ідентичність поза межами етнічної приналежності, включаючи, наприклад, релігійні чи мовні відмінності.

Збройні конфлікти призводять до руйнування інфраструктури, втрати життів, переселення людей та створюють страх. Це може спричинити виникнення соціальної напруги, підвищення рівня насильства та конфліктів між різними групами населення, призведе до зростання безробіття та бідності. Все це безумовно буде впливати на соціальну згуртованість і взаємозв'язок між людьми.

Медведєв Олег

старший науковий співробітник
Національного університету оборони України
ORCID: 0009-0007-2513-2092

ДИНАМІКА ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ У ПИТАННЯХ ІДЕНТИЧНОСТІ, МОВИ, ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ГЕОПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНІСТІ

Протягом кількох десятиліть питання ідентичності, мови, національної пам'яті та геополітичної орієнтації були предметом жорсткої внутрішньополітичної боротьби, рівно як і в цій же царині розгорталася гібридна війна росії проти України. Зазначені питання були на порядку денному президентських виборів 1994, 1999, 2004 та 2010 років, парламентських 2002, 2006, 2007 та 2012 років. В усі ці виборчі кампанії активно втручалася російська федерація.

На середину нульових років в Україні склався приблизний паритет двох електоральних полів, які можна умовно називати українсько-європейським та малоросійсько-радянським. За умови рівності сил між ними долю голосування вирішували деїделогізовані виборці, які виходячи із соціально-економічної мотивації схилилися то до одного, то іншого табору, подібно так званим свінгерським штатам в США. Очевидна небезпека поляризації полягала в тому, що Україна в поглядах і цінностях сильно ділилася за регіональною ознакою, а це використовувала росія для генерації та посилення сепаратистських настроїв. Ще 1996 року Самуель Гантінгтон згадував про Україну «як класичний приклад розколотої країни» [2].

Наративи про федералізацію, позаблоковий статус, двомовність, спільну історію, «єдину купель» і неканонічність української церкви генерувалися із росії, підхоплювалися п'ятою колоною і знаходили сприятливий ґрунт в частині українського суспільства, яке у переддень початку чергової війни росії проти України в лютому 2014 року виявилось глибоко розділеним, чим і мав намір скористатися ворог.

Однак, агресія рф стала каталізатором, який прискорив процес формування сучасної української політичної нації. кремль розраховував на підтримку з боку громадян України, які до 2014-го голосували за проросійські партії. Натомість українці продемонстрували «ефект гуртування навколо прапора». Автор цієї концепції американський політолог Джон Мюллер розглядав його як зростання короткострокової підтримки уряду, спричинене зовнішніми факторами [1]. В Україні це можна бачити на прикладі перемоги Петра Порошенка вже у першому турі президентських виборів 2014 року, а ще більшою мірою - на прикладі безпрецедентної високої довіри до Президента Володимира Зеленського, яка тримається понад два роки з лютого 2022-го.

Але зміни виявилися глибшими, і ширшими, ніж ставлення до конкретних персоналій. Російсько-українська війна стала «фундаментальним елементом у формуванні Української Держави та української нації», хоча за це заплачено дуже високу ціну [9].

Вже протягом 2014 року соціологічні компанії зафіксували суттєві зміни у ставленні до української мови як єдиної державної, до УПА, до певних історичних осіб, ЄС та НАТО, конфесійних уподобань, і навіть мови спілкування. Надалі ще одним поворотним моментом виявилось повномасштабне вторгнення росії в Україну.

Розгляньмо деякі із таких трансформацій на прикладі динамічних даних Київського міжнародного інституту соціології. Те, що раніше було індикатором розколу, стало чинником консолідації.

Показовою є динаміка ставлення до Сталіна, яку КМІС відстежує з 1991 року. Тоді 27% українців вважали його «великим вождем», але згодом до 2002 року ця цифра зросла майже до 40%. Минулого року вона становила лише 9%, при чому не всі оцінюють «велич» із знаком «плюс»: лише 4% ставляться до нього позитивно, а 61% — негативно [7]. Серед росіян позитивне ставлення до диктатора становить 63%, що підтверджує фундаментальні відмінності

історичної пам'яті двох народів, яка нас розділяє і каменя на камені не залишає від путінської теорії про «один народ».

За десять років війни, згідно даних КМІС, вп'ятеро скоротилася кількість тих, хто негативно ставиться до ОУН-УПА: з 42% до 8%. Позитивні ж оцінки натомість виростили з 22% до 43%. І хоча у цьому питанні все ще зберігаються суттєві регіональні відмінності, позитивне ставлення в усіх макрорегіонах, в які полстери умовно об'єднують області, перевищує негативне. «Російська агресія з 2014 року стала для багатьох українців поштовхом переосмислити історичні питання, а 24 лютого 2022 року було завдано «нокауту» російській версії українського минулого. Потрібно розуміти, що дуже важко переконати тих, хто вже має негативне ставлення... Зменшення з 42% до 8% — значне досягнення» [5].

В інших раніше конфліктних питаннях спостерігається значно більша одностайність. Напередодні Революції гідності лише 15-20% українців підтримували вступ України до НАТО. Станом же на лютий поточного року підтримка такого рішення перевищує 70%, в той час як проти десять разів менше – 7%. Кількість тих, хто за вступ України до Євросоюзу майже подвоїлася: з 47% в 2013 році до 81% нині [3].

Відчутні трансформації відбулися і в мовному питанні. Вони стосуються не лише державності української мови, але і повсякденної мовної практики, коли дедалі більша кількість українців повністю переходить на українську, або обирає її як одну із двох мов повсякденного спілкування, пориваючи з російськомовним монолінгвізмом. Питання статусу мов КМІС досліджує з 1997 року. Тоді лише 18% виступали за повне усунення російської з офіційного спілкування, а три чверті опитаних висловлювалися за надання їй або державного статусу в усій Україні, або офіційного в окремих регіонах. «На 2024 рік в Україні є 10% тих, хто хотів би бачити російську мову або офіційною у своїй області, або взагалі другою державною. Натомість 81% або бажають її усунення з офіційного спілкування на всій території, або проти її використання у своєму регіоні» [6].

Від лютого 2022 року українці демонструють не лише рекордний і в цілому не притаманний нам рівень довіри до державних інституцій, але й високі показники впевненості у перемозі, готовність терпіти війну «стільки, скільки буде треба», не йти на поступки ворогу.

Тема внутрішньої єдності на тлі зовнішньої загрози залишається одним із головних наративів стратегічних комунікацій держави, рівно як і питання національної пам'яті чи геополітичної зовнішньополітичної орієнтації. Досягнення та утримання такої єдності є одним із головних завдань в умовах зовнішньої агресії.

Особливо важливою наразі стає протидія російському наративу про нібито нелегітимність української влади після 20 травня 2024 року. Стратегічні комунікації нашої держави станом на кінець квітня можна оцінити як ефективні. Майже 80% українців вважають, що влада залишається легітимною, попри те, що більше 50% час від часу стикалися з інформацією, яка намагається

поставити їхню думку під сумнів. І так само близько 80% висловлюються за те, що вибори слід проводити після війни. Це дані квітневого опитування КМІС, які є у розпорядженні автора статті.

Отже, як бачимо, тема соціальної згуртованості набуває особливого значення як «нематеріальне явище, що проявляється у наявності спільних цінностей, ідей, і сильних соціальних зв'язків у суспільстві..., що разом формує серед його членів довіру один до одного та до владних інституцій і через спільні дії та діалог сприяє добробуту усіх членів спільноти» [12, с. 34–38].

«З одного боку, українське суспільство тримає небачену єдність у ключових питаннях війни і миру, прагнення перемоги, європейського та євроатлантичного вибору тощо. З другого – накопичуються втома, вигорання, розчарування, зневіра, посилюється ворожий інформаційно-психологічний тиск» [10]. На цьому тлі експерти пропонують широкий суспільний діалог, розглядаючи соціальну згуртованість як один із ключових елементів забезпечення національної стійкості.

«Попри сильні внутрішні розколи Україна як політична спільнота виявила дивовижну стійкість», теорія ж Гантігтона — помилкова [4, с. 398]. Цей висновок повністю виправдав себе після 24 лютого 2024 року: «Війна, що розпочалася з окупації Криму та спроби реалізувати традиційний для москви сценарій маріонеткових псевдодержавок, стала сильним каталізатором українського націєтворення. Без неї ми б ще довго сперечалися про вектори руху країни, ставлення до чужих героїв, ... до мови і власної країни...» [9].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Mueller, John Presidential Popularity from Truman to Johnson. *American Political Science Review*. 1970 DOI:10.2307/1955610. JSTOR 1955610.
2. Гантігтон С. П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / пер. з англ. Н. Климчук. Львів : Кальварія, 2006. 474 с.
3. Геополітичні орієнтації жителів України : результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 року. URL : <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1125&page=24> (дата звернення : 07.05.2024)
4. Грицак Я. Подолати минуле : глобальна історія України. Київ. «Портал». 2021. 432 с.
5. Динаміка оцінки діяльності ОУН-УПА у часи другої світової війни : результати телефонного опитування, проведеного 7-13 вересня 2022 року URL : <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1146&page=21> (дата звернення : 07.05.2024)
6. Динаміка ставлення до статусу російської мови в Україні : Прес-реліз КМІС від 12 березня 2024 року. URL : <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1385&page=2> (дата звернення : 07.05.2024)
7. Динаміка ставлення українців до Сталіна (1991–2023 рр.) URL : <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1326&page=6> (дата звернення : 07.05.2024)

8. Медведєв О. Політична боротьба в Україні щодо питання вступу до НАТО в 1991-2021 роках та її історичні наслідки для національної безпеки. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки* : збірник тез III Міжнародної наукової конференції, 20-21 квітня 2023 р. / упорядн. : А. А. Криськов, Н. В. Габрусєва. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2023. С. 79–82.

9. Михайловський В. Народжені війною. Як упродовж століть збройні конфлікти формували українську націю. «*Український Тиждень*», 9 січня 2023 року. URL : <https://tyzhden.ua/narodzheni-vijnoiu-iaak-uprodovzh-stolit-zbrojni-konflikty-formuvaly-ukrainsku-natsiiu/> (дата звернення : 07.05.2024)

10. Пекар В. Основи української життєстійкості. *Журнал «НВ»*. Квітень 2024 . URL : https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajini-treba-zaunyatisya-svoyeyu-stiykisty-pekara-prote-yak-nam-proyti-viynu-z-rosiyeyu-50413695.html?code=c3f4ff16-990b-491a-8952-e9bf56374c32&fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR2aLPdJ1HoYcPXJDBTYJONK112YnVD3oLYWPQIyP0YT3yIRbAIsOD4v66Y_aem_ATwYyT8KEaUpRo3xkPQlf9saqGos15jFFeE66wOO7wrYhFyI69nAyktnOxFPkSX0DIEuwnB4TZOBABlhe4tkcj7s (дата звернення : 07.05.2024)

11. Плохій С. Російсько-українська війна. Повернення історії. Харків : «Клуб сімейного дозвілля». 2023. 400 с.

12. Трубавіна І. Напрямки забезпечення соціальної згуртованості населення в умовах воєнного стану. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки* : збірник тез IV Міжнародної наукової конференції, 18-19 квітня 2024 р. / упорядн. : А. А. Криськов, Н. В. Габрусєва. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2024. 146 с.

Морозова Юлія

здобувачка вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»
Криворізького державного педагогічного університету
Кривий Ріг, Україна

Шимко Ія

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри
соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету
Кривий Ріг, Україна
ORCID: 0000-0003-1176-8827

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Україна вже не перший рік перебуває в стані наближення до європейського співтовариства. Для цього зроблено багато кроків, зокрема в освітній, соціальній, економічній, молодіжній політиці. Реформи, які проводяться в Україні останні 10 років, повністю корелюються із вимогами Європейського Союзу, частиною якого ми всі прагнемо стати як свідоме громадянське

суспільство. Варто зазначити, що переважна більшість громадян обрали європейську модель розвитку держави, що базується на безумовному дотриманні прав людини, забезпеченні високих економічних стандартів, соціальному захисті, толерантності, безбар'єрності тощо.

Історія незалежної України свідчить, що прогресивною частиною населення, яка завжди прагнула до європейської спільноти, була молодь. На підтвердження цього факту варто згадати події листопада – грудня 2013 року, коли студентський рух в столиці відстоював багатотисячним протестом право на європейське майбутнє. Саме студентська молодь тоді відстояла право усього українського народу на приналежність до європейської спільноти. Прогресивні молоді люди вбачали вже тоді серйозні загрози з боку тогочасної проросійської влади та робили все можливе для того, щоб уникнути призупинки або і взагалі припинення євроінтеграційних процесів.

Молодь – найбільш важлива і найбільш вразлива демографічна категорія населення будь-якої держави. Зазначимо, що відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики» в Україні молоддю є громадяни віком від 14 до 35 років [4].

Кожне наступне покоління молоді має свої особливості, які пов'язані із багатьма факторами, зокрема це соціально-політична ситуація в країні, економічний, національний та інші чинники. Тож, сучасну молодь варто розглядати не через історичну складову, а виключно через призму сучасності.

Сучасна молодь зростала і формувалася разом із незалежною Україною. Саме тому, ми переконані, молодь сьогодення орієнтована на збереження національної ідентичності, власної історії, традицій та цінностей українського народу.

Так, аналізуючи соціальні та психологічні аспекти молоді України, до соціальних аспектів ми віднесли – національну ідентичність, соціальний інтелект та соціальні цінності. На наше переконання, саме ці показники є сьогодні основоположними та визначальними для молодої людини. Але, такі психологічні аспекти, як вікові особливості, емоційний інтелект та м'які навички (soft skills) є не менш визначальними для сучасної молоді України.

Соціалізація – процес, без якого жодна людина не може досягти рівня Homo sapiens – людини розумної. Соціалізація молоді є предметом досліджень таких науковців як: І. Зверева, С. Курінна, В. Москаленко, С. Омельченко, А. Тащенко, С. Харченко, І. Шимко та ін. Також зазначимо, що дослідженням євроінтеграційних процесів в Україні зокрема в освітньому процесі, активно займаються П. Аветисян, С. Вавренюк, Г. Галикян, М. Заславська, Г. Мозолевич, Ю. Рудаковський, В. Худавердієва та ін.

Соціалізація ж молоді є специфічним процесом, оскільки цій соціальній групі притаманні такі особливості: з одного боку, включеність особистості в систему суспільних відносин, а з іншого – потреба у прищепленні соціальних норм і передачі традицій наступним поколінням. Отже, під час соціалізації молоді є не лише об'єктом, а й суб'єктом суспільних відносин, пропонуючи суспільству нові способи життя та виступаючи індикатором соціальних

процесів у громадянському суспільстві. Тому від соціалізації молоді в цілому залежить збереження і подальший розвиток суспільства в цілому [2].

Соціалізація має складну структуру і її можна умовно поділити на об'єктивну (зовнішні поведінкові реакції) і суб'єктивну (відчуття адаптації та успішності до умов суспільства). Перетворення індивіда в особистість відбувається за участю механізмів: соціально-психологічних (імітація, рефлексія, ідентифікація, екзистенційний тиск тощо) та соціально-освітніх (традиційні, інституційні, стилізовані, більш-менш усвідомлені самозміни, та інше). Процес соціалізації протікає поступово і має свої атрибути в кожному віковому періоді особи [1, с. 131].

Важливою частиною розвитку України в рамках євроінтеграції є залучення молодих людей до активного суспільного життя держави. Останній визначається як складова якостей і особливостей молоді, що є передумовою її професійної підготовки, ідейно-морального удосконалення, засвоєння цінностей культури людей та самореалізації в усіх сферах соціального життя.

Отже, соціалізація – це, перш за все, процес розвитку молодої людини, яка з часом вбирає вимоги суспільства і отримання соціально значущих рис свідомості та поведінки з метою регуляції своїх взаємин із суспільством. Процес соціалізації має свої механізми, інструменти, етапи та інші елементи [3, с. 25].

Крім того, порівняно з минулим, коли очікувалося, що кар'єра буде тривати протягом усього трудового життя, сучасна ситуація вимагає збільшеної гнучкості ролі. Соціалізація тепер більше нагадує безперервний процес.

З іншого боку, життя стає все більш фрагментованим, «складається з численних несполучних епізодів».

Таким чином, соціальні ідентичності стають більш гнучкими, більш придатними для адаптації до непередбачуваних змін і більш схильними приймати нові ролі або вибори з широкого спектру культурних цінностей і практик, що поширюються по всьому світу. Молодь відіграє ключову роль у процесі соціалізації, оскільки їхня мотивація брати участь у житті громади та суспільства загалом відповідає європейським цінностям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Іванова Т. Н. Соціалізація особистості у різних теоретичних перспективах : науково-методичний електронний журнал «Концепт». 2016. Т. 38. С. 131–139.
2. Костева Т. Б. Особливості соціальної активності молоді України в умовах євроінтеграції, 2019. URL : <https://www.researchgate.net>
3. Право Європейського Союзу: підручник / кол. авт., за ред. В .І. Муравйова. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 704 с.
4. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

Мосейко Андрій

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри соціології факультету соціології та права
НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна
ORCID: 0009-0004-6335-3388

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ В СИСТЕМІ РОЗБУДОВИ МИРУ

У складному процесі розбудови миру роль соціальної згуртованості є ключовою. Ця багатогранна діяльність, необхідна для постконфліктного відновлення, включає в себе цілу низку структурних елементів, необхідних для встановлення тривалого миру. Серед них визначну роль відіграє соціальна згуртованість, яку можна визначити як концепцію, яка описує рівень солідарності та взаємозв'язку серед груп і членів цих груп у суспільстві. Вона зосереджена на зміцненні відносин і солідарності між членами спільноти, що є особливо важливим фактором у суспільствах після війн та збройних конфліктів.

Структурні елементи розбудови миру охоплюють політичний, економічний, соціальний та безпековий виміри, кожен з яких стосується різних аспектів постконфліктного відновлення.

Політичний вимір передбачає встановлення стабільного врядування, забезпечення верховенства права та просування прав людини. Браун і Захар підкреслюють важливість соціальної згуртованості для зміцнення довіри до політичних процесів та інститутів, заохочення різних груп до участі в демократичних процесах і підтримки інклюзивного врядування [2].

Економічний вимір - економічна реконструкція та розвиток є ключовими. Дослідник Льюїс демонструє, як соціальна згуртованість забезпечує справедливий розподіл ресурсів і сприяє кооперативній економічній діяльності, посилюючи суспільну стабільність [5].

Соціальний вимір безпосередньо пов'язаний із соціальною згуртованістю, він передбачає відновлення соціальної структури, сприяння примиренню між різними групами суспільства та формування спільної ідентичності та мети. Дослідження Дейнеко підкреслює контекстуальну природу соціальної згуртованості та надає визначення соціальної згуртованості різних стейкхолдерів [3]. Проекти із залучення громадськості, програми культурного обміну та діалоги відіграють важливу роль, сприяючи відновленню довіри, розуміння та поваги між суспільними групами.

Безпековий вимір – забезпечення безпеки та громадського порядку має першорядне значення. Соціальна згуртованість робить значний внесок у це, зменшуючи ймовірність повторення конфлікту, оскільки згуртовані спільноти з більшою ймовірністю вирішують суперечки мирним шляхом.

У країнах, таких як Україна, які постраждали від військових дій, відносини між приймаючими громадами та внутрішньо переміщеними особами (ВПО) стають центральним елементом соціальної згуртованості. Криза переміщення

привела до значних проблем у зміцненні згуртованості між ВПО та приймаючими громадами. Дослідник Ягоди (Jayakody) робить у своїй роботі зробив акцент на стратегіях посилення соціальної згуртованості в таких умовах, зазначаючи, що задоволення потреб як переміщених осіб, так і приймаючих громад має вирішальне значення для створення згуртованого середовища, сприятливого для сталого миру [1].

Заходи, що сприяють соціальній згуртованості, часто передбачають залучення та розширення прав і можливостей спільнот. До них належать фасилітовані діалоги, спільні громадські проекти та культурні обміни, які сприяють взаєморозумінню та повазі. Такі ініціативи допомагають руйнувати стереотипи та хибні уявлення, закладаючи фундамент довіри та співпраці, необхідний для соціальної згуртованості.

Міжнародні організації відіграють вирішальну роль у сприянні соціальній згуртованості, особливо в постконфліктних ситуаціях. Вони підтримують програми, спрямовані на примирення та інтеграцію переміщеного населення, надаючи ресурси, експертизу та платформу для діалогу. Співпраця з місцевими органами влади та ключовими стейкхолдерами сприяє тому, що політика та програми є інклюзивними та відповідають потребам як приймаючих громад, так і ВПО. Міжнародні організації допомагають у розбудові спроможностей, пропонуючи навчання та підтримку місцевим лідерам і громадським групам для ефективного управління та вирішення конфліктів, сприяючи згуртованості суспільства.

Також, роль освітян та освітньої політики у зміцненні соціальної згуртованості є критично важливою, формуючи ставлення майбутніх поколінь до миру. У таких країнах, як Україна, підтримка вчителів через відповідну політику та навчання, щоб вони могли ефективно сприяти розбудові миру, є надзвичайно важливою. Залучення молоді до діяльності з розбудови миру привносить унікальні перспективи та енергію в зусилля з соціальної згуртованості. Залучення їх до діалогу, громадської роботи та лідерських ролей може суттєво вплинути на відбудову згуртованих суспільств [4].

Крім того, використання місцевих культурних практик у зусиллях з розбудови миру може бути потужним інструментом. Культурні та релігійні практики часто мають важливе значення і можуть бути використані для зміцнення почуття спільноти, ідентичності та спільної історії. Залучення місцевих лідерів і використання творчих практик, медіації та суспільного діалогу для вирішення конфліктів також може підвищити ефективність зусиль з розбудови миру.

Інтеграція гендерних аспектів у зусилля з соціальної згуртованості під час розбудови миру є ще одним важливим аспектом. Жінки та дівчата часто стикаються з унікальними проблемами у постконфліктних ситуаціях, і їхнє залучення до процесів розбудови миру є критично важливим для досягнення всеосяжного та сталого миру. Гендерно-чутливі підходи гарантують, що потреби та перспективи всіх членів громади будуть враховані.

Отже, розуміння та інтеграція соціальної згуртованості в структурні елементи розбудови миру є життєво важливими для досягнення сталого миру. Це особливо актуально в таких умовах, як в Україні, де соціальні наслідки війни вимагають концентрованого підходу до відновлення та зміцнення соціальних зв'язків. Соціальна згуртованість виходить за рамки простого компоненту розбудови миру; вона є фундаментом, на якому будується стійкий і тривалий мир, гарантуючи, що суспільство не лише зазнаватиме менше деструктивних конфліктів, але й об'єднане у своєму розмаїтті та стійкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Approaches to Strengthen the Social Cohesion between Displaced and Host Communities / C. Jayakody, C. Malalgoda, та ін. *Sustainability*. 2022. №14. С. 1–15.
2. Brown J., Zahar M. Social Cohesion as Peacebuilding in the Central African Republic and Beyond. *Journal of Peacebuilding & Development*. 2015. С. 10–24.
3. Deineko O. O. Discourse-structure of social cohesion as a category of social policy: experience of critical discourse-analysis application. *Ukrainian society*. 2021. №77. С. 140–153.
4. Sayed Y., Novelli M. The Role of Teachers in Peacebuilding and Social Cohesion: A synthesis report of South Africa, Uganda, Pakistan and Myanmar case studies. *Research Consortium Education and Peacebuilding*. 2016.
5. Social Cohesion as the Missing Link between Natural Resource Management and Peacebuilding: Lessons from Cocoa Production in Côte d'Ivoire and Colombia / K. Löhr, B. Aruqaj, D. Baumert та ін. *Sustainability*. 2021. №13. С. 1–25.

Мошаренкова Тетяна

молодший науковий співробітник наукового центру
Харківського національного університету Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба,
м. Харків, Україна
ORCID: 0009-0004-2829-8045

РОДИННІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Готовність до служби в армії полягає у здатності успішно виконувати всі її вимоги вже на початковому етапі. Чим вище рівень знань, вмінь, здібностей до вимог військово-професійної діяльності майбутніх оборонців України, тим менше часу витрачається на подальшу їх адаптацію до умов військової служби.

В цьому контексті значно зростає значущість родинного виховання як підготовки до професійної діяльності, формування у підростаючого покоління таких сенс-життєвих орієнтацій, які, з одного боку, означували запас професійних знань, умінь і навичок, з іншого – особистісні риси: інтерес до військової діяльності, сформоване почуття обов'язку, відповідальності перед суспільством, розуміння соціальної значимості й необхідності військової служби, моральні якості, що забезпечать успішне виконання воїном завдань за призначенням.

М. Стельмахович дуже влучно називав цей процес «олюдненням особистості та підготовкою її до життя, реалізацією її особистісного виявлення», оскільки, за його думкою, «суспільне призначення», яким є вибір професії, становить основу якісного виховання. Науковець пояснював це тим, що виховання, одержане в дитинстві та юності від батьків, має найбільшу цінність серед усіх надбань людства, оскільки без нього навіть найкращі здібності та достатки нічого не варті. Свідченням цього є основні завдання родинного виховання, як от натуралізм, раціоналізм, гуманізм, евідемонізм, духовність, соціалізація й етнізація. Коротко зупинившись на останньому завданні, а саме соціалізації й етнізації, ми побачимо, що їх загальна суть як раз і полягає в утвердженні людини як особистості, залученість її до соціального життя «як активної та дійової сили». А оскільки соціалізація кожної людини має своє втілення в рамках конкретної сім'ї, соціальної групи, народу, нації, фундамент етнізації закладається саме в родині. Тому головне завдання батьківського виховання полягає у формуванні молодого покоління як високосвідомих українців, адже етнізація є національною освітою, таким собі ключем у світ життя й історичного досвіду українського народу [7, с. 91–100].

Водночас слід звернути увагу на ще один важливий аспект, а саме – подвійну спрямованість впливу етнізації на становлення особистості майбутніх воїнів. З одного боку, її мета направлена на формування у них основ знань і суспільного досвіду, набуття професії за допомогою дорослих членів родини, передусім батьків. З іншого – розуміння батьками своєї провідної ролі в цьому процесі, а саме знання потреб молодого покоління, його досвіду на певних етапах розвитку, здатності налагоджувати взаємодію й надавати підтримку. Завдяки такій органічності взаємозв'язку процес адаптації військовослужбовців проходить швидше, вони відчувають підтримку, що зумовлює їх впевненість у собі, нейтралізацію негативних проявів поведінки, а найголовніше, сформованості свого розуміння здорової моделі родини, яку вони хотіли б побудувати, щоб мати опору, можливості для розвитку, реалізацію потенціалу.

У загальному значенні проблематику створення та розвитку інституту сім'ї досліджували автори: О. Духнович, А. Капська, А. Кузьминський, В. Омеляненко, В. Савка, М. Стельмахович, Н. Уманець, В. Сухомлинський тощо. Вагомий внесок у розвиток військово-теоретичних уявлень щодо підготовки керівних офіцерських кадрів з розвиненими моральними й професійними якостями зробили військові педагоги, психологи як то О. Бойко, В. Стасюк, В. Чабаненко, В. Ягупов тощо. Слід зауважити, що всі дослідники, незважаючи на специфічні вияви кожної із цих педагогічних ланок, їх основне призначення та власні навчально-виховні можливості, погоджуються в тому, що формування особистості на засадах національних і загальнолюдських моральних цінностей забезпечує його гармонійний розвиток та становлення як захисника свого роду, свого нації, своєї Батьківщини.

Особливої актуальності проблема формування цінностей сімейного життя у майбутніх офіцерів набуває в руслі суспільно-політичних подій останнього десятиріччя, питань створення найбільш сприятливих соціально-психологічних

умов військової служби, необхідних для формування у воїнів вмінь і внутрішніх механізмів дії у ситуаціях різної складності для виконання покладених на них обов'язків щодо захисту Української держави. Оскільки внаслідок специфіки військово-професійної діяльності як то чергування, залучення підрозділів до виконання завдань із бойової підготовки, зміна постійного пункту дислокації для виконання завдань за призначенням тощо у військовослужбовців виникають труднощі гармонійного поєднання служби з особистим життям та створенням власної сім'ї. І навпаки, – міцні стосунки в сім'ї військовослужбовців, підтримка і розуміння з боку рідних і близьких стають для нього підтримуючим чинником під час служби і ресурсом у період відновлення. Все це спонукає до розробки способів щодо формування цінностей сімейного життя у майбутніх воїнів, які б спрямовували їх життєві й професійні перспективи у подальшій військово-професійній діяльності, а також сприяли стабілізації сімейних стосунків та задоволенню базових потреб особистості: у безпеці; ствердженні, визнанні існування й значимості; повазі й довірі; самовизначенні; підтвердженні особистого досвіду іншою людиною; спілкуванні; проявленні любові [5].

Один із напрямів вирішення зазначеного питання знаходимо у самому визначенні категорії «сім'я військовослужбовця», у якому наголошується, що це мала соціальна група суспільства, яка створена на основі шлюбу та характеризується накопиченням соціального досвіду в системі родинних взаємин з метою створення належних умов для успішного виконання військовослужбовцем службового обов'язку щодо захисту Батьківщини [4, с. 48], де соціальний досвід є сукупністю практично набутих соціальними суб'єктами (індивідами, групами, народами, націями) у процесі їх взаємодії знань, умінь, навичок, звичаїв, норм, традицій [1]. Тому впровадження в виховний процес засобів соціалізації й етнізації, якими як раз і є національні звичаї, свята, традиції, зокрема і мілітарні, буде обумовлювати формування сімейних цінностей у майбутніх офіцерів Збройних Сил (ЗС) України.

Ба більше, досвід поєднання професійного і родинного виховання вже присутній у козацькій культурі вільного і незалежного Війська Запорозького, прообразу ЗС України, у якій процес засвоєння соціального досвіду воїна нерозривно був пов'язаний із спілкуванням у сім'ї, громаді, а також у творчій діяльності через народні-козацькі свята, звичаї, традиції тощо [6, с. 18–21].

Така робота повинна відбуватися у військових колективах у системі інформаційно-пропагандистського забезпечення, яка є складовою морально-психологічного забезпечення та організовується в загальній системі підготовки та застосування ЗС України з урахуванням специфіки завдань, що виконуються військовими частинами (підрозділами) [2; 3]. Ефективними та найбільш раціональними формами зазначеної роботи має бути проведення різноманітних організаційних форм неформальної освіти та культурно-мистецьких заходів: відзначення державних та релігійних свят: Міжнародного дня матері й Дня сім'ї тощо; розширення тематичних рамок з національно-патріотичної підготовки [3] через збагачення та осучаснення їх змісту національно-сімейними традиціями;

проведення консультацій, індивідуальних бесід для удосконалення механізму надання психологічної, правової, інших видів допомоги з питань шлюбу, сім'ї та виховання дітей; реалізація проєктів соціальних програм щодо формування здорового способу життя та свідомого, відповідального ставлення воїнів до збереження свого здоров'я; взаємодія з органами місцевого самоврядування щодо допомоги ветеранам, сім'ям загиблих побратимів, друзів, колег; відвідування дитячих будинків; розроблення та впровадження серії тренінгів для формування культури відповідального батьківства та підвищення рівня готовності молоді до подружнього життя; використання офіційних сторінок в соціальних мережах, онлайн-платформ, цифрових медіа для пропагування позитивного іміджу сім'ї та її соціальної підтримки, популяризації культури сімейних відносин.

Реалізація вищезазначених заходів сприятиме підвищенню рівня готовності молоді до подружнього життя та батьківства, піднесенню престижу української сім'ї на засадах національних і загальнолюдських моральних цінностях, вирішенню сімейних конфліктів, а також забезпечить передавання з покоління в покоління національно-історичних та родинних традицій, що зумовить формування у майбутніх офіцерів світоглядних і громадянських якостей, вдосконалення соціально значущих цінностей, поваги до національної культури, забезпечення гармонійного розвитку особистості воїна – захисника своєї родини, свого народу, своєї Батьківщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Досвід соціальний. *Соціологія короткий енциклопедичний словник* : вебсайт. URL : <https://subjectum.eu/sociology/dict/121.html> (дата звернення : 22.04.2024).
2. Про затвердження Інструкції з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України : наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 04 січня 2017 р. № 4 м. Київ. URL : <https://dovidnykmpz.info/ipz/nakaz-heneral-noho-shtabu-zbro-nykh-sy-4/> (дата звернення : 13.04.2024).
3. Про затвердження Інструкції з організації національно-патріотичної підготовки у Збройних Силах України : наказ Генерального штабу Збройних Сил України 28 бер. 2017 р. №108 м. Київ URL : <https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2018/07/Наказ-ГШ-№108-Інструкція-НПП.pdf> (дата звернення : 21.04.2024).
4. Профілактика та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців : методичний посібник. Київ : НДЦ ГПЗС України, 2023. 115 с. URL : <http://surl.li/kuuvj> (дата звернення : 21.04.2024).
5. Сахно С. 8 потреб, які задовольняє сім'я. *Центр у справах сім'ї та жінок міста Києва* : вебсайт. URL : https://fam-center.at.ua/publ/statti/statti/8_potreb_jaki_zadovolnjae_sim_ja/9-1-0-29 (дата звернення : 22.04.2024).
6. Стефанюк С. К. Правові основи козацької педагогіки : етика та соціально-правові норми : навч. посібник. Харків, 2008. 198 с.
7. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка : навч. посібник. Київ : ICDO, 1996. 288 с.

Неїжпана Людмила

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна
ORCID 0000-0003-4398-2553

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ ЯК УМОВА ЗГУРТОВАНOSTІ ГРОМАДИ

Реалізація соціального партнерства в соціальній роботі є актуальним та важливим завданням, особливо в контексті забезпечення соціальної згуртованості українського суспільства. На сьогоднішній день найбільш розвинута система соціального партнерства існує в Німеччині, Австрії, Швеції. В практику регулювання соціально-трудова відносин в Україні термін «соціальне партнерство» увійшов з кінця 1991 року.

Соціальне партнерство розглядається як «система колективних відносин між найманими працівниками, працедавцями, виконавчою владою, які сторонами соціального партнерства в ході реалізації їхніх соціально-економічних прав та інтересів» [1, с. 460]. Соціальне партнерство є важливим механізмом взаємодії громадянського суспільства та влади. Система соціального партнерства в Україні недосконала та вимагає проведення роботи із залучення до системи партнерських відносин соціальних груп, які ще не залучені; реформування чинної нормативно-правової бази з питань соціального партнерства та соціально-трудова відносин з метою приведення його у відповідність до норм міжнародного права; проведення заходів щодо підвищення обізнаності широких мас суспільства про соціальне партнерство тощо [3].

Партнерство в соціальній роботі - це співпраця між різними сторонами, які об'єднують свої ресурси та зусилля для досягнення спільних цілей, спрямованих на вирішення соціальних проблем.

Соціальне партнерство в організації соціальної роботи має ряд переваг, зокрема:

1. Підвищення ефективності соціальних послуг:

1) об'єднання ресурсів – партнерство дозволяє об'єднати ресурси різних сторін, що дає можливість реалізовувати більш масштабні та складні проекти, які самостійно були б неможливі;

2) доступ до нових знань та досвіду – партнери можуть ділитися своїми знаннями, досвідом та кращими практиками, що сприяє підвищенню якості соціальної роботи.

2. Збільшення охоплення соціальними послугами ширші верстви населення:

1) доступ до соціальних послуг – партнерство дозволяє охопити соціальними послугами більшу кількість людей, які потребують допомоги, в тому числі тих, хто не звертається до них самостійно;

2) підвищення доступності - партнери можуть розширити канали надання соціальних послуг, роблячи їх більш доступними для людей з обмеженими можливостями.

3. Підвищення стійкості соціальних проєктів, програм та надавачів соціальних послуг:

1) спільна відповідальність – партнерські програми мають більше шансів на успіх та довгострокове існування, адже вони ґрунтуються на спільних інтересах та відповідальності партнерів;

2.) підтримка та мобілізація ресурсів – партнери можуть надавати одне одному підтримку та мобілізувати ресурси у складних ситуаціях.

4. Розширення можливостей для реалізації завдань соціальної роботи:

1) інновації – партнерство може сприяти розвитку нових ідей та інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем;

2) адвокація – партнери можуть об'єднувати свої зусилля для захисту прав та інтересів людей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

3) розвиток громади – партнерство може сприяти розвитку громади, підвищенню рівня активності та участі громадян у вирішенні соціальних проблем.

5. Зміцнення соціальної згуртованості:

1) взаєморозуміння та співпраця – партнерська робота сприяє розвитку взаєморозуміння та співпраці між різними групами населення;

2) довіра та повага – партнери вчаться довіряти одне одному та поважати різні точки зору;

3) соціальний капітал – партнерство сприяє розвитку соціального капіталу в громаді, що робить її більш стійкою та здатною до самоорганізації.

Важливо зазначити, що для того, щоб партнерство було ефективним, воно має ґрунтуватися на таких принципах: рівноправність, взаємоповага, довіра, відкритість, спільна відповідальність, ефективна комунікація. Соціальне партнерство – це важливий інструмент, який може допомогти фахівцям з соціальної роботи згуртувати суспільство у вирішенні соціальних завдань та підвищити ефективність соціальної роботи, охопити більшу кількість людей, які потребують допомоги, та сприяти розвитку стійких та інноваційних соціальних програм.

Партнерство в соціальній роботі в громаді може застосовуватися в різних напрямках та сферах. В процесі надання таких соціальних послуг: соціальна допомога (надання матеріальної допомоги, допомоги з працевлаштуванням, юридичної консультації та інших видів підтримки людям, які перебувають у складних життєвих обставинах; соціальна реабілітація (допомога людям з інвалідністю та іншим особам з обмеженою працездатністю у відновленні соціальних функцій та інтеграції в суспільство); соціальна профілактика (запобігання соціальним проблемам, таким як бідність, насильство в сім'ї,

вживання психоактивних речовин, безпритульність тощо). Соціальне партнерство сприяє розвитку громади, зокрема, залучення громадян до вирішення соціальних проблем, створення умов для активної участі громадян у вирішенні проблем, які їх турбують; сприяння розвитку самоорганізації громадян та створення механізмів для участі громадян у прийнятті рішень; розвиток місцевого самоврядування та залучення громадян до процесу прийняття рішень на місцевому рівні [2; 3].

Для забезпечення адвокації соціальне партнерство в соціальній роботі сприяє: захисту прав та інтересів людей, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом впливу на політику та прийняття рішень на різних рівнях; наданню правової допомоги людям, які потребують її, наприклад, жертвам насильства, людям з інвалідністю, біженцям тощо; протидія дискримінації та забезпечення рівних прав для всіх людей, незалежно від їхньої раси, етнічної приналежності, релігії, статі, сексуальної орієнтації тощо.

Також значну роль соціальне партнерство відіграє і в освітній та просвітницькій діяльності: підвищення обізнаності про соціальні проблеми, формування здорового способу життя та профілактика шкідливих звичок, підвищення кваліфікації фахівців: організація тренінгів, семінарів та інших заходів для підвищення кваліфікації фахівців з соціальної роботи та інших фахівців, які працюють з людьми.

Варто зазначити, що це лише деякі з сфер застосування партнерства в соціальній роботі в громаді. Партнерство може використовуватися для вирішення будь-яких соціальних проблем, якщо воно ґрунтується на спільних цінностях, цілях та інтересах партнерів. Ефективне партнерство в соціальній роботі в громаді може допомогти: покращити життя людей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зміцнити соціальну згуртованість та взаємодопомогу в громаді.

В Україні існує багато прикладів успішного партнерства в соціальній роботі, які демонструють силу співпраці у вирішенні соціальних проблем. Ось декілька з них:

1. Мережа «Жінки за мир». Ця мережа об'єднує жіночі організації з усієї України, які працюють над миротворчістю, запобіганням конфліктам та захистом прав жінок. Мережа надає підтримку жінкам, які постраждали від конфлікту, а також проводить адвокаційні кампанії за мирне врегулювання конфлікту на Донбасі.

4. Громадська ініціатива «Варта» об'єднує активістів, які борються з корупцією та захищають права людини. «Варта» проводить публічні акції, розслідує корупційні злочини та лобіює за реформами, які посилюють верховенство права та демократію.

5. Проект «Простір можливостей» реалізується за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), надає психосоціальну підтримку дітям, які постраждали від війни та інших травм. Проект пропонує дітям групові та індивідуальні заняття, а також допомогу батькам та опікунам.

Це лише декілька прикладів успішного партнерства в Україні. Існує багато інших проектів та ініціатив, які демонструють силу співпраці у вирішенні соціальних проблем та покращенні життя людей.

Соціальне партнерство є важливим інструментом для організації ефективної соціальної роботи в громаді. Завдяки партнерству можна об'єднати ресурси, підвищити якість послуг, збільшити охоплення, підвищити стійкість та довіру. Для покращення партнерства рекомендується створити чітку візію та цілі, налагодити ефективну комунікацію, забезпечити взаємну повагу, справедливо розподілити ресурси та регулярно моніторити та оцінювати діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Все про соціальну роботу / уклад. Н. М. Гайдук. Львів : Новий світ 2012. 615 с.
2. Мещан І. В. Соціальне партнерство як механізм надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2016. №72. С. 46–54.
3. Пономаренко Л. І. Соціальне партнерство як спосіб удосконалення системи надання соціальних послуг на рівні громади. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. №7 (91). С. 90–99.

Нетребенко Арсеній

курсант факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України
Київського інституту Національної Гвардії України,
м. Київ, Україна

Чиганов Олександр

курсант факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України
Київського інституту Національної Гвардії України,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Сучасна Україна стикається зі складними викликами внаслідок війни. Загострення конфлікту призвело до значних людських та соціальних втрат, що ставить питання про необхідність ефективного реагування з боку держави та громадськості. Умови воєнного стану створюють ряд складних викликів у сфері соціальної роботи та надання соціальних послуг, включаючи забезпечення безпеки, медичної допомоги, житла та психосоціальної підтримки для поранених, внутрішньо переміщених осіб та біженців.

У таких умовах особливо важливою стає потреба у відповідних стратегіях та програмах соціальної підтримки, спрямованих на покращення якості життя та захист прав людини у зоні конфлікту.

Розгляд міжнародного досвіду та використання гуманітарних стандартів у наданні соціальних послуг в умовах війни може стати важливим інструментом для підвищення ефективності діяльності в цій сфері. Зокрема, наявність чітких і стандартизованих протоколів може сприяти координації роботи різних організацій та забезпечити більшу ефективність у вирішенні нагальних проблем.

Крім того, важливим аспектом є адаптація та інтеграція вразливих категорій населення, таких як біженці, військовополонені, люди з інвалідністю та інші, у суспільство. Це вимагає розробки спеціалізованих програм, що враховують їхні потреби та специфіку ситуації.

Таким чином, розгляд міжнародного досвіду, використання гуманітарних стандартів та розробка стратегій адаптації інтеграції вразливих категорій населення є необхідними компонентами успішного реагування на виклики воєнного конфлікту та забезпечення соціального захисту українського населення.

Міжнародні гуманітарні стандарти визначають норми та принципи, які регулюють діяльність у гуманітарній сфері під час конфліктів. Найбільш важливі серед них – це Принципи Гуманітарного Права, які зокрема встановлюють обов'язки сторін конфлікту щодо захисту цивільного населення, забезпечення доступу до медичної допомоги та гуманітарної допомоги. До цих принципів відносяться принципи недискримінації, нейтралітету, незалежності та гуманітарного доступу.

Кілька країн мають успішний досвід у наданні соціальних послуг під час конфліктів. Наприклад, Швейцарія має довгий історичний досвід у розробці та впровадженні гуманітарних програм, включаючи надання медичної допомоги, психологічної підтримки та розподіл гуманітарної допомоги. Ізраїль також відомий своєю ефективною системою соціальних послуг, яка працює в умовах постійної загрози з боку конфлікту та терористичних нападів.

Під час воєнного стану надання соціальних послуг стикається з рядом складних викликів та перешкод. Серед них – обмежена доступність до зон конфлікту, руйнування інфраструктури, відсутність безпеки для працівників соціальної сфери, великий потік внутрішньо переміщених осіб та біженців, а також психологічні та емоційні травми, які зазнають люди під час воєнного конфлікту. Крім того, часто виникають складнощі у забезпеченні достатнього фінансування та координації між різними гуманітарними організаціями та урядовими структурами.

Міжнародні гуманітарні стандарти є важливим керівним принципом для надання соціальних послуг в умовах конфлікту. Зокрема, конвенції та угоди Женевської конвенції та Принципи Гуманітарного Права містять норми, що регулюють поведінку сторін конфлікту щодо захисту цивільного населення та гуманітарних працівників. Адаптація цих стандартів до українських умов включає аналіз та врахування специфіки конфлікту на сході країни, потреб місцевого населення та можливостей української системи соціальної роботи.

Впровадження гуманітарних стандартів в систему соціальних послуг України вимагає комплексного підходу та співпраці між урядовими органами, міжнародними гуманітарними організаціями та громадськими ініціативами.

Цей процес включає розробку спеціальних програм та стратегій, які враховують потреби та особливості населення в умовах конфлікту. Також важливо забезпечити навчання та підготовку фахівців соціальної сфери з урахуванням міжнародних стандартів та кращих практик.

Умови конфлікту створюють значні виклики для надання соціальних послуг, зокрема обмежену доступність до зон конфлікту, погіршення життєвих умов для місцевого населення, руйнування інфраструктури та втрату доступу до основних ресурсів. Однак це також може створити можливості для розвитку нових підходів до надання соціальних послуг, використання інноваційних технологій та міжсекторного партнерства для забезпечення ефективної підтримки та захисту уразливих груп населення.

Соціальні працівники відіграють важливу роль у процесі адаптації та інтеграції вразливих категорій населення. Вони є ключовими посередниками між вразливими групами та різними ресурсами та послугами, які можуть бути доступні для їхньої підтримки. Робота соціальних працівників полягає у виявленні потреб цільової аудиторії, розробці індивідуальних планів підтримки, наданні консультацій та психологічної допомоги, координації з іншими спеціалістами та адвокації за права вразливих груп.

Процес адаптації та інтеграції вразливих категорій населення ґрунтується на дотриманні ряду принципів, включаючи індивідуальний підхід, емпатію, культурну компетентність, участь та партнерство. Серед методів адаптації можна виділити психосоціальну підтримку, професійну реабілітацію, навчання навичкам самостійного життя, розвиток мережі підтримки та створення безбар'єрного середовища для участі в суспільному житті.

Низка країн вже здійснила успішну адаптацію та інтеграцію вразливих категорій населення. Наприклад, Швеція відома своєю програмою «Інтеграція через роботу», яка сприяє залученню біженців до ринку праці шляхом надання їм доступу до професійної освіти та підтримки при пошуку роботи. Канада також має успішний досвід у наданні міжкультурної підтримки та програми соціальної адаптації для іммігрантів, спрямовані на їхню інтеграцію в нове соціальне середовище. Такі приклади демонструють ефективність правильної адаптації та інтеграції вразливих груп у суспільство.

На міжнародному рівні існують різноманітні програми та ініціативи, спрямовані на адаптацію біженців у нових середовищах. Однією з найвідоміших організацій, яка працює у цій сфері, є УВКБ ООН. Ця організація надає різноманітну підтримку біженцям, включаючи надання житла, медичної допомоги, освітніх та професійних програм.

Успішна адаптація біженців в нових середовищах залежить від декількох ключових факторів. Серед них – доступ до освіти та професійних можливостей, наявність підтримки та мережі контактів, культурна адаптація та взаєморозуміння з місцевим населенням, а також доступ до медичної допомоги та інших соціальних послуг.

Набуті знання та досвід у галузі адаптації біженців можуть бути корисними для України, особливо в умовах зростаючого потоку біженців та внутрішньо

переміщених осіб у зв'язку з конфліктом на сході країни. Застосування цих знань може допомогти вдосконалити систему соціальної підтримки та інтеграції для біженців українського походження, а також сприяти їхній успішній адаптації та інтеграції в українське суспільство.

У ході дослідження було виявлено, що умови воєнного конфлікту створюють серйозні виклики для надання соціальних послуг та адаптації вразливих категорій населення. Міжнародні гуманітарні стандарти та успішний досвід країн-учасниць конфліктів надали важливі вказівки щодо ефективних підходів до роботи у цій сфері. Результати дослідження підкреслили необхідність системного підходу та співпраці між різними зацікавленими сторонами для забезпечення належної підтримки та захисту вразливих груп населення під час конфліктів.

На основі отриманих результатів, рекомендується розвиток більш ефективної системи соціальної роботи, спрямованої на надання підтримки вразливим категоріям населення під час конфліктів. Серед рекомендацій можуть бути вдосконалення програм та ініціатив для адаптації та інтеграції вразливих груп, підвищення кваліфікації соціальних працівників та забезпечення доступу до необхідних ресурсів та послуг.

Тема адаптації та інтеграції вразливих категорій населення в умовах конфлікту має велике значення для подальшого розвитку соціальних послуг. Забезпечення належної підтримки та захисту всіх членів суспільства у найважчі часи є важливим завданням для будь-якої країни. Подальше дослідження та розвиток ефективних стратегій та програм у цій сфері можуть сприяти покращенню якості життя вразливих груп населення та підтримці соціальної справедливості.

Новікова Ольга

докторка економічних наук, професорка заступниця директора з наукової роботи Інституту економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8263-1054

Панькова О.

кандидатка соціологічних наук, доцентка, провідна наукова співробітниця Інституту економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-2003-8415

НАЦІОНАЛЬНА ЦІННІСНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЯК ПЕРЕВАГА УКРАЇНЦІВ Й МЕНТАЛЬНЕ ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ СТІЙКОСТІ

Цінність праці для людини в українському суспільстві в умовах воєнного стану, прискореної євроінтеграції, значного зростання міграційних процесів в

країні й масштабного вимушеного переміщення за кордон під час неоголошеної війни набула певних особливостей. Визначились недоліки та переваги вітчизняного ринку праці у порівнянні з характеристиками та стандартами міжнародних ринків праці. Це, перш за все, пов'язано з вимогами до критеріїв професійної оцінки, компетентностей та навичок самого працівника та вітчизняних професійних стандартів. Володіння іноземною мовою для ринку праці в Україні не є обов'язковою вимогою, вона діє тоді, якщо цього потребує сфера діяльності, а для роботи за кордоном це є необхідністю, без неї людина не може залучатися до праці.

Цінність переїзду та працевлаштування за межами країни у свідомості українців обумовлювалася значним колом мотивуючих чинників ще до війни, а саме: значно вищою (у 5-6 разів!) оплатою праці, справедливою оцінкою трудового внеску, кращими умовами праці, справедливим захистом трудових прав та гарантій працюючих тощо. При наявності та реалізації цих переваг зростає цінність праці в українського працівника, який завдяки ним забезпечує власний добробут та стає задоволеним гідними умовами праці та можливостями професійного зростання.

В умовах війни привабливість міжнародних ринків праці крім їх переваг, що мали місце і за мирних часів, в значній мірі для великої кількості громадян Україна стала носити рятівний характер. Ця найважливіша додаткова особливість обумовлена відсутністю небезпек для життя і здоров'я людини через бойові дії та військовий стан в нашій країні.

Європейські країни у зв'язку зі збройною російською агресією в Україні надали значні преференції для українських біженців, що дозволило нашим громадянам виживати та існувати без працевлаштування – на виплати (особливо у 2022-2023 рр.). Одночасно ринки праці Європи зацікавлені у залученні додаткової кваліфікованої й дешевої робочої сили в економіку, бо потерпають від її дефіциту. Україна втратила неймовірно велику кількість працездатних осіб, без них прискорена розбудова України буде вкрай тяжкою та затяжною. Виникає ситуація, коли цінність українського працівника в умовах війни зростає, а від його вибору, мотивації та рішення буде змінюватись ситуація і на національному, і на міжнародному ринках праці.

Для України зацікавленість у поверненні громадян України, що вимушено виїхали за кордон через небезпеки війни, вимагає додаткової мотивації та створення сприятливих умов зацікавленості цих людей працювати та жити в рідній країні. Пріоритетними вимогами працівника, якого цінують, чекають, поважають, повинні стати: відсутність загроз життю і здоров'ю (безпека), наявність житла та роботи (можливість працювати). Сприятливими психологічними чинниками для повернення працездатного населення до України є: можливість комунікувати з близькими, рідними, знайомими, професійним середовищем, прагнення успішно розбудувати країну після війни, повернення до звичного способу життя та спілкування, позитивне ставлення побутового та професійного оточення до їх повернення в країну тощо.

Досвід, набутий за межами країни, бачення різниці у рівні та якості життя, у праці та відношенні до неї, в оцінках умов роботи, у вартості робочої сили, у правовому захисті працівника обов'язково змінять його ставлення до праці в Україні. По-перше, зросте цінність самої праці (можливість зайнятості). Одночасно зростуть вимоги до оцінки й рівня оплати праці, умов і безпеки праці, можливостей професійного розвитку, захисту трудових прав взагалі та особисто в судах тощо. Ті переваги досвіду, який був набутий за кордоном в сфері праці та якості життя, будуть переноситись на соціально-трудова та суспільні відносини в Україні та сприятимуть євроінтеграційним процесам.

Ці позитивні прогнози щодо повернення в Україну потребують значних зусиль з боку держави та українського суспільства щодо надання розуміння доцільності повернення за наявності воєнних загроз з боку РФ як реальних, так і потенційних у повоєнний період. Серед цінностей людини в українському суспільстві безпека завжди займала вагоме місце. Значення безпеки в Україні за ієрархією цінностей є найвищим у Європі. За даними Інституту соціології НАН України, на першому місці серед ціннісних пріоритетів у населення України цінність безпеки тримається на протязі більш ніж 25 років. Війна в Україні для європейської спільноти безпосередньо актуалізує зміну ціннісних пріоритетів також у бік безпеки.

Українці мають певні особливості, порівняно з європейцями: на ментальному рівні і в поведінкових моделях їм притаманна ціннісна раціональність, а європейцям – цілераціональність. Обґрунтування сутності та механізмів прояву ціннісної раціональності та цілераціональності визначена у наукових працях та узагальненнях Г. Задорожного [1, 2], О. Новікової [3], Т. Неприцької [4], О. Батістової [5] та ін.

Зміст ціннісної раціональності полягає у тому, що людина заради того, що для неї є цінним, готова на все (навіть на втрату власного життя) і її поведінка, у деяких випадках, може бути ірраціональною. Сучасна ситуація в Україні підтвердила наявність цих цінностей в українців, коли вони виборюють свободу та територіальну цілісність України, втрачаючи власне життя і здоров'я. Феномен українського волонтерства – це масовий прояв самопожертви при наданні допомоги військовим і постраждалим; прояв людяності – при спасінні дітей і мирного населення від жахів війни; прояв любові до людей та нації при наданні допомоги учасникам бойових дій (УБД), воїнам ЗСУ, вимушеним переселенцям (ВПО), постраждалим від обстрілів й руйнівних наслідків війни. Визначною для українців є роль релігійно-сімейних цінностей, що лежать в основі нашого буття – як на рівні людини (особистісному), так і на рівні соціуму (суспільному). Ці переваги української ідентичності – підґрунтя для повоєнного відновлення й стійкості на засадах ціннісної конкурентоспроможності нації [3].

В умовах війни, загострення національних й глобальних викликів і загроз перед Україною постають надскладні завдання: з одного боку, зберегти націю і власну ідентичність, захистити людей і власні території, з іншого, прагнути і створювати підґрунтя для повоєнного відновлення країни, національної економіки, трудової сфери на засадах стійкості. Підґрунтям для цього як раз і

виступає потужний внутрішній ресурс людини, в основі якого – резильєнтність (життєстійкість) особистості. За авторським визначенням резильєнтність людини – це здатність особистості долати непереборні труднощі, екстремальні ситуації, кризи, війни, катастрофи, що несуть втрати й небезпеки; відновлятися, зміцнюватися, досягати посттравматичного зростання і налагоджувати своє повноцінне життя після пережитих надскладних життєвих обставин; це здатність накопичувати і розумно витратити свій внутрішній ресурс життєстійкості – відновлюватись, адаптуватись, розвиватись.

«Ціннісний потенціал українського народу, непоборне прагнення до свободи, незалежності, справедливості і в цілому морально-духовний код суспільства, як і реалії воєнної та повоєнної доби, неодмінно збагатять майбутнє розвитку України. Конкретні форми приведення у дію неекономічних чинників стійкого розвитку визначатимуть сторони і суб'єкти соціально-трудових відносин (соціальні партнери) за сприяння соціальної держави та громадянського суспільства» [6, с. 26]. А розпочати цей складний, довготривалий рух до нової якості неекономічного маємо з генерування світоглядних переконань просвітницької роботи, формування нової економічної культури, з «дорожньої» карти задіяння нових опор для успішного повоєнного відновлення та стійкого економічного, трудового й суспільного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Задорожний Г. В. Духовно-ноосферно-устойчивое хозяйственное развитие как стратегический вектор возрождения украинского общества. Харьков : ВН НОО им. Вернадского, 2015. 107 с.
2. Задорожний Г. В., Москвина А. О. Ценностная конкурентоспособность как новая стадия международной конкуренции. *Социальная экономика*. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина. 2010. № 1 (январь-март). С. 106–133.
3. Новікова О. Ф. Роль цінностей у формуванні та реалізації конкурентної політики України в сучасних умовах. *Проблеми формування та реалізації конкурентної політики* : збірник доповідей V Міжнародної конференції, 21–22 вересня 2017 р., Львів. URL : <https://iie.org.ua/konferentsiyi/v-mizhnarodna-konferentsiya-problemi-formuvannya-ta-realizatsiyi-konkurentnoyi-politiki/>
4. Неприцька Т. І. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. *Політичне життя*. 2022. №3. DOI : <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.3.11>
5. Батістова О. І. Актуалізація ціннісного підходу в дослідженнях глобального господарства. *Соціальна економіка*. 2012. № 1. С. 151–157.
6. Колот А. М., Герасименко О. О. Некономічні детермінанти соціально-трудового розвитку – XXI. *Соціально-трудові відносини : теорія та практика* : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, Ін-т соц.-труд. Відносин ; Київ : КНЕУ, 2023. № 13, ч. 1. С. 14–28.

Отрощенко Наталія

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

ORCID: 0000-0003-1448-7852

СОЦІАЛЬНА МОБІЛІЗАЦІЯ ЛЮДЕЙ ЯК ВАЖЛИВИЙ ПОКАЗНИК СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАДИ

Мобілізація – засіб, що дозволяє суспільству заново народитись. Але для цього мобілізація має бути справжньою, тією, що народжується на тлі перегляду понять, що існували досі. Нам час мобілізуватися – стати свідомим суспільством. На жаль, через повномасштабне вторгнення РФ на територію України до традиційних проблем більшості українських громад – низький рівень життя та доходів населення, високий рівень безробіття, недостатньо розвинена соціальна інфраструктура та низький рівень соціальних послуг тощо – додалися нові проблеми та виклики, які безпосередньо пов'язані з війною. Це й зруйновані будинки та соціальна інфраструктура, проблеми з електро-, газо- та водопостачанням, відсутність або перебої з постачанням продуктів харчування та інших речей, необхідних для життєдіяльності людини. У соціальній сфері з'явилися складнощі з наданням соціальних, медичних, освітніх та інших послуг населенню.

На нашу думку, найважливішим нематеріальним ресурсом громади є люди – мешканці громади, які мають повне право реалізувати і використовувати власні здібності для створення і перетворення громади. Ми глибоко переконані, що соціальна мобілізація жителів є важливим показником спроможності громади. Активність та високий потенціал самоорганізації жителів території потрібні та життєво необхідні самій громаді, її лідерам, вона відіграє важливу роль у позитивних особистісних та соціальних перетвореннях. Соціальна мобілізація як соціально-психологічне явище надзвичайно сильна та важлива для людей. Вона вимагає витрат енергії та дає силу, наділяє мотивацією та енергією, дає людині почуття приналежності до групи, до більшої спільності, допомагає відчувати власну значущість у соціальному світі, навіть сенс життя.

Соціальна мобілізація – це активне залучення всіх верств населення до вирішення пріоритетних соціальних, економічних, екологічних проблем місцевого значення. Соціальна мобілізація об'єднує всі сегменти суспільства (чоловіків, жінок, молодь, бідних/багатих, приватний сектор, місцеві органи влади, організації громадянського суспільства, заклади освіти) у формі партнерства заради досягнення спільної мети і призводить до активної участі громади в процесі місцевого розвитку. Соціальна мобілізація – це приведення територіальної громади у такий стан (організаційний, інституційний, ментальний), коли вона здатна вирішити проблеми, що виникли перед нею, із використанням власних ресурсів. Це включає і зміну способу мислення людей,

які мають конкретну проблему, таким чином, щоб вони об'єдналися, використали свій прихований потенціал у допомозі собі самотійно [1].

Соціальна мобілізація – це процес, під час якого його членами чи іншими суб'єктами активізується діяльність усередині спільноти, яка у довгостроковій перспективі планується, реалізується та оцінюється його окремими членами, групами та організаціями на основі принципів громадянської участі з метою поліпшення стандартів життя у суспільстві.

Соціальна мобілізація може розглядатися як процес початку діалогу між членами спільноти про способи та механізми вирішення проблем, крім того, вона дозволяє кожному брати участь у прийнятті рішень, які впливають на його життя. Соціальна мобілізація – це додатковий компонент ефективного управління. Члени громади визначають, як, коли і навіщо вони зустрічаються, і діють як група, незалежна від державних органів влади. Громадяни формують групи та встановлюють зовнішні контакти на основі єдності інтересів та позицій членів групи. Принципи рівності та прозорості є першочерговими.

Користь від соціальної мобілізації для жителів громади:

- розширення прав та можливостей – «безмовні» раніше члени громади пропонують рішення та справляються з їх реалізацією, обстоюючи свої права та поділяючи обов'язки;

- поліпшення навичок (наприклад, складанні заявок, розробці бюджету, переговорах) та знань (про те, як працюють державні адміністративні органи, як залучити засоби тощо);

- велика згуртованість громади веде до зниження напруги та конфліктів і кращого розподілу ресурсів;

- поліпшення місцевої інфраструктури за умови кращого забезпечення соціальними послугами призводить до підвищення рівня життя.

Важливо розуміти, що соціальна мобілізація – це дія, яка ґрунтується на усвідомленні важливості людського чинника й спрямована на досягнення оптимального залучення, використання та підвищення людського потенціалу. У цьому вклад кожного пропорційний його отриманій вигоді, і якщо вигоди немає, немає і вкладу. Причому отримана вигода кожного збільшує, а не зменшує загальне благо. Тут має місце діалог та спільне прийняття рішень за умови граничного обліку інтересів кожного, і кожен отримує можливість мати та захищати власні інтереси.

Із обережністю припускаємо, що ті випробування через воєнні дії, які зараз лягли на плечі українського народу, можуть бути можливістю для роздробленої, несвідомої, що відокремила приватні та суспільні інтереси один від одного, спільноти прокинутися і почати перетворюватися на справжнє, свідоме, відповідальне й патріотичне суспільство.

Але що сприяє соціальній мобілізації та що її ускладнює? Соціальна мобілізація ґрунтується на збільшенні значення людського чинника. Стимулом до зростання свідомості людей, а отже, і до зростання здатності соціально мобілізуватися, є повага до людей, до їхньої гідності, до їхніх прав.

Систематичне ж зневажання прав і гідності людей перетворює їх на несвідому масу, не здатну до соціальної мобілізації і над якою можна лише влаштувати примусову мобілізацію. А примусова мобілізація зовсім не те, чого варта істота, на ім'я Людина.

Несвідомій громаді не залишається нічого іншого, як кардинально переглянути своє становище, по-новому подивитися на всі аспекти життєдіяльності, перерити їх і знайти все те, що застоялося – перетворилися на несвідоме «правильне», насправді неправильні речі. Схоже, саме в цьому полягає користь для суспільства екстремальних ситуацій – перейти зі стану несвідомості у стан свідомості.

Наразі поняття «суспільства» потребує докорінного перегляду самим суспільством. Якщо поняття «свідомості» звести у критерій визначення якості суспільства, у якийсь індекс, саме це бачиться найбільш правильним для людської спільності, то необхідний повний перегляд базових засад нашого суспільного устрою – все має бути зорієнтовано на зростання свідомості людей.

Настав час зрозуміти нам усім, що для успішності наше суспільство має, буквально, вирощувати свідомість членів суспільства. І це, як було зазначено вище, досягається створенням середовища поваги до людей у вигляді прирівнювання всіх перед загальними правилами – законами. А закони мають бути результатом суспільної згоди. І не повинно бути «обраних», яким можна все. Це – загибель суспільства.

Соціальна мобілізація жителів громади сприяє діалогу, обміну знаннями, вирішенню проблем та колективним діям і допомагає людям висловлювати свої потреби та брати участь у прийнятті рішень у місцевому самоврядуванні. Цей процес сприяє підвищенню стійкості до зовнішніх чинників, створенню соціальної згуртованості й стимулює зміни у поведінці.

Соціальна мобілізація є багатообіцяючим інструментом для розвитку свого потенціалу щодо залучення громадян у процес розвитку, має величезний потенціал для такої діяльності, як боротьба з бідністю, децентралізація державного управління, економічне відродження, повоєнна відбудова нашої країни.

У процесі соціальної мобілізації неабияк змінюється ставлення та соціальна поведінка людей, адже вони самостійно виконують роботу, а не як раніше лише чекають на результат. Люди починають більше довіряти один одному, що стає підґрунтям для прозорої звітності, а в подальшому рівності всіх членів громади, яка базується на взаємоповазі та взаємодопозі.

Соціальна мобілізація – процес, що провокує зародження нової громади, яка сприятиме покращенню не лише добробуту певної території, а й слугуватиме початком глобальних перетворень в державі, адже більшість населення не бере активну участь у реалізації проєктів лише через те, що не вистачає знань у певній сфері або досвіду роботи у громаді чи організації. Сам процес мобілізації слугує механізмом залучення громадської думки та громадян до процесу прийняття рішень, що у процесі розвитку сприятиме піднесенню не лише на регіональному рівні. Отже, соціальна мобілізація є об'єднанням зусиль

громади, яка активно долучається до безпосередньої участі у вирішенні власних проблем, бере на себе ініціативу щодо реалізації проєктів, що є запорукою сталого розвитку [2].

Таким чином, доходимо висновку, що соціальна мобілізація є досить новою концепцією розвитку суспільства. Для реалізації свого повного потенціалу, соціальна мобілізація має узгоджуватися з іншими ініціативами на національному й регіональному рівнях та з урахуванням інструментів розвитку. Як і будь-яка інша діяльність з розвитку, соціальна мобілізація не може існувати у вакуумі. Громадські організації повинні шукати та використовувати переваги партнерства з представниками органів місцевого самоуправління, іноземними донорами та всіма іншими зацікавленими сторонами та організаціями, які залучено до процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціальна мобілізація для сталого місцевого розвитку. URL : <https://studfile.net/preview/5672660/page:4/> (дата звернення : 02.04 2024).

2. Махначова Н. Соціальна мобілізація та ресурсний потенціал громади. *Ефективна економіка*. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5175> (дата звернення : 04.02.2024).

Першина Катерина

докторка філософії з державної безпеки,
старша викладачка кафедри правових дисциплін
Національної академії Національної гвардії України,
м. Харків, Україна
ORCID 0000-0001-9939-553X

ПЕРСПЕКТИВИ, СТРАТЕГІЇ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СПІВПРАЦІ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Термін «громадянське суспільство» прямо не згадується в тексті Конституції України, та це не означає, що притаманні йому ознаки не є головними принципами розбудови української державності. Наприклад, положення ст. 3 Конституції України визнають людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Зазначена норма передбачає визнання пріоритету прав людини, що є базовою основою будь-якої моделі громадянського суспільства. Важливою умовою формування громадянського суспільства також є реалізація положення ст. 5 Конституції України, яка закріплює, що носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ [1].

Завдяки існуванню громадського суспільства в Україні забезпечується консолідація та розвиток української нації у всіх сферах життя суспільства, на основі гуманістичних і демократичних загальнолюдських цінностей, визнання і матеріалізація ідеї верховенства права, побудови законів та інших нормативно-правових актів відповідно до Конституції України [3].

Держава повинна виконувати свою найважливішу функцію – забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а реалізація вказаних напрямів закріплюється за центральними органами виконавчої влади. Зокрема особливе місце в цьому механізмі взаємовідносин займає сектор безпеки і оборони, який представлений Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством оборони України та іншими органами державної влади [3].

Відповідно до статті 1 п. 16 чинного Закону України «Про Національну безпеку України» від 21.06.2018: «Сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України [2]».

Відповідно до статті 12 вищезазначеного Закону сектор безпеки та оборони складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки та сили оборони, оборонно-промисловий комплекс, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки [2].

Таким чином громадяни, а також їх об'єднання, являються однією з складових цього державного сектору, особливо це набуває актуальності під час під час дії правового режиму воєнного стану. У зв'язку з цим, громадянське суспільство має спільні інтереси та мету в сфері захисту державних інтересів, спільні напрями діяльності для досягнення стану захищеності усіх осіб та громадян на території України [4].

Але для того, щоб усі складові сектору безпеки і оборони працювали у взаємозв'язку та взаємодії необхідно постійно підвищувати рівень співпраці.

На даний час необхідно виділити основні напрями вдосконалення цієї роботи, а саме: закріплення на законодавчому рівні принципів взаємодії сектору безпеки та оборони на засадах відкритості, прозорості, інформування громадян, підзвітності, партнерства та залучення більшої кількості громадськості заради досягнення високого рівня державної безпеки [4]. Крім того, такі заходи можуть значно підвищити рівень довіри населення до державної політики у сфері безпеки та оборони.

Підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що в нашій державі зараз активно будуються стратегії підвищення ефективності взаємодії між сектором

безпеки і оборони та інститутами громадянського суспільства. В основі більшості лежить поняття активної співпраці, що розуміється як «відкриття рамок» для інститутів громадянського суспільства щодо звернення до силових структур та навпаки: відкритість звернень силових структур до громадськості. Це зокрема забезпечить створення умов для залучення та активізації участі громадян у процесах формування та реалізації державної політики в умовах правового режиму воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Закон України : прийнята 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. №2469-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. ст. 241.
3. Козар Ю. Ю. Базові засади розбудови інституту громадянського суспільства в Україні : європейський та вітчизняний досвід. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. №3. С. 19–26.
4. Андрійко О. Ф. Державний контроль і тенденції його розвитку в умовах ринкових відносин. *Правова держава*. 1993. Вип.4. С. 49.

Поліщук Марина

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

Соляник Марина

кандидатка педагогічних наук, доцентка
кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-7083-6872

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДИТИНОЮ В СІМЕЙНОМУ ПАТРОНАТІ

Сучасне суспільство стикається з безліччю викликів та проблем, серед яких особливого захисту та уваги потребують діти, які опинилися в уразливих життєвих обставинах. Дитина, яка втратила підтримку сім'ї, пережила травму або опинилася в складних умовах, потребує особливого захисту та підтримки для забезпечення її фізичного, психологічного та соціального благополуччя. У цьому контексті, форми соціальної роботи з дитиною, якій надаються послуги сімейного патронату, стають надзвичайно актуальним та важливим напрямом соціальної роботи.

Питання патронажу висвітлювали такі науковці, як: Т. Голубенко, Г. Лактіонова, А. Мартиненко, І. Пеша, Г. Бевз, І. Зверєва та ін.; вивченню сім'ї, як соціального інституту і малої соціальної групи, присвячено низку праць українських та зарубіжних науковців – Р. Джонсон, М. Мацковського, К. Славинецького, М. Соляник, А. Харчева та ін.

Відповідно до ст. 252 Сімейного кодексу України «патронат над дитиною – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин» [2].

Патронат – це форма влаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування, у сім'ю патронатного вихователя. Патронатна форма вважається проміжною формою влаштування і виховання дитини, яка потребує опіки, у сім'ю на усиновлення, оскільки патронатний вихователь має переважне право на її усиновлення [1].

Патронат у першу чергу покликаний дати дитині тимчасовий притулок, щоб сім'я, яка хоче усиновити дитину, змогла вирішити всі свої організаційні питання щодо усиновлення, а дитина – адаптуватися до нової сім'ї.

Вивчення проблем запровадження патронатної форми виховання дітей зумовлене насамперед потребою розширити сімейні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також визначити заходи соціального захисту, що забезпечуватимуть стабільність функціонування патронату над дітьми. Вирішення поставленого завдання сприятиме посиленню привабливості цивілізованих форм виховання, зменшенню кількості дітей, що перебувають (чи могли б перебувати) у притулках або інтернатах.

Патронатне виховання визначається як форма влаштування дитини на виховання в сім'ю патронатного вихователя з обов'язковим розмежуванням прав і обов'язків щодо захисту законних інтересів цієї дитини між батьками, уповноваженою службою та патронатним вихователем. Патронат поділяється на: короткостроковий (до 6 місяців), довгостроковий (до 2 років чи на термін, що визначається інтересами конкретної дитини). Він може бути застосований не лише у випадках, коли дитина з певних причин залишилася без піклування батьків (якщо останні загинули, перебувають у лікарні, тощо), а й опинилася в соціально небезпечному оточенні [3].

Зокрема, найпоширенішими ситуаціями, коли виникає потреба в патронатній сім'ї, є внутрішньосімейні конфлікти, тимчасова асоціальна поведінка батьків тощо. Під час перебування дитини в патронатній сім'ї проводиться робота з реабілітації її біологічної родини, аби повернути дитину в належне сімейне середовище. Така форма виховання дає змогу не влаштовувати її в інтернатні заклади, а відразу ж передавати патронатному вихователю до вирішення питання подальшого влаштування. Існують і інші аспекти використання патронатного влаштування дітей. Важливим стимулюючим чинником є те, що патронатному вихователю виплачують заробітну плату та зараховують трудовий стаж.

Підготовка батьків-вихователів прийомних та патронажних сімей – це складний та відповідальний процес, спрямований на створення благоприємного середовища для розвитку та виховання дітей, які потребують особливої уваги та підтримки. Ключовими методологічними підходами до впровадження такої інновації є системний, міжсекторний і міжвідомчий наукові підходи, а також інтегрований підхід як галузевий.

1. Інтегрований підхід спрямований на плідне партнерство між державними органами, громадськими організаціями та науковими установами. Це спільне навчання, прийняття рішень і узгодження професійних переконань, планів і дій для ефективного вирішення проблем у інтересах клієнтів, а також для власного розвитку учасників. Основні принципи цього підходу – це комплексність і модернізація, що означає впровадження нових методів роботи через мультидисциплінарні команди. У цьому контексті патронатні вихователі відповідають за професійну опіку над дитиною і водночас виступають посередниками між ними та іншими фахівцями соціальної сфери, такими як біологічні батьки, усиновлювачі або прийомні батьки.

2. Системний підхід розглядає соціально-педагогічні явища як складні системи, де елементи взаємодіють та впливають один на одного. У сімейному патронаті це означає розуміння взаємозв'язків між різними аспектами життя дитини та її сім'ї та врахування цих взаємодій при розробці планів дій та стратегій підтримки.

3. Міжсекторний підхід передбачає співпрацю різних секторів суспільства, таких як громадський, приватний та громадський, для досягнення спільної мети. У випадку сімейного патронату це може означати співпрацю з неприбутковими організаціями, бізнесом, державними установами та іншими для забезпечення різноманітних ресурсів та підтримки дитини та її сім'ї.

4. Міжвідомчий підхід передбачає співпрацю різних установ та організацій уряду для забезпечення послуг та підтримки. У контексті сімейного патронату це може включати співпрацю між міністерствами соціального захисту, охорони здоров'я, освіти та іншими відомствами для забезпечення комплексної допомоги та захисту дитини та її сім'ї.

Отже, робота з дітьми під патронатом є викликом, але водночас вона надає можливість впливати на життя цих маленьких осіб та створювати умови для їхнього повноцінного розвитку та інтеграції в суспільство. Соціальна робота стає тим місцем, яке сполучає проблеми, можливості та потреби, розбудовуючи містечко підтримки, де кожне дитя може відчувати тепло та можливість будувати своє щасливе майбутнє. Забезпечення дітям можливості виражати свої почуття та брати участь у прийнятті рішень стосовно їхнього майбутнього є ключовим елементом соціального патронату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Потопахіна О. М. Соціальний захист дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. С. 24–27.

2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. №2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення : 02.03.2024).

3. Ковальчук І. В. Усиновлення, як соціально-правове явище на території України до середини XVIII ст. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. С. 10–15.

4. Лукашевич М. П., Семігіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2018. 68 с.

Присяжнюк Валерія

в. о. асистента кафедри соціального забезпечення
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

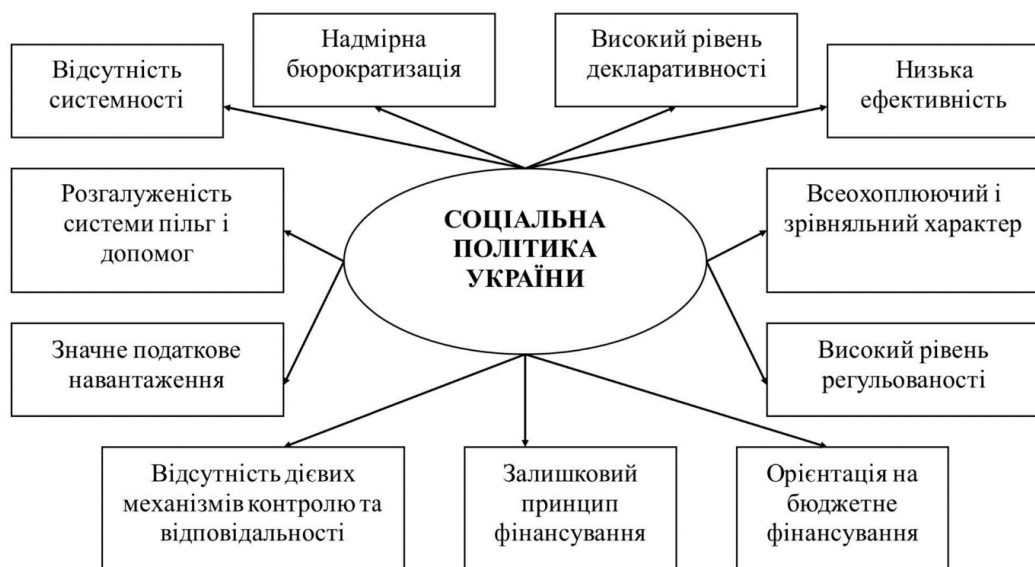
Для того щоб Україна стала повноправним учасником європейського співтовариства, необхідно переглянути пріоритети соціальної політики. Ключовим напрямком реалізації соціальної політики має залишатися прагнення до справедливості у суспільстві та забезпечення сталого розвитку, хоча вибір потенційних варіантів є досить складним завданням. Нині Україна стикається з важкими умовами, такими як економічні труднощі, повномасштабне вторгнення та значна соціальна напруга, котрі ускладнюють її реалізацію, знижують ефективність та спричиняють певну невизначеність в частині забезпечення соціальної стабільності для громадян. Тому, особливої уваги потребують дослідження, спрямовані на створення наукової бази для розробки ефективної політики соціального захисту населення країни в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення зокрема. У зв'язку з обраним Україною курсом європейської інтеграції, основою для розробки продуктивної моделі соціальної політики має стати соціально орієнтована економіка, котру доцільно розвивати на високих стандартах рівня життя, із врахуванням соціальних потреб населення.

Підвищення ефективності соціальної політики потребує перегляду її місії у суспільстві. Вона може вважатися важливим елементом функціонування держави, котрий визначає стан соціальної системи. Потенційні ризики під час її реалізації мають наслідувати роль мікрофлуктуацій, які можуть змінити рівень життя та соціальний статус. Мета соціального захисту полягає в тому, щоб забезпечити умови для нормального функціонування кожної людини в періоди кризи та попередити соціальну напругу. Для того, щоб соціальна політика залишалася актуальним орієнтиром, вона повинна базуватися на вивченні законів суспільного розвитку, розкритті глибинних тенденцій, що впливають на процеси самореалізації людей у сфері соціального потенціалу, та здійсненні цілеспрямованого впливу на них [1, с. 70].

Для того, щоб забезпечити гармонію між показниками економічного зростання та соціальної справедливості в розподілі отриманих благ, необхідно зосередитися на проведенні реформ, орієнтованих на створення соціальної держави. Як наслідок, це призведе до поступового покращення добробуту як суспільства, так і окремих людей. Функція суспільного добробуту поєднує критерії економічної ефективності та соціальної справедливості. Саме вона об'єднує функції індивідуальної корисності членів суспільства за певними принципами.

Дослідники погоджуються, що нинішня модель соціальної політики в Україні не відповідає жодній моделі світової практики. Наша національна модель має низку особливостей, пов'язаних з історичними витоками її формування та політичними перевагами правлячих лідерів (рис. 1).

За період незалежності нашої держави, формування соціальної політики здійснювалося непослідовно та за відсутності єдиної методології. При цьому вона часто залежала від обіцянок на виборчих кампаніях, тому окремі нововведення впроваджувалися лише задля отримання підтримки електорату перед наступними виборами. Такий підхід призвів до того, що механізми соціального забезпечення населення бюрократизуються великою кількістю нормативних документів, що регулюють соціальну сферу, при цьому практично не існує реальних механізмів контролю за дотриманням чинного законодавства. Наслідком цього є те, що значна частина норм і положень не виконується через недостатність фінансових ресурсів, необґрунтовані реформи окремих сегментів соціальної сфери, незнання людей про їхні права, байдужість і некомпетентність фахівців у даній сфері та інші причини.

Рис. 1. Особливості соціальної політики в Україні [2, с. 17].

Відповідно до національного законодавства, соціальна політика має на меті захистити соціальні права та свободи людей, забезпечуючи належний рівень життя особи, можливості та умови для досягнення нею добробуту. Але

насправді це лише система «утримання», яка не дозволяє отримувачам різних видів соціальних виплат забезпечити собі достатній рівень життя та досягти мінімального рівня добробуту. Крім того, ця система майже відсутні стимули для потенційних отримувачів соціального забезпечення, котрі фактично не прагнуть до покращення власного добробуту.

Тому, можна стверджувати про те, що поточний стан соціального захисту в Україні є яскравим свідченням того, що нашій державі необхідні кардинальні зміни в пріоритетах, видах та напрямках реалізації соціальної політики.

Деякі дослідники стверджують, що найкращим варіантом для України є впровадження прогресивного досвіду скандинавських країн, особливо Швеції, що надасть можливість адаптувати суспільство до сучасної моделі управління та допоможе створити збалансовану, послідовну та логічну модель соціальної політики, яка відповідатиме викликам і загрозам XXI століття. Крім того, необхідно формувати ліберальну модель соціальної політики в Україні на основі досвіду європейських країн. Тим не менш, у цьому контексті слід зауважити, що використання такої моделі в Україні буде ефективним лише за умов стійкого розвитку економіки або її стабільного функціонування.

Слід зазначити, що на сьогодні існує багато різних думок щодо основних елементів нової моделі соціальної політики для України, але всі вони мають спільні риси: скорочення бідності населення, зміцнення місця та ролі середнього класу, впровадження ефективної державної антикорупційної політики, підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі інноваційної моделі розвитку, модернізація системи освіти, скорочення пільг, підвищення рівня зайнятості, зниження рівня інфляції та запобігання міграції.

Цей перелік характеристик свідчить про надзвичайну складність їх одночасного досягнення, оскільки вони передбачають покращення становища, населення та економіки одночасно. Крім того, досягти цього на практиці досить складно, особливо в короткостроковій перспективі, враховуючи стан соціально-економічного розвитку, в якому перебуває Україна. Зростання рівня бідності призводить до збільшення державних витрат на соціальну сферу, а зростання економіки призводить, навпаки, до зменшення державних витрат. Таким чином, концептуальний підхід до обґрунтування нової моделі державної соціальної політики в нашій державі, а також основних ідей, є надзвичайно важливим на сьогодні.

Отже, нова вітчизняна соціальна політика, яка базується на ідеї всебічного розвитку особистості, повинна спрямуватися на те, щоб надати людям все, що вони мають, і надати їм можливості для розвитку. Ми пропонуємо розділити основні ідеї цієї моделі на три основні групи: соціальне спрямування; економічне спрямування; загальне спрямування.

Такий поділ, звичайно, є умовним, так як рішення щодо реалізації соціальної політики, завжди мають вплив як на економіку, так і на соціальні сфери. Тим не менш, у цьому випадку слід звернути увагу на те, що всі елементи, які визначаються в рамках економічної політики держави, входять до основних характеристик моделі соціальної політики економічного спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Смагло О. В. Соціальна політика: реалії та перспективи. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38 (2). С. 70–73.
2. Чорна Л. О., Кудлаєнко С. В. Соціальна політика України : особливості та напрями розвитку. *Агросвіт*. 2018. № 18. С. 16–20.

Примак Юлія

кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загальної, вікової та соціальної психології
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7374-1844

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС: СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ

В умовах нестабільності й невизначеності доводиться задіяти порівняно більше різних ресурсів, зокрема й психологічного змісту. Так, всілякі виклики сьогодення (йдеться й про економічні негаразди, й соціальну дезінтеграцію, й пандемії, а головне – війну) можуть значущо впливати на соціальну стабільність і згуртованість різних груп і спільнот. Заразом реалізація взаємодопомоги між їхніми членами стає можливою навіть в умовах невизначеності через війну. Але водночас, коли ця специфікація стає домінуючим чинником, проблеми, пов'язані зі зниженням соціальної згуртованості, особливо загострюються. Відтак розгляд питань соціальної згуртованості в даному разі стає особливо актуальним. Зупинимось спочатку на загальних моментах.

За визначенням Ради Європи, соціальна згуртованість відображає потенціал суспільства забезпечувати благополуччя всіх своїх членів без виключення завдяки створенню атмосфери солідарності, мінімізуючи тим самим відчуженість. Важливим кроком у цьому разі є залученість людей до суспільного життя та розробка заходів, спрямованих на протидію соціальній ізоляції та дезінтеграції (йдеться, наприклад, про бездомність, маргінальність, бідність). Відтак соціальна згуртованість увиразнюватиме саме індикатори благополуччя соціальної системи в психологічному ракурсі.

Проблему вимірювання рівня згуртованості суспільства можна вирішити за допомогою такого інструменту як Індекс соціальної згуртованості та примирення (SCORE), що понад у 70 індикаторах увиразнює сферу суспільної поведінки, міжгрупових взаємодій, безпеки та доступу до послуг (але це радше з соціологічного ракурсу). А от з психосоціального, на думку О. Палагнюк, дослідження згуртованості суспільства має орієнтуватися на такі дескриптори: емоційну стійкість, ефективну комунікацію (емпатійну, діалогічну, гуманну, ментальну, етнічну) в самій спільноті. Також йдеться про афіліацію як

провідний соціальний мотив, різні типи соціальної ідентичності (етномовну, релігійну, регіональну, економічну), соціальну відповідальність і толерантність – якнайбільше опосередковано впливатиме на можливість досягнення й підтримання соціальної солідарності як згуртованості великих груп [1, с. 57].

Різні суб'єкти та актори у своїй взаємодії (зокрема держава, громадські організації, бізнес-сектор, освітні установи, психологи, соціальні працівники, волонтери тощо) мають потенціал робити свій внесок у соціальний розвиток, і зокрема соціальну згуртованість. Заразом серед передумов резонування останньої в умовах невизначеності через війну є: спільна загроза або ворожа агресія, потреба й прагнення до безпеки, національної єдності й набуття ідентичності, соціальної справедливості, соціальної відповідальності та паритетності, лідерства й взаємної довіри, допомоги й підтримки гуманітарного характеру.

Можна гуртуватися довкола чогось/когось або заради чогось/когось, або проти чогось/когось, або й цей процес може виразнитися як синтез вищезазначених видів згуртованості. Але в будь-якому разі згуртованість – це об'єднання навколо ідеї й готовність до дій задля захисту того, в що саме віриш (В. Духневич, 2023) [1, с. 17]. Одним із якнайкращих прикладів такого єднання і в почуттях, і в діях, власне згуртованості, наразі може бути волонтерство (спільне волонтерство). Воно, поєднуючись із соціальним контекстом, дозволяє успішно реалізувати соціальний ракурс: розширення спектра різних послуг у групі/спільноті/громаді та поза ними, зниження соціальної ізоляції їхніх членів, зміцнення та розширення соціальних зв'язків і стосунків з можливістю впливу кожного на прийняття рішень, увиразнення значущості поваги до соціальних норм, толерантності, культури, безпеки та добробуту.

Соціальна згуртованість може виступати і метою, і засобом досягнення цілей на рівні особистості (йдеться про особисте спілкування, компетентність у розв'язанні завдань, міру симпатії-неприязні, ініціативність, індивідуальну поведінку та участь, почуття приналежності, визнання й законність, включення), на рівні спільноти (загальна лояльність, взаємна моральна підтримка, соціальний капітал, міцні соціальні зв'язки, довіра, соціальне середовище, формальний/неформальний контроль, прагнення до конформізму та піклування, громадянське суспільство, взаємні міцні соціальні стосунки, лояльність і солідарність, загальні цінності та цілі, моральна поведінка та норми, цінність винагороди в групах, ефективність процесу та досягнення мети) та інститутів (соціальна організація, відсутність соціального конфлікту, задоволеність життям, соціальна поведінка, громадянське суспільство, довіра, зменшення нерівності та відчуження) (З. Сіверс, 2023). На думку З. Сіверс, власне згуртованість відбувається на перетині трьох вищезгаданих рівнів. Заразом соціальну згуртованість можемо аналізувати як на горизонтальному рівні (міжособистісні стосунки в самому суспільстві) та вертикальному (стосунки між окремими особами/групами/спільнотами та державою/іншими суспільними інституціями) [1, с. 68–69, 74].

Водночас завжди існує ризик виникнення конфліктів, а в умовах невизначеності через війну й поготів. Саме в згуртованих групах і спільнотах їх

можна вирішити ефективніше (позаяк цьому сприятимуть достатній рівень соціальної інклюзивності й розвитку соціального капіталу, готовність співпрацювати задля спільного блага тощо). Проаналізуємо наразі те, до чого саме в психологічному ракурсі здатні призвести ці умови невизначеності через війну. Насамперед тривалі стрес і тривога, опосередковані цими специфікаціями, здатні призвести до зменшення спільності та підтримки в певних групах і спільнотах. Втрата довіри між їхніми членами та зменшення взаємодопомоги також може мати місце. Спричинення непевності в ролях і проблема щодо відповідальності в групі/спільноті, а відтак і соціальної згуртованості, також може стати результатом затяжних умов невизначеності. Важливо згадати й про ймовірнісне загострення відчуття соціальної ізоляції серед членів групи/спільноти, а звідси і проблемність щодо їхньої згуртованості та підтримки одне одного.

О. Байер аналізує ризики в процесі досягнення згуртованості суспільства, наголошуючи на таких індикаторах: закритість спільноти, ворожість і несприйнятливість до іншості, надполяризація сприймання на «ми» та «вони»; тенденція до збереження «своїх» цінностей і способів розв'язувати задачі, що спричинятиме консервативність і низький рівень креативності. Водночас дослідниця додає, що індикаторами згуртованості суспільства є: ступінь залученості й підтримка суспільства певних соціальних активностей, цінностей; спільність громадської думки; відчуття солідарності у громадян та приналежності до групи/спільноти (врешті, ідентифікація з нею); відсутність або зниження рівня внутрішніх міжгрупових протиріч; задоволеність і щодо самих себе учасників, і щодо спільноти, до якої вони належать (сприймання останньої як ресурсу та опори) [1, с. 5].

Психологам, які прагнуть бути функціональними в умовах невизначеності через війну, особливо важливо усвідомлювати вищезгадані проблеми, а тому розробка механізмів, розвиток стратегії для підтримки або відновлення адаптивності та формування соціальної мережі соціального гуртування особистостей, груп, спільнот є виправданими кроками. Відтак одним зі значущих чинників, що наразі заважає соціальній згуртованості серед різних груп/спільнот, є самі умови невизначеності через війну (що й обумовлює виникнення стресу й деструктивних змін). Заразом ці умови невизначеності також можуть детермінувати й прагнення людей соціально гуртуватися, щоб легше було функціонувати, навіть виживати. Тому зрозумілим стає необхідність формування нових типів соціальних ідентичностей та пошук нових способів взаємодії.

Отож важливо, щоб наразі в умовах невизначеності через війну увиразнювалася на імперативних і перманентних засадах соціальна згуртованість позитивного змісту, а також щоб вона наближалася до рівня соціального благополуччя, що виражатиметься в добробуті передусім конкретної особистості, мінімізації суспільних диспропорцій та поляризацій. Заразом згуртованість негативного змісту буде свідчити про превалювання незахищеності, стигматизації, соціальної інгібіції, вимушеного дистанціювання

та самодистанціювання, уникнення соціальних зв'язків тощо. Згуртованість можлива там і тоді, де прагнуть благополуччя в усіх його вимірах (і економічному, й фізичному, й психологічному). Вона досягається завдяки співпраці, діалогу та полілогу між членами різних соціальних груп/спільнот (зокрема за допомогою фасилітативних зустрічей, медіацій тощо).

Формування соціальної згуртованості реалізується в процесі індивідуальної та колективної самоідентифікації під впливом конкуруючих дискурсів. Усвідомлюючи свої особливості, транслюючи соціальну відповідальність та спільний досвід, кожен здатен до соціального гуртування як продукту практикування соціальної взаємодії заради адаптації. Водночас міра соціальної фрагментованості, а також легітимні та латентні соціальні практики розгуртування можуть бути особливо критичними для соціальної згуртованості в умовах невизначеності через війну.

Українське суспільство, набувши, на жаль, трагічного досвіду, намагається гуртуватися позитивно: не лише через ресурсну самопомогу, а й солідарність, волонтерство, альтруїстичну жертвовність. Гуртуючись, ми маємо прагнути будувати адаптативні стійкі соціальні стосунки зі стійким емоційним зв'язком в групі/спільноті, а також із увиразненим прагненням до спільного (поки що бажаного, але й можливого) блага – незалежної та перспективної визначеності в умовах мирного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Згуртованість: психологічний та соціологічний виміри інтерпретації : матер. фахової дискусії 05.06.2023 р. / упорядник В. М. Духневич. Київ : ІСПП НАПН України, 2023. 97 с. URL : http://psy-lpr.at.ua/Materials/2023/2023-fakhova_diskusija-zgurtovanist.pdf (дата звернення : 22.03.2024).

2. Примак Ю. В. Основи психології соціальної роботи. Чернігів : Видавець Лозовий В. М. 2015, 256 с.

Размолодчикова Іванна

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК УМОВА ЗГУРТОВАНOSTІ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна змусила багатьох людей опинитись у скрутній ситуації. Окрім допомоги держави, на поміч прийшли волонтери. Волонтерська діяльність є основою побудови та розвитку громадянського суспільства. Вона втілює в себе найшляхетніші прагнення людства – прагнення миру, свободи,

безпеки та справедливості для всіх людей. Волонтерство сприяє покращенню якості життя, особистому процвітання й поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху будівництва більш справедливого і мирного суспільства, більш збалансованому економічному і соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і нових професій.

Поняття «волонтерство» прийшло до нас разом зі словами «громадянське суспільство», «громадські організації», «демократія». Волонтерство – фундамент громадянського суспільства. Без участі волонтерів сьогодні неможливо уявити собі здорового та ефективного існування суспільних інститутів. Послуги волонтерів з роками стають дедалі більшим ресурсом розвитку соціальної сфери. У багатьох країнах Європи, Азії та Америки волонтерство є звичним явищем, для України – волонтерство стало по-справжньому дієвим і масовим явищем протягом останніх 2-х років, відтоді як наша країна зіткнулася з широкомасштабною російською агресією.

Питання добротності та волонтерства досліджувалися вітчизняними науковцями: О. Безпалько, О. Брижовата, Р. Вайнола, І. Грига, М. Дейчаківський, І. Зверева, Н. Заверико, О. Зима, Н. Івченко, А. Капська, Н. Комарова, О. Кузьменко, Т. Лях, І. Пінчук, Ф. Ступак, О. Шатохіна, О. Яременко та ін.

В розвинених країнах світу волонтерство є повсякденною соціальною практикою. В науці існує чимало визначень поняття «волонтерство», проте більшість науковців, звертаючись до аналізу феномену волонтерства, визначають її як специфічну форму діяльності. Враховуючи наукову цінність наявних досліджень про волонтерство, слід констатувати те, що волонтерство посідає особливе місце в соціальній структурі кожного суспільства, адже воно розглядається як прояв активного відношення людини до світу задля здійснення позитивних суспільних перетворень і змін. Можна стверджувати, що попит на волонтерську працю в Україні зростає з кожним роком. У нашій країні з'явилося багато організацій, що займаються залученням і навчанням волонтерів або тих, що спеціалізуються лише на розвиткові волонтерства. Зазначимо, що діяльність є процесом, спрямованим на реалізацію цілі. Одиницями діяльності є ціль, мотиви, дії та операції. Ціль виступає образом бажаного результату, що визначає характер та способи дій людини. Ціль формується самою людиною і є феноменом випереджувачого відображення.

Під волонтерством розумітимемо діяльність, що здійснюється добровільно для суспільства або окремих соціальних груп, без розрахунку на винагороду. Французьке слово *volontaire* («волонтер») походить від латинського *voluntarius* («добровільний»).

Регулярно та усвідомлено допомагаючи іншим, людина дарує їм свій час, вміння та ресурси. Натомість вона отримує щось значуще: знання, навички, досвід, коло соратників і нові знайомства. Незалежно від того, що спонукає людину стати волонтером, вона має змогу приносити користь іншим без шкоди для себе.

З часу повномасштабного вторгнення росіянців в Україну відбувається бум волонтерства. В пробудженні громадянського суспільства та популяризації волонтерської діяльності величезну роль відіграють ЗМІ. Вони створюють

суспільний фон, при якому займатися добродійністю є почесно і престижно, а не займатися – соромно. Тобто ми можемо сміливо стверджувати, що волонтерська діяльність станом на сьогодні є тим засобом, який здатен об'єднати суспільство і позитивно впливати на хід воєнних подій.

Волонтери ГО «Криворізька Асоціація учасників бойових дій та учасників АТО» сприяють налагодженню логістики та координаційних процесів, надають психологічну та інформаційну підтримку, збирають продукти харчування, медикаменти, амуніцію, автомобілі та дрони.

Вони здатні знайти прихисток для ВПО, відшукати дітей та їхніх батьків та об'єднати сім'ї.

Якщо ви станете волонтером, то без сумніву, отримаєте багато переваг:

- Вдячність людей, які отримали вашу допомогу.
- Відчуття гордості за те, що ви допомагаєте іншим.
- Розширення кола знайомств та друзів.

Разом з тим, волонтерство має свої недоліки:

- Ви будете стикатися з постійними стресами.
- Така діяльність забиратиме весь вільний час.
- Ви не отримуватимете за роботу ніяких коштів.

Але, якщо вас не лякають вищеперераховані чинники, тоді сміливо долучайтеся до волонтерського руху задля спільної перемоги над ворогом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Центр навч. літератури, 2005. 172 с.

2. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Вайнола Р. Х., Капська А. Й., Комарова Н. М. та ін. *Gold Web Solutions*. URL : <https://goldwebsolutions.com/uk/blog/konversiya-u-sferiinternet-marketingu>

Руденко Юлія

докторка політичних наук, доцентка,
провідна наукова співробітниця Національної академії СБУ,
м. Київ, Україна
ORCID 0000-0002-5292-5334

ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ЗАСАДНИЧА МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1 січня 2023 року набув чинності Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [4].

Правознавці визначають окреслені в законі поняття наступним чином: «українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою

належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема, українською мовою і народними традиціями; в свою чергу, українська громадянська ідентичність – стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством» [4].

Отже, будемо розбиратися в зазначених поняттях, а також у тому, чому саме європейські засади формування громадянської ідентичності можуть стати підґрунтям для формування національної (громадянської) ідентичності в Україні як інтегруючої всіх жителів держави, незалежно від їх соціального та етнічного походження, релігійних уподобано тощо.

Зазначимо, що в демократичному суспільстві саме громадянська ідентичність є колискою для формування «національної ідентичності» сьогодні, особливо, якщо йдеться про поліетнічне суспільство. Вона є, але вона не вичерпує останню. Хоча і в моноетнічному суспільстві громадянська складова національної ідентичності не є «зайвою», а є вагомою складовою національної. Спробуємо це довести.

Тож, в чому секрет європейської громадянської ідентичності, засади якої ми намагаємося осмислити і реалізувати в Україні? Саме в тому, що національна ідентичність тут ґрунтується на громадянській ідентичності не просто у розумінні належності до держави, а у розумінні набуття активного членства в громадянському суспільстві і дієвої співучасті в управлінні державою.

Дж. Кін наголошує на значущості відчуття національної ідентичності в процесі становлення громадянського суспільства й утвердження демократичних цінностей. «Заклик до самоуправління нації», – зауважує дослідник, – «звучить демократично, адже він звернений до всіх, хто належить до нації, закликаної до дій...»

Національна ідентичність окреслена у такий спосіб є специфічно європейським винаходом. Це дар європейців (власне, греків) усьому світові. Його важливість для переосмислення теорії громадянського суспільства в тому, що така ідентичність дає громадянам почуття потрібності, впевненості в собі, власної гідності – заохочуючи їх «почувати у себе вдома», допомагаючи легко прочитувати знаки інституційного та буденного життя» [5, с. 87, 88].

Мова йде про те, що сучасна європейська громадянська ідентичність ґрунтується а на самоуправлінні народу (тобто всіх громадян, які складають сучасні нації) та його залученості до процесу прийняття політичних рішень.

Варто також зазначити, що поняття та явище громадянської ідентичності як підґрунтя національної з'являється у певний період історії європейської політичної та правової культури. «Перехід від природного до правового стану характеризується появою нового типу як індивідуальної, так і колективної ідентичності... Модерний політичний суб'єкт – це суб'єкт, здатний актуалізувати своє природне право. Але така актуалізація стає дійсною тільки

через взаємний обмін, тобто через взаємне визнання прав одне одного, яке означає відмову від насильницьких дій стосовно інших. Персональна ідентичність суб'єкта як носія природного права імплікує колективну ідентичність суб'єктів, які визнають природні права одне одного. ...Природне право постає як вираження принципу іманентної нормативності в політиці... воно конститує поняття модерної громадянської ідентичності у сенсі ідентифікації людини як громадянина, а відповідної спільноти – як суспільства громадян...», – стверджують автори монографії «Національна ідентичність та громадянське суспільство» Є. Бистрицький, С. Пролєєв, О. Білий [1, с. 240].

Виникнення нації громадян супроводжується появою договірних концепцій утворення держави, автори яких – Т. Гоббс [2] , Дж. Локк [6], Ж-Ж. Руссо [7] та ін.

«Завдяки укладанню взаємних угод натовп людей, які живуть у природному стані, перетворюється на політичну спільноту, тобто на спільноту громадян, яка також стає суверенною, тобто уповноваженою ухвалювати рішення від імені всіх, хто делегував їй ці повноваження. Суб'єктивний суверенітет трансформується у «народний суверенітет» [1, с. 241].

Природні спільноти – сім'я, рід, етнос та інші не можуть захистити сучасну людину, хоча і ці ідентичності також є складовими сучасної національної ідентичності в європейських країнах, будучи закладеними в ній у контексті попереднього історичного розвитку у вигляді певних архетипів.

Важливо також відмітити, що сучасна національна ідентичність, яка ґрунтується на громадянській ідентичності формується на основі суспільного діалогу на засадах відкритості. «Принциповою характеристикою десубстанціалізованої держави є її публічний характер, взаємні договори та делегування прав – це, вочевидь, відкритий, публічний процес. Саме цей публічно-громадянський характер модерної держави прокладає шлях до швидкого та щільного переплетіння формальної громадянської ідентичності з матеріальною ідентичністю людини як представника певної культури, етносу, місцевості тощо» [1, с. 244].

Фактично, сучасна європейська національна ідентичність включає всі попередні форми ідентичності людини, зокрема, родову, етнічну, громадянську та державницьку, але всі вони включені до неї у різних пропорціях в залежності від типу політичної культури країни, втім об'єднуючою та регулюючою цю взаємодію різних типів ідентичності складовою є громадянська ідентичність.

І, накінець, що відбувається, сьогодні в Україні у контексті формування громадянської ідентичності? Варто зазначити, що соціологи дають позитивні прогностичні оцінки щодо цього. Адже, вважають – війна пришвидшила процеси, пов'язані із формуванням громадянських цінностей: «тренд на посилення громадянської ідентичності, що фіксується Інститутом соціології НАН України з 2000 року, очікувано продовжився і під час війни. Відповідний вид ідентичності зріс з 62,6% у 2021 році до 79,7% у 2022 році. Згідно з нашим аналізом, період національно-громадянської кристалізації, який тривав з 2015 року, змінився періодом національно-громадянської консолідації, перехід

до якого зумовила широкомасштабна війна. Фактично, як ми вважаємо, в Україні завершився процес формування громадянської нації» [3]. Разом з тим, післявоєнна відбудова буде потребувати від громадян країни ще більше інтегративних зусиль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бистрицький Є., Пролеєв С., Білий О. Національна ідентичність та громадянське суспільство. Київ : Дух і літера. 2018. 464 с.
2. Гоббс Т. Левіафан або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / пер. з англ. Р. Димерця, В. Єрмоленка та ін. Київ: Дух і Літера, 2000. 606 с.
3. Громадська думка в Україні після 10 місяців війни. *Пресс-релізи та звіти*. <https://kiis.com.ua> (дата звернення : 07.03.2024).
4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України. URL : <https://ips.ligazakon.net> (дата звернення : 23.02.2024).
5. Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / пер. з англ. О. Гриценка. Київ : К. І. С.; Аналітично-дослідницький центр «АНОД», 2000. 192 с.
6. Локк Дж. Два трактати про врядування / пер. з англ. О. Тереха, Р. Димерця. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 265 с.
7. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / пер. з фр. та ком. О. Хома. Київ : Port-Royal, 2001. 349 с.

Семенова Алла

докторка педагогічних наук, професорка,
провідна наукова співробітниця відділу організації наукової роботи
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8077-3385>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ВОЄННОГО ЧАСУ: ПСИХОПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Російська агресія проти України, тимчасова окупація частини її території починаючи з 2014 року та повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року стало, з одного боку, загрозою українській державності та перешкодою подальшого розвитку України як європейської держави, а з іншого боку, актуалізувало необхідність переосмислення в умовах правового режиму воєнного стану психопедагогічного аспекту концептуалізації суспільної згуртованості як феномену соціальної реальності часів війни.

У такому ракурсі зауважимо, що Уряд України ухвалив Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки ще до початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, в якій зазначив, що

«Стратегічною метою державної регіональної політики є розвиток та єдність, орієнтовані на людину, гідне життя в *згуртованій*, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні». І першою стратегічною ціллю цієї Стратегії було зазначено «формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах». На момент ухвалення цієї Стратегії (ДО початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року), експерти Інституту Громадянського Суспільства, цілком слушно, поняття «згуртованість» трактували значно ширше ніж такі дефініції як: «єдність», «солідарність», «спільність», що є близькими, але можуть характеризувати радше складові згуртованості [4].

У загальноновизнаному академічному сенсі, «згуртованість» – це здатність суспільства чи спільноти до колективної дії в умовах нагальної потреби; у якій задіяні всі класичні складові єднання, від довіри та узгодженості цінностей до потужності й розгалуженості мереж. Соціологи розглядають згуртованість (social cohesion) як одну з характеристик соціальної групи (іноді кажуть про групову згуртованість). Адже згуртованість – це завжди поєднання кількох складових: **ідентичності, довіри, доступності, взаємодії**. Не залежно від суспільного рівня (національного чи місцевого) ці складові присутні. Рівень згуртованості суспільства в цілому, як великої соціальної групи, є *інтегральним показником*, який може бути визначений / виміряний шляхом узагальнення окремих складових відповідно до 4-х основних характеристик групи: 1) високий рівень взаємопідтримки, взаємодопомоги, чуйності, доброти членів суспільства по відношенню один до одного, 2) високий рівень довіри до основних соціальних інститутів, 3) високий ступінь спільності цінностей, 4) високий ступінь української національно-політичної ідентичності і високий рівень патріотизму [5, 6].

Відтак, вже багато років досліджується феномен соціальної згуртованості. І очевидним є те, що згуртованість виникає навколо ідей, ідентичності, ідеології. А наша Україна є державою, яка знаходиться в стані війни з РФ, активних бойових дій. Отже, одним з важливих чинників, які забезпечують єдність суспільства, є готовність громадян до спільного захисту держави у часи війни. І *волонтерство* є потужним прикладом такої соціальної згуртованості українців починаючи з 2014 року. Але, окрім традиційних форм згуртованості, сучасній людині потрібні й нові, які відповідають потребам, викликам життя у соціальній реальності воєнного часу. Адже тепер додалася і реальність війни, яка також вимагає духовно-моральної згуртованості.

Звісно, що про високу згуртованість країни свідчить не тільки наявність сильних університетів, а компетентних науково-педагогічних працівників, які не тільки спроможні декларувати «правильні» наративи, а у першу чергу сприяти підвищенню рівня соціальної згуртованості молодого покоління навколо україноцентричної національної ідеї; наставників, які власним життєвим прикладом транслиують відповідні цінності. Оскільки, як точно висловився академік НАПН України, доктор педагогічних наук, голова конгресу української

інтелігенції, віце-президент товариства «Просвіта» – Георгій Філіпчук: «тільки освічена, по-громадянському вихована Нація здатна усвідомити й гідно шанувати свою національну Історію, Традицію, Пам'ять, будучи оберегом власної Ідентичності, Державності... виборюючи Перемогу!... Задля цього мусить ставати якісно іншою (навіть в умовах війни) й сама освітньо-наукова інституційна культура, а передусім національна освіта, через яку проходять всі покоління Нації. Оскільки йдеться не лише про значущість для зросту (особистісного й суспільного) «крутих речей»: електронних засобів, 3D-принтерів, роботів та інших новацій, а про мотивацію, творчість, критичність, креативність, громадянськість, щоби не творити прогалину між тим, що надає *освіта* і чого насправді потребує реальний світ» [10].

На думку директора Відкритого Православного Університету Святої Софії-Премудрості, кандидата філософських наук, протоієрея Георгія Коваленка «Відкрити сенс духовного та релігійного виміру цієї потреби нашого народу, може лексема «подвижництво». Адже «подвижництво» – це також про рух, бо в основі слова корінь «*движ*» («*рух*», що й у слові «двигун») і, ще також важливо, ми можемо почути його як у слові «подвиг». Подвижник – це людина, яка бере на себе подвиг життя в послуху, пості і молитві; це аскет, який розпочинає «невидиму боротьбу» проти сил зла. А саме слово «аскеза» має коріння від слова «вправа» і є духовною практикою, яка передбачає цілковиту пожиттєву відданість обраному шляху, максимальну концентрацію, самообмеження та боротьбу зі страхами, пристрастями та спокусами. Той, хто обирає шлях подвижництва, змінює як зовнішню форму, так і внутрішнє наповнення свого життя, підкорює його головній меті – спасінню безсмертної душі та перемозі над гріхом і смертю. Та й саме слово «перемога», яке ми сьогодні з надією промовляємо і якої всім єством своїм бажаємо, також має важливий сенс у самому собі. «Перемога» – це не «победа», бо «победа» – це «після біди», а «пере-мога» – це «надзусилля», це зробити більше, ніж можливо, тобто, не «я роблю, все що можу», а «я маю зробити більше, ніж можу». І в цьому сенсі ми вже перемагаємо, але не маємо зупинятися на цьому шляху ані сьогодні, ані в майбутньому. Наша перемога – не одномоментна подія, а шлях, яким наш народ крокує, несучи в дар Богові і майбутнім поколінням свою «славу і честь» (Одкр. 21:26)». Відтак напрацьовані тисячолітньою традицією подвижницькі практики можуть допомогти потребам нашого народу, який опинився в ситуації і видимої і невидимої боротьби з жорстоким і лукавим ворогом. *Аскетична практика* – це вправа, яка має навчити людину та спільноту свідомому самообмеженню, витривалості і вмінню концентруватися на головному. Розглянемо декілька сучасних форм аскези [2]:

Інформаційна аскеза. Ми живемо в інформаційному суспільстві, де інформація є чи не головним продуктом, який ми споживаємо. І війна проти нас іде не тільки із застосуванням звичайної зброї, але й за допомогою пропаганди, фейкових новин та ІІСО (інформаційно-психологічних операцій). Саме тому нам потрібна навичка інформаційної аскези, коли ми спроможні обмежити інформаційний шум, розпізнавати інформаційні небезпеки та протистояти

інформаційним загрозам. Ми маємо навчитися відриватися від екранів гаджетів і виходити в *реальний* світ, бачити не тільки новини про важливе для всього суспільства, але й реальних людей, які потребують нашого доброго слова і реальної допомоги. Маємо також побороти страх та зневіру. А ще ми маємо бути спроможними виробляти і поширювати інформаційний контент, який допомагатиме формувати наш власний порядок денний, зміцнювати та відновлювати духовні та психологічні сили нашого народу, надавати підтримку та розраду.

Споживацька аскеза. Ми живемо у суспільстві споживання. Його «храмами» і місцями масового «паломництва» стали торгівельно-розважальні центри, ярмарки, ринки, а також інтернет-торгівля, де людина проводить безліч часу, блукаючи між магазинами, ятками чи сайтами, шукаючи собі найновішу, найдосконалішу модель, наприклад, гаджета, маючи в кишені попередню. Консюмеризм є певною залежністю. Він має власні спокуси. Ми можемо спробувати з цим поборотися, згадавши, що функція одягу не тільки в тому, щоб бути модною, а їжа навіть із простих продуктів може бути смачною і корисною. Але і в цій царині війна додала справжності. І ті з нас, хто став біженцем чи вимушеним переселенцем, і ті, хто залишився під обстрілами і ракетними ударами, в один момент збагнули, як небагато насправді потрібно людині, і як в один момент може зникнути те, що накопичувалося роками, або як воно може прислужитися тим, хто потребує нашої допомоги. Змінилася структура нашого споживання, змінилися пріоритети, змінилися можливості і потреби, а також постало розуміння, що ми маємо забезпечувати не тільки себе і свої родини, але й допомагати нашим захисникам та піклуватися про вдів, сиріт, поранених та біженців.

Економічна аскеза. Практики свідомого самообмеження та перебудови у відповідності до викликів війни потребує і економіка нашої країни. Саме економічна аскеза може допомогти вивільнити й ефективно перерозподіляти ресурси, обмежувати власні потреби заради спільного блага. Як колись у біблійні часи існувала практика постити всім народом і відмовлятися від розкошів та веселощів на весь період випробувань чи воєн, так і сьогодні споживацькі й економічні форми аскези потрібні й на рівні суспільства, центральної та місцевої влади, бізнесу.

Чи означає це, що під час війни ми маємо відмовитися від всього? Ні! Життя триває, і в ньому є місце для радості, щастя, любові і свята. Але соціальна згуртованість, як і подвижництво, має змінити всі сфери нашого життя, очистити його від непотребу і всього того «важкого і непотрібного», про яке говорив наш філософ Григорій Сковорода. Інакше ми не будемо спроможні зробити надможливе і перемогти [2].

Пояснюючи концепцію «Педагогіки Добра», фундатор теорії і практики «Педагогічної майстерності» – академік НАПН України – Іван Андрійович Зязюн (1930–2014), стверджував, що освіта, – це «наукове утворення» відкритого типу, оскільки буття людини обумовлюється, але не визначається її обставинами. І, нарешті, оскільки педагоги – це одночасно й учні, вони не є

незалежними від суспільних процесів [1] і саме педагогічна майстерність (комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі) визначає ефективність поступу сучасної української освіти, за рахунок «опочуттєвлення», «олюднення» професійних знань і вмінь саме завдяки діям Педагога [7].

Педагогічна взаємодія як життєдіяльність людини, як *концептуальна основа суспільної згуртованості в умовах соціальної реальності воєнного часу*, завжди об'єднує *емоційну, інтелектуальну та вольову* сфери особистості. Теорія педагогічної майстерності І. Зязюна не має аналогів у світі, її інноваційність, педагогічна ефективність та вагомість результатів впровадження зумовили її швидке поширення у вітчизняній і зарубіжній педагогічній освіті кінця ХХ –початку ХХІ століть [3]. Тому педагогічна майстерність є привабливою й центральною ідеєю для сучасної української психології і педагогіки серед тих науковців, хто прагне й зберігає надію на розквіт Української Науки і Освіти, де Педагогіка Істини, Добра і Краси пануватиме в усіх складниках українського державотворення, зокрема економічному, політичному, ідеологічному, культурному, що зумовлює Освіту і Виховання молоді [8].

Глибинність наукового поступу, визначає історичні витoki і розвиток унікальної наукової української методології, яка й досі немає аналогів у теоріях освіти, щодо єдності формування і розвитку Людини на ґрунті *когнітивно-емоційно-вольової* тріади – основи теорії і практики Педагогічної майстерності. Тут принагідно зауважимо, що ступені професійного розвитку викладача характеризуються різними часовими і змістовими межами та описуються суттєвими інваріантними параметрами. Основні глибинні настановлення та цінності особистості, що пов'язані з ними, змінити складніше, ніж буденні звички. Має велике значення відправна спрямованість особистості, система її ціннісних орієнтацій [9]. Реалізацію означених принципів віддзеркалено в пропонуваній авторській цільовій програмі підвищення кваліфікації НПП [10] *«Педагогічна майстерність – стратегічна домінанта підготовки сучасного викладача»*. Відповідно, новітній розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти як *концептуальна основа суспільної згуртованості в умовах соціальної реальності воєнного часу*, має розглядатися з позицій особистісно-професійної діяльності суб'єктів педагогічної дії в умовах воєнного стану, їх повноцінного функціонування та адаптації до наявних уявлень про необхідність стабільності й сталості збереження і розвитку незалежності Української держави, національних пріоритетів в освіті, а також як динамічний процес самоорганізації і саморозвитку майбутніх ефективних лідерів-патріотів [11].

Резюмуючи вищезазначене, на моє глибоке переконання, ми мусимо вести мову про посилення якості професійної підготовки і виховання, про формування тих цінностей, які дадуть змогу з'явитися компетентним керівникам-лідерам – патріотам нового типу за для нашої Перемоги і подальшої відбудови і розквіту України.

Бажаю плідної праці, гострих і конструктивних дискусій! Думаю, на конференції будуть усебічно обговорені аспекти важливої проблематики міждисциплінарного аналізу шляхів зміцнення згуртованості суспільства в умовах воєнного стану та у повоєнній перспективі. Разом до Перемоги! Слава Україні!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 312 URL : https://www.pedagogic-master.com.ua/public/Pedagogika_dobra.pdf (дата звернення : 17.03.2024).
2. Коваленко Г. Повномасштабний піст або як постувати під час війни. *Церква і Суспільство*. 2024, № 2 (04), С. 30–33.
3. Кремень В. Філософсько-педагогічна спадщина академіка Івана Зязюна в контексті модернізації освіти. *Філософія і психологія педагогічної дії. Естетика і етика педагогічної дії*. 2018. № 17. С. 9–19.
4. Лапін Є. Що таке згуртованість суспільства та як її вимірювати. *Інститут Громадянського Суспільства*. URL : <https://www.csi.org.ua/news/shho-take-zgurtovanist-suspilstva-ta-yak-yiyi-vymiryuvaty/> (дата звернення : 17.03.2024).
5. Паніотто В. Майбутнє методів соціологічних досліджень. *Соціологія майбутнього і майбутнє соціології в XXI столітті*. Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. С. 49–65.
6. Паніотто В., Грушецький А. Чи ще не вмерло моделювання? Історія соціального моделювання в Україні та агентно-орієнтований підхід на прикладі прогнозування мовної ситуації в Україні. *Сучасні методи збору і аналізу даних в соціології*. За науковою ред. Є. І. Головахи і Т. Я. Любивої. К.: Інститут соціології НАН України, 2013. 140с.
7. Педагогічна майстерність : підручник /за ред. І. А. Зязюна. 3-є вид., допов. і переробл. Київ : Богданова А. М., 2008. 376. URL: https://www.pedagogic-master.com.ua/public/PM_Zyazyun.pdf (дата звернення: 17.03.2024).
8. Семенова А. В. Педагогічна майстерність І. А. Зязюна – маяк для педагогів за покликанням. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. Харків : НТУ «ХПІ», 2015. Вип. 42 (46). С. 56–65. URL : http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/15283/1/Elita_2015_42_Semenova_Pedagogical.pdf (дата звернення : 17.03.2024).
9. Семенова А. В., Семенишин М. О. Розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти з особливими умовами навчання. *Сучасні напрями вдосконалення педагогічної майстерності викладачів* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., м. Чернігів, 30 квіт. 2024 р. / голов. ред. В. О. Аніщенко ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. 307 с. С. 183–186. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fef58d54-9e10-4e79-b8f3-e6f8b9596c8b/content?page=184> (дата звернення : 10.05.2024).
10. Філіпчук Г. Громадянська освіта. *Facebook*. URL : <https://www.facebook.com/profile.php?id=100038612836846> (дата звернення : 17.03.2024).
11. Quality parameters of higher education officers of the National Police in the conditions of imperative human-scale values / Semenyshyn M., Semenova A., Klymenko I., Shvets D., Bratel, S., Krykun V., et. al. Kharkiv : PC TECHNOLOGY CENTER, 2023. 232. P. 175-190. DOI : <https://doi.org/10.15587/978-617-7319-67-1> (дата звернення : 17.03.2024).

Сергієнко Тетяна

кандидатка політичних наук, доцентка,
доцентка кафедри міжнародних відносин та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0002-4654-9248

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ: КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що соціальна згуртованість виступає важливим елементом національної безпеки, оскільки вона визначає стійкість та спроможність суспільства відповідати на внутрішні та зовнішні виклики. Розуміння цього явища дозволяє розробляти ефективні стратегії соціального управління, спрямовані на зміцнення соціальної єдності, підтримку міжконфесійного та міжетнічного діалогу, а також вирішення соціальних конфліктів. При цьому, забезпечення соціальної згуртованості потребує комплексного підходу, який враховує особливості кожного суспільства та виклики сучасності, такі як глобалізація, інформаційні технології та соціальні трансформації.

Дослідження, що стосуються даної теми, включаючи загальнотеоретичні та практичні аспекти, обговорюються у роботах вітчизняних і закордонних дослідників, таких як Я. Амінева, Т. Андреєва, І. Аршава, Е. Носенко, В. Белюмов, М. Костенко, Ю. Тищенко, В. Лупаць, О. Саакян, А. Загородський, Ю. Каплан, Т. Мазур, Б. Бернар, Сюзен Кобейс, Сальвадор Мадді, М. Баландін, В. Запорожець, А. Леонтьєв, Д. Леонтьєв, А. Маклаков, Л. Мітін, Г. Нікіфоров, Т. Рогачов, О. Резніков, В. Чудновський, В. Федоренко, О. Фріцький, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та інші. Проте, незважаючи на великий інтерес в академічних колах до даної теми, вона залишається актуальною і потребує подальшого дослідження та уточнення.

Вивчення вищезазначеного питання підкреслює важливість розуміння та аналізу соціальних динамік для забезпечення стабільності та безпеки суспільства. Наслідки недостатньої соціальної згуртованості можуть виявитися серйозними для національної безпеки, оскільки вони можуть створювати умови для внутрішніх конфліктів, політичної нестабільності та інших загроз. Тому дослідження цієї теми є важливим кроком у напрямку розробки ефективних стратегій управління суспільством та зміцнення його стійкості в умовах складних викликів сучасності [3, с. 24].

Отже, соціальна згуртованість виступає ключовим фактором у забезпеченні національної безпеки в різних контекстах. Так, наприклад, під час природних катастроф, епідемій або інших кризових ситуацій соціальна згуртованість може виявитися ключовим чинником для організації ефективної реакції та врятування людських життів. В суспільствах з високим рівнем соціальної згуртованості люди можуть бути більш схильними до мирних методів вирішення конфліктів, що сприяє політичній стабільності та запобігає

насилюванню та війні. Відчуття приналежності до спільності та соціальна підтримка можуть допомогти запобігти радикалізації та екстремізму шляхом включення людей у конструктивні та позитивні соціальні мережі. Щодо рівня соціальної згуртованості, то чим воно вище, то суспільство може бути більш витривалим та стійким перед зовнішніми загрозами, такими як агресивні дії інших країн або терористичні організації [2].

Отже, наведені приклади ілюструють, як соціальна згуртованість впливає на різні аспекти життя суспільства та його здатність впоратися з внутрішніми та зовнішніми викликами. В умовах кризи, політичної напруги, екстремізму чи зовнішніх загроз соціальна згуртованість виступає не лише як фундаментальний аспект суспільного життя, а й як ключовий елемент в забезпеченні стійкості та безпеки. Такі приклади підкреслюють значення подальшого дослідження та розвитку стратегій, спрямованих на підвищення рівня соціальної згуртованості з метою зміцнення національної безпеки.

Таким чином, зазначимо, що соціальна згуртованість виступає важливим елементом національної безпеки, оскільки вона визначає стійкість суспільства в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів. Категорія національної безпеки, як соціальна згуртованість, охоплює рівень єдності, довіри, взаєморозуміння та співпраці між різними соціальними групами та інститутами суспільства.

Недостатня соціальна згуртованість може призвести до внутрішніх конфліктів, дестабілізації та загрози безпеці. Наприклад, соціальні розбіжності, політичні конфлікти, етнічні або релігійні напруги можуть стати факторами, що підірвуть стабільність країни та загрожують національній безпеці [1, с. 37].

З іншого боку, висока соціальна згуртованість сприяє стабільності та внутрішньому злагодженню суспільства, забезпечуючи відповідальність та підтримку владних структур у вирішенні внутрішніх та зовнішніх викликів. Така єдність може стати сильним фундаментом для ефективного опору зовнішнім загрозам та конструктивного розвитку країни. Отже, соціальна згуртованість не лише впливає на стабільність та ефективність суспільства, але й має значення як складова національної безпеки, оскільки вона визначає його здатність до опору та адаптації до різних внутрішніх та зовнішніх викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арабаджиєв Д. Ю., Сергієнко Т. І. Теоретико-методологічні засади моніторингу соціальної згуртованості та стійкості у сучасних реаліях України (на прикладі Запорізької області). *Регіональні студії*, 2022. № 30. С. 35–39.
2. Національна платформа стійкості та згуртованості. URL : <http://national-platform.org/> (дата звернення : 03.05.2024).
3. Сергієнко Т.І. Згуртованість українського суспільства в умовах військової агресії російської федерації проти України. *Українська військова звитяга – фундамент державності* : матеріали Регіонального круглого столу, м. Дніпро, 21 жовт. 2022 р. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 23–26.

Сіткар Віктор

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0465-2973>

Сіткар Степан

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри машинознавства і транспорту
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4599-454X>

ВІЙНА ЯК ВИПРОБУВАННЯ НА СПРОМОЖНІСТЬ ЗГУРТУВАТИ УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Війна проходить не тільки по лінії фронту. Вона вже всередині кожного з нас: на лінії фронту вона фізична, поза ним – вона психологічна. До того ж, як зазначає О. Дроздов, війна – це колективний феномен. Від природного страху (його не треба соромитися) рятує відчуття колективного, відчуття «ми всі як один». Тому в війні найважче творчим людям, нон-конформістам, харизматам, мислителям, індивідуалістам, «людям не від світу сього», людям культури, теоретикам-інтелектуалам. Вони не вписуються в грубий час, оскільки мають опір до масового мислення. Вони – емпати, які чужий біль переживають як свій. Це їхній дар і кара. Це вища форма інтелекту й етики. АЛЕ саме ці люди в майбутньому творитимуть для всієї нації героїчний переможний культурний епос, який буде вічним! Це наш культурний легіон, який напружує безцінний гуманітарний спадок нової реальності [2].

В контексті зазначеної теми соціологиня О. Куценко зазначає, що війна стає тестом на спроможність інститутів, забезпеченість ресурсами, згуртованість нації. Однак, не тільки цими позитивно налаштованими тестами проявляються події та процеси у період війни. Війна також стає лакмусовим папірцем, який проявляє і негативні процеси. Це і прояви інституційного безладу, і падіння виробництва, і чорний ринок, і мародерство, прояви ворожнечі до російської культури. І ці процеси також потребують нашої ретельної уваги, бо вони впливають на соціальні відносини. Змінюються мережі взаємодії, соціальні практики, змінюються уявлення про себе та суспільство. Яким суспільство входило в стан війни. І які структурні риси змогли забезпечити рух до перемоги, підтримати суспільну гідність та мобілізацію. Яким наше суспільство було, і саме чому у ньому ми можемо завдячувати такій динаміці у протистоянні агресії. Напередодні війни соціологи фіксували суттєві зміни у соціальній структурі суспільства. І вони були зумовлені тим, що протягом попередніх десяти років змінився реальний розподіл можливостей людей. У людей суттєво

збільшилася ідентифікація себе із середнім класом. Народилося і поширилося багато дієвих стратегій адаптації до суспільної нестабільності та реагування на соціальну несправедливість. І саме ці стратегії та практики продовжують відігравати принципову роль у нашому русі до перемоги і у конструюванні нового суспільного порядку після війни [6].

Ми увійшли в стан війни, перебуваючи у затяжній демографічній кризі. Точніше, саме перед війною тренд призупинився. Що ми матимемо після війни? Найгірший сценарій, якщо ми втратимо за рахунок зовнішньої міграції до 5 млн. українців. Але, можливо, Україна зможе притягувати назад людей перспективами розвитку.

До війни ми були суспільством, у якому були і низькі показники народжуваності, і низькі показники смертності. Ми завжди мали не дуже велику чисельну перевагу жінок, як порівняти з кількістю чоловіків. А зараз, унаслідок війни, гендерний дисбаланс буде більшим. Чоловіків просто не вистачатиме, ані для відновлення країни, ані для утворення сім'ї.

Що ще відбувається на наших очах? Депопуляція одних територій і надлишкова – інших. Зміни структури розселення змінять ринок праці, змінять запити на професійні навички, структуру зайнятості, структуру виробництва...

Разом з тим дослідниця зазначає: «Я також маю гіпотезу, що за результатами війни з'явиться новий середній клас інформаційно-цифрової епохи, який сформувався під впливом експансії вищої освіти, глобалізації, технологічних навичок. Його представники мають середній рівень соціально-економічного та культурного добробуту. Проявляють себе у різних формах публічного активізму під час війни із росією. У них є вища освіта, сучасні цифрові вміння, здатність до соціально-мережових взаємодій, постмодерністські цінності самовираження. Власне, вони і будуть принциповими промоутерами нової демократії» [6].

Крім того соціологиня О. Дейнеко звертає увагу на те, що в часи війни ми бачимо консолідацію суспільства. Політичні сили об'єдналися заради перемоги у цій війні. Ми побачили узгоджену роботу парламенту, де всі політичні гравці перейшли від критики до взаємодопомоги [6].

На її думку, війна показує, що люди стають ближчими одне до одного. Тут варто зазначити таке явище, як волонтерство, як своєрідну практику спротиву. Є різні аспекти волонтерства: донації, допомога близьким та знайомим, інституційне волонтерство, кіберармії. Зараз бути українцем означає бути залученим до практик спротиву, до допомоги на нашу перемогу. Участь кожного у перемозі буде критерієм, як формуватиметься нова стратифікаційна система. Ці шанси адресовані насамперед армії. Волонтерам. Таким чином, народилися дві формули згуртованості: спільна загроза та спільне благо. Перемога у війні стає націєтворчою ідеєю [6].

Проте, в умовах сьогоденної ситуації, зазначає Вікторія Сьюмар, мій світ розділився. «Моє відчуття, що ми маємо дві України. Одна – має гарну каву вранці, ресторани увечері, добрі авто і дискусії в Фейсбуці про те, як зарплатня для чиновників в 67 тис гривень стимулюватиме їх брати хабарі в час війни.

Інша Україна важко переживає дощі, бо в окопах мокро і брудно. Там проблема як вивезти поранених, бо колісна техніка пройти не може, а гусеничної броні вкрай мало... І тому поранені просто приречено помирають...

Вона щодня ховає своїх синів, батьків, чоловіків і дружин та мам... Ця Україна – як одна велика рана. Ця моя Україна ридає над відео, в якому полоненому українському захиснику російські кати відрізають голову... А інша запекло свариться про те, чи достойні підрозділи на відновленні отримувати 30 тисяч премії. В той час як в тих підрозділах залишилося вже так мало тих самих свідомих і активних добровольців, що пішли в перші дні і про яких точно можна сказати – пасіонарний генофонд нації... щоб ви усвідомили цифру – коли я написала що їх лишилося 15-20%, Ihor Lutsenko, що пройшов так багато доріг цієї війни, написав: «за моїми відчуттями – значно менше»... [4].

А в цей час інша Україна виказує свою «повагу» людям зі зброєю блокуванням премії в 30 тисяч. Як там спиться, Володимир Цабаль? Без жахів війни? Його Україна дивиться марафон, бо там вешають про «швидку і неминучу» перемогу. І не особливо розчаровують кількістю втрат і жахами цієї війни. Там можна бути «раціональними». Можна ще подискутувати, а чому «кто то запрещаєт мене на русском гаваріть». Можна навіть постійно казати, що «воювати мають ті, хто вміє, тому не я». І що все решта – то «популізм».

А в моїй Україні сотні хлопців без ніг не можуть вже більше ніж півроку отримати протези... Ті, хто їх отримали, місяцями вчаться на них ходити. Тут так багато людей, які після важких контузій отримують аж ... 750 грн, бо списані своїми підрозділами, але не демобілізовані...

Тут практично всі самотужки щось пробують зробити зі своїми ПТСР, але без професійних психологів і необхідних ліків це майже неможливо зробити. Тому ПТСРи поглиблюються.... Тут чекають демобілізації за якийсь час, але знають, що її не буде. Хоч здорових вже практично і не лишилося. Тут неймовірно вдячні волонтерам, а волонтери щасливі, якщо вдається знайти замовлене, бо це такий важливий внесок...

Я не знаю, як об'єднати ці дві країни. Але як мінімум одна країна має чесними очима подивитися на іншу: на всі жахи цієї війни. І бодай приміряти їх на себе – як воно там, під постійними обстрілами, в окопах, коли навпроти тебе приречені бандюки вагнерівці, їхні танки, а над тобою їх безпілотники.

Це треба, аби оцінити внесок тих, що там вже багато місяців. І зрозуміти: він не вимірюється ні 100 тисячами бойових, ні 30 тисячами на відновленні. Бо на те відновлення зі знайомого мені батальйону з 800 людей після Бахмуту пішли 200...

Так що рано ми, дорога моя Україно, почали зневажати армію. Зневажати людей, що щодня ризикують і втрачають свої життя [4].

В контексті проблеми дослідження зауважимо, що повномасштабне вторгнення виявило досить високий мобілізаційний та об'єднувальний ресурс українського суспільства. Це проявилось й через актуалізацію національної ідентичності, й через готовність людей і громад самоорганізовуватися, залучати всі можливі ресурси для підтримки й облаштування постраждалих, усебічної

допомоги військовим, якомога швидшого відновлення інфраструктури після завданих руйнувань, залучення в різний спосіб міжнародної підтримки тощо [3].

Тому, запорукою перемоги України у війні є стійкість і консолідованість українського суспільства, його готовність протистояти новим викликам, долати труднощі, зберігати довіру до влади і почуття солідарності зі своїми співгромадянами.

За даними соціологічних досліджень, українці мають високий рівень резистентності до викликів війни, готовності вести її до перемоги і не йти на поступки ворогу, які загрожували б суверенітету і самому існуванню Української держави. Серед основних ознак патріотизму громадяни особливо відзначають проактивну громадянську позицію, виявлену у волонтерській діяльності, і готовність захищати свою країну в лавах ЗСУ. В емоційному ставленні до своєї Батьківщини превалюють позитивні та мотивуючі почуття.

Згуртованість суспільства залишається доволі високою, про що свідчить значна соціальна близькість, яку відчують українці до мешканців практично всіх регіонів країни. Певний виняток становлять окуповані Росією ще у 2014 р. українські території Криму та Донбасу, особливо останні, які асоціюються передусім із сепаратизмом, антидержавним заколотом і початком гібридної війни, в якій активну участь на боці ворога брало місцеве населення.

Попри катастрофічні прогнози деяких експертів та медійних діячів, більшість українців зберігає впевненість у кращому майбутньому для себе та своєї країни, де збираються жити й надалі. Водночас спостерігається зниження довіри до центральних органів влади. Якщо така тенденція збережеться, то вона може негативно вплинути на бачення громадянами перспектив розвитку країни.

Практично всі зазначені позитивні зміни виникли після початку повномасштабної війни, яка поставила український народ перед перспективою загибелі як окремої культурної та політичної одиниці. Збереження і перетворення на сталі тенденції таких змін залежить від багатьох чинників, передусім становища на фронті, захищеності населення в тилу від ударів з повітря, ситуації в енергетиці в осінньо-зимовий період, рівня матеріального забезпечення населення, фінансово-економічного стану країни, стабільності іноземної допомоги [5].

Сьогодні нас тішить те, що вже існує Проєкт науковців із Огайо (США), який показує, що більшість людей, які пережили війну, поступово пристосовуються до нової реальності, відновлюються, а деякі у відповідь на стресові обставини і події відчувають піднесення, немовби у них відкривається «друге дихання». Цей феномен пояснюється теорією Хабфолла, відповідно до якої травма може призвести як до втрати, так і до отримання важливих ресурсів. Тож можна очікувати, що вплив війни може призвести до глибшого розуміння цінності життя, що, як наслідок, може підвищити досягнення й рівень задоволення життям [1].

Як підсумок до сказано зазначимо, що сьогодні усі найкращі психологи, соціологи, акмеологи та ін. говорять про майбутнє, роблять прогнози, виходячи з фрази: «Коли ми переможемо». Або завершують виступи фразою: «Я вірю, що

ми переможемо». І кожен із них, незалежно одне від одного, переконують, що Україна після перемоги буде іншою. Безумовно, зрілішою. Швидше б перемогти. Настане день і це буде день нашої Перемоги. Назавжди закарбований в календарі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «Бийся, тікай або завмири» – як життя в умовах війни впливає на психоемоційну стабільність людини. URL : <https://suspilne.media/238315-bijsa-tikaj-abo-zavmri-ak-zitta-v-umovah-vijni-vplivae-na-psihoemocijnu-stabilnist-ludini/> (дата звернення : 01.05.2024).

2. Дроздов О. Що каже психологія воєн? URL : <https://glavcom.ua/columns/ostapdrozdov/shcho-kazhe-psihologiya-vojen-827053.html> (дата звернення : 30.04.2024).

3. Згуртованість і конфлікти. Що відбувається з людьми в часи війни та що з цим робити? URL : <https://zn.ua/ukr/war/zhurtovanist-i-konflikti-shcho-vidbuvajetsja-z-ljudmi-v-chasi-vijni-ta-shcho-z-tsim-robiti.html> (дата звернення : 30.04.2024).

4. Одна Україна щодня ховає своїх синів, а друга – почала зневажати Армію. URL : <https://wz.lviv.ua/blogs/488213-odna-ukraina-shchodnia-khovaie-svoikh-syniv-a-druharochala-znevazhati-armiiu> (дата звернення : 25.04.2024)

5. Рівень стійкості та згуртованості громадян України (за результатами соціологічних досліджень). URL : <https://niss.gov.ua/news/statti/riven-stiykosti-ta-zhurtovanosti-hromadyan-ukrayiny-za-rezultatamy-sotsiolohichnykh> (дата звернення : 25.04.2024)

6. Як війна змінює українське суспільство. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3527305-ak-vijna-zminue-ukrainske-suspilstvo.html> (дата звернення : 30.04.2024).

Степаненко Вікторія

докторка педагогічних наук, доцентка,
професорка кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
ORCID 0000-0002-5793-3069

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ТА КОГНІТИВНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ

Інформаційна агресія проти України з боку російської федерації спрямована на руйнування української суспільної свідомості, що передбачає ведення когнітивної війни, застосування когнітивних методів, які впливають на колективне світосприйняття, просувають стратегічно-орієнтовані пропагандистські наративи держави-агресора. Когнітивна війна формує і впливає на індивідуальні та групові думки і поведінку на користь тактичних чи стратегічних завдань агресора (розбрат, розкол цілого суспільства, втрата ним колективної волі до спротиву намірам агресора тощо). Це надає можливість супротивнику підкорити суспільство, не вдаючись до відвертої сили чи

примусу [9]. В таких умовах існує нагальна потреба у соціальній згуртованості населення та когнітивній безпеці кожного громадянина.

Соціальна згуртованість є динамічним процесом та необхідною умовою соціальної справедливості, демократичної безпеки і сталого розвитку. Як політична концепція вона має важливе значення для досягнення таких цінностей Ради Європи, як права людини, демократія і верховенство права. Будь-який рівень соціальної згуртованості може підлягати змінам та потребує реагування на соціально-економічні, політичні події тощо [2].

Одним із прикладів соціальної згуртованості на міжнародному рівні є Північноатлантичний договір, в якому Сторони підтверджують свою відданість цілям і принципам Статуту ООН, прагнення жити у мирі з усіма народами й урядами, рішучість захищати свободу, спільну спадщину своїх народів та їхню цивілізацію, засновану на принципах демократії, свободи особистості і верховенства права, прагнення сприяти стабільності і добробуту, рішення об'єднати свої зусилля для здійснення колективної оборони й підтримання миру та безпеки [6]. Деякі ключові питання для НАТО на сьогоднішній день полягають у визначенні когнітивних атак, допомозі країнам Альянсу підтримувати рівень обізнаності, підтримувати більш стійку і міцну цивільну інфраструктуру комунікацій та систему громадянської освіти, метою якої є посилення здатності протистояти та давати відсіч [7].

Когнітивна безпека стосується захисту розуму людини [3], підкреслює загрози та ризики, які пов'язані з її пізнавальною діяльністю, негативними впливами мас-медіа, перебуванням особистості у віртуальній реальності [8]. Вона зосереджена на: 1) використанні когнітивних упереджень у великих суспільних групах; 2) соціальному впливі як самоцілі; 3) формальності та кількісному вимірюванні [10].

На думку І. Рущенко, Н. Зубар когнітивна безпека в українському контексті передбачає включення двох складових, яких боїться російська федерація: 1) збереження етнічного ядра, мови, традицій, культури українського народу; 2) європейська ідентичність у масовій свідомості [8].

У контексті когнітивної безпеки критичне мислення є інструментом протидії маніпуляціям, способом раціонального розуміння соціокультурних феноменів, історичних і політичних процесів. Воно характеризується вмінням використовувати певні прийоми опрацювання інформації, зокрема робити логічні умовиводи, ухвалювати обґрунтовані рішення, оцінювати отриману інформацію та орієнтуватися на результат [4].

Критичне мислення сприяє раціоналізації дій населення та соціальній згуртованості у надзвичайних ситуаціях. Так, наприклад, натовп, у якому більшість громадян мислять критично, у надзвичайних ситуаціях, що характеризуються станом емоційного збудження, буде активним, а емоційна зараженість громадян сприятиме появі у них психологічної готовності діяти спільно, обмінюватися корисною раціоналізованою інформацією, підтримувати зв'язок. За відсутності вміння критично оцінити ситуацію, навпаки, натовп стає панічним і характеризується об'єднаним відчуттям страху, що викликаний

небезпекою для життя, низьким рівнем усвідомлення своїх дій, поширенням спотвореної, трансформованої інформації, генеруванням чуток [5].

Отже, критичне мислення як інваріанта когнітивної організації на раціональному, когнітивному та емпіричному рівні [1], відіграє важливу роль у формуванні суб'єктів як спільноти, яка усвідомлює взаємозалежність і право кожного мати власну точку зору, проявляє турботу, розуміє внутрішні зв'язки і відношення, можливі спотворення інформації, здатна до критичної рефлексії, що забезпечує когнітивну безпеку, спільність та злагодженість дій в умовах інформаційної агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балута Г. А. Критичне мислення і когнітивні практики освіти. *Актуальні проблеми духовності* : зб. наук. праць. / ред. : Я. Шрамко. Кривий Ріг, 2019. Вип. 20. С. 72–85.

2. Посібник для навчання з питань соціальної згуртованості й безбар'єрного середовища в молодіжному секторі / Горохова Т., Дубинська Л., Слаюте А., Усик В., Черних О. 2022. URL : <http://surl.li/lmqlj> (дата звернення : 02.05.2024)

3. Криволап Є. В. Співвідношення понять «інформаційна безпека», «безпека інформації», «кібербезпека». «Когнітивна безпека» як стійкість проти інформаційно психологічних впливів на людину і суспільство. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір* : матер. XIII Міжнар. наук.-практ. конфер., м. Київ (24 лютого 2023 р.). Київ, Національний авіаційний університет. С. 195–197.

4. Мельничук В., Горохова Л. Критичне мислення як складова інформаційної безпеки. *Вісник Львівського університету*. Серія : Філософські науки. 2022. Вип. 29. С. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.30970/PHS.2022.29.1>

5. Охременко О. Р. Соціальна психологія : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. 312 с.

6. Північноатлантичний договір. Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 р. URL : https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_17120.htm (дата звернення : 29.04.2024)

7. Протидія когнітивній війні: інформованість і стійкість. *Johns Hopkins University & Imperial College London*. 2021. URL : <http://surl.li/zyuch> (дата звернення : 02.05.2024)

8. Рущенко І. П., Зубар Н. В. Війна інформації. *Оборонний вісник*. 2017. №8. С. 4–9.

9. Стрельбицький М., Гринь М. Когнітивна війна росії проти України. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Юридичні науки. 2023. №1 (64). С. 46–52. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.7>.

10. Rand Waltzman. The Weaponization of Information. *The Need for Cognitive Security*. Testimony presented before the Senate Armed Services Committee, Subcommittee on Cybersecurity on April 27, 2017. URL : <https://www.rand.org/pubs/testimonies/CT473.html> (Last accessed: 02.05.2024).

Сухін Кирило

курсант навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Логінова Марина

викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0001-5608-9911

ЗГУРТОВАНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна в Україні стала випробуванням для всього українського народу. Проте, вона також продемонструвала неймовірну єдність та згуртованість суспільства. Згуртованість суспільства в умовах війни – це коли люди об'єднуються навколо спільної мети – захисту своєї країни, свого дому, своїх близьких, зникають соціальні, політичні та інші розбіжності, люди стають більш терпимими один до одного, зростає почуття патріотизму та любові до Батьківщини.

Згуртованість суспільства в умовах воєнного стану може мати як певні виклики, так і можливості. Воєнний стан, як правило, створює напружену атмосферу, сприяє підвищенню тривожності та нестабільності в суспільстві. Проте, в той же час, це може також сприяти згуртованості та єднанню людей навколо спільної мети захисту країни та підтримки важливих цінностей.

Суспільство може реагувати на воєнний стан різними способами. Деякі можуть відчувати страх та невпевненість у майбутньому, інші відчувати патріотизм та готовність допомагати своїй країні. Важливою частиною забезпечення соціальної згуртованості є наявність ефективної комунікації та зв'язків між різними групами суспільства, а також підтримка від уряду та громадських організацій

Під час війни дуже важлива взаємодопомога та підтримка кожного: люди допомагають один одному всіма можливими способами: діляться їжею, одягом, грошима, житлом; волонтерять, щоб допомогти армії, біженцям, людям похилого віку та іншим, хто потребує допомоги; створюють спільноти взаємодопомоги, де люди діляться ресурсами та емоційною підтримкою[1].

Існує багато факторів, які можуть сприяти соціальній згуртованості, таких як:

– Спільні цінності та цілі: коли члени суспільства поділяють спільні цінності та цілі, це дає їм відчуття єднання та спільного призначення.

– Довіра: довіра є основою соціальної згуртованості. Коли люди довіряють один одному, вони більш схильні співпрацювати та допомагати один одному.

– **Взаємоповага:** взаємоповага означає визнання та цінування різних культур, традицій та думок. Це важливо для створення інклюзивного та справедливого суспільства.

– **Соціальна участь:** коли люди беруть участь у житті своєї громади, це дає їм відчуття приналежності та відповідальності.

– **Ефективні інституції:** сильні та справедливі інституції, такі як уряд, система правосуддя та ЗМІ, відіграють важливу роль у підтримці соціальної згуртованості.

Війна в Україні мала руйнівний вплив на соціальну згуртованість країни. Це призвело до: масового переміщення: мільйони українців були змушені покинути свої домівки та шукати притулку як в Україні, так і за кордоном. Гуманітарна криза: війна спричинила гуманітарну кризу в Україні, коли мільйони людей потребують їжі, води, притулку та медичної допомоги. Психологічна травма: Війна завдала глибокої психологічної травми українцям, які її пережили. Це призведе до проблем із психічним здоров'ям, таких як ПТСР. Соціальний розрив: війна призвела до соціального роз'єднання в Україні, оскільки люди втратили довіру одне до одного та стали більш ізольованими.

В останніх документах Ради Європи наголошується, що соціальна згуртованість заснована на загальних цінностях, почутті належності та здатності до спільних дій, створюється спільними соціальними зв'язками і за згодою членів суспільства зі своїми спільними обов'язками [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Колот А. Соціальна згуртованість як доктрина забезпечення стійкості розвитку суспільства в умовах глобальних викликів. *Україна: аспекти праці*. 2009. №7. С. 11–19.

2. Лотар В. Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС? / Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні. Київ : Заповіт, 2006.

Трубавіна Ірина

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна
ORCID 0000-0003-1057-430X

ПОНЯТТЯ ПРО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTI ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

В умовах широкомасштабної агресії важливо об'єднання нашого суспільства перед обличчям ворога для перемоги і збереження української держави, нації та життя і майбутнього кожного українця. Тому як ніколи

важливою є соціальна згуртованість. Її забезпечення є завданням фахівців різних професійних сфер, у т.ч. соціальної роботи. За міжнародним визначенням, саме «соціальна робота сприяє суспільним змінам, розвитку, соціальній згуртованості, зміцненню здатності людей до самостійного функціонування в суспільстві та їхньому звільненню» [7]. Виникає питання, що ж таке соціальна згуртованість та як може соціальна робота її забезпечити в умовах війни в нашому суспільстві, які напрямки такої роботи можливі. Езоп надав образне визначення соціальної згуртованості таким чином: «разом ми стоїмо, порізно – падаємо» [6]. У нормативних документах [3] знаходимо, що «соціальна згуртованість – це нематеріальне явище, що проявляється у наявності спільних цінностей, ідей, і сильних соціальних зв'язків у суспільстві (його частині), що разом формує серед його членів довіру один до одного та до владних інституцій і через спільні дії та діалог сприяє забезпеченню добробуту усіх членів спільноти, мінімізуючи нерівність у розвитку і уникаючи маргіналізації людей».

Теоретично можна визначити соціальну згуртованість, враховуючи дослідження [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7] як:

- ступінь соціальної спільності в територіально визначеній геополітичній спільноті;
- характеристика суспільства, що має справу із зв'язками та відносинами між соціальними одиницями, такими як: окремі особи, групи, об'єднання, а також територіальні угруповання;
- характеристику колективу, що проживає у структурі, а не окремих його членів;
- рівень солідарності та взаємозв'язку серед груп і членів цих груп у суспільстві;
- критерій виміру якості людського життя;
- підхід, що фокусується на соціальних якостях, таких як: ступінь нерівності або зміцнення соціальних відносин і зв'язків всередині суспільства.

Соціальна згуртованість є також синонімом єдності, спільних цінностей, взаємної допомоги, взаємодії, служіння, діалогу, відсутності конфліктів і соціальних вибухів чи їх вирішення конструктивно, відсутність дискримінації, нерівності тощо.

Ознаками згуртованого суспільства є: надійні соціальні відносини, позитивна емоційна пов'язаність своїх членів зі спільнотою / державою й вираженим акцентом на загальне благо. Міжнародні організації дають такі ознаки згуртованості громади: рівність прав для всіх громадян, що, зокрема, передбачає: рівний доступ до благ, що надає громада та спільну участь у прийнятті управлінських рішень, громадську відповідальність всіх мешканців, довіри, взаємної поваги та партнерських відносин. Є два головних аспекти концепції соціальної згуртованості: 1) скорочення нерівності, невідповідності та соціальної ізоляції та 2) зміцнення соціальних відносин, взаємодії та зв'язків [2].

Це відповідає 2 напрямкам здійснення соціальної роботи – 1) створення соціальних умов для реалізації прав людини, попередження їх порушень, допомога в відновленні прав через сприяння та адвокацію, захист, задоволення базових потреб людини, психосоціальну підтримку, підтримку здоров'я – ментального, фізичного, психічного, соціального; 2) допомога людям в інтеграції, адаптації, створенні умов для відновлення і розвитку, соціальне виховання, традиції та ритуали, зрозумілі і сучасні для мешканців суспільства і громади, психосоціальну підтримку, підтримку здоров'я – ментального, фізичного, психічного, соціального, об'єднання спільною ідеєю – національною, спільною діяльністю (задля перемоги, допомоги окремим категоріям населення чи конкретним людям – типу толока) тощо. Саме цим сьогодні і займаються соціальні працівники соціальних служб та установ різного підпорядкування та фінансування. В основі такої соціальної роботи сьогодні є забезпечення прав людини, людської гідності і зменшення страждань людей, задоволення їх базових потреб (їжа, безпека, житло).

В основі формування соціальної згуртованості лежить добровільне рішення людини брати участь у житті громади [2]. Але з точки зору соціальної роботи і соціальної педагогіки потрібно створити умови для «брати участь» – наснажити, мотивувати, стимулювати, навчити брати участь, виявити проблеми і потреби, чути один одного, навчити людей висловлювати проблеми і потреби, спільно приймати рішення, визначати найкращі рішення, реалізовувати їх, управляти коштами бюджету в інтересах всіх тощо. Тому потрібне навчання і соціальне виховання мешканців громади, суспільстві в ЗМІ, інтеграційні заходи, інформування, консультування, тренінги з подолання конфліктів, толерантності, порозуміння, ментального та психічного здоров'я, громадської участі, медіації, діалогу тощо.

Усе це сьогодні впроваджується в умовах війни спільно державними та міжнародними, вітчизняними гуманітарними організаціями, громадами. Але потрібно узагальнення кращого досвіду, обмін ним і користування кращими зразками в громадах. Зазначимо, що ця робота вимагає координації та організації, планування та фінансування. Тому доцільно говорити про розробку і впровадження обґрунтованих комплексно-цільових програм з формування соціальної згуртованості в громадах, регіонах і країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко М., Бабенко С., Боровський О. Соціальна згуртованість в Україні (досвід аплікації методики Bertelsmann Stiftung до даних європейського соціального дослідження). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Соціологія*. 2017. №1(8). С. 58–65. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/8.10>
2. Кучереносов В. Соціальна згуртованість та розбудова спроможностей в українських громадах : матеріали для тренінгу. Київ : МОМ, Уряд Японії, 2015. 56 с.
3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення і організації функціонування центрів культурних послуг у територіальних громадах : наказ

Міністерства культури та інформаційної політики України від 01.12.2022 № 466. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/mus38584?an=23&ed=&dtm=&le=>

4. Трубавіна І.М. Теоретичні основи і сутність школи, дружньої до дитини, як засіб протидії жорстокості і булінгу в закладах середньої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2019. № 1 (324), Ч. I. С. 117–132 <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vped/article/view/28>

5. Трубавіна І. М. Шляхи формування культури миру і толерантності у дітей в закладах загальної середньої освіти в умовах військового конфлікту в Україні. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті* : міжнародна колективна монографія / за заг. ред. проф. В. П. Бабича, проф. Л. С. Рибалко. Харків, 2019. С. 352–356. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/6691>

6. Fouani M. Разом ми стоїмо, порізно – падаємо. ПРООН. URL : <https://www.undp.org/uk/ukraine/blog/obyednannya-hromad-cherez-sotsialnu-zhurtovanist>

7. Global definition of the social work profession. *Міжнародна федерація соціальних працівників*. 2014. URL : http://www.iasswaiets.org/uploads/file/20140303_IASSW%20WebsiteSW%20DEFINITION%20approved%20IASSW%20Board%2021%20Jan%202014.pdf

Хоменко Людмила

кандидатка педагогічних наук, доцентка, викладачка соціальних дисциплін
КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»,
м. Черкаси, Україна
ORCID: 0000-0002-4444-8304

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СУПРОТИВУ УКРАЇНЦІВ

Війна – скільки в цьому слові горя, лиха, нещастя, болю, сліз, розпачу, відчаю, страху, невизначеності, спустошеності, ненависті до ворога і жаги до миру! Хіба український народ міг уявити, що стане свідком та учасником збройної агресії?! Невже у XXI столітті немає важелів впливу на придушення військового вторгнення на чужі землі?! В чому вина народу, який хоче жити в мирі та злагоді на своїй території?! Чи заслужили ми та наші діти таких страждань?! Скільки ще має загинути «цвіту нації», щоб це жахіття припинилося?! Отже, щоб віднайти відповіді на хвилюючі питання, українці зрозуміли, що потрібно швидше оговтуватися та згуртовуватись для достойної відсічі ворога! Що ж для нас означає згуртованість? Це, перш за все, наша здатність бути єдиним народом перед лицем ворожого вторгнення, що викликає захоплення всього світу і дає нам сили для спротиву.

Також слід звернути увагу і на нашу соціальну згуртованість – коли група людей у межах певної території – країни, демонструє здатність до співпраці і взаємоповаги між її членами, що, в свою чергу, створює інституційну

можливість для продуктивних змін. А також включає взаємини між владою та громадянами, які дають змогу кожному почуватися залученим і мати рівні права, політичні та соціальні можливості.

Соціальна згуртованість українців в умовах воєнного стану проявляється у багатьох аспектах, а саме:

- співчутті до внутрішньо-переміщених осіб, які втікають від жахів війни на більш спокійні території, та їх прихистку (забезпечення житлом, їжею, товарами першої необхідності);
- збільшенні кількості волонтерських організацій, які допомагають забезпечувати всім необхідним військових;
- закритті малих та великих зборів для потреб збройних сил;
- зібранні гуманітарної допомоги для людей щойно звільнених територій;
- швидкому реагуванні екстрених служб на виклики та порятунок після обстрілів;
- відчайдушній роботі інфраструктурних компаній щодо миттєвого відновлення життєво-важливих комунікацій;
- залученні психологів до роботи не тільки військових, а й цивільного населення;
- навчанні та наданні першої медичної допомоги;
- фінансовій підтримці людей, які зазнали травмування після ракетних влучань;
- збиранні та відправці індивідуальних й колективних передач на фронт та ін.

Отже, війна змінила нас, вона об'єднала нас, вона навчила нас переборювати страх і впевнено боронити свою країну! Ми стали згуртованими та стійкими! А ворог, сам того не розуміючи, об'єднав нас. Наша соціальна згуртованість показала, що кожен на своєму місці наближає нашу спільну перемогу!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціальна згуртованість. Чому це важливо для громади? URL : <https://decentralization.ua/news/15453>
2. Ткачук А. Згуртованість у громадах в умовах воєнного часу. 21.06.2023. URL : <https://hromady.org/wp-content/uploads/2023/07/%D0%97%D0%B3%D1%83%D1%80%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-21.06.2023.pdf>
3. Чому згуртованість, солідарність та незламність – це ключові складові формули успішності нашого спротиву? URL : <https://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/46338-chomu-zgurtovanist-solidarnist-ta-nezlamnist-tse-klyuchovi-skladovi-formuli-uspishnosti-nashogo-sprotivu>

Чижик Дмитро

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна
ORCID 0009-0004-4621-0764

ДИЛЕМА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МОВИ І НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІДЕЙ І ФРАНКА ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

У період повномасштабного вторгнення мова стала ключовим елементом національної єдності, визначивши для багатьох людей кордони між «своїми» та «чужими». Українська мова у 2022 р. посіла важливе місце, виконуючи інтегративно-визначальну роль як в нашій країні, так і далеко за її межами. Паралельно, для певної частини українського суспільства, російська мова, хоча й залишається засобом спілкування, проте втратила свою значущість як елемент національної ідентичності. Російська агресія спричинила активізацію процесів українізації. Українська мова стає домінуючою в областях Півдня та Сходу України, і в таких сферах як неформальне спілкування, професійна діяльність та віртуальний простір, де вона раніше не мала сильних позицій. Ці зрушення фіксуються чисельними опитуваннями громадської думки, зокрема «Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го», проведене Київським міжнародним інститутом соціології [1].

Відтак, останнім часом особливої гостроти набуло питання взаємозв'язку мови та ідентичності. Для української соціології воно є не новим, відповіді на нього намагалися дати вчені XIX-поч XX ст. Як приклад пропонуємо розглянути статтю І. Франка «Двоязичність і двуличність», у якій він дослідив як криза ідентичності може негативно вплинути на особистість. Його гіпотеза полягає в існуванні глибокого психологічного зв'язку між мовою та ідентичністю особистості. Спроба змінити свою рідну мову, на думку І. Франка, може спричинити втрату самоідентифікації і як наслідок творчий занепад. Для доведення цієї тези вчений використовує біографічний метод для вивчення творчого шляху й долі М. Гоголя та Т. Шевченка: перехід першого з них на російську мову став причиною внутрішньої трагедії, тоді як другий залишився вірним українській мові й культурі, що сприяло його духовному розвитку.

Схожі симптоми І. Франко виділяє і серед тих діячів, котрі стали галицькими москвофілами, адже вони замість того, щоб розвивати свою культуру та мову намагалися перейняти чужу, що призводило до втрати власної ідентичності та припинення активної участі в житті власного народу. Це роздвоєння внутрішньої ідентичності спричинило втрати таланту та працьовитості, адже талановиті люди втрачали зв'язок зі своїми коріннями та припиняли активну творчу діяльність. На думку І. Франка саме це спіткало А. Петрушевича, М. Устияновича та І. Гушалевича. Деякі з них, не знаходячи

способу подолання внутрішнього роздвоєння, віддалялися від своєї рідної землі та шукали виходу в інших місцях, де можливо було б краще узгодити свою внутрішню конфліктність, як приклад вчений наводить долі Я. Головацького та Ю. Яворського. Ця внутрішня трагедія призвела до загублення численних можливостей для розвитку галицької культури, талантів і працьовитості, які могли б внести вагомий внесок в її розвиток. На думку І. Франка доля І. Наумовича є однією з найтрагічніших серед усіх у цьому ряді. Цей чоловік, хоч і талановитий, енергійний і невтомний працівник, був дуже вразливим до впливу зовнішніх факторів. Для нього найбільшою опорою та порятунком могла б стати гаряча і непохитна любов до рідної мови і народу. Саме ця любов могла б стабілізувати його коливання та дати йому напрямок. Любов до рідної мови могла б стати опорою, яка допомагала б йому утримуватися від крайнощів та встановлювати чіткий курс у житті [4].

Стаття І. Франка, на наш погляд, не позбавлена суперечливих моментів. Доречним є запитання чи не абсолютизує вчений наслідки впливу мови на ідентичність? Однак не можна заперечувати той факт, що українське суспільство сьогодні, знову веде схожі дискусії. У рамках короткого дослідження неможливо дати відповідь на питання, поставлене І. Франком майже століття тому. Але сьогодні наука має нові інструменти для вирішення цієї проблемної ситуації. Ідеться про когнітивістику, яку визначають як міждисциплінарне дослідження розуму та інтелекту, що охоплює філософію, психологію, штучний інтелект, нейронауку, лінгвістику та антропологію. Вона має змогу вивчати та моделювати різноманітні явища пов'язані з мисленням, такі як сприйняття, інтелект, мова, пам'ять, увага, міркування, емоції, розум і навіть свідомість [6]. Широкі можливості для цього має саме когнітивна антропологія, яка досліджує особливості мислення, сприйняття та організації комунікації людей з різними культурними уявленнями. Такий підхід кидає виклик ідеям монолітної культури, демонструючи як специфіка соціалізації впливає на культурні практики та переконання особистості, поєднуючи тим самим культуру та функціонування розуму [5].

Також своє практичне значення когнітивістика втілює у реалізації когнітивного менеджменту, який, на думку Т. Лазоренко, М. Лазаренко, дозволяє на мікрорівні здійснювати управління процесами пізнання та формування пізнавальних здібностей людини [2]. А, як зауважує А. Лобанова та ін., на макрорівні – уточнення когнітивних технологій та їх структури, аналіз факторів успішної реалізації адміністративного менеджменту дозволить з'ясувати причин, що гальмують процес розвитку суспільства у воєнний та повоєнний часи [3].

Отже, можна зробити висновок, що вплив мови на ідентичність є давньою темою досліджень українських соціологів, зокрема І Франка, та суперечок громадських діячів і політиків. Опір російській воєнній агресії знову загострив це питання. Когнітивна антропологія та когнітивний менеджмент здатні знайти на нього відповідь, і це має стати темою подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. 2023. URL : <https://zbruc.eu/node/114247> (дата звернення : 01.05.2024).
2. Лазоренко Т. В., Лазаренко М. П. Когнітивний менеджмент як інноваційна стратегія управління організацією. *Ефективна економіка* № 4. 2018. URL : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/4_2018/57.pdf (дата звернення : 06.04.2024).
3. Лобанова А С., Комарова О О., Славина Д М. Когнітивні технології в адміністративному менеджменті : проблеми і шляхи запровадження в Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. С. 146–152. URL : http://apfs.nuoua.od.ua/archive/37_2022/24.pdf (дата звернення : 01.05.2024).
4. Франко І. Двоязичність і двуличність: у 50 т. Київ : Наукова думка, 2010. Т. 54. С. 600–615.
5. Simova B, Robertson T, Beasley D. Cognitive Anthropology. URL: <https://anthropology.ua.edu/theory/cognitive-anthropology/> (дата звернення : 23.03.2024).
6. Thagard P. Cognitive Science. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2023. URL : <https://plato.stanford.edu/entries/cognitive-science/#Met> (дата звернення : 23.02.2024).

Чудик-Білоусова Надія

кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри соціального забезпечення
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-2248-8575

СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За сучасного етапу функціонування системи соціального забезпечення надзвичайно важливим є здійснення заходів із реалізації соціальної політики через систему ефективних та дієвих заходів уповноваженими особи, зокрема і соціальними працівниками, в частині забезпечення прав та інтересів визначеної групи соціально незахищених осіб, кількість яких зростає протягом останнього десятиліття, особливо в умовах воєнного стану (внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, дітей, котрі постраждали від війни, ветеранів війни, учасників війни, родин, які втратили годувальника з числа військовослужбовців та ін., осіб, які повернулися з полону, осіб, котрі втратили рідних внаслідок дій військового характеру, осіб, котрі постраждали від насильства, осіб та дітей, котрих вдалося повернути з тимчасово окупованих територій).

Переважно реалізацію соціальної політики в умовах воєнного стану стосовно соціально незахищеної особи невідкладно чи протягом короткострокового періоду забезпечують в частині реалізації сприяння особі у задоволенні її соціальних потреб в межах відповідної територіальної громади

уповноважені посадові особи створених нею органів, зокрема і соціальні працівники.

Завдяки практичній професійній діяльності таких осіб, через їх дії з надання допомоги та підтримки особам, які опинилися у скруті, здійснюються найбільш доцільні та найбільш ефективні заходи з подолання чи сприяння у подоланні тих чинників, котрі спричинили соціальну незахищеність. Саме через здійснення за визначеною процедурою певного комплексу дій із залученням фахівців також відбувається і реалізація соціальної політики, переважно на рівні територіальної громади.

Соціальна робота залишається основою реалізації соціальної політики в межах громади, за сучасних умов, тобто після запровадження воєнного стану завдяки організації надання допомоги тим особам, хто її потребує (індивідам, групам, сім'ям), сприяння вирішенню їх життєвих проблем (економічних, медичних, медико-соціальних, правових, психолого-педагогічних, інформаційно-консультативних та ін.) [10, с. 28] за рахунок різноманітних способів та різних джерел фінансування. Її результати проявляються завдяки професійній діяльності соціальних працівників, котрі створюють передумови та фактично забезпечують з використанням належних чи доступних технологій, успішну соціалізацію соціально незахищеної особи чи групи осіб [4, с. 11].

Тому робота соціальних працівників є надзвичайно важливою, так як її основна мета полягає у наданні допомоги і підтримки у вирішенні проблем особи, у створенні для реалізації нею її прав у сфері соціального захисту [6]. Відповідно соціальний працівник має володіти на належному рівні фаховими знаннями з психології, соціології, психіатрії, знати соціальне законодавство, теорії та методи соціальної роботи, вміти спілкуватися та надавати необхідну та достатню інформацію, оцінювати потреби та представляти інтереси особи, підвищувати її можливості та сприяти розвитку, створювати «мережу допомоги» та керувати процесом її надання [6; 12], із використанням відповідних методів та технологій [11, с. 40].

Зважаючи на появу нових сфер професійної діяльності соціального працівника, внаслідок появи нових категорій клієнтів, впровадження нових посад [10, с. 102], його роль в реалізації соціальної політики та організації надання соціального забезпечення надалі лише зростатиме, особливо у період повоєнного відновлення. Відповідно якісними характеристиками соціального працівника є його: професійність [1], рівень його професійної підготовки [8, с. 250]. Особливої професійності вимагається за сучасних викликів від того соціального працівника, котрий виконує свої посадові обов'язки на рівні територіальної громади [5], так як від професійності його діяльності безпосередньо залежить рівень задоволення потреб і соціальному забезпеченні для жителів громади.

За сучасних умов особливістю соціальної роботи, як професійного напрямку діяльності є її універсальний характер, так як виконання обов'язків за посадою вимагає від соціального працівника широкого спектру вмінь і знань. Водночас соціальна робота виступає важливим елементом реалізації соціальної

політики держави, забезпечуючи її життєвість і ефективність [2, с. 6] в конкретно взятому випадку, в межах певної території та стосовно конкретно взятої особи, що потребує підтримки, допомоги чи піклування.

Після запровадження воєнного стану сфера діяльності соціального працівника поступово розширюється. Так, в рамках експерименту на 2023, 2024 роки не лише нормативно впроваджено, але й передбачено фінансування надання соціальної послуги із соціального супроводу для військовослужбовця та членів його сім'ї безпосередньо у військовій частині (підрозділі) Збройних Сил відповідно до договору заради психосоціальної підтримки [7]. Зважаючи на те, що їх надання може відбуватися за місцем служби військовослужбовця чи за місцем проживання його родини, соціальний працівник має бути готовим не лише до виїзду у відрядження, але й до професійного спілкування з особами із нестабільним психоемоційним станом.

На період дії воєнного стану відбулося поступове розширення напрямів, методів і форм соціальної роботи, які, з одного боку, ґрунтуються на багаторічному досвіді, в тому числі міжнародному, з іншого – формується її український феномен [3, с. 63], з урахуванням викликів для соціальної сфери, котрі часто вимагають негайного втручання та задоволення потреб чи вирішення проблем конкретно взятої особи, родини чи групи осіб, іноді за відсутності владних та фінансових засобів впливу у соціального працівника, котрий виконує свої професійні обов'язки на окупованій території, території, де ведуться бойові дії чи на деокупованій території. Хоча слід зауважити про необхідність постійного підвищення рівня правової культури та правосвідомості соціального працівника, як тих елементів їх діяльності, котрі безпосередньо впливають на поведінку та здатність до ефективної професійної діяльності в умовах воєнного стану. Згідно із державними стандартами з підготовки фахівців для соціальної сфери та стандартами надання соціальних послуг важливим аспектом забезпечення залишається забезпечення виконання насамперед ними соціальної функції держави в частині виконання законів, дотримання та захисту прав людини.

В умовах повоєнного відновлення країни доцільно продовжувати розвивати існуючі технології соціальної роботи за участі мотивованих соціальних працівників, котрі не лише забезпечуватимуть потреби осіб, котрими опікуються, але й ефективно реалізовуватимуть соціальну політику. Тому на нормативному рівні доцільним є визначення та врегулювання механізмів ефективної організації здійснення діяльності соціальним працівником, як суб'єктом соціальної роботи. Безпосередньо від його діяльності залежить дотримання мінімальних стандартів забезпечення системності соціального захищеності особи та її життєстійкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Соціальні послуги : наказ Міністерства соціальної політики України. Випуск 80. 29.03.2017 р.

№518. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518739-17>.

2. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти : науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти : монографія / за ред. С. Я. Харченка. Дрогобич : Коло, 2007. 374 с.

3. Кравченко О. Соціальна робота в громаді в умовах війни. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*. 2022. № 42(1). S. 63–70. *Library of Wroclaw University of Science and Technology*. URL : <https://dbc.wroc.pl/publication/155618/edition/116655/?language=en>.

4. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : підручн. Київ : Каравела, 2011. 368 с.

5. Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення : Наказ Міністерства соціальної політики України від 19.01.2016 р. № 26. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0026739-16>.

6. Моргай Л. Професійна діяльність фахівців соціальної роботи у Службах справах дітей. *Вічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 73–78. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.10>.

7. Порядок реалізації експериментального проекту із запровадження договірної форми надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних Сил. затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 03.10.2023 р. № 1050. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1050-2023-%D0%BF>.

8. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

9. Слосанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді : теорії, моделі та методи / за наук. ред. В. А. Поліщук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

10. Соціальна робота з людьми, які живуть із ВІЛ/СНІДом : метод. посіб. для проведення курсів підвищення кваліфікації / ред. Т. В. Семигіна. Київ : Києво-Могилянська академія, 2006. 620 с.

11. Соціальна робота: реалії та виклики часу. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.

12. Соціальний працівник. *Дніпропетровський обласний центр зайнятості*. URL : <https://dnp.dcz.gov.ua/publikaciya/socialnyy-pracivnyk>.

СЕКЦІЯ 2.

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ, ЮРИДИЧНІ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ. ПРОБЛЕМИ ЄДНОСТІ ТА ЗГУРТОВАНOSTІ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТА ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК ГАРАНТІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Корогод Світлана

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології,
капітан поліції, доктор філософії у галузі права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0001-6696-6818

Рукіна Діана

здобувачка освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК

Права жінок – це невіддільний складник загальних прав людини, що є цінністю демократичної, розвинутої та правової держави. Тому у сучасному суспільстві така норма є імперативною, а її ігнорування – абсурд. Саме гендерна нерівність це основна перешкода для забезпечення прав жінок, залишення без уваги якої є прямим шляхом до суспільної деградації. Сьогодні ця проблема пов'язана не тільки зі зростанням ролі жінки в усіх сферах суспільного життя, а й з численними порушеннями їх прав, зокрема недотримання принципу рівності у зв'язку із відсутністю поваги до прав жінок на участь у реалізації міжнародної та внутрішньої політики, неналежного захисту від різних проявів насильства, міжнародної торгівлі, нерівності між чоловіками та жінками на робочому місці тощо. У зв'язку з чим тема захисту прав жінок від гендерної нерівності для сучасної України є злободенною й потребує подальшого дослідження.

Питання про права жінок та їх захист неодноразово розглядалось значною кількістю науковців. Серед найбільш ґрунтовних праць варто виділити імена таких авторів: І. Грицай, К. Степаненко, Л. Наливайко, Ю. Лебедева, С. Петrenchенко, О. Дашковська, О. Уварова, І. Кретьова, Ю. Коломієць, О. Беяневич, В. Смородинський та ін.

Хоча принципи поваги до прав і свобод виникли та утвердилися в сучасному міжнародному праві, жінки, як одна з найменш захищених груп у суспільстві, все ще є суб'єктом дискримінації. Поки що міжнародна спільнота не може стверджувати, що інститут захисту прав жінок повністю сформований, адже права жінки залишаються проблемою розбіжностей у багатьох країнах. Тому захист їх прав на регіональному рівні шляхом імплементації в національне законодавство міжнародного досвіду передових країн світу набуває особливого значення.

Зараз існує велика кількість багатосторонніх міжнародних документів, які регламентують сферу захисту прав жінок, основні положення із яких були закріплені в чинному законодавстві нашої країни, а саме: Конвенція про політичні права жінок 1952 року; Конвенція про громадянство одруженої жінки 1957 року; Конвенція про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів 1962 року та Рекомендація до неї 1965 року; Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах в період збройних конфліктів 1974 року; Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року; Декларації про викорінювання насилля щодо жінок 1993 року; Пекінська Платформа Дій та Пекінська декларація 1995 року; Декларація тисячоліття ООН 2000 року; Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами; Цілі сталого розвитку 2016-2030 (Порядок денний для сталого розвитку – 2030) тощо.

Варто відзначити, що Конституція України є основоположним нормативно-правовим актом, диспозиція статі 24 якої спрямована на реалізацію рівних прав та можливостей жінок та чоловіків: «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [1]. Принагідно, що у чинному національному законодавстві існує профільний закон – Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 р. прийняття якого було спрямоване на досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства, усунення дискримінації за ознакою статі, а у разі таких випадків застосування спеціальних тимчасових заходів, які усунуть наявний дисбаланс між можливостями жінок і чоловіків де за порушення вимог законодавства настає цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність згідно із законом [2].

Також, важливим є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», мета якого є встановлення загальних засад запобігання та протидії дискримінації в Україні, шляхом встановлення ряду заборон, конкретного визначення поняття дискримінації і її основних форм, а також запровадження принципу недискримінації в законодавстві України за рахунок закріпленого переліку ознак, за якими заборонена дискримінація: раса, колір шкіри, політичні переконання, релігійні та інші переконання, стать, вік, інвалідність, етнічне походження, сексуальна орієнтація або інші ознаки [3].

Основа законодавства України у сфері запобігання домашньому насильству становить Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 2017 року, який повністю відповідає положенням ратифікованої Верховною Радою України Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, яким закріплено новий підхід (з використанням європейських стандартів) до боротьби з таким негативним явищем у суспільстві [4]. Законом визначені організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, захисту прав та інтересів постраждалих й основні напрями реалізації національної політики у сфері попередження та захисту від домашнього насильства.

Також з метою виконання міжнародних зобов'язань щодо дієвого захисту прав людини, включаючи особисту недоторканність та необхідності забезпечення захисту від усіх форм насильства, законодавець криміналізував дії, які можуть бути скоєні як вияви гендерно зумовленого насильства: домашнє насильство (126-1 КК України), торгівля людьми (ст. 149 КК України), порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (161 КК України), примушування до вступу у статевий зв'язок (ст. 154 КК України) тощо [5].

Зауважимо, що відповідно до Закону України «Про торгівлю людьми» варто вживати заходи, спрямовані на усунення передумов торгівлі людьми, зокрема запобігання домашньому насильству та дискримінації за ознакою статі, відповідно до повноважень, передбачених установленим порядком у сфері протидії торгівлі людьми [6].

Таким чином, кожна країна, яка взяла на себе зобов'язання виконувати міжнародні документи з прав людини зобов'язана дотримуватися принципів і норм цих конвенцій у своїх внутрішніх законах і створювати обов'язкові умови для здійснення та захисту прав кожного. На цей час існує велика кількість міжнародних конвенцій, які регламентують сферу захисту прав жінок. За результатами аналізу цих конвенцій можна зробити висновок, що сучасне міжнародне право встановило загальну норму, згідно з якою держави зобов'язані дотримуватися та поважати права всіх жінок, незалежно від мовних особливостей, релігійних переконань та расової приналежності тощо. При цьому в Україні існує спеціальне антидискримінаційне законодавство з чітким переліком нормативно-правових актів та відповідних санкційних заходів у разі їх порушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України №254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення : 10.03.2024).

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення : 10.03.2024 р.).

3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення : 10.03.2024).

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення : 10.03.2024).

5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення : 23.04.2023).

6. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373917?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B3#w1_6 (дата звернення : 10.03.2024).

Мельник Владислав

кандидат юридичних наук, доцент,
викладач кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення
Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-2659-9942

Демків Анна

докторка філософії, старша викладачка
кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення
Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту,
м. Київ, Київ
ORCID: 0000-0002-1604-1793

Власенко Євген

старший викладач
кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення
Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-9619-1504

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПРАЦІВНИКІВ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Людська гідність як один з принципів соціальної правової держави визнаний Основним Законом України [2] найвищою соціальною цінністю, що передбачає доступ людини до мінімальних соціальних благ, здатних забезпечити їй достатній і гідний життєвий рівень, добробут і безпеку. Згідно з Конституцією України складовими права громадян на соціальний захист є право на забезпечення їх у разі: 1) повної, часткової або тимчасової втрати працездатності; 2) втрати годувальника; 3) безробіття з незалежних від них обставин; 4) старості; 5) в інших випадках, передбачених законом (ч. 1 ст. 46), а соціальний захист включає в себе конкретне соціальне забезпечення, соціальні

права (право на достатній життєвий рівень (ст. 48), право на охорону здоров'я (ст. 49), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), право на освіту (ст. 53)) [2].

Державна політика у сфері соціального захисту та соціального забезпечення регулюється низкою законодавчих актів – законами України, указами Президента України та постановами Кабінету Міністрів України і гарантує ефективну реалізацію права на соціальний захист, що передбачає надання соціальних послуг, виплат і пільг.

Сьогодні системі цивільного захисту України доводиться працювати в небезпечних складних умовах, що потребують особливих підходів до вирішення проблем соціального забезпечення працівників у період воєнного стану, а сучасні виклики ставлять під загрозу повноцінний їх соціальний захист.

Соціальне забезпечення – організаційно-правова діяльність держави, спрямована на матеріальне забезпечення осіб, які не мають виходу на ринок праці, не застраховані в системі загальнообов'язкового соціального страхування, зазнали соціального ризику, внаслідок чого втратили здоров'я та (або) засоби до існування і не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців. Суттю соціального забезпечення є діяльність держави щодо надання особі гарантованого законом мінімуму засобів до існування для забезпечення достатнього рівня життя [8, с. 7–8].

Формами соціального забезпечення у нашій державі є:

- обов'язкове державне пенсійне страхування;
- обов'язкове державне соціальне страхування працівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності;
- соціальне забезпечення за рахунок прямих асигнувань з Державного бюджету України;
- забезпечення за рахунок коштів соціальних фондів підприємств, творчих об'єднань, благодійних організацій і приватних добровільних внесків громадян;
- утримання непрацездатних громадян у державних, комунальних та інших установах соціального призначення;
- адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, непрацездатним громадянам за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів;
- недержавне пенсійне забезпечення громадян згідно з угодами працівників з роботодавцями, недержавними фондами, приватними пенсійними системами [6, с. 22–23]. Важливо, що кожна з цих форм соціального забезпечення має свою специфіку:
  - певний контингент забезпечуваних;
  - джерела фінансування, з яких здійснюється забезпечення;
  - види забезпечення (обслуговування);
  - органи, що здійснюють забезпечення [7].

Механізм реалізації права на соціальний захист працівників цивільного захисту бере свій початок ще 1991 року, з прийняттям Законів України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [5] та «Про соціальний і правовий захист

військовослужбовців та членів їх сімей» [4]. Соціальний захист військовослужбовців – це діяльність держави і спрямований на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин [4].

Основним джерелом, що регулює питання соціального захисту осіб рядового і начальницького складу цивільного захисту, є Кодекс цивільного захисту України (далі – КЦЗ України), ст. 110 «Права та обов'язки рятувальника» розділу X «Соціальний та правовий захист осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, працівників органів управління та сил цивільного захисту і осіб, звільнених із служби цивільного захисту» якого передбачено, що «рятувальники мають право на: 1) отримання безоплатної екстреної медичної допомоги від медичних працівників служби медицини катастроф та у відповідних закладах охорони здоров'я, віднесених до складу служби медицини катастроф; 2) безоплатне проходження медико-психологічної реабілітації у закладах охорони здоров'я та реабілітаційних центрах у порядку, встановленому цим Кодексом; 3) вдосконалення своїх теоретичних знань та професійної майстерності в робочий час у встановленому порядку; 4) позачергове придбання квитків на всі види транспорту для проїзду до місця проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт та/або гасіння пожеж; 5) утворення в установленому порядку своїх професійних спілок (крім рятувальників – осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту) [1]. Зокрема, ст. 115 КЦЗ України передбачено забезпечення соціального та правового захисту осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, працівників органів управління та сил цивільного захисту і членів їхніх сімей; ст. 117 визначено, що медичне забезпечення організовується та здійснюється закладами охорони здоров'я центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту; ст. 118 гарантовано виплату одноразової грошової допомоги; ст. визначено порядок забезпечення жилими приміщеннями за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів; ст. 120 передбачено надання пільг стосовно оплати комунальних послуг; ст. 121 – соціальний захист дітей загиблих (померлих) під час виконання службових обов'язків осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та основних працівників професійних аварійно-рятувальних служб; ст. 125 – грошове забезпечення осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту; ст. 126 – оплата праці працівників, які забезпечують відомчу та місцеву пожежну охорону і входять до складу формувань або спеціалізованих служб цивільного захисту; ст. 127 – пенсійне забезпечення осіб рядового і начальницького складу служби

цивільного захисту; ст. 128 – надання інших днів відпочинку за службу і роботу у вихідні та святкові дні; ст. 129 – право на відпустки [1].

Відтак, одним з визначальних елементів у регулюванні суспільних відносин у соціальній сфері є додержання принципу пропорційності між соціальним захистом громадян і фінансовими можливостями держави, а також гарантування права кожного на достатній життєвий рівень [3]. Розміри соціальних виплат залежать від соціально-економічних можливостей держави, проте мають забезпечувати конституційне право кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, гарантоване ст. ст. 48–49 Конституції України [2].

Таким чином, можемо стверджувати, що держава піклується про соціальне забезпечення працівників служби цивільного захисту та членів їхніх сімей, надаючи допомогу у питаннях оздоровлення, житла, відпустки, грошової допомоги тощо. Забезпечення соціального захисту працівників служби цивільного захисту являє собою систему дій органів державної влади по забезпеченню та реалізації нормативно-правових актів, гарантійних і компенсаційних виплат за час виконання ними обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовт. 2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
2. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Редакція від 1 січ. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Право на соціальний захист. URL : <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/446-pravo-na-socialnyu-zahyst>
4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
5. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28 лют. 1991 р. № 796-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12#Text>
6. Утвенко В. В. Система соціального забезпечення та соціальної підтримки : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 248 с.
7. Хмиров І. М., Алієва П. І., Перевалова Л. В. Соціальне забезпечення працівників у сфері цивільного захисту. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія : *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2022. № 1. С. 50–55.
8. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 232 с.

Нянько Валерія

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0001-8821-4342

Тараненко Людмила

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри соціального забезпечення Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0003-0357-2891

СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ДЛЯ ЗВІЛЬНЕНИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Під час війни, коли грізна реальність переплітається з променями надії, військові стають учасниками битв, які визначають їхнє майбутнє. Проте, коли завеса війни піднімається, і військовополонені повертаються до своїх рідних земель, вони часто стикаються з новими випробуваннями та труднощами.

Сприймаючи військовополонених як справжніх героїв, суспільство повинно гарантувати їм належні соціальні гарантії, які відповідають їхнім заслугам та внеску у безпеку та благополуччя країни. Отримання цих гарантій має бути як чітким, так і доступним процесом, який забезпечує повернення гідності та інтеграцію у повсякденне життя.

Порядок отримання соціальних гарантій для звільнених військовополонених повинен бути чітко визначеним і прозорим. Це включає в себе забезпечення медичної допомоги та реабілітації, надання психологічної підтримки для подолання травм та стресу війни, а також надання можливостей для професійної перекваліфікації та отримання освіти.

Умови отримання соціальних гарантій повинні враховувати індивідуальні потреби та обставини кожного військовополоненого, забезпечуючи повну підтримку і допомогу на всіх етапах їхнього відновлення та адаптації до цивільного життя.

З 24 лютого 2022 року в Україні введено режим воєнного стану [1]. А особливий період внаслідок дій агресії російського загарбника на окремих територіях України триває вже 10 років.

Заходи, спрямовані на соціальний захист звільнених осіб, включають:

1. Організацію зустрічі та супроводу до медичних закладів.
2. Забезпечення медичної допомоги та медико-психологічної реабілітації.
3. Надання необхідних речей для основних потреб.
4. Оформлення та видача необхідних документів.
5. Виплата одноразової грошової допомоги.
6. Безоплатна правова допомога.

7. Психологічна реабілітація та соціальна/професійна адаптація за місцем проживання.

Постанова Кабінету Міністрів від 11 грудня 2019 року №1122 «Деякі питання соціального і правового захисту осіб, позбавлених свободи через збройну агресію проти України, після їх визволення» є одним із ключових нормативно-правових актів щодо реабілітації звільнених з полону осіб [2]. Вона встановлює порядок проведення соціального і правового захисту цих осіб, а також затверджує ряд документів, зокрема, порядок забезпечення медико-психологічної реабілітації, визначаючи послідовність заходів для соціального захисту звільнених осіб.

Згідно з постановою, звільненим особам з полону має бути надана медико-психологічна реабілітація, яка включає комплекс заходів для відновлення психофізіологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності. Ці заходи організуються у межах соціального захисту звільнених осіб, включаючи надання психологічної реабілітації та організацію соціальної та професійної адаптації на їхньому місці проживання [3].

Під час реабілітаційної допомоги, проведеної у закладах охорони здоров'я, враховуються місце проходження служби звільнених осіб. Висновок про необхідність реабілітації складають військово-лікарські комісії, а саму допомогу організують відповідні державні органи.

Медична допомога для звільнених осіб військовополонених надається на основі повного та ретельного медичного обстеження, яке враховує діагноз та психологічний стан особи. Вона доступна у медичних закладах, що залежать від відповідних військових чи цивільних структур, залежно від місця, де особа проходила службу. Терміни надання цієї допомоги встановлюються індивідуально для кожного пацієнта.

Особам, які були звільнені з полону, надаються безкоштовні послуги психологічної реабілітації. Тривалість курсу може варіюватися залежно від умов проведення: у разі надання послуг без забезпечення харчування та проживання тривалість не перевищує 40 годин, а в умовах стаціонару курс триває до 18 днів з щоденним обсягом не менше 2 годин, за виключенням вихідних та святкових днів.

Після звільнення з полону звільненим особам надається допомога у відновленні втрачених документів та банківських карток, на які припинялися виплати під час перебування у полоні. Ця допомога включає у себе індивідуальне відновлення кожного документа та поновлення доступу до банківських коштів. Враховуючи значну кількість грошей, які надаються під час перебування в полоні, які можуть скласти близько 100 тисяч гривень щомісячно, відновлення звільненими особами своєї фінансової ситуації є значною частиною їхньої адаптації до цивільного життя. Ці кошти часто використовуються на придбання якісного одягу та інших предметів, які можуть допомогти їм відчувати себе комфортніше та відновити втрачене під час перебування у полоні.

Поміж іншого, звільнені особи мають можливість проходити лікування у

санаторіях протягом не менше двох тижнів, залежно від їхнього стану здоров'я. Лікарі приділяють особливу увагу відновленню м'язів, яке є основною проблемою для багатьох військовополонених через втрату ваги та м'язової маси. У разі потреби лікування може продовжуватися за місцем проживання.

У випадках, коли потрібне специфічне лікування, недоступне в Україні, звільнені особи можуть бути направлені за кордон. Наприклад, це може стосуватися біонічного протезування, що не доступне в Україні, і вимагає організації відправлення людей за кордон за допомогою груп та благодійних організацій [4].

Лікування за кордоном доступне захисникам України за певними умовами. Спочатку необхідно мати висновок про необхідність такого лікування, а також повідомлення від Координаційного центру з надзвичайних ситуацій Європейської Комісії або підтвердження від закладу охорони здоров'я іноземної держави про готовність прийняти на лікування.

Таке направлення ініціюється закладами, де перебувають на лікуванні захисники, і потребує клопотання щодо необхідності лікування за кордоном. Кінцеве рішення приймає консилиум з п'яти лікарів.

Грошова допомога для осіб, які були позбавлені свободи через збройну агресію проти України, складається з річної та одноразової виплат. Річна допомога у розмірі 100000 гривень надається особам, які перебували в полоні, або членам їхніх родин. Для отримання цієї допомоги потрібно подати заяву до Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України за встановленою формою.

Одноразова допомога у тому ж розмірі надається особам, які були звільнені з полону. Цю виплату можна отримати також у випадку смерті військовополоненого або звільненої особи унаслідок травми, захворювання чи нещасного випадку протягом року після їхнього звільнення. Грошова допомога надається також родичам померлих осіб у тому ж розмірі.

Отже, отримати виплати можна після звернення до Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України з відповідною заявою та надання реквізитів особового рахунку в банку.

Тобто, на законодавчому рівні закріплено ключові соціальні гарантії для звільнених військовополонених, проте і далі існує необхідність їх удосконалення та спрощення механізму їх реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення : 13.04.2024).

2. Деякі питання соціального і правового захисту осіб, позбавлених свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення : Постанова Кабінету Міністрів від 11.12.2019 р., № 1122. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1122-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення : 13.04.2024).

3. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт

позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України від 26.01.2022 р., № 2010 IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text> (дата звернення : 13.04.2024).

4. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 р., № 1053-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> (дата звернення : 13.04.2024).

Чередниченко О.

доцент, кандидат економічних наук, професор
спеціальної кафедри №1 ІПЮК для СБУ
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-5304-5662

Чаленко П.

здобувач вищої освіти ІПЮК для СБУ
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СВОБОДУ СОВІСТІ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Релігія має значно більш давнє коріння, а ніж держава і право. Отримуючи свої витоки із релігійних табу первісної громади, релігія як соціальний регулятор відокремилася від простих мононорм та сьогодні на одному рівні з правом регулює поведінку та впливає на свідомість людей. Послугуючись своїми нормами, закріпленими у канонічних джерелах та реалізуючи контрольні-владні функції через відповідні релігійні утворення (церкву), релігія відіграє ключову роль у забезпеченні стабілізації суспільно значущих відносин, які покриваються в тому числі і правовим регулюванням.

В сучасному світі релігійні відносини, як елементи соціальної складової життєдіяльності суспільства, забезпечуються та регулюються правом на рівні з іншими видами суспільної взаємодії. Правове впорядкування таких відносин здійснюється як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівнях. Беручи до уваги делікатний характер сфери такого регулювання, в процесі нормотворення зазвичай використовуються найбільш безпечні та багатосторонні його підходи, методи, способи та типи, які інколи виходять за межі неупередженості, залишаючи значну кількість соціальних взаємодій неврегульованими.

Впродовж свого історичного розвитку, Україна ніколи не характеризувалася малоконфесійністю. Лише за останні роки «вибухнули» численні міжрелігійні та внутрішньорелігійні конфлікти, посиливши соціально-

політичну напругу в суспільстві, що загрожує національній безпеці та державним інтересам України.

Національне відродження сприяло активізації релігійних громад, а також підняло питання щодо утворення єдиної національної церкви в Україні. Одночасно, одним з найбільш актуальних на сьогодні стало питання правового регулювання діяльності релігійних організацій на тлі повномасштабної війни.

Однак, не зважаючи на її критичний характер, складові даної проблеми є набагато давнішими і перехідними, багатоаспектними, політизованими і такими, що не мають однозначно правильного і простого рішення.

Свобода совісті є однією з загальнолюдських цінностей та атрибутом демократичного суспільства. Саме тому питанню забезпечення конституційних гарантій прав людини, свободи світогляду та віросповідання належить одне з основних місць у державній політиці України. Реалізація права на свободу совісті тісно пов'язана з розвитком суспільства, держави і їх ставленням до світоглядних орієнтацій людини. Проблема свободи совісті завжди розв'язувалася залежно від потреб і завдань, що поставили в конкретний історичний період перед суспільством, від рівня його розвитку, від інтересів панівних верств, а подекуди й від особистих уподобань правителів. Свобода релігії як одна з фундаментальних демократичних свобод, потребує юридичного захисту.

В Україні за роки незалежності питання свободи совісті та свободи релігії також набули юридичного оформлення. Зокрема, стаття 35 Конституції України закріплює: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію не сповідувати ні якої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу й ритуальні обряди, вести релігійну діяльність».

Феномен свободи совісті є багатоаспектним та нерозривно пов'язаний зі світоглядними основами людського буття, процесом пошуку, досягнення і здійснення його сенсів, а відтак – зі становленням і реалізацією людини як особистості. В етичному аспекті свободу совісті визначають як здатність людини свідомо формувати й реалізовувати у своїй поведінці власне розуміння моральної необхідності. В релігієцентричному розумінні феномену свободи совісті лежить ставлення особи до релігії. Нормоцентричний підхід ґрунтується переважно на нормативному визначенні свободи совісті, тобто передбачає забезпечення відповідних прав особи у сфері світоглядних переконань [1, с. 68].

Важливою складовою свободи совісті є свобода релігії, визначена як повноцінне функціонування релігійних інституцій різної конфесійної та віросповідної приналежності, правові, економічні, суспільно-політичні, соціально-побутові можливості та гарантії для вільного самовизначення людини.

Відповідно до положень Конституції України – свобода совісті встановлена як «право на свободу світогляду і віросповідання, свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної». Це конституційне визначення є основним змістовним елементом інституту свободи совісті, формуючи її фундаментальне

підґрунтя. Подібна регламентація надає рівні можливості щодо реалізації власних духовних потреб і вірянцям, і невірним. Релігійний чинник поступово відіграє все більшу роль у суспільному житті України, впливає на формування її внутрішньої політики та міждержавних стосунків.

Таким чином, релігійне життя сьогоденної України – це заплутана система стосунків, яка безпосередньо залежить від соціально-економічних і політичних процесів нашої країни та зовнішнього впливу. Відзначимо, що значне зростання релігійної мережі в Україні часто плутають із відродженням релігійності. Саме повномасштабна війна опосередковано може створити умови, надати шанс для оновлення або побудови «з нуля» нової системи державно-суспільних відносин у сфері релігії, однак не варто забувати про встановлений євроінтеграційний курс та обов'язки, що випливають з такого рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кобетяк А. Гармонізація міжконфесійних відносин в Україні на засадах толерантності. *Науковий діалог «Схід-Захід»* : матеріали II Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м. Бахчисарай, 12 жовтня 2013) : у 4-х частинах. Дніпро : Вид-во «Інновація», 2013. Ч. 1. С. 44.

Чередниченко О.

доцент, кандидат економічних наук, професор
спеціальної кафедри №1 ІПЮК для СБУ

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-5304-5662

ЗАВДАННЯ, ФУНКЦІЇ ТА РОЛЬ ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Правозахисні організації відіграють ключову роль у сучасному суспільстві, що визначається складністю викликів, пов'язаних із правами та свободами людини. Їхня місія полягає в захисті громадянських прав, протидії порушенням та сприянні розвитку правової культури.

Однією з головних функцій правозахисних організацій є захист прав людини та громадянських свобод. Таким чином, вони реагують на порушення, незаконне утискання та інші форми атак на права громадян, виступаючи як їхні сторожі та захисники.

Правозахисні організації ведуть систематичний моніторинг ситуації з правами людини. Це включає в себе документування порушень, аналіз законодавства та судової практики, що дозволяє їм належним чином реагувати та вносити конструктивні пропозиції щодо поліпшення правозахисного законодавства.

Завданням правозахисних організацій є підвищення правової свідомості громадян та забезпечення їхнього доступу до правових знань шляхом проведення просвітницьких заходів, семінарів та інші заходи, спрямованих на надання інформації щодо прав та обов'язків громадян.

Правозахисні організації активно співпрацюють на міжнародному рівні. Їхня діяльність охоплює взаємодію із міжнародними правозахисними структурами, обмін досвідом та практикою з іншими країнами для забезпечення ефективного захисту прав людини на глобальному рівні.

Надання правової допомоги та захист прав громадян у судах є ще однією важливою функцією правозахисних організацій.

Загальна роль та завдання правозахисних організацій визначають їхню значущість у сучасному суспільстві. Захист прав людини, моніторинг порушень, освіта громадян, міжнародна співпраця та правова допомога - це складові, які формують інтегровану стратегію, спрямовану на забезпечення справедливості та захист громадянських прав.

У сучасному світі, де права та свободи людини стають вкрай важливими складовими стабільного та розвиненого суспільства, роль правозахисних організацій стає надзвичайно важливою. Такі організації відіграють важливу роль у забезпеченні додержання прав людини, захисті громадян від неправомірних втручань та забезпеченні принципів правової держави.

Якщо узагальнити їх завдання то можна констатувати наступне:

По-перше, основним завданням правозахисних організацій є захист прав і свобод людини та громадянина.

По-друге, вони виконують важливу функцію моніторингу та аналізу дотримання прав і свобод в різних сферах суспільства. Це дозволяє виявляти системні проблеми та несправедливості, сприяючи удосконаленню законодавства та правозахисних механізмів. Саме правозахисні організації часто виступають ініціаторами правових реформ, спрямованих на поліпшення правового середовища та гарантії ефективності правозахисних інструментів.

По-третє, правозахисні організації відіграють важливу роль у популяризації правових знань та правозахисних цінностей серед населення шляхом проведення навчальних заходів, семінарів та інших форм освіти вони сприяють формуванню правової свідомості громадян, роблячи їх більш інформованими та активними у вимаганні своїх прав.

Однією з ключових функцій правозахисних організацій є також виступ у ролі спостерігача за діяльністю державних органів та забезпечення їх відповідності принципам правової держави. Відбувається це шляхом розслідування та документування випадків порушень прав людини. Як результат, ці організації можуть висувати пропозиції до владних структур та впливати на формування правової політики.

Загалом, правозахисні організації відіграють ключову роль у створенні справедливого та правового суспільства. Вони є тими, хто нагадує про невід'ємність прав та свобод кожної людини, незалежно від її статусу чи положення в суспільстві.

Таким чином, розвиток та підтримка правозахисних організацій є необхідним елементом будь-якої демократичної системи, що прагне до високих стандартів прав і свобод своїх громадян.

Шамша Діана

здобувачка вищої освіти навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Логінова Марина

викладачка кафедри цивільного права та процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна
ORCID 0000-0001-5608-9911

ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ІНШИМИ ОРГАНАМИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Як відомо, організація взаємодії є атрибутом узгодженої, успішної та цілеспрямованої діяльності, послідовність дій якої призводить до високих позитивних результатів.

Організація взаємодії органів у сфері безпеки та оборони ґрунтується на засадах конституційності, законності, колегіальності, солідарності, взаємозв'язку та взаєморозуміння, як органів, так і керівників, посадових осіб та самих виконавців. Основою такої співпраці є правові, теоретичні та організаційні засади.

До принципів взаємодії Національної поліції з іншими органами у сфері безпеки та оборони О. Яковлев відносить:

- а) принцип взаємної допомоги;
- б) принцип використання сучасних методик;
- в) принцип оптимального використання наявних можливостей;
- г) принцип дотримання загальних засад оперативного-розшукового та кримінального провадження та
- д) принцип недопущення порушень конституційних прав та свобод громадян [1, с. 218–219].

Такі ж принципи виділяють й інші вчені.

Взаємодія Національної поліції України з іншими органами в сфері безпеки та оборони набуває особливого значення в умовах воєнного стану. Така взаємодія вимагає розробки та впровадження комплексних механізмів координації, які б забезпечували синхронізацію дій, обмін інформацією та ефективне використання ресурсів для досягнення спільної мети – забезпечення національної безпеки.

Особливість воєнного стану полягає в підвищенні ролі оперативного реагування на загрози, що вимагає від органів правопорядку, зокрема від Національної поліції, гнучкості та здатності до швидкого прийняття рішень.

В умовах воєнного стану пріоритетними завданнями будь-якого органу публічної влади є забезпечення оборони держави, захисту безпеки населення та інтересів держави. З цією метою Верховна Рада України прийняла відповідні закони, які дозволяють органам державної влади ефективно виконувати свої завдання. Зокрема відповідно до Закону України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» [2], розширено повноваження поліцейських.

Важливою формою взаємодії Національної поліції з іншими безпековими та оборонними органами України є її входження до складу Міністерства внутрішніх справ України, адже МВС як центральний орган виконавчої влади забезпечує координацію у сфері забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, захисту державного кордону, цивільного захисту та міграції [3]. Безперечно, така форма відомчої взаємодії сприяє оперативному, швидкому та комплексному узгодженню дій всіх органів, які входять до складу МВС.

Підтвердженням цього слугує низка наказів МВС щодо взаємодії органів, котрі входять до складу МВС. Це, зокрема наказ МВС «Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події», який передбачає взаємодію на всіх рівнях між ДСНС, Національною поліцією та Національною гвардією. Також доцільно зазначити про предметну взаємодію між Національною поліцією України та Національною гвардією України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки та порядку, яка регулюється відповідним наказом МВС № 773 від 10.08.2016. Цим наказом передбачаються зокрема дії, спрямовані на спільне патрулювання публічних (громадських) місць, а також проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки у разі її загострення.

Як бачимо, наявність взаємодії органів МВС регламентована відомчими нормативно-правовими актами, що сприяє високому рівню узгодженості цих органів, натомість взаємодія органів Національної поліції з органами та формуваннями, які не входять до складу МВС, наприклад, Службою безпеки України або Збройними силами України, потребує більш чіткої правової регламентації [4].

Отже, взаємодія Національної поліції з іншими органами в умовах воєнного стану вимагає від усіх залучених сторін не тільки високої ступені координації та співпраці, але й адаптації до змінних умов і здатності до ефективного реагування на сучасні виклики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Яковлев О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 217–224
2. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. №2123-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#n6>
3. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова КМУ від 28.10.2015 № 878. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>
4. Здреник І. В. Взаємодія національної поліції України під час захисту національних інтересів в умовах воєнного стану. Рекомендовано до розміщення в електронних сервісах ЛьвДУВС Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол від 25 жовтня 2023 року № 4): 107 с.

СЕКЦІЯ 3.
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І НАДАННЯ
СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.
МІЖНАРОДНІ ГУМАНІТАРНІ СТАНДАРТИ НАДАННЯ
СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В
УКРАЇНІ. АДАПТАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ
НАСЕЛЕННЯ ЯК НОВИЙ НАПРЯМОК СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.
ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ БІЖЕНЦІВ В
РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ

Береда М.

курсантка навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для органів Національної поліції України
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0009-0000-2457-0583

Науковий керівник:

Логінова М.

викладачка кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0001-5608-9911

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ ТА
ІНТЕГРАЦІЇ БІЖЕНЦІВ У РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ

В умовах зростаючого числа біженців по всьому світу розвинуті країни стикаються з необхідністю розробки інноваційних підходів до забезпечення їхньої адаптації та інтеграції. Ця теза-доповіді пропонує розглянути ключові напрямки інноваційних підходів у цій сфері, а саме: використання технологій для підтримки адаптації, програми професійної реабілітації та підготовки до працевлаштування, психологічна підтримка.

Міграція людей на іншу територію символізує перехід до невідомого, зумовлює необхідність їх адаптації до нового соціокультурного середовища, ставить перед ними проблему співвіднесення себе з певною групою, територією, етносом, нацією, державою, а, значить, і питання ідентифікації. Адаптація – це процес пристосування суб'єкта міграції до об'єктивних умов оточуючого середовища. Залежно від об'єкта адаптації процес пристосування мігрантів відбувається відносно нової культури, політико-правового порядку і загалом до оточуючого середовища. Тривалість періоду адаптації визначається насамперед тим, наскільки суттєвою є відмінність культур [4].

Розглянемо перший напрямок інноваційних підходів. Технології, які розвиваються з кожним днем, стають важливим інструментом у вирішенні соціальних проблем, зокрема адаптації біженців у розвинених країнах. Розробка мобільних додатків та онлайн-платформ для надання інформаційної підтримки, пошуку житла та роботи, а також для навчання мові та культурній адаптації, є важливим кроком у забезпеченні успішної інтеграції цієї вразливої категорії населення.

Перш за все, мобільні додатки та онлайн-платформи надають біженцям доступ до важливої інформації щодо їхніх прав та можливостей у новій країні. Вони можуть дізнатися про процедури імміграції, соціальні послуги, права працівників та багато іншого, що допомагає їм краще розуміти свої можливості та обмеження. По-друге, ці технології полегшують пошук житла та роботи для біженців. Мобільні додатки та веб-платформи надають можливість швидко знаходити оголошення про оренду житла та вакансії роботи, а також знаходити можливості для волонтерства чи навчання. Третій аспект стосується навчання мові та культурній адаптації. Інтерактивні мобільні додатки та онлайн-курси дозволяють біженцям вивчати мову країни прийому та ознайомлюватися з місцевою культурою, що є важливим для їхньої успішної адаптації та інтеграції у нове суспільство [1].

Загалом, використання технологій для підтримки адаптації біженців у розвинених країнах є важливим інструментом для забезпечення їхньої успішної інтеграції та включення у нове суспільство. Такі інноваційні рішення допомагають зменшити бар'єри та надають біженцям можливість реалізувати свій потенціал у новому оточенні [1].

Переходячи до другого напрямку, розглянемо програми професійної реабілітації та підготовки до працевлаштування для біженців у розвинених країнах, які мають важливе значення для успішної інтеграції цієї вразливої групи у суспільство. Завдяки інноваційним програмам навчання та стажування, спрямованим на підготовку біженців до ринку праці розвинутих країн, створюються умови для їхнього відновлення професійних навичок, адаптації до нових умов праці та підвищення конкурентоспроможності на ринку праці.

Один з ключових аспектів цих програм – це персоналізований підхід. Кожен біженець має унікальні навички, досвід та потреби, тому важливо створити програми, що враховують ці індивідуальні характеристики. Інноваційні підходи дозволяють адаптувати програми до потреб кожного учасника, забезпечуючи максимальну ефективність навчання та підготовки. Ще одним важливим аспектом є використання новітніх технологій в процесі навчання. Запровадження віртуальної та допоміжної реальності, інтерактивних тренажерів та онлайн-курсів дозволяє біженцям отримати практичні навички та досвід безпосередньо на виробництві. Це не лише зменшує витрати на навчання, а й полегшує доступ до навчальних ресурсів для біженців, які можуть перебувати у віддалених регіонах [2].

Крім того, важливою складовою є менторська підтримка. Залучення досвідчених фахівців та наставників допомагає біженцям отримати практичні

поради та підтримку під час навчання та стажування. Ментори надають не лише професійну, а й емоційну підтримку, допомагаючи біженцям подолати будь-які труднощі, з якими вони зіштовхуються у процесі адаптації до нового оточення.

Також варто враховувати важливість підготовки до культурної адаптації. Програми навчання можуть включати елементи, що допомагають біженцям краще розуміти місцеві норми та цінності, покращуючи їхню комунікацію та спілкування з колегами та керівництвом [2].

Останнім напрямком інноваційних підходів є психосоціальна підтримка. Вона відіграє важливу роль у процесі адаптації біженців у розвинених країнах, де вони зіткнулися з різними викликами та стресами. Створення програм психологічної підтримки та адаптації, які включають у себе психотерапевтичні групи та індивідуальні консультації, є важливим елементом цього процесу. Психотерапевтичні групи надають можливість біженцям спілкуватися з іншими людьми, які пережили подібні травматичні досвіди, обговорювати свої почуття та емоції, а також вчитися ефективним стратегіям копінгю. Ці групи створюють сприятливу атмосферу взаємопідтримки та розуміння, що сприяє зменшенню відчуття самотності та ізоляції.

Крім того, індивідуальні консультації з психологом або психотерапевтом дозволяють біженцям отримати персоналізовану підтримку та розробити стратегії подолання труднощів, з якими вони зіткнулися. Ці консультації можуть включати в себе роботу над травмою, вивчення методів стрес-менеджменту та розвиток позитивних стратегій адаптації. Важливо також забезпечити культурну чутливість та розуміння у процесі психосоціальної підтримки, враховуючи унікальні культурні та релігійні особливості біженців. Це дозволяє створити навколишнє середовище, яке є зрозумілим та прийнятним для них, що відіграє важливу роль у процесі їхньої адаптації [3].

Отже, інноваційні підходи до забезпечення адаптації та інтеграції біженців у розвинутих країнах відкривають нові перспективи для успішної інтеграції цієї вразливої групи населення. Впровадження передового досвіду та використання сучасних технологій можуть значно полегшити процес адаптації та сприяти ефективній інтеграції біженців у нове суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Тітар І. О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Український соціум*. 2016. № 4 (59). С. 57–68.
2. Малиновська О. А. Інтеграція біженців України : проблеми та шляхи їх подолання. *Міжнародний науковий форум : соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2015. Випуск 19–20. С. 5–19.
3. Костенко В. О. Актуальні проблеми міграційної політики та підходи до їх вирішення на прикладі Європейського Союзу. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 106–114.
4. Гьокхан Д. Сучасні міграційні процеси: проблема адаптації та інтеграції мігрантів в об'єднаній Європі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2016. Випуск 1 (82). С. 35–44.

Джеджула Олена

докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри математики, фізики та комп'ютерних технологій
Вінницького національного аграрного університету,
м. Вінниця, Україна
ORCID: 0000-0001-7004-1500

ОСВІТНІ ПОСЛУГИ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ (ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ)

Війна в Україні негативно вплинула на організацію освітнього процесу. В аналітичному звіті «Вища освіта в Україні: зміни через війну» подана розгорнута характеристика втрат, що понесла система вищої освіти. За оцінками експертів сума збитків української освітньої інфраструктури станом на початок 2023 року становить майже 8,2 млрд. доларів США [4].

Слід зазначити, що першочергові рішення влади були спрямовані на підтримку системи вищої освіти у принципово нових і надзвичайно важких умовах. У першу чергу, всіх керівників ЗВО було зобов'язано вжити необхідних заходів щодо безпеки освітнього процесу, не зупиняючи надання освітніх послуг. Значна підтримка була надана студентам, що змінили місце проживання внаслідок російської агресії, запроваджено новий порядок вступу до закладів вищої освіти тощо.

Не зважаючи на широкий спектр рішень органів влади на підтримку університетів, вища освіта зазнала значних змін, які потребують як значних матеріальних відшкодувань, так й подальшої демократизації організації освітнього процесу у закладах вищої освіти [1, 3, 7].

Орієнтуючись на досвід Ізраїлю, що перебуває довгий час у стані війни, доцільно акцентувати увагу на стратегії національної безпеки цієї країни, в якій освіті відведена головна роль у формуванні інтелектуальної, соціальної та ціннісної основи для зміцнення та захисту державності. Така стратегія має глибоке історичне коріння. У перші роки державності освітня програма була визнана важливим пластом у реалізації політики так званого «плавильного котла» (метою якого була створення єдиної монокультурної нації), необхідним для об'єднання єврейського народу у своїй країні і на своїй землі (1952 рік). У результаті відновлення ідей патріотизму у 1953 році було прийнято закон про освіту, який визначив, що мета офіційного державного утворення полягає у вихованні любові до країни і вірності Державі Ізраїль та єврейському народові. Ця концепція «інклюзивного громадянського патріотизму» витікає з інклюзивної ідеї конституційного патріотизму, яка замінює культурну лояльність політичною ідентичністю, що відтворена в конституції демократичної держави та його інститутах. Одним із шляхів реалізації даної стратегії є організація навчального процесу в університетах [10].

Одним із актуальних питань вищої освіти, яке дискутується в університетських колах Ізраїлю, стосується змісту навчання в умовах

перманентної війни, а саме з його гуманітарною наповненістю. Більшість освітян наголошує саме на необхідності посилення гуманітарної складової освіти. Її мета полягає у забезпеченні громадянської ідентичності та єдності молодого покоління країни. Одночасно ізраїльські науковці піднімають питання про об'єктивне висвітлення військового конфлікту та утримання від пропаганди під час навчання студентів у вищій школі. Зазначимо, що такої позиції в Ізраїлі дотримувалися до квітня 2024 року.

До освітніх програм в університетах Ізраїлю включають блоки дисциплін, які розширюють знання про локальні. Регіональні та глобальні проблеми сучасного світу. Пріоритетними вважаються дослідження, які пов'язані з розвитком і захистом держави.

Позиція держави полягає у тому, що університетські дослідження розглядають як такі, що забезпечують безпеку Ізраїлю не лише у військовій галузі, але й інших секторах економіки. На рис. 1 наведено основні стратегічні напрями, що сприяють забезпеченню безпеки Ізраїлю.

Рис.1. Стратегічні безпекові напрями, що реалізуються у системі вищої освіти Ізраїля

Джерело: сформовано на основі [9,10].

Пропаганда патріотизму і національної єдності у змісті освіти – добре відома практика в сучасних країнах, особливо очевидна в країнах, охоплених конфліктами, що тривають й досі. Патріотизм у вищій школі Ізраїлю ставить завдання унаслідувати сутність єврейської традиційної культури, здатність розвивати громадянське пізнання та прийняти історію національного будівництва. Різноманітні курси, які пропонуються студентам містять основні напрями

створення національного іміджу, скарги на історію діаспори, роздуми про Голокост, обмірковування ситуацій із сусідніми країнами та перспективи тенденції до інтеграції. Результати такої стратегії значно впливають на вмотивованість студентів та викладачів університетів Ізраїлю до захисту своєї країни. Так, за даними Асоціації керівників університетів, близько 30% усіх студентів та тисячі викладачів і співробітників університетів були залучені в резерв під час нинішньої кризи. Значна кількість студентів з Європи та США, які розглядають можливість покинути свої університети і приїхати вчитися в Ізраїль [9].

Керівництво ізраїльських університетів запровадило широку систему підтримки для студентів резервістів, що, безумовно, сприяє формуванню патріотичних мотивів.

Так, в університеті Бен-Гуріона в Негеве зараховані студенти, які є резервістами, з урахуванням інших льгот, отримують грант розміром 1200 шекелей (300 доларів США) і відстрочку орендної плати, якщо вони проживали в університетських спільнотах.

Понад 5000 студентів-резервістів Тель-Авівського університету (ТАУ) отримують гранти розміром 1000 шекелей (250 доларів США). Більш того, ТАУ має намір надати істотні додаткові гранти, особливо для тих, хто служить в бойових частинах або підрозділах бойового забезпечення. ТАУ також відкриває додаткову допомогу студентам, що знаходяться в запасі, або студентам з півночі та югу Ізраїлю, які зараз стикаються з невідкладними фінансовими проблемами.

Студенти, які проходять службу в резервах, будуть отримувати академічні бали за свої зусилля, залежно від часу, який вони витрачають на службу. Це доповнення до безлічі інших послуг, включаючи субсидування орендної плати за студентське житло, розширену фінансову допомогу та спеціальне навчання.

Крім того, студенти широко залучаються до волонтерської роботи. Зокрема Єврейський університет відкрив кампуси в Єрусалімі та Ейлаті для надання житла евакуйованим дітям, подарував 450 комп'ютерів і доручив студентам і співробітникам медичних, стоматологічних та юридичних спеціальностей надавати допомогу в цих цілях.

Інститут науки Вейцмана мобілізував логістичну команду зі студентами з фургонами та персоналом, щоб допомагати перевозити обладнання та благодійну допомогу по всій країні.

Отже, перед майбутня модель вищої освіти України має поєднати в собі пріоритети національної безпеки з неухильним дотриманням демократичного вектору розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бодрова І. Самоосвіта як фактор професійного самовизначення майбутніх соціальних працівників. *Молодий вчений*. 2021. № 3 (91). С. 123–128. URL : <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/about> (дата звернення : 15.03.2024).

2. Броннікова Л. В. Проблеми розвитку науки і освіти в інформаційному суспільстві. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2021. № 2 (24). С. 40–42.

3. Горбатюк Т. В. Специфіка формування та ідеали постнекласичної парадигми освіти. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Вип. 1(109). Київ. 2020. С. 3–12.
4. На листопад 2022 року загальна сума збитків, завданих інфраструктурі України, складає майже \$136 млрд. URL : <https://kse.ua/ua/about-the-school / news / na - listopad- 2022 – roku – zagalna – suma - zbitkiv-zavdana-infrastrukturiukrayini -skladaye -mayzhe -136-mlrd/>.
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення : 10.04.2024)
6. Chamorro-Premuzic T., Frankiewicz B. Reasons Why Higher Education Needs to Be Disrupted. URL : <https://hbr.org/2019/11/6-reasons-why-higher-education-needs-to-be-disrupted> (дата звернення : 22. 02. 2023).
7. Karen K. Garza. Rethinking learning loss. URL : <http://www.battelleforkids.org/learning-hub/learning-hub-item/reframing-learning-loss> (дата звернення : 24.03.2023).
8. Williams Jeffrey. The Need for Critical University Studies. New Brunswick, NJ : Rutgers University Press, 2022. 145–157.
9. Shaikh P. Portfolio Career and Professional Fulfillment. URL : <http://www.suite101.com/content/portfolio-career-and-professional-fulfillment-a136379> (accessed : 21 04. 2023).
10. Israeli universities step up to support students in reserves, war effort. <https://www.timesofisrael.com/israeli-universities-step-up-to-support-students-in-reserves-war-effort/> (accessed : 21.04.2023).
11. Education for patriotism and the Arab-Israeli sector. URL : <https://ideas.repec.org/a/eee/injoed/v60y2018icp138-148.html> (accessed : 21.04.2023).

Карпова Ірина

кандидатка педагогічних наук, доцентка
кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук
Національного університету «Чернігівський колегіум»,
м. Чернігів, Україна
ORCID 0000-0003-2939-0551

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА БІЖЕНЦЯМ/ОСОБАМ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ ІЗ УКРАЇНИ У НІМЕЧЧИНІ

Повномасштабне російське вторгнення в Україну призвело до появи мільйонів біженців із України. За даними Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ» лише в європейських країнах на теперішній час перебуває більше 4,1 млн українських іммігрантів [1]. Найбільша кількість українців, які виїхали від війни, проживає у Німеччині (на початок 2024 року ця цифра являла майже 1 млн 236 тис. осіб, що становило 28,9% від загальної кількості українських біженців в ЄС). Значна частина українських іммігрантів знайшла притулок у Польщі, Чехії, скандинавських країнах, Великобританії, Ірландії, Італії, Іспанії та ін.

Отже, майже третина біженців у країні ЄС прибула із України до Німеччини й почала облаштовувати своє життя в одній із найрозвиненіших, в тому числі, й у плані соціального захисту населення, держав у Центральній Європі, члені ЄС – Федеративній Республіці Німеччини. Ця країна належить до числа соціально орієнтованих держав із високим рівнем соціального захисту різних верств населення. Соціальна допомога є важливою складовою соціального захисту населення в цілому.

В погляді на зміст соціальної допомоги у науковій літературі склалися два підходи [3]: перший (В. Буяшенко, С. Кузьменко, Н. Шаманська та ін.) виходить із того, що соціальну допомогу слід розглядати як діяльність, заходи, механізми. Нам імпонує другий підхід (М. Бойко, Т. Великсар, В. Вітер, В. Мандибура, С. Мішина, О. Мішин та ін.), згідно якого соціальна допомога – це, в першу чергу, різні форми виплат, тобто регламентовані законодавством виплати у грошовій і натуральній формі, що мають соціально-аліментарний характер і надаються громадянам, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок впливу соціальних ризиків, з метою їх матеріальної підтримки і забезпечення гарантованого державою прожиткового мінімуму [3].

Складовими, які доречно виділити у визначенні соціальної допомоги, є: підстава виплат; форма виплат; характер виплат; отримувачі виплат; мета соціальних виплат. Серед характерологічних рис німецької системи надання соціальної допомоги науковці [3] виділяють: єдність та впорядкованість соціального законодавства; фінансування переважної більшості соціальних виплат за рахунок страхових внесків; високий рівень розвитку інституту соціального інспектування; високий рівень соціального захисту біженців; індивідуальний підхід до призначення соціальної допомоги з безробіття; наявність соціальних програм, що носять тимчасовий характер і спрямовані не тільки на фінансову підтримку, а й на працевлаштування та особистий розвиток учасників програм.

Так, скажімо, єдність та впорядкованість соціального законодавства проявляється в тому, що у Німеччині не існує різноманітних законів і підзаконних актів різних гілок влади у питаннях надання соціальної допомоги. Натомість, це питання регулюється єдиним Соціальним кодексом (Кодекс соціального права – «Sozialgesetzbuch», що складається з 12 розділів і допомоги прийнято визначати по номеру розділу в Кодексі).

Головним джерелом фінансування соціальних виплат є надходження від різного роду страхувань, зокрема, від обов'язкового медичного, пенсійного страхування, страхування по інвалідності, а також соціального страхування за професійною ознакою, яке сплачують як роботодавці, так і наймані працівники.

Основними видами соціальної допомоги в Німеччині є: базова соціальна допомога для літніх людей; підтримка дітей та молоді у вигляді позик, стипендій для школярів і студентів, взяття їх під опіку, якщо вони опинилися у складних життєвих ситуаціях; житлова допомога; різноманітні види допомоги на дітей (декретна допомога, допомога Kindergeld призначається кожній дитині до досягнення 18 років); допомога безробітним (тим, хто шукає роботу).

Особливий вид соціальної допомоги становить допомога біженцям [3].

У Німеччині іммігранти, які мають офіційний статус біженця, можуть отримувати матеріальну допомогу від держави на задоволення основних потреб. Біженці в Німеччині мають право на отримання: 1) фінансової підтримки згідно закону Asylbewerberleistungsgesetz (AsylbLG); 2) виплати на лікування; 3) вагітні жінки та матері – спеціалізованої допомоги при вагітності й пологах. Сума щомісячних виплат залежить від віку, сімейного стану, місця проживання біженця і визначається §3 AsylbLG.

Німецька держава, забезпечуючи досить значний рівень виплат для біженців, виходить із того, що високий рівень соціального захисту біженців є важливою передумовою громадського спокою і стабільності країни. За даними Федерального статистичного управління (Destatis) в Німеччині лише в 2020 р. на потреби біженців (на той час вихідців, в основному, із Сирії, Туреччини, Афганістану та ін.) було витрачено 4,1 млрд євро. В Німеччині біженці отримують ще й допомогу на навчання, для прикладу, у 2020 році вона склала 5,3 млрд євро.

Звичайно в Німеччині, як і в інших країнах Євросоюзу, існують певні правила для біженців/осіб тимчасового захисту щодо отримання соціальної допомоги. Процедура набуття статусу біженця (що має індивідуальний характер) досить тривала і складна, а у зв'язку з воєнними подіями в Україні на більшість іммігрантів із України поширено статус тимчасового захисту (на підставі Директиви ЄС 2001/55/ЄС, активованої Рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04.03.2022 р. саме для українців). Тимчасовий захист є терміновим – до одного року, Єврокомісія зараз продовжила термін тимчасового захисту українців до 4.03.2025 року, в разі покращення ситуації в Україні тимчасовий захист може бути припинений.

Поняття тимчасового захисту не є категорією міжнародного права, є винятковими, негайними мірами, які застосовуються при масовому напливі людей, які тікають із зони збройного конфлікту, мірами, що передбачають спрощений механізм колективного захисту осіб, які потребують такого захисту, гарантуючи їм дозвіл на проживання та інші соціальні права [5].

В першу чергу, новоприбулі громадяни, в тому числі, з України для офіційного перебування в країні обов'язково мають зареєструватися в міграційній службі, якщо вони планують перебувати на території ЄС більше 90 днів. Якщо вони знаходяться менше 90 днів, то реєстрація в міграційній службі необов'язкова, і новоприбулі перебувають в статусі туристів (по неволі).

Якщо новоприбулі біженці не мають родичів, знайомих чи друзів, які б могли надати їм помешкання для проживання на перший час, вони обов'язково ідуть у табори для біженців (Центри прибуття), де, з часом, їм надають помешкання (і, відповідно, оформлюють прописку) для проживання на території Німеччини. Якщо вони планують залишатися в Німеччині більше ніж 90 днів, мають кошти, то можуть самостійно винаймати житло. Умовою успішної інтеграції у німецьке суспільство, навчання у німецьких закладах освіти, працевлаштування та ін. є вивчення німецької мови, тому забезпечені біженці мають право самостійно обирати і оплачувати курси німецької мови.

Особи тимчасового захисту, які знаходяться в статусі осіб у СЖО, малозабезпечені, які не мають офіційного працевлаштування, після реєстрації у міграційній службі (за умови наявності тимчасового житла і прописки) для отримання соціальної допомоги мають право звертатися до Центрів зайнятості Jobcenter [2], який оплачує їх навчання на мовних курсах (для тих, хто стоїть на обліку у Jobcenter, вивчення німецької мови є обов'язковою умовою; право обрати, які саме і де відвідувати курси німецької мови надається самим особам тимчасового захисту), проживання, а також виділяє кошти на засоби першої необхідності: їжу, одяг, предмети побуту, меблі.

Всі жінки з України, які отримали статус «тимчасового захисту в Німеччині», мають такі ж права при народженні дитини, що й громадянки країни. Обов'язкове медичне страхування для таких жінок із України, яке покриває держава (але яке є обов'язковим для всіх громадян Німеччини) гарантує українським жінкам безкоштовні ведення вагітності, всі аналізи, пологи та післяпологовий догляд за мамою і немовлям.

Всім дітям на території Німеччини, незалежно від їх соціального становища, виплачується допомога Kindergeld по 250 євро щомісячно (з 1.01.2023 р.), до 18 років. А якщо після 18 років дитина продовжує проживати з батьками і навчатися, то виплати тривають до досягнення нею 25 років. Діти, які приїхали разом із мамою (батьками, опікунами, піклувальниками), також мають рівні права разом із іншими дітьми, які проживають в даній країні. Вони відвідують дитячі садочки, школи, гімназії та мають право отримувати вищу освіту.

Німецька держава для всіх українців (які перебувають на обліку у Jobcenter) для більш швидкої їх інтеграції у німецьке суспільство оплачує навчання на курсах із вивчення німецької мови, починаючи з рівня А1. Всі громадяни, які знаходяться зараз на підтримці Jobcenter, отримують щомісячні виплати, що покривають вартість проживання, навчання, харчування, а також предметів першої необхідності.

Наразі українські біженці/особи тимчасового захисту в Німеччині отримують виплати на рівні з німецькими громадянами. З січня 2024 року Німеччина підвищила суму соціальних виплат. Самотні дорослі отримують 563 євро на місяць – на 61 євро більше, ніж раніше. Стандартні розміри соціальної допомоги та допомоги громадянам зросли на 12% і становлять: 563 євро для самотніх осіб (замість 502 євро); 506 євро для партнерів у сімейних парах (451 євро); 451 євро для дорослих у закладах (402 євро); 471 євро для підлітків 14-17 років (420 євро); 390 євро для дітей 6-13 років (348 євро); 357 євро для дітей до 5 років (318 євро). Також збільшились суми виплат, виділених на особисте шкільне приладдя, яке з першого півріччя навчального року підвищилось зі 116 євро до 130 євро, а в наступному півріччі – підвищиться з 58 євро до 65 євро. Отже, допомога Bürgergeld, відома також як громадянська допомога, надається як основне забезпечення для тих, хто шукає роботу, і це стосується як німецьких громадян, так і українців із тимчасовим захистом [4].

Таким чином, німецька держава являє собою чудовий приклад високорозвиненої соціально орієнтованої держави, яка створює гідні умови для

соціального захисту, зокрема, соціальної допомоги як для соціально-вразливих верств серед власних громадян, так і для осіб із України із статусом біженців/осіб тимчасового захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. В Європі перебувають більше 4,1 мільйона українських біженців. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3804727>
2. Інформація для біженців та волонтерів-помічників. *Допомога Україні*. URL : <https://www.leipzig.de/jugend-familie-und-soziales/auslaender-und-migranten/migration-und-integration/ukraine-hilfe/dopomoga-ukrajini>
3. Мішина С. В., Мішин О. Ю. Німецький досвід надання соціальної допомоги. URL : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/9_2021/79.pdf
4. Німеччина збільшить виплати українцям у 2024 році: скільки платитимуть. URL : <https://visitukraine.today/uk/blog/2908/germany-will-increase-payments-to-ukrainians-in-2024-how-much-will-they-be-paid>
5. Тимчасовий захист чи статус біженця: в чому принципова різниця? URL : urliga.ligazakon.net/ru/news/210033_timchasoviy-zakhist-chi-status-bzhentsya-v-chomu-printsipova-rznitsya
6. Geflüchtete aus der Ukraine – Spenden, Helfen, Unterstützung von ehrenamtlichen Hilfsangeboten. URL : <https://www.leipzig.de/jugend-familie-und-soziales/auslaender-und-migranten/migration-und-integration/ukraine-hilfe/spenden-und-helfen-foerderung>
7. Häufige Fragen und Antworten. *Infos für Geflüchtete aus der Ukraine*. URL : https://www.leipzig.de/jugend-familie-und-soziales/auslaender-und-migranten/migration-und-integration/ukraine-hilfe/haeufig-gestellte-fragen?ADMCMD_prev=IGNORE

Лук'яненко Олена

здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Логінова Марина

викладачка кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0009-0005-1471-1131

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНУ БЕЗПЕКУ В УКРАЇНІ

Якість життя – це показник, який не так вказує на рівень споживання послуг, а на народжуваність і смертність, рівень захворюваності, охорона праці, доступність інформації. Окрім зазначених показників, якість життя

характеризується рівнем зайнятості населення, кількістю дозвілля та відпочинку [2, с. 57].

У міжнародній практиці до соціальних стандартів гідного рівня життя належать:

- тривалість життя від 25 (мінімальна) до 85 (максимальна) років;
- грамотність населення – 100%;
- середня тривалість навчання - 15 років;
- реальний ВВП на душу населення у купівельній спроможності, до долара – від 200 (min.) до 40 тис. \$ (mx.);
- сумарний коефіцієнт народжуваності (середня кількість дітей, народжених жінкою у фертильному віці від 20 до 45 pp.) – 2,14–2,15;
- коефіцієнт старіння населення (частка населення, старшого за 65 років, у загальній чисельності населення) – 7%;
- співвідношення 10% найбагатших до 10% найбідніших – 10:1;
- частка населення, яке проживає за межею бідності, 10%;
- співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати – 1:3;
- мінімальний рівень погодинної заробітної плати – 3 долари;
- рівень безробіття (з урахуванням прихованого) 8–10%;
- кількість правопорушень на 100 тис. населення – до 5 тис.;
- рівень депопуляції (кількість народжених до кількості померлих) – 50:50;
- кількість психічних патологій на 100 тис. населення – до 284 одиниць

Військові конфлікти завдають серйозних шкідливих наслідків як для людей, так і для довкілля. Вони порушують природні екосистеми, спричиняють забруднення навколишнього середовища та ведуть до гуманітарних криз. Погіршення стану навколишнього середовища призводить до негативного впливу на стан здоров'я людей та порушення основоположного права, визначеного Конституцією України у Статті 49 «Кожен має право на охорону здоров'я» [1, с. 49]. У цьому контексті міжнародні гуманітарні стандарти відіграють важливу роль у забезпеченні соціальної безпеки під час військових конфліктів.

Європейська соціальна хартія 1996 року визначає соціальні обов'язки держави у сфері охорони здоров'я: проведення політики, для забезпечення здорового навколишнього середовища, гарантування доступного медичного обслуговування та захист материнства [2, с. 16].

У рамках адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу важливого значення набуває питання дотримання міжнародних стандартів та вимог у сфері соціальної безпеки. Держава повинна гарантувати:

1. Право на здійснення необхідних для вільного розвитку особи прав
2. Право на такий життєвий рівень, який є необхідним для підтримання її здоров'я
3. Право на здорове навколишнє середовище та усунення випадків його негативного впливу на стан людини
4. Право на постійне покращення умов життя

В Україні європейські показники якості життя здаються захмарними, тим паче у період дії воєнного стану. Державна влада повинна забезпечувати проведення заходів для підвищення рівня життя людей, вносити зміни до законодавства, спираючись на міжнародні стандарти. Громадяни нашої держави потребують соціальної підтримки та допомоги. Європейські стандарти є загально визнаними у багатьох країнах світу, їх дотримання дозволить нам збудувати справжню демократичну, правову державу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України, Конституція : Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Міжнародні соціальні стандарти: навч. посіб. / авт.: А. М. Юшко, Н. М. Швець ; за заг. ред. В. В. Жернакова. Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 121 с.

Харківська-Дзюба Жанна

здобувачка вищої освіти спеціальності 232 «Соціальне забезпечення»
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»,
директорка Асоціації українців в Португалії «Descoberta de momentos»,
Португалія

ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ТА АДАПТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ, ЩО МАЮТЬ СТАТУС ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ, ДЛЯ РОЗУМІННЯ ЇХНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ З НОВИМ СОЦІОКУЛЬТУРНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ (НА ПРИКЛАДІ ПОРТУГАЛІЇ)

Міграція українців в країни Європи в період 2022–2023 років пов'язана з повномасштабним військовим вторгненням Росії в Україну. В цій статті вивчаються інтеграційні та адаптаційні процеси українців, особливо тих, що мають статус тимчасового захисту, для розуміння їхньої взаємодії з новим соціокультурним середовищем, на прикладі Португалії. Аналітичні висновки були зроблені на основі проведеного «Великого дослідження громади в Португалії», що проводилося в рамках проекту «Розвиток української громади за кордоном під час війни Росії проти України». Опитування проводилося Українською асоціацією у Португалії Associação «Descoberta de momentos» у спільній взаємодії з Посольством України у Португальській Республіці, в період з 15 листопада до 25 грудня 2023 року.

Війна Росії проти України триває з 2014 року, що сильно вплинуло на відтік української інтелектуальної еліти та інтелігенції в країни Європи та світу. Дані Центру економічних стратегій зазначають, що з моменту повномасштабного

вторгнення 24 лютого 2022 року, кількість міжнародних біженців сягнула станом на кінець червня 2023 року 5,6-6,7 млн українців.

Після повномасштабного вторгнення в Португалії перебуває значна кількість українців – близько 92 тисяч осіб, з яких 57,390 отримали статус тимчасового захисту. Ці дані свідчать про значний вплив подій на міграційні процеси та підкреслюють важливість уважного підходу до подальшого прогнозування ситуації, зокрема, щодо майбутнього українців за кордоном. Виникає питання, як краще реагувати на цю ситуацію, щоб забезпечити добробут та соціальний захист українців у міграційному контексті, а також як це може впливати на майбутнє України та стратегію повернення громадян в країну.

Завдання публікації – надати об'єктивні дані щодо настроїв на повернення в Україну наших громадян, які перебувають в Португалії на тимчасовому захисті. Важливо скласти чіткий портрет цільової аудиторії, що представляє переселенців за кордон. Проаналізувати інтеграційні процеси та внутрішні чинники, що впливають на настрої, проблеми та потреби.

Дослідження охопило 120 українців, що проживають в 34 містах Португалії. Це розподілення дозволяє врахувати думки та погляди українців, які проживають в різних регіонах Португалії, та покращити повне розуміння української громади в цій країні.

Важливо зауважити, що це дослідження не є репрезентативним і не може бути повністю узагальненим для всієї української громади. Проте відкриття та гіпотези створюють підставу для важливих роздумів та обговорень.

Головна частка учасників молодь, віком від 18 до 35 років (60,75%). Жінки переважають серед респондентів (79,2%), що може пояснюватися їхньою вищою відповідальністю за сім'ю, дітей та бажання мати вплив на майбутнє життя своєї сім'ї в Португалії.

Сімейний стан також важливий, оскільки 39,3% проживають з чоловіком/дружиною та дітьми, а 23,4% мають дітей, але наразі без партнера. З урахуванням сімейного стану, 44,9% опитаних мають 1-2 неповнолітніх дітей.

Рівень освіти учасників 84,1% мають вищу освіту, 6,5% технічну освіту, 5,6% повна загальна середня освіта, 2,8% мають науковий ступінь, 1% базова середня освіта. Також, українці виявляють високий рівень володіння англійською мовою (68,9%).

Матеріальне становище можна виміряти наступними даними – 76,7% респондентів відповіли, що проживають в орендованій квартирі/будинку/кімнаті (за свій кошт); 7,8% у квартирі/будинку/кімнаті (за програмою компенсації житла); 6,7% проживають безплатно у місцевих жителів або волонтерів; 6,7% у друзів або у родичів безплатно; 2,2% користуються соціальним житлом безплатно.

На питання «Як ви оцінюєте матеріальне становище вашої родини?», надані наступні відповіді – 4,7% ми можемо дозволити собі все, що забажаємо, 29,9% можуть собі дозволити купувати дорогі речі, 26,2% можуть відкладати гроші, 29% задоволені базовими потребами, тоді як 1,9% відчувають фінансові труднощі та ледь зводять кінці з кінцями, 8,4% важко відповісти.

Спираючись на отримані дані, можна зазначити, що країна втратила людський ресурс, що потребує обдуманого політики повернення в Україну, або збереження ідентичності в нових соціокультурних умовах. Якщо припустити, що тимчасово переміщені міжнародні біженці не повернуться, можна визначити кілька ключових аспектів, які можуть негативно впливати на Україну.

Значна частина учасників є молодими людьми із вищою освітою та професійними навичками, володіє англійською мовою, орієнтованими на активну трудову діяльність і фінансову незалежність. Еміграція цих людей може вплинути на втрату обдарованого кадрового потенціалу та сповільнення економічного розвитку України.

Масова еміграція молодих жінок із сім'ями та дітьми є серйозним викликом для України з погляду демографії. Ця тенденція може призвести до порушення демографічного балансу, розвалу сімейних структур та негативного впливу на соціальні аспекти розвитку країни.

Збереження та повернення молодих сімей є надзвичайно важливим завданням для України з урахуванням їхнього значущого впливу на демографічну ситуацію. Розробка стратегій та заходів для утримання цієї цільової групи може визначити сталі перспективи країни в майбутньому.

У розділі про плани на майбутнє виявлено, що 42,2% українців планують залишитись в Португалії протягом найближчих 2-3 років, це свідчить про їх намір адаптуватися та освоювати нове життя у цій країні. Додатково, 13,3% визначили, що точно залишаться в Португалії, що вказує на стійкість їхнього наміру оселитися в цій країні на тривалий термін. Ще 11,1% розглядають можливість повернутися у разі закінчення війни, виражаючи зв'язаність з рідною країною та надію на поліпшення ситуації. Додатково, 15,6% розглядають можливість повернення, але це визначається як «можливо», що вказує на невизначеність та залежність від подальших обставин.

Також, важливо зауважити, що в попередньому дослідженні, що проводилось у вересні-жовтні 2022 року, кількість тих, хто висловлював бажання залишитися в Португалії, була вдвічі меншою. Цей ріст свідчить про зміну у ставленні та планах українців, та відображає динаміку їхнього адаптаційного процесу.

Аналізуючи дані щодо освіти дітей, дані свідчать, що приблизно 90% родин з дітьми шкільного віку віддають перевагу навчанню в португальських школах, тоді як лише 10% обирають українські школи онлайн або українську суботню школу в Португалії. Це свідчить про те, що понад 70% дітей не мають прямого зв'язку з українською освітою, що може вказувати на їхню потенційну неспроможність повернутися. За таких умов можна говорити про втрату зв'язку дітей з українською мовою та культурою, та поступовою втратою ідентичності. Зокрема, навчання українських дітей в португальських школах може прискорити процес інтеграції, особливо за умов відсутності українських позашкільних програм та українського культурного центру, як інституції.

Для розв'язання цієї проблеми важливо впроваджувати українські програми з неформальної освіти, організації молодіжної роботи та створення

українських культурних центрів в Португалії. Це сприятиме збереженню української мови, культурних традицій та ідентичності серед дітей та молоді з українських родин.

Можна стверджувати, що Україні важливо розробити комплексні стратегії щодо співпраці з громадянами, які виїхали за кордон. Важливим пріоритетом для держави є проведення якісних інформаційних кампаній та створення умов для можливого повернення цих людей на батьківщину. Водночас необхідно враховувати потреби тих, хто залишиться за кордоном. Для них мають бути розроблені системні програми допомоги, які підтримуватимуть національну ідентичність і сприятимуть розбудові сильних громад. Окрему увагу слід приділити зміцненню громад та створенню систем, які захищатимуть інтереси громадян, надаватимуть якісні соціальні послуги та сприятимуть забезпеченню високої якості життя наших людей. Це, своєю чергою, зміцнить імідж України на міжнародній арені та допоможе українцям виконувати місію амбасадорів своєї країни у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Центр економічної стратегії. Біженці з України : хто вони, скільки їх та як їх повернути? Друга хвиля дослідження. URL : <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/>

2. Велике дослідження громади в Португалії : аналітичні висновки (період з 15 листопада до 25 грудня 2023 року).

Шаройко Дар'я

здобувачка вищої освіти

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

У сучасному світі, де геополітичні конфлікти та загрози безпеці стають все більш складними та небезпечними, питання ефективності підготовки кадрів для сектору безпеки та оборони набуває найвищого пріоритету. Стабільність та безпека країни в значній мірі залежать від готовності її військових та правоохоронних органів, які повинні відповідати викликам сучасного світу. Досвід різних країн у цьому аспекті може бути надзвичайно корисним для вдосконалення власних підходів та систем підготовки кадрів.

Міжнародний досвід підготовки кадрів для сектору безпеки та оборони в умовах військових конфліктів різноманітний та багатогранний. Різні країни мають свої власні традиції, стратегії та методи, але є деякі загальні підходи, які можуть бути успішно адаптовані.

Перш за все, важливо зазначити, що сучасні військові конфлікти вимагають від кадрів сектору безпеки та оборони не лише фізичної підготовки, але й високого рівня професійних навичок, вміння працювати в команді, адаптивності та інноваційності. Багато країн переглядають свої програми підготовки, зосереджуючись на розвитку цих ключових аспектів.

Багато країн приділяють велику увагу відбору кадрів для національної безпеки та оборони. Наприклад, для вступу до італійського елітного підрозділу «Nucleo Operativo Centrale di Sicurezza» (NOCS), який займається антитерористичними та антикримінальними операціями, кандидат повинен пройти жорсткий багатоступінчастий відбір. Однією з ключових вимог є абсолютна добровільність. Кандидат повинен мати не менше чотирьох років стажу служби в поліції. Процес відбору включає співбесіду з досвідченим офіцером, медичне обстеження, психологічні тести та перевірку фізичних здібностей кандидата [2, с. 69–76].

Питання підготовки кадрів для забезпечення національної безпеки в США включає в себе федеральну програму навчання – National Security Education Program (NSEP), яка була ухвалена відповідним законом.

Ця програма визначає загальний курс дій у напрямку підготовки кадрів для американських спецслужб. Основними цілями NSEP є забезпечення необхідних ресурсів для відповіді на освітні потреби у сфері національної безпеки США, підвищення рівня якості викладання іноземних мов, країнознавства та інших ключових для національної безпеки предметів в галузі міжнародних відносин, а також розширення кількості спеціалістів, яким покладено обов'язки забезпечення національної безпеки держави [1, с. 25–26].

Деякі країни, наприклад, зосереджуються на імітації реальних воєнних ситуацій під час тренувань, щоб забезпечити реалістичну підготовку своїх кадрів. Це може включати симуляцію бойових дій, тактичні вправи та інші практичні завдання, які допомагають кадрам набути необхідний досвід та навички.

Інші країни акцентують увагу на навчанні високотехнологічних аспектів військової справи. Застосування сучасних технологій, таких як штучний інтелект, кібербезпека та інші інновації, стає невід'ємною частиною підготовки кадрів у цих країнах.

Деякі країни активно співпрацюють з міжнародними партнерами, обмінюючись досвідом та найкращими практиками. Така міжнародна співпраця дозволяє залучати до підготовки кадрів найкращі практики та експертизу з усього світу, що сприяє підвищенню якості підготовки.

Характерною особливістю процесу підготовки кадрів для сил безпеки та оборони у зарубіжних країнах є висока інтенсивність навчального процесу. Це особливо відчутно на курсах підготовки бійців штурмових підрозділів (Special Operations Assaulter Course (SOAC)) у Канаді. Кандидати розпочинають засвоєння навчальних програм SOAC, після чого пройшовши відбір, вони проходять курс боротьби з тероризмом (AT) та розвідувально-диверсійної підготовки [3, с. 53-56].

Курс боротьби з тероризмом включає навчання тактиці звільнення заручників на різних типах транспорту, включаючи водний. Програма включає вивчення особливостей будівель, транспортних засобів, роботу зі штурмовими засобами та розвідуванням. Розвідники-диверсанти також проходять навчання з різних систем стрілецької зброї, працюючи за своїм індивідуальним графіком.

На основі аналізу міжнародного досвіду можна виокремити кілька ключових напрямків для подальшого розвитку підготовки кадрів для сектору безпеки та оборони в умовах військових конфліктів.

По-перше, необхідно постійно вдосконалювати програми навчання, зосереджуючись на розвитку технічних, тактичних та стратегічних навичок. По-друге, важливо активно впроваджувати інновації та високі технології в процес підготовки, щоб забезпечити відповідність сучасним викликам та загрозам. По-третє, співпраця з міжнародними партнерами має стати невід'ємною складовою стратегії підготовки кадрів, що дозволить забезпечити доступ до найкращої експертизи та практик [4, с. 48–53].

Усе вищезгадане відображає важливість постійного аналізу та адаптації в умовах швидкозмінюючогося світу. Підготовка кадрів для сектору безпеки та оборони в умовах військових конфліктів є завданням, що вимагає відповідності найвищим стандартам та постійного вдосконалення. Аналіз міжнародного досвіду надає цінні висновки та перспективи для подальшого розвитку цієї сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аніщенко В., Галімов А., Руденко Л., Івашкова Т. Формування готовності до службово-професійної діяльності офіцерських кадрів сектору безпеки і оборони. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки* / гол. ред О. В. Діденко. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2022. № 2(29). С. 24–43.
2. Банчук-Петросова О. В. Загальна характеристика кадрової політики сектору безпеки провідних країн світу. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління»*. 2014. Вип. 1. С. 69–76.
3. Глущенко, О. О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*, 2023. (1), 53–56.
4. Сиротенко А. М., Артамощенко В. С. Набуття сумісності військової освіти і підготовки кадрів сил оборони на засадах якості. *Національні вимоги і стандарти НАТО. Наука і оборона*. 2021. № 1. С. 48–53.

СЕКЦІЯ 4.

ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ, ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я, СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА І ДОПОМОГА ВРАЗЛИВИМ КАТЕГОРІЯМ НАСЕЛЕННЯ. ДОСВІД РОБОТИ ДЕРЖАВНИХ ТА НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ВРАЗЛИВОСТІ НАСЕЛЕННЯ, АДАПТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ

Аксьонова Олена

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
м. Полтава, Україна

Науковий керівник:

Николаєва Валентина

докторка з державного управління, доцентка,
професорка кафедри соціальної роботи
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
м. Полтава, Україна

НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ З ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВПО В ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ ЗАЙНЯТОСТІ

Проблема внутрішньо переміщених осіб вперше за часів незалежності виникла в Україні у 2014 році після анексії Росією АР Крим та втрати контролю над частиною території Донецької та Луганської областей. Внаслідок масового переміщення великої кількості людей в межах держави постало питання їхньої зайнятості, і, як наслідок інтеграції в суспільстві. Ситуація ускладнилася в 2022 році після повномасштабного вторгнення, адже різко зросла кількість переселенців.

Відповідно до ст. 1 Закону України Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб внутрішньо переміщеною особою (далі ВПО) є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2].

Одним із показників інтеграції особи в суспільстві є працевлаштування. Проте внутрішньо переміщені особи зазнають певних труднощів у цьому питанні. Зокрема складнощі виникають через: 1) низький рівень заробітної плати на наявних робочих місцях; 2) небажання роботодавця наймати на роботу ВПО; 3) брак вакансій за спеціальністю чи рівнем освіти; 4) недостатність професійних навичок та досвіду роботи для працевлаштування; 5) брак навичок пошуку роботи; 6) юридичні труднощі під час реєстрації власного бізнесу; 7) проблеми з оформленням на роботу через брак документів; 8) нерозірвані трудові відносини з попереднім роботодавцем.

Вирішення питання працевлаштування ВПО покладено на Державну службу зайнятості. Більшість труднощів з працевлаштуванням регулюються законодавством. Заходи сприяння працевлаштування осіб з числа ВПО направлені як на саму особу, так і на роботодавця, який готовий прийняти таку особу на роботу, що частково вирішує проблеми транспортної доступності для працівника та проблему небажання брати на роботу внутрішньо переміщених осіб для роботодавця.

Порядком здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб передбачено заходи щодо сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб. До заходів сприяння зайнятості належать:

- компенсація зареєстрованому безробітному з числа внутрішньо переміщених осіб фактичних транспортних витрат на переїзд до іншої адміністративно-територіальної одиниці місця працевлаштування;

- компенсація зареєстрованому безробітному з числа внутрішньо переміщених осіб витрат для проходження попереднього медичного та наркологічного огляду відповідно до законодавства, якщо це необхідно для працевлаштування;

- компенсація витрат роботодавця на оплату праці за працевлаштування на умовах строкових трудових договорів зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб;

- компенсація витрат роботодавця, який працевлаштовує зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб, на перепідготовку та підвищення кваліфікації (далі – навчання) таких осіб [1].

У разі відсутності роботи для осіб з числа ВПО спрощено процедуру реєстрації в службі зайнятості як безробітних.

Відповідно до п. 5 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщена особа, яка звільнилася з роботи (припинила інший вид зайнятості), за відсутності документів, що підтверджують факт звільнення (припинення іншого виду зайнятості), періоди трудової діяльності та страхового стажу, реєструється як безробітна та отримує допомогу по безробіттю, соціальні та інші послуги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття відповідно до

законодавства. Внутрішньо переміщена особа (ВПО), яка не мала можливості припинити трудовий договір через те, що не має можливості продовжувати роботу за трудовим договором за попереднім місцем проживання, має право його припинити в односторонньому порядку [2].

7 травня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану» від 21.04.2022 № 2220, яким передбачена можливість для ВПО розірвати трудовий договір із роботодавцем дистанційно, у тому числі за допомогою фахівців базових центрів зайнятості [3].

Взята на облік внутрішньо переміщена особа, яка не має документів, необхідних для надання статусу безробітного, отримує статус безробітного без вимог, що застосовуються за звичайної процедури. До отримання документів та відомостей про періоди трудової діяльності, заробітну плату (дохід), страховий стаж допомога по безробіттю таким особам призначається у мінімальному розмірі, встановленому законодавством на випадок безробіття.

Заходи із сприяння зайнятості можуть проводитись окремо або одночасно стосовно кожної внутрішньо переміщеної особи.

Варто зауважити, що для належного та результативного працевлаштування ВПО необхідно також створювати умови для розвитку підприємницької діяльності, зокрема за програмою мікрогранту «Власна справа».

Отже надання підтримки внутрішньо переміщеним особам є досить важливим, особливо щодо працевлаштування. Адже наявність постійної роботи означає, у тому числі, стабільний дохід, а це в свою чергу – задоволення першочергових потреб, які потрібні для гідних умов життя людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб, що додається : Порядок, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 696 від 8.09.2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення : 01.12.2023)

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України №1706-VII від 20.10.2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення : 01.12.2023)

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття, сприяння продуктивній зайнятості населення, у тому числі молоді, та впровадження нових активних програм на ринку праці : Закон України № 2622-IX від 21.09.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення : 01.12.2023)

4. Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «Є Підтримка» : Розпорядження Кабінету Міністрів України №204 від 06.03.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення : 01.12.2023)

Бойко Оксана

кандидатка наук з державного управління,
старша викладачка кафедри інновацій, інформаційної діяльності
в освіті та навчання за міжнародними проектами
Інституту державного управління та наукових
досліджень з цивільного захисту
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1404-996X

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ У РАЗІ ЗАГРОЗИ ТА ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Сьогодні, зокрема в умовах дії воєнного стану, організаційно-правові засади психологічного захисту населення у разі загрози виникнення і виникнення надзвичайних ситуацій регламентує Кодекс цивільного захисту України. Ухвалений ще 2012 року, цей документ остаточно закріпив статус психологічного захисту серед інших обов'язкових заходів по захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій [4].

Статтею 38 Кодексу цивільного захисту України визначено заходи психологічного захисту населення, які спрямовуються на зменшення та нейтралізацію негативних психічних станів і реакцій серед населення у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій і включають:

- планування діяльності, пов'язаної з психологічним захистом;
- своєчасне застосування ліцензованих та дозволених до застосування в Україні інформаційних, психопрофілактичних і психокорекційних методів впливу на особистість;
- виявлення за допомогою психологічних методів чинників, які сприяють виникненню соціально-психологічної напруженості;
- використання сучасних психологічних технологій для нейтралізації негативного впливу чинників надзвичайних ситуацій на населення;
- здійснення інших заходів психологічного захисту залежно від ситуації, що склалася.

Організація та здійснення заходів психологічного захисту населення покладаються на центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту [4].

З 2012 року центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту є Державна служба України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС). Серед основних завдань, визначених в Положенні про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: проведення просвітницької та освітньої діяльності з метою підготовки населення до дій в умовах вчинення терористичного акту; організація та здійснення заходів психологічного захисту населення у разі загрози виникнення і виникнення надзвичайних ситуацій; організація навчання населення щодо дій у надзвичайних ситуаціях, розробка і затвердження

відповідних організаційно-методичних рекомендацій та програм з підготовки населення до таких дій; участь у здійсненні заходів з інформування населення про небезпеку від вибухонебезпечних предметів та навчання з питань запобігання виникненню ризиків, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами [5].

Зокрема Кодексом цивільного захисту України визначено, що постраждалі, а також особи, які залучалися до виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, гасіння пожеж, мають право на отримання безоплатної психологічної допомоги [4].

Порядок психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 31 серпня 2017 року № 747, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 14 листопада 2017 року за № 1390/31258 Він визначає організацію, основні завдання і процедуру здійснення психологічного забезпечення в органах і підрозділах цивільного захисту, а також організацію надання психологічної допомоги постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій (населенню та особам, які залучалися до виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт [7].

Зазначені завдання покладаються на психологічну службу ДСНС. Психологічна служба ДСНС – це сукупність відділів, секторів та посад, що складають єдину систему, основу якої становлять фахівці у сфері практичної психології та соціальної педагогіки, практичні психологи та соціальні педагоги [8].

В умовах воєнного стану, який діє в Україні з 24 лютого 2022 року, органи та підрозділи ДСНС в режимі 24/7 виконують завдання за призначенням, зокрема психологами ДСНС лише впродовж 2023 року надано психологічну допомогу майже 38 тис. 800 особам постраждалого унаслідок воєнних дій населенню та особовому складу ДСНС [2].

Психологи Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Національної поліції України працюють на місцях таких подій відповідно до затвердженого плану взаємодії згідно з вимогами наказу Міністерства внутрішніх справ України від 19 липня 2023 року № 594 «Про затвердження Порядку взаємодії психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Національної поліції України під час дії воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях з питань надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 3 серпня 2023 року за № 1313/40369 [6].

Слід відзначити, що питання психологічного захисту населення у разі загрози виникнення і виникнення надзвичайних ситуацій досліджували О. Аврамчук, К. Березяк, О. Дишкант, Н. Довгань, О. Дячкова, Н. Коритчук, С. Миронець, О. Моргунов, В. Овсяник, Я. Овсяннікова, Ю. Паршина, С. Поліщук, О. Пуляк, А. Сичевський, О. Смірнова, О. Спіріна, О. Тімченко, Г. Улунова, М. Фомін, В. Ягупов, Т. Чередниченко, Т. Чорна, Т. Шаравська, В. Шойко, І. Шутяк та ін.

Генезу розвитку психологічної служби ДСНС (МНС) досліджувала О. Смірнова. Зокрема нею проаналізовано види регулювання та розкрито місце державного регулювання психологічного захисту серед інших видів регулювання. Визначено оптимальні етапи процесу державного регулювання психологічного захисту у сфері цивільного захисту та принципи, які зумовлюють його дієвість [9].

О. Дишкант в своїй статті аналізує основні наукові праці з питань психологічного захисту, державного управління у сфері цивільного захисту в цілому, та психологічного захисту зокрема, проводить аналіз нормативних документів, які регламентують діяльність психологічних служб різних міністерств і відомств [1].

Подальшому розвитку психологічного захисту населення у разі загрози виникнення і виникнення надзвичайних ситуацій в Україні сприяє також міжнародне співробітництво, зокрема з Міжвідомчим постійним комітетом (МПК), який створено у 1992 році в межах ухваленної Генеральною Асамблеєю ООН Резолюції 46/182, спрямованої на зміцнення координування у сфері надання гуманітарної допомоги. Згідно з Резолюцією, МПК є ключовим механізмом зі сприяння міжвідомчому ухваленню рішень з метою реагування на надзвичайні ситуації чи стихійні лиха. МПК було створено очільниками широкого кола організацій, які належать до системи ООН, і гуманітарних організацій, що діють самостійно.

Керівництво МПК містить матрицю з рекомендаціями щодо планування під час надзвичайної ситуації, заходи, активними діями на початкових етапах та комплексне пост-реагування, а саме під час відновлення та реабілітації. Матриця – цінний інструмент для використання під час процесів координування, співпраці та захисту інтересів, тобто впровадження суттєвих перших кроків з реагування під час надзвичайної ситуації [3].

Перспективним є подальше проведення наукових досліджень з питань психологічного захисту населення у разі загрози виникнення і виникнення надзвичайних ситуацій в Україні, зокрема з урахуванням дій в умовах воєнного стану, вдосконалення національного законодавства з цих питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дишкант О.В. Нормативне підґрунтя державного управління у сфері забезпечення психологічного захисту населення України. *Науковий вісник: Державне управління*, 2019. № 2. С. 49–58.
2. Звіт про основні результати діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій у 2023 році. URL : <https://dsns.gov.ua/upload/2/0/4/5/2/3/6/zvit-pro-osnovni-rezultati-diiialnosti-dsns-u-2023-roci.pdf> (дата звернення : 02.05.2024).
3. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. Київ : Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017:216 с.
4. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2 жовтня 2012 р. № 5403 – VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення : 02.05.2024).

5. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. №1052. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення : 02.05.2024).

6. Про затвердження Порядку взаємодії психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Національної поліції України під час дії воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях з питань надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 липня 2023 року №594. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1313-23#Text> (дата звернення : 02.05.2024).

7. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31 серпня 2017 року № 747. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text> (дата звернення : 02.05.2024).

8. Сайт психологічної служби Державної служби України з надзвичайних ситуацій. URL : <https://psy.dsns.gov.ua/> (дата звернення: 25.04.2024).

9. Смірнова О.М. Процес державного регулювання психологічної складової Цивільного захисту України. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління*, 2013. Вип. 2. С. 124–131.

Бугайова Олена

здобувачка другого магістерського рівня вищої освіти
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна

Шимко Ія

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна
ORCID: 0000-0003-1176-8827

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна – це слово вимовлене з гірким присмаком болі. Війна очима дітей – це не воєнний конфлікт і не повномасштабне вторгнення, а дні сповненні страхом, моторошними спогадами про травматичні події. Мільйони маленьких українців за десять років війни залишилися без рідного житла, без можливості скористатися медичною допомогою та здобути освіту. Цвіт нації спіткало голодування та жах вибухів, багато українських дітей осиротіли та відчувають себе покинутими. Холодні стіни бомбосховищ замінили їм теплі домівки, повітряні тривоги – сміх батьків, а гомін шахедів, ракет перемістили дітей у справжні фільми жахів. Ця війна відбирає у зовсім юного покоління України дитинство, залишаючи по собі лиш кров та спомин. Умови воєнного стану ставлять перед педагогічними працівниками ряд викликів з якими вони не

мають права не впоратися. Це виклики психологічного, фізичного та педагогічного благополуччя дітей. Постає вагома задача перед фахівцями використовувати ефективні методики та технології роботи з дітьми, задля підтримки здорового психоемоційного стану дитини та її оточення. Варто постійно модернізувати соціально-педагогічні технології, дізнаватися про нові практики та розвиватися, лише тільки так, ми зможемо забезпечити майбутнє нашої держави гідною підтримкою.

Основним напрямком підтримки є вдосконалення соціально-педагогічних технологій допомоги, скерованих на покращення психологічного стану дитини. Такі освітні практики можуть мати в своєму складі різні види психологічних консультацій, починаючи від індивідуальних до колективних зібрань, сучасні арт-терапії, групові заняття з міжособистісних відносин. Світ не стоїть на місці цей список поповнюється кожного дня [7, с. 33]. Також, важливим аспектом такої діяльності є інклюзія. Сучасні реалії мають вдосконалювати освіту з усіх сторін й для всіх дітей, не зважаючи на фізичні або розумові можливості, соціальний статус сім'ї та рівень підтримки. На даний час інклюзивне навчання вже прогресує, створюються адаптовані навчальні програми для дітей з особливими потребами, відкриваються інклюзивні класи, отже соціально-педагогічні технології допомоги повинні вдосконалюватися постійно. Кожна дитина є індивідом і заслуговує на гідне ставлення.

С. Архипова у своїй науковій праці «Методи та технології роботи соціального педагога» зазначає, що соціально-педагогічні технології – це методи організування сприятливої атмосфери для саморозвитку дитини та соціальної адаптації, за допомогою виховного впливу на особистість [2, с. 31].

Діти і війна жахливе поєднання, тому педагогічні працівники, соціальні педагоги, психологи повинні спрямовувати усі сили задля підтримки цієї вразливої групи. Розглянемо декілька соціально-педагогічних технологій допомоги:

1. **Психологічна підтримка.** Діти, які бачили війну на власні очі, які лякалися вибухів, які ховалися у бомбосховищах – з ними важливо про це говорити, тим самим проявляючи психологічну підтримку. Поставити дитині питання «Що таке війна?» і як вона розуміє значення цього слова. Такий, здавалось би, не значний крок налаштовує емоційний контакт між суб'єктами взаємодії і в майбутньому допоможе розмовляти з дитиною з приводу її психологічних травм [5, с. 177].

2. **Педагогічна реабілітація.** Право на освіту, як і право на життя не знищать ніякі вибухи. Освіта для дітей травмованих війною відіграє важливу роль, індивід задовольняє потребу у знаннях та відволікається від поствоєнних спогадів. Навчання у школі дає дитині можливість самовиражатися, спілкуватися з іншими людьми та заводити друзів. Також, освіта на постійній основі забезпечує повсякденну зайнятість, що сприяє педагогічній реабілітації та наздоганяє набуті педагогічні втрати [1, с. 265].

3. **Соціальна адаптація.** У цьому питанні розкриваються особливі проблеми у дітей, які через воєнний стан, набули статусу вимушеного

переселенця. В такому випадку особистість переживає не тільки психологічні наслідки війни, а й відчувають на собі усі проблеми нового соціального дому. Соціальна адаптація у кожної дитини проходить на різному рівні, тому що кожен з нас індивідуальність з власними почуттями, які повинні враховувати для того, щоб допомогти дитині пережити важкий період адаптації [4, с. 34].

Важливим фактором соціально-педагогічних технологій допомоги дітям, які постраждали через воєнні конфлікти є психолого-педагогічна підготовка педагога. Війна вносить свої корективи у виховання та освіту майбутнього України і водночас з'являється попит в педагогах, які якісно володіють соціально-педагогічними технологіями допомоги, мають навички комунікувати з травмованими воєнними діями дітьми та які постійно поповнюють багаж знань новими методиками та техніками [6, с. 165].

Воєнний стан в Україні має занадто серйозні наслідки для цілої нації, особливо це стосується найуразливішої її частини, а саме дітей. Діти відчувають на собі психологічний стрес, соціальну небезпеку більше, ніж доросла людина. І тому, у цей важкий для усіх час необхідно впроваджувати, модернізувати та створювати нові соціально-педагогічні технології допомоги, бо наші діти – це минуле, теперішнє і майбутнє України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Артеменко А. Право на освіту та інші права дітей України в умовах війни. *Науковий збірник «InterConf»*. 2023. №(156). С. 262–269.
2. Архипова С. П., Майборода Г. Я., Тютюнник О. В. Методи та технології роботи соціального педагога : навч. посіб. Київ : Слово, 2011. 496 с.
3. Гладуш В., Козлінська А. Кроки запровадження інклюзивної освіти в Україні. *Актуальні проблеми педагогіки* : зб. наук. праць / ДНУ ім. Олесья Гончара, редкол. : В. А. Гладуш та ін. Дніпро, 2017. Вип. 4. С. 39–46.
4. Дем'яненко М. Внутрішньо переміщені особи в Україні : актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання. *Україна : події, факти, коментарі*. 2018. №(3). С. 33–34.
5. Журавко Т. В. Психологічна підтримка дітей під час війни. *Věda a perspektivy*. № 4(11). 2022. С. 177–187.
6. Сучасні аспекти реформування системи публічного управління в умовах воєнного часу : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 27 жовтня 2023 року / за заг. ред. О. І. Пархоменко-Куцевіл. Переяслав, 2023. 293 с.
7. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. 3-те вид. доп. і перероб. Київ : Міленіум, 2015. 300 с.

Валєєв Руслан

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності ФПФПД Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0001-8593-5515

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕФЛЕКСІЇ ПЕДАГОГАМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ШЛЯХИ ПРАКТИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ

Українське суспільство об'єдналося в перші дні масштабного військового вторгнення перед спільною небезпекою. Услід за тим поступово відбувалася персональна та професійна диференціація місць та ролей з протистояння агресії та розвитку суспільства в умовах воєнного стану. Фактори розмежування ролей поряд із природною диференціацією людей, високим рівнем психосоціального стресу, людськими трагедіями та втратами можуть мати негативний вплив на згуртованість українського суспільства.

Метою нашого дослідження є короткий аналіз рефлексій освітнього процесу під час війни з боку педагогів минулого та формулювання низки практичних рекомендацій.

Сучасні закордонні фахівці зазначають, що збройний конфлікт здійснює згубний вплив на життя дітей та молодих людей, впливає на рівень їхньої освіти та майбутні можливості, створює серйозну проблему для реалізації права людини на освіту та досягнення низки цілей сталого розвитку соціуму, зокрема, цілі «освіта для всіх» та «гендерна рівність» [1].

Багато педагогів минулого осмислювали досвід організації освітнього процесу за умов воєнного часу. Широкий масштаб рефлексії властивий роботі Анджело Патрі (1876–1965), італо-американського шкільного вчителя та адміністратора, який у книзі «Ваші діти під час війни», виданій у 1943 році узагальнив проблеми школи, дітей та їхніх батьків у воєнний час (відповідні три частини й містить його книга), яка викликає інтересу і повагу сучасних дослідників [2].

Серед роздумів Патрі варто зазначити його висновок, що «Діти володіють великою витривалістю, великою стійкістю духу... З невеликою нашою допомогою та великою любов'ю вони вийдуть з цього дня, готові зустріти день, коли мир знову запанує у цьому світі...» [3, с. VIII].

Це важливе спостереження, яке лише з першого погляду суперечить нашій природній реакції піклуватися під час війни саме про дітей. Вони дійсно потребують допомоги дорослих у критичних ситуаціях, але в більшості сприймають загрози воєнного стану менш занепокоєно та критично, ніж дорослі.

Разом з цим А. Патрі акцентує, що найбільш уразливими під час воєнного стану є підлітки, «яких приваблює висвітлення подій у засобах масової інформації, тому вони схильні до страхів, тому їх слід зайняти фізичними справами, які можуть відволікати їх від світових справ» [3, с. 27]. Однак замість того, щоб намагатися ізолювати їх, А. Патрі радить спрямувати їхню енергію та

ентузіазм у конструктивне русло, на підтримку самої сім'ї. Він розповідає випадки, коли батьки були вражені результатами, підсумовуючи: «Дайте цим дітям повну участь у сьогоднішньому житті. Це їхнє право, і це привілей батьків мати підтримку своїх дітей...» [3. с. 9].

Отже, серед важливих порад педагогів минулого – зосередити дітей, що зростають під час війни, на повсякденних справах. Зокрема, це обумовлює потребу продовження освітнього процесу навіть під час переривання навчальних занять через повітряні тривоги. Крім того, стрижнем згуртованості українського соціуму виступають національні та європейські цінності, серед яких – безмежна повага до людської гідності та концентрація на праці. Тому під час пошуку шляхів адаптації освітнього процесу до умов війни ці цінності потрібно мати на увазі як вихідні принципи.

Відповідно, пріоритетними завданнями освітнього процесу під час війни можна вважати завдання сприяти індивідуальному залученню кожного здобувача освіти. На наш погляд, одним із ефективних засобів диференціації траєкторій навчання, створення персональних траєкторій, підвищення ситуаційної мотивації учнів є моделі змішаного навчання, зокрема модель ротації станцій.

Вона передбачає поділ академічної групи (навчального класу) на кілька субгруп (зазвичай – три), кожна з яких проходить у ротаційному порядку через певні «станції» (етапи, фази, локації). Кожна така «станція» є окремою формою взаємодії з навчальним контентом, з викладачем та однокласниками. Для найпоширенішого варіанту моделі характерна наявність станції з електронним контентом, який студенти вивчають індивідуально, станції з колективною роботою у своїй субгрупі, станції з безпосередньою взаємодією з викладачем. Загалом модель є різновидом ротаційного навчання, в якому учні «чергуються за фіксованим розкладом або на розсуд викладача між видами навчальної роботи в класі...», але при цьому локації традиційного очного навчання доповнюється принаймні однією станцією з електронним навчанням [4]. Акцентуємо, що змішане навчання, згідно наших попередніх досліджень [5], збільшує рівень задоволеності студентів у порівнянні з традиційним та дистанційним форматом.

Основною перевагою моделі ротації станцій є концентрація часу безпосередньої взаємодії студента з викладачем (це особливо важливо за умов непропорційного співвідношення кількості студентів до кількості викладачів). В умовах воєнного стану модель ротації станцій дозволяє вирішити проблему дефіциту навчального простору, оскільки в умовах бомбосховища чи захисного укриття простір з нормальними умовами навчання обмежений не тільки через кількість людей та відсутність окремих засобів навчання, а й через наявність стороннього шуму та відволікаючих увагу факторів.

Перевагами застосування моделі є її гнучкість, можливість запровадити методи проблемного, активного, студенто-центрованого навчання, когнітивного учнівства (cognitive apprenticeship), спільноти дослідників (community of inquiry), перевернутого класу, конструктивізму, техніки навчальних колективних проєктів, рольових та ділових ігор, ситуаційних сценаріїв, тощо.

Як правило, це збільшує мотивацію та залученість здобувачів освіти, дозволяє організувати їх самостійну та групову навчально-пізнавальну діяльність.

Водночас, запровадження моделі має і свої складнощі. Серед них: потрібен певний рівень цифрової компетентності науково-педагогічних працівників, володіння ними софтом для створення електронних освітніх ресурсів, онлайн-дошок, інструментів електронної підтримки синхронних освітніх заходів, тощо. Зокрема, закордонні фахівці складністю визнають засвоєння викладачами нових навичок, зокрема, планування діяльності малих груп, організації самостійної роботи на станції онлайн-навчання [4]. Ще однією труднощі використання моделі ротації станцій є нагальна необхідність розробити різні сценарії пересування кожної з трьох субгруп. Зокрема, для першої субгрупи логіка навігації цілком природна та проста: (1) на станції онлайн-навчання студенти отримують завдання, виконують його індивідуально, потім (2) на станції колективної роботи студенти обговорюють отримані результати, готують колективний проєкт (чи розв'язують вебквест або інше завдання). Нарешті, (3) на станції роботи з викладачем студенти представляють проєкт та його захищають (чи завершують розв'язання квесту чи іншого завдання)». Однак для двох інших субгруп послідовність станцій не може бути такою ж самою. Зокрема, для другої субгрупи може бути така послідовність станцій: (1) викладач відкриває доступ до електронного завдання та допомагає впоратися з першими труднощами. (2) Потім, на другій станції студенти індивідуально продовжують працювати із завданням, і нарешті (3) на третій станції обговорюють отримані результати та готуються надалі захистити проєкт. Послідовність станцій для третьої субгрупи може бути така: (1) на станції групової роботи студенти отримують доступ до завдання та колективно намагаються його виконати. (2) На станції роботи з викладачем повідомляють про отримані результати та отримують рекомендації щодо підготовки проєкту. Наприкінці (3) на станції онлайн-роботи намагаються виконати поставлені задачі.

Нарешті, специфічними труднощами для країни в умовах війни є організація роботи станції електронного навчання без доступу до Інтернету, оскільки мобільний інтернет-зв'язок у захисних укриттях, під час пошкодження критичної інфраструктури є нестабільним або подекуди недоступним, тим більше при відключенні електропостачання або руйнуванні інфраструктури Інтернет-провайдерів. Шляхом вирішення цієї проблеми є створення ресурсів не у формі SCORM-пакетів (що завантажуються до LMS та потребують доступу до Інтернету), а у вигляді локальних ресурсів, що передаються з пристрою на пристрій. Відповідні ресурси здатні розвивати й інформаційну компетентність, і пізнавальну самостійність здобувачів освіти [6].

Таким чином, педагогіка рефлексує такі засади згуртованості суспільства під час воєнного стану та подолання стрес-чинників, як повага до людської індивідуальності, цінність щоденної праці та, відповідно, створення умов для персонального залучення до освітнього процесу, налагодження безперервного навчання за несприятливих умов воєнного стану. Практичною

формою реалізації цих теоретичних рефлексій та принципів може бути впровадження такої моделі змішаного навчання, як ротація станцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. McKinney, S. J., & Farrar, J. The impact of armed conflict on school education. *Educazione Interculturale*, 2023. 21(1). P. 1–10.
2. Petruzzi, C. «Once upon a wartime...», a pedagogical lesson of Angelo Patri (1876–1965). *Educazione interculturale*, 2023. №21 (1). P. 18–28.
3. Patri A. *Your Children in Wartime*/ Garden City (New York), Doubleday, Doran & Company, 1943.
4. Aline Sarria, Elizabeth Carrandi Molina. An Innovation Sensation: Shifting Charter Schools from Traditional to Blended Learning Models. *Florida Charter School Conference*, Orlando, FL, November 2013.
5. Valieiev, R., Pokaichuk, V. et al. In the Search for the Golden Mean: Students' Satisfaction with Face-to-Face, Blended and Distance Learning. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. Issue 13 (1), P. 20–40.
6. Валеев Р. Г. Використання дидактичних прийомів e-Learning для розвитку пізнавальної самостійності суб'єктів навчання. *Постметодика*. 2010. № 4 (95). С. 7–14.

Василенко Олена

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка
кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0003-4935-0258

Шеремет Алла

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи
та соціальної педагогіки Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0009-0008-9067-6747

Назарук Кирило

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ В РОБОТІ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЇХ СІМ'ЯМИ

Дослідник Н. Бондаренко зазначає, що уявлення про патологію стану окремих осіб, груп чи суспільства загалом як про соціальну хворобу з'явилося з появою соціальної роботи. Тому значна частина термінології соціальної роботи схожа на медичну термінологію та на ту термінологію, яка визначає зміст всіх видів технологій соціальної роботи: соціальної діагностики,

соціальної терапії, соціальної профілактики тощо. Медична і соціальна діяльності тісно пов'язані між собою не тільки схожістю понятійного апарату, але й схожістю самих сфер професійної діяльності. Вже в кінці XIX ст. емпіричні дослідження стану бідних у багатьох країнах виявили взаємну обумовленість ряду захворювань низьким рівнем їх соціально-економічного становища [1, с. 21].

А. Капська зауважує, що поняття «діагностика» з'явилося в рамках медичної науки і практики та використовується для визначення процесу розпізнання хвороби. Вона підтримує думку Н. Бондаренко про те, що в науці широко вживаним став термін «соціальні хвороби», який позначає хвороби, викликані соціально-економічними умовами. Тому бідність, голод, безробіття тощо також називають соціальними патологіями [4, с. 3].

Що стосується соціальної діагностики, то її розуміють як дослідження причин соціальних проблем, які впливають на появу складних життєвих обставин для окремих людей, груп, сімей тощо. Тому соціальну діагностику слід розглядати у трьох значеннях:

- 1) діяльність у сфері розпізнання й аналізу соціальних патологій і проблем;
- 2) процес аналізу з формулюванням обґрунтованого висновку;
- 3) галузь суспільних наук, що вивчає методи набуття знань про суспільство [1, с. 23].

Джерелами інформації для соціальної діагностики служить вивчення особливостей взаємовідносин соціального працівника та клієнта, інтерв'ю і бесіди з окремими особами, сімейні та групові сесії, методи вимірювання та методи спостереження тощо [1, с. 24].

За соціальним замовленням заступників командирів із виховної роботи військових частин фахівці соціальної сфери та практичні психологи можуть проводити комплексне психодіагностичне обстеження, що дозволяє визначити групи ризику серед військовослужбовців, які потребують індивідуальної та групової психокорекційної роботи. За результатами психодіагностичних досліджень фахівці можуть надати заступникам військових частин з виховної роботи практичні рекомендації щодо визначення причин і сфер конфлікту у колективі військовослужбовців, формування сприятливого мікроклімату у ньому, шляхів здійснення психологічного управління діяльністю колективу та організації його змістовного дозвілля.

Соціально-психологічне вивчення особистості військовослужбовця полягає у вивченні певних його особистісних якостей:

1) морально-вольових (мужність, самовладання і витримка, почуття обов'язку, відповідальність, чесність, дисциплінованість тощо);

2) військово-професійна спрямованість (мотиви діяльності, професійні інтереси, схильності та захоплення);

3) особливості спілкування і поведінки в колективі (товариськість, лідерські якості, комунікабельність, організаторські здібності, доброзичливість, ступінь конфліктності тощо) [4].

Під час вивчення особистості військовослужбовця використовується різні методи дослідження:

1. Аналіз документів особової справи військовослужбовця, що дозволяє отримати інформацію про його біографічні дані, моральні та індивідуально-психологічні якості, військово-професійну спрямованість і загальноосвітню підготовленість. Аналіз документів дозволяє також визначити головні напрями подальшої соціально-психологічної діагностики та психофізіологічного обстеження військовослужбовця.

2. Метод спостереження є одним з найбільш об'єктивних та надійних методів, що дозволяє здійснювати цілеспрямоване та систематичне вивчення дій, вчинків військовослужбовця, ставлення його до служби з метою викриття, реєстрації та аналізу тих фактів, які можуть характеризувати його спрямованість, характер, здібності та інші індивідуально-психологічні якості. Усі дані спостереження повинні записуватися, систематизуватися, оброблятися з урахуванням інформації, отриманої за допомогою інших методів.

3. Метод анкетування спрямований на вивчення професійної спрямованості військовослужбовця (мотивів, інтересів, захоплень), моральних і психологічних якостей особистості, стилю спілкування і поведінки.

4. Біографічний метод, основними джерелами якого є офіційні біографічні документи (характеристики, автобіографії тощо) та практичні результати діяльності.

5. Психодіагностичні методики, спрямовані на визначення основних властивостей особистості військовослужбовця: рівня самоконтролю, ціннісних орієнтацій, комунікативних і організаторських схильностей, типових проявів поведінки в конфліктній ситуаціях тощо.

6. Індивідуальна співбесіда є одним з найбільш ефективних методів вивчення особистості і, як правило, він є заключним етапом соціально-психологічного вивчення військовослужбовця. Бесіда є цілеспрямованим засобом вивчення військовослужбовців і потребує певних умов і відповідної методики проведення. Бесіда дає більше користі, якщо до її початку відомі: сімейний стан військовослужбовця, його особливості поведінки, схильності та захоплення [4].

Слід зазначити, що умови життя і спілкування у військових колективах мають специфічний характер, тому важкий психологічний стан військовослужбовця може врешті-решт призвести до непередбачених наслідків: формування позастатутних відносин, суїцидальні спроби, втечу з військової частини. З огляду на це, діагностика причин, які спонукають воїнів до порушення військової дисципліни, спрямована саме на виявлення негативних чинників, що провокують таку поведінку військовослужбовців, та дозволяє у подальшому провести корекцію умов їх життя з метою зменшення ризику порушень.

Що стосується сімей військовослужбовців, то, як зазначає Н. Дідик, гармонійні стосунки в сім'ї є важливим ресурсом для підтримки психічного здоров'я воїнів. В той же час, сімейні проблеми здатні суттєво впливати на

психічний стан військового, а то й призвести до негативних наслідків для його здоров'я і навіть життя [2].

Авторка стверджує, що проблема сімейних стосунків і сімейних стресорів для військовослужбовців не втрачає своєї актуальності попри те, що захисна реакція на тлі травматичних подій створює ілюзію, ніби ці стресори є неважливими. Найпоширенішими проблемами в сім'ях військовослужбовців під час перебування останніх в зоні бойових дій є: хвилювання, недовіра, сум, дезорієнтація, розпач, страх зради, зловживання воїном алкогольними напоями, що виливається в телефонні конфлікти, які можуть викликати ворожу і агресивну поведінку військового під час несення ним військової служби, порушення наказів командирів і статутних норм, спроби самогубства, оскільки він не може зарадити проблемам, які виникають вдома). Натомість, гармонійні сімейні стосунки стають ресурсом для військового, допомагають йому швидше подолати наслідки перебування в екстремальних бойових умовах [2].

Н. Дідик зазначає, що після повернення військовослужбовців з зони бойових дій можуть з'являтися напружені стосунки подружжя через замкненість та відчуження чоловіка або страх дружини через його холодність у інтимних стосунках, незвичну поведінку, що в сукупності може викликати конфлікти і деструктивно впливати на відновлення психічного стану військового. Тому завчасне інформування військовослужбовців та членів їх сімей про можливі зміни в стосунках і надання відповідних рекомендацій здатні запобігти появі проблем у їхніх родин, а своєчасне їх виявлення і корекція сприятимуть мінімізації впливу цих проблем на психічний стан військовослужбовців [2].

На підтвердження думок Н. Дідик, дослідник З. Комар зауважує, що досить часто повернення військового з зони бойових дій до своєї сім'ї є додатковим стресом для нього, незважаючи на те, що це радісна подія. Оскільки життя змінилося, діти виростили, батьки постаріли, дружина змушена виконувати головну роль в родині, то, за таких обставин, може зростати напруга та конфлікти всередині сім'ї, переходячи у сімейне насилля і розлучення. Але, автор стверджує, що допомога фахівців у вирішенні проблем військових ветеранів сприяє тому, що військовослужбовець може поступово повернутися до звичайного ритму цивільного і сімейного життя [3].

Отже, комплексне застосування фахівцями соціальної сфери технологій соціальної діагностики в роботі з військовослужбовцями та їх сім'ями здатне не лише запобігти появі сімейних проблем, але й своєчасно їх виявити та сприяти мінімізації їхнього впливу на психічний стан військовослужбовців та членів їх сімей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Н. О. Соціальна діагностика : підручник для студентів напряму «Соціальна робота». Київ, 2021. 240 с.
2. Дідик Н. Ф. Вплив сімейних проблем на психологічний стан військовослужбовців під час АТО. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 41 (44).

С. 68–80.

3. Комар З. Психологічна стійкість воїна : підручник для військових психологів. Київ, 2017. 184 с.

4. Соціальна робота: технологічний аспект / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ : ДЦССМ, 2004. 364 с.

Василюк Тамара

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна
ORCID: 0000-0001-7770-1575

Васюк Любов

соціальний педагог Криворізького державного педагогічного університету
м. Кривий Ріг, Україна

СПІВПРАЦЯ ГРОМАДИ ТА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ У РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ГУМАНІТАРНИХ ПРОЄКТІВ ЮНІСЕФ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА КРИВИЙ РІГ)

Згуртованість у сучасному світі відіграє ключову роль для виживання людства. Незважаючи на багаторічну гуманізацію суспільства, до сьогодні все ще відбуваються короткочасні збройні конфлікти та війни, що тривають роками. І подолати повністю або ж мінімізувати наслідки таких подій стає важливим викликом для держави, що зазнає збитків та втрат. Особливо гострою проблема подолання таких наслідків постає, коли мова йде про дітей.

Діти – найбільш вразлива демографічна категорія населення будь-якої держави. Окрім держави, благодійні фонди, громадські організації постійно працюють над розв'язанням складних гуманітарних питань, пов'язаних із дітьми – дитяче харчування та чиста питна вода, медичне забезпечення, освіта, безпека тощо.

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) відкрив своє Представництво в Києві ще у 1997 році. За цей час Фонд надав Уряду України допомогу, яка дозволила розробити і реалізувати низку програм у галузі охорони здоров'я, води і санітарії, освіти та захисту прав дітей. Але такою надважливою місією дитячого фонду ООН як після 2014 року не була ніколи. Починаючи з часів тимчасової окупації частини Донецької та Луганської областей, АР Крим, ЮНІСЕФ чітко визначив основні вектори своєї діяльності в Україні, а саме:

- захист прав дітей;
- задоволення гуманітарних потреб дітей;
- охорона дитинства та материнства;
- допомога людям, які живуть з ВІЛ;
- а також навчання з питань мінної небезпеки тощо.

Не змінилися пріоритети ЮНІСЕФ після 24 лютого 2022 року. Змінилося усе українське свідоме суспільство у розумінні важливості такого фонду та його можливостей.

Для більш кращого усвідомлення важливості підтримки України варто сказати, що масштаб гуманітарної катастрофи в Україні є найбільшим з часів Другої світової війни. Українці потребують понад 10 тисяч тон готової їжі у вигляді гуманітарної допомоги щодня. Сотні тисяч людей задіяні в обороні держави. Тисячі цивільних і військових щодня потребують медичні матеріали, препарати крові, ліки та обладнання для реанімації або військової медицини. Тисячі гектарів нашої території потребують якомога швидшого розмінування. Відтак вже на вчора потрібне відповідне обладнання.

Більшість з цих потреб Україна задовольняє завдяки гуманітарній допомозі, яку збирають як наші громадяни та громадські організації, так і міжнародні організації, країни-донори та соціально відповідальний бізнес по всьому світу. Але виклики все ще більші за наявні потреби.

Світ об'єднався довкола України – від всесвітньо відомих українців до голлівудських зірок, від приватних волонтерських ініціатив до міжнародних гуманітарних місій. До подолання гуманітарної кризи в Україні сьогодні залучені Координаційний центр запобігання катастрофам при НАТО (EADRCC), Управління з координації гуманітарних питань ООН (ОСНА), WFP (Глобальна продовольча програма), Дитячий фонд ООН (UNICEF), Агентство ООН у справах Біженців (UNHCR), Фонд з питань народонаселення (UNFPA), Програма розвитку ООН (UNDP), Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC), Всесвітня організація здоров'я (WHO) та багато інших механізмів реагування на катастрофи як на міжнародному, так і на національному рівні.

Одержання гуманітарної допомоги потребує додаткових зусиль і від української держави. ЮНІСЕФ – це провідний голос світу для дітей та молоді, а також голос самих дітей. ЮНІСЕФ надає життєво необхідну допомогу дітям і сім'ям, які постраждали через війну в Україні. Фонд працює над реалізацією ключових зобов'язань із задоволення гуманітарних потреб дітей, зокрема доступу до освіти, психосоціальної допомоги, води і санітарії, охорони здоров'я матері та дитини, а також послуг для людей, що живуть із ВІЛ/СНІДом.

У відповідь на виклики війни ЮНІСЕФ розпочав в Україні масштабну програму гуманітарної підтримки, яка забезпечує дітей та їхні родини соціальними послугами та захистом. Дитячий фонд ООН співпрацює з урядом, місцевими органами влади, неурядовими організаціями, волонтерами та приватним сектором заради запуску й розвитку активностей для дітей – найбільш вразливої категорії населення.

Кривий Ріг – величезне індустріальне місто довжиною в життя. Саме так його називають місцеві жителі, хизуючись перед гостями міста його довжиною – 126 кілометрів. Кривий Ріг став прихистком для тисяч внутрішньо переміщених осіб з 2014 року. Криворізький державний педагогічний університет (КДПУ) також уніс свою частку в створення сприятливих умов для переміщених осіб. Так, у студентських гуртожитках університету були виділені

місця не лише для студентів з числа ВПО, а для їхніх родин. Люди проживали безкоштовно, а студентська рада забезпечувала збір потрібних речей та продуктових наборів.

Сьогодні у Кривому Розі за всебічної підтримки міської влади створено три найбільших хаби для ВПО. Вони мають назву «Я-Маріуполь!», «Я-Бахмут!», і «Я-Херсон». І знову КДПУ не стоїть осторонь. Для ВПО організуються і проводяться різноманітні заходи, зокрема освітні (викладачі проводять цікаві лекції), творчі (майстер-класи із різних видів мистецтв), спортивно-розважальні (масові заходи на свіжому повітрі задля більшої залученості містян і ВПО в єдину громаду).

Безпосередньо роботу з ЮНІСЕФ педагогічний університет почав у 2023 році, коли у громаду, а саме в Криворізьку міську раду, звернулися представники ГО «Ліга соціальних працівників України» для пошуку регіонального координатора проекту «Забезпечення системного реагування на потреби дітей, які повернулись до біологічних сімей з інтернатних закладів, та дітей групи ризику».

У місті тільки один заклад вищої освіти забезпечує підготовку фахівців із соціальної роботи – це Криворізький державний педагогічний університет. В мерії роблять стратегічно правильний крок і звертаються до ректора університету із пропозицією для профільної кафедри – соціальної педагогіки і соціальної роботи долучитися до реалізації проекту в межах міста.

Саме таким чином в серпні 2023 року вже були окреслені перші завдання, серед яких, зокрема, зібрати команду з 10 осіб, які б змогли на рівні міста працювати в проекті. Було сформовано команду проекту з числа фахівців із соціальної роботи серед яких студенти, випускники спеціальності 231 Соціальна робота та викладачів кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету.

Треба віддати належне високому рівню організації роботи ГО «Ліга соціальних працівників України». Перед стартом роботи в проекті усі, хто залучений до його реалізації, пройшли вхідні тренінги, отримали методичне забезпечення, зокрема робочі зошити, свідоцтва фахівців, жилети, сумки – тобто усе, що необхідно для виконання завдань проекту.

Ключовим фактором у досягненні успіху, у забезпеченні комплексності соціальної роботи є взаємодія із органами місцевої влади та надавачами соціальних послуг. Так, фахівці з соціальної роботи – учасники проекту мали змогу провести декілька оперативних нарад із керівниками служб у справах дітей та працівниками центру соціальних служб з метою виявлення соціальних ризиків для дітей, які повернуті з інтернатних закладів у біологічні сім'ї.

Заявлена кількість бенефіціарів проекту – 10 тисяч. Саме стільки українських дітей перебували або продовжують перебувати в державних закладах. Усього за час проекту у Криворізькій громаді різними видами діяльності було охоплено 622 дитини із 513 сімей. Для дітей, які беруть участь в проекті було організовано і проведено такі заходи:

– майстер-класи із скелелазіння (база КДПУ). Діти різного віку отримали можливість полазити професійними трасами на штучному скеледромі, відчули насолоду від фізичного та емоційного розвантаження;

– майстер-класи із робототехніки. Викладачі КДПУ провели заняття для двох різновікових груп дітей (6-10 років, та 11-16 років) з основ моделювання та програмування роботів;

– відвідування цирку, театру ляльок, мистецьких заходів (білети були надані відповідними культурно-дозвіллевими організаціями міста).

Варто відмітити, що батьки також були приємно здивовані організацією заходів, можливістю залучити дітей до спорту та інтелектуального розвитку, просто розвіятися між людьми. Проте, негативним аспектом залишається той факт, що не усі батьки дозволили своїм дітям відвідувати такі заходи. Причини банальні – моїй дитині це не цікаво, у нас немає грошей доїхати до місця проведення, нам таке не подобається тощо.

Місцеві органи влади сприяють захисту прав дітей, надзвичайно швидко реагують на випадки порушення таких прав (один фахівець виявив малолітніх дітей вдома без нагляду, інформація одразу була передана у відповідну службу, спеціалісти відреагували і дали зворотній зв'язок).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Синишина В. М. Психологічна допомога при впливі екстремальних чинників на життєдіяльність особистості. *Сучасні проблеми екологічної психології: життєве середовище особистості*. 2018. С. 109–112.

2. Сахно С. 8 потреб, які задовольняє сім'я . Центр у справах сім'ї та жінок міста Києва. URL : https://fam-center.at.ua/publ/statti/statti/8_potreb_jaki_zadovolnjae_sim_ja/9-1-0-29 (дата звернення : 29.04.2024).

Грубі Тетяна

кандидатка соціологічних наук, доцентка кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-8844-5842

Федорчук Максим

курсант спеціальності 053 «Психологія» Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна

ПСИХОКОРЕКЦІЙНІ АСПЕКТИ ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЛА В СТРЕСОВИХ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

В умовах складних викликів сьогодення, пов'язаних із військовою агресією росії проти України, зростає кількість українців, які опинилися у складних стресових та екстремальних умовах, наслідком таких подій є суттєве

погіршення їх психічного здоров'я. Особи, які пережили стрес, можуть відчувати різноманітні психічні та емоційні труднощі, такі як тривожність, депресія, посттравматичний стресовий розлад тощо. Наявність таких негативних станів матиме серйозні наслідки для фізичного й психічного розвитку особистості і позначиться на характері її життєдіяльності. Одним із дієвих засобів мінімізації деструктивного впливу означених моментів є вчасна та професійна психокорекція, яка може включати різноманітні форми терапії, такі як когнітивно-поведінкова терапія, медитація, релаксація, творчі практики та багато інших.

Постстресове відновлення особистості, яка перебувала в екстремальних умовах життєдіяльності включає три стадії. Головне завдання психолога на першому етапі – створити безпечну атмосферу у роботі із особистістю. Основне завдання другого етапу – рефлексія спогадів та переживань. Головне завдання третього рівня – інтеграція особистості в повсякденне життя.

Вважаємо доречним акцентувати увагу на тому, що в процесі постстресового відновлення особистості, яка перебувала в екстремальних умовах життєдіяльності можна спостерігати поступовий перехід від настороженості до відчуття безпеки, від дисоціації до інтеграції травматичних спогадів, від вираженої ізоляції до встановлення соціальних контактів [2].

В сучасній психології використовуються різні форм психологічного впливу у роботі із особистістю, яка має травматичний досвід, зокрема: раціональна психотерапія, методи психічної саморегуляції для зняття симптомів напруги і тривоги (аутотренінг, прогресивне розслаблення м'язів, активна візуалізація позитивних образів), когнітивна психотерапія, особистісно орієнтована терапія, позитивна та гештальттерапія, логотерапія, групова терапія.

Варто зазначити, що які б методи не застосовувалися у роботі з особистостями, що пережили стресовий чи травматичний досвід межах групової терапії, вони завжди спрямовані на досягнення конкретної терапевтичної мети, яку можна визначити наступним чином:

- повторне емоційне переживання травми в безпечному просторі групи підтримки, обмін цим досвідом з психологом і групою;
- спілкування в групі з людьми, які пережили подібний травматичний досвід, що дає змогу зменшити відчуття ізоляції, відчуженості, сорому та посилити відчуття причетності, мети та єдності, незалежно від унікальності травматичного досвіду кожної особистості. член групи;
- можливість спостерігати, як інші відчувають інтенсивні спалахи емоцій в контексті соціальної підтримки з боку психолога та членів групи;
- можливість трансформуватися в роль помічника (надання підтримки, підвищення впевненості в собі, відновлення самооцінки);
- фокус-Shift відчуття власної ізоляції та негативні думки про самознищення до протилежного;
- набуття досвіду нових стосунків, що допомагає членам групи сприймати стресову подію іншим, більш адаптивним способом [1, с. 36].

В процесі постстресового відновлення особистості, яка перебувала в екстремальних умовах життєдіяльності психологові важливо дотримуватися ряду рекомендацій. Так, йому може здаватися, що ситуація потребує швидкого втручання та активних дій. Однак основне завдання психолога полягає у зменшенні темпу, останнє ускладнюється тим, що людина сама перебуває в метушливому настрої і вимагає від психолога активних дій.

Важливо звертати увагу на внутрішній досвід особистості. Часто, описуючи ситуацію, співрозмовник не звертає уваги на те, що він переживає, відчуває в той чи інший момент, він просто розповідає «сценарій», схему подій. Завдання психолога «сповільнити» хід подій і розкрити психологічний зміст, що їх наповнює, – почуття і бажання, що з'являються і змінюють один одного протягом всієї ситуації, фізичні відчуття, що виникають, ставлення до того, що відбувається (вчинків дійових осіб, власної поведінки, власного становища тощо) у кожний момент ситуації.

Психолог може ставити прямі відкриті питання («Що ви відчули в той момент, коли він це сказав?», «Як ви ставитеся до того, що сталося?»), проте часто краще використовувати більш м'які способи, наприклад, техніки вербалізації у вигляді закритих питань («Напевно в цей момент вам стало не по собі?», «Я думаю, дуже прикро чути такі речі?»).

У роботі із особистістю, яка перебуває в стресовому стані важливо також проговорювати те, що викликає негативні емоції та реакції. Це дозволить їй емоційно розвантажитися та рефлексувати. При цьому варто вести мову і про заборонені теми. Психолог повинен уміти відчувати присутність цих «маргінальних» тем, а також проговорювати їх.

Підкреслимо, що уникнення психологом «заборонених тем» може бути пов'язане, з психологічною неготовністю самого психолога обговорювати і навіть розмірковувати на ці теми, а по-друге – з уявленням про те, що зосередження уваги на цих темах посилить негативний стан людини, яка пережила екстремальні умови[3, с. 109].

Підсумовуючи зазначимо, що постстресове відновлення особистості, яка перебувала в екстремальних умовах життєдіяльності чи зазнала впливу стресових факторів спрямоване, насамперед, на реінтеграцію порушеної внаслідок травми психічної діяльності. Завданням постстресового відновлення є: створення нової когнітивної моделі життєдіяльності, афективна переоцінка травматичного досвіду, відновлення почуття цінності власної особистості та характеру подальшої життєдіяльності.

Сьогодні в психологічній науці розроблено конкретні та дієві методи роботи з особами, які перебували в екстремальних умовах життєдіяльності чи зазнали вплив стресових факторів, причому ці методи адаптовують до умов сучасних викликів і військового стану, утому числі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Наугольник Л. Б. Психологія стресу : курс лекцій. Львів : Ліга-Прес, 2013. 129 с.

2. Поведінка в екстремальних ситуаціях. *Психологія поведінки в екстремальних ситуаціях*. URL : <https://goaravetisyan.ru/uk/povedenie-v-ekstremalnyh-situaciyah-psihiologiya-povedeniya-v/> (дата звернення : 03.04.2024).

3. Синишина В. М. Психологічна допомога при впливі екстремальних чинників на життєдіяльність особистості. *Сучасні проблеми екологічної психології: життєве середовище особистості*. 2018. С. 109–112.

Григоренко Валерія

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри теорії, технологій і методик дошкільної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-4520-3712

Рассказова Ольга

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-6431-0206

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ: ПРИЩЕПЛЕННЯ ЦІННОСТЕЙ РІВНОСТІ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ ДІТЯМ З ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В умовах сучасного світу, де глобалізація і соціокультурні трансформації змінюють звичні парадигми виховання та освіти, питання впливу цінностей інклюзивної освіти на соціальну згуртованість набуває особливої актуальності. Інклюзивна освіта, що базується на принципах рівності, справедливості та недискримінації, відіграє ключову роль у формуванні соціально згуртованого суспільства. У контексті України, яка переживає складний період трансформацій та воєнних викликів, інклюзивна освіта може стати фундаментом для побудови більш толерантного та єдиного майбутнього.

Дошкільний вік – це критично важливий період для закладення основ людської особистості, коли формуються базові цінності, які впливатимуть на всі аспекти життя людини. Достатній рівень розвитку самосвідомості, почуттів, характеру та навичок поведінки дитини дошкільного віку сприяє в прийнятті нею цінностей та впливає на виховні процеси. Інтеграція інклюзивних цінностей саме у дошкільну освіту може стати важливим кроком у вихованні покоління, яке цінує рівність та різноманіття. Цей підхід дозволяє дітям з особливими освітніми потребами (ООП) відчувати себе повноцінними членами суспільства з самого раннього віку, а дітям, які таких потреб не мають – навчитися співпраці та взаємоповазі.

Дослідники, такі як І. Гилевич, Д. Зайцев, В. Засенко, А. Колупаєва, М. Малофєєв, В. Синьов, О. Таранченко, Д. Шамсутдінова, Л. Шипіцина, Н. Шматко та інші, зосереджують увагу на проблемах інклюзивної освіти та пропонують рішення, що базуються на дослідженнях і практичних випробуваннях. Їхні праці підтверджують, що інклюзивне навчання орієнтоване не лише на дітей з особливими освітніми потребами, але й приносить значну користь їхнім одноліткам. Такий підхід є умовою розвитку емпатії, толерантності та формуванню більш реалістичного світогляду у дітей. Взаємодія в інклюзивному середовищі забезпечує розуміння і прийняття різноманітності, покращує соціальні навички та сприяє створенню дружнього і підтримуючого освітнього середовища.

Метою виховання ціннісної сфери усіх дітей з раннього віку, у тому числі і дітей з ООП, є їхнє залучення до суспільного життя, створення загальної для усіх системи цінностей. Для цього потрібно створити умови, де діти можуть взаємодіяти, спілкуватися та розвиватися відповідно до їхніх здібностей і потреб. Оптимальним варіантом в цьому випадку є такі осередки дошкільного виховання, які є «зкладами освіти для всіх» (Т. Бут, М. Ейнскоу, В. Засенко, Н. Назарова та інші). Створення у закладах дошкільної освіти атмосфери взаєморозуміння та відкритості є ключовим завданням для педагогів і батьківської спільноти. У такій атмосфері всі діти отримують освіту разом, в межах загальної освітньої системи, де навчальні програми адаптовані до потреб кожної дитини. Наше дослідження має на меті висвітлення особливостей впливу інклюзивної освіти на соціальну згуртованість через упровадження цінностей рівності та толерантності у дітей в дошкільному віці, а також визначення перспектив сприяння такої освіти розвитку суспільства, що відкрите до різноманітності та здатне адаптуватися до викликів сьогодення.

За характеристикою сучасних громадських діячів, політичних аналітиків, дослідників, експертів (С. Дембіцький, Й. Зісельс, В. Паніотто, В. Пекар, В. Портников, А. Ткачук [4]), соціальна згуртованість – це стан суспільства, коли його члени взаємодіють між собою на основі спільних цінностей, норм, традицій та ідентичності, відчуваючи себе часткою загальної спільноти. Згуртованість виражається у взаємоповазі, відповідальності, співпраці та взаємопідтримці між громадянами, які спрямовані на досягнення спільних цілей і вирішення спільних проблем. Соціальна згуртованість є важливою складовою стабільності та розвитку суспільства, а також сприяє формуванню відчуття належності до нього та соціального благополуччя.

Суспільство в Україні сягнуло сьогодні рівня інклюзивності, коли неможливо залишити без уваги жодну дитину. Врахування у вітчизняному законодавстві положень Конвенції ООН про права дитини та Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, потребує від громадськості та уряду зосередження на потребах дітей з ООП від народження до досягнення повноліття, а також підкреслює відповідальність за їхнє благополуччя та освіту [3, с. 121].

Інклюзія стала значним чинником змін в освітній політиці, напрямках наукової роботи та освітніх практиках. Традиційний підхід до інклюзивної освіти дітей з особливими потребами обмежується лише їх фактичним зарахуванням до шкіл та класів. Однак інклюзія сьогодні виходить за рамки цього підходу, пропонуючи глибокі зміни у філософії, цінностях та методології освітньої системи. Вона спрямована на створення й підтримку ціннісної насиченості середовища, де кожна дитина, незалежно від її особливостей, має можливість отримати якісну освіту та розвиватися шляхом, що відповідає її потребам та можливостям. Ця парадигма інклюзивної освіти переплітається з більш широкими соціокультурними та етичними питаннями. Вона визнає різноманітність індивідуальних потреб та можливостей дітей як важливий ресурс для багатогранного розвитку суспільства. Інклюзивна освіта викликає не лише технічні та організаційні зміни, а й зміни в суспільних уявленнях, поглядах та стереотипах. Тож в соціально-педагогічному контексті, інклюзивна освіта стає не просто стратегією, але й ідеалом соціальної справедливості. Вона розглядається як ключовий механізм для забезпечення того, щоб кожна дитина мала можливість реалізувати свій потенціал, а суспільство стало більш відкритим, приймаючим та емпатійним.

Шлях інклюзивної освіти у світі, а тим більше у нашій країні, є не дуже тривалим. Вітчизняний поступ включення дітей з ООП до системи загальної освіти налічує близько 30 років. Тому становлення та інтеграція цінностей і практик інклюзивного підходу в освіті в Україні значною мірою тяжіє до зарубіжних напрацювань [1, с. 11]. Зважаючи на відмінності та спільні риси між Україною та зарубіжними країнами, значущим залишається виклик щодо створення необхідних умов для повноцінного перебування дітей з особливими освітніми потребами у закладах освіти, включаючи формування позитивної громадської думки й спільних цінностей інклюзивної освіти. Інклюзія означає повне залучення дітей з ООП в освітній процес закладу освіти й життя дитячого колективу, пошук ефективних методів та форм виховання, створення гнучкої системи соціально-педагогічної підтримки на рівні закладу. Адже інклюзія забезпечує розбудову соціокультурного середовища в освітньому закладі, яке не лише задовольняє індивідуальні освітні потреби кожної дитини, але й активно пропагує цінності взаєморозуміння, толерантності та рівності в дитячій, педагогічній та батьківській спільнотах.

У межах інклюзивного підходу центральною цінністю освіти стає дитина з усіма її запитамі і потребами, а також її оточення. Дійсно, основою інклюзивної освіти є пристосування освітнього середовища до потреб кожної дитини, а не адаптація дитини до умов цього середовища. Така адаптація не тільки забезпечує успішну соціалізацію дитини в освітньому процесі, але й визначає, наскільки комфортно почуваються всі учасники і учасниці цього процесу, насамперед діти, а також й педагоги та батьки чи особи, які їх замінюють. Забезпечення цілісності освітнього процесу сприяє розвитку кожної особистості і створює атмосферу, сприятливу для творчості та саморозвитку. Тобто важливим є наскільки єдиним є цей колектив і чи забезпечує ціннісна

складова освітнього процесу завдання соціального згуртування усіх його учасників і учасниць.

Раннє включення дітей з ООП в освітній процес дошкільного закладу дає їм змогу навчитися взаємодіяти у дитячому колективі, наслідувати поведінкові моделі та соціальний досвід. Разом з цим, упровадження інклюзивної освіти пов'язане з викликами, одним з яких є барак дієвих шляхів прищеплення дітям спільних цінностей інклюзивної освіти, як і недостатня готовність педагогічної і батьківської спільнот прийняти дітей з ООП. У соціально-педагогічному контексті визначаються виклики, що стосуються дискримінації дітей з ООП, соціальної стигматизації цієї категорії в освітніх закладах тощо.

Удосконалення шляхів формування ціннісної сфери дітей є одним з головних педагогічних завдань в умовах інклюзивної освіти, де важливим концептом стає толерантність. Вітчизняна науковиця Т. Єжова на основі аналізу праць дослідників (О. Асмолов, Л. Бернадська, І. Бех, Б. Гершунський, Л. Хоружа та інші) стверджує, що в контексті педагогічної науки толерантність може бути визначена як ціннісна риса особистості, яка виражається у здатності приймати і поважати різноманітність думок, культур і поведінки інших людей. Вона включає в себе емпатію, розуміння і терпимість до відмінностей, а також сприяє створенню гармонійних і підтримуючих міжособистісних стосунків у суспільстві. Толерантність допомагає знижувати рівень конфліктів, підвищує рівень співпраці та взаємодопомоги і є важливою умовою для побудови демократичного та інклюзивного суспільства. Освітнє середовище, де поширюються цінності інклюзивного суспільства, дослідниця називає толерантним [2, с. 68].

Відповідно, осередки панування негативних проявів та несприйняття іншого лише через його відмінність у зовнішності, думках чи поведінці науковиця визначає через поняття «інтолерантне середовище». Поведінка дітей, які проявляють інтолерантність, може виявлятися у різних формах, від виявів ворожості та недобррозичливості до вербальних або фізичних нападів. Прояви нетерпимості серед дітей часто включають такі дії, як ображення, насмішки, приниження і негативні коментарі на адресу інших [2, с. 68]. Вихователю надзвичайно важливо дати ціннісні оцінки таким діям, пояснити їх неприпустимість в інклюзивній спільноті, прищеплюючи дітям цінності толерантності й недискримінації.

В. Ляпунова, на основі аналізу наукових досліджень багатьох джерел інформації, доходить висновку, що формування толерантності у дошкільників можливо втілювати через створення толерантного освітнього середовища, досвід спілкування дитини з дорослими та однолітками, роботу з емоціями дитини і включення її до творчої діяльності в колективі [5, с. 68]. Ба більше виховання цінностей толерантності відбувається через розуміння і прийняття індивідуальних особливостей одне одного, а також через побудову системних взаємозв'язків у взаєминах в колективі. Педагоги мають адаптувати методи розвитку толерантного ставлення одне до одного у межах певного колективу, враховуючи конкретні потреби дітей. Основою цього процесу є плекання

гуманних відносин у дитячому колективі та в закладі освіти загалом. Важливо розуміти, що розвиток толерантності повинен охоплювати всю систему взаємодій в освітньому середовищі, сприяючи створенню атмосфери взаємоповаги та розуміння між усіма учасниками і учасницями освітнього процесу.

Виховання цінностей інклюзивного суспільства у дітей дошкільного віку, що має ключове значення для побудови гармонійного та толерантного суспільства, починається з формування у них стійких проявів дружелюбності, ввічливості та стриманості й поміркованості у вияву негативних почуттів одне до одного. Виховання дітей у дусі нетерпимості до насильства та зла може зменшити ризик виникнення конфліктів та бути важливим кроком у збереженні мирного суспільства. Виховання у дітей дошкільного віку вміння допомагати одне одному та виявляти чуйність до потреб інших сприяє розвитку емпатії та соціальної відповідальності. Сьогодні в умовах військового стану в Україні діти з раннього віку беруть участь у волонтерських програмах з надання допомоги тим, хто її потребує, розвиваючи емпатію та бажання допомагати іншим у майбутньому.

Для плекання толерантних особистих взаємин у дошкільному колективі найсприятливішою може бути соціально та особистісно значуща спільна діяльність дітей. Вона може включати різні види активності, спрямовані на розвиток моральних взаємин та компетентностей дошкільників. Важливо враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, створювати умови для співпраці та взаємодопомоги, використовувати ігрові та навчальні методи для розвитку емпатії, розуміння та поваги до інших.

Ефективність спільної діяльності в інклюзивній освіті зростає, коли діти усвідомлюють і ціннісно поділяють її мету, знаходячи в ній особистий сенс. Це досягається через спільне планування, організацію та підведення підсумків діяльності, а також обґрунтований розподіл ролей між дітьми та вихователем. Важливо забезпечувати умови для вільного вибору видів і способів діяльності, що дозволяє дітям самореалізуватися, досягти успіху та піклуватися про інших, роблячи внесок у спільну справу. Творчий характер спільної діяльності значно підвищує її виховний потенціал [2, с. 73].

Колективна творча діяльність відіграє важливу роль у формуванні ціннісних орієнтацій у дітей, особливо коли вона супроводжується гуманною та партнерською взаємодією з педагогом і між дітьми. Така діяльність не лише допомагає дітям розвивати свої творчі здібності, але й сприяє формуванню важливих моральних та соціальних цінностей. В освітньому процесі надзвичайно важливо не лише орієнтуватися на формування ціннісних орієнтацій, але й встановлювати норми взаємин, що можливо лише у толерантному середовищі. Толерантне середовище дозволяє дітям відчувати себе безпечно, висловлювати свої думки та почуття, і, найголовніше, вчитися поважати інших. Вихователю повинен активно сприяти створенню такого середовища.

Для забезпечення психологічної захищеності дитини та успішності її взаємин з іншими, вихователь має створювати спеціальні ситуації, які стимулюють дітей до прояву певних цінностей. Це може бути досягнуто через різноманітні форми діяльності, такі як групові проекти, спільні ігри, тематичні обговорення, де діти можуть на практиці застосовувати здобуті знання та навички. Наприклад, під час групових проектів діти можуть навчитися працювати разом, розподіляючи обов'язки та допомагаючи один одному. Це дозволяє їм на практиці засвоїти цінності взаємодопомоги, співпраці та відповідальності. Важливо, щоб вихователь спрямовував цей процес, допомагаючи дітям зрозуміти важливість кожного завдання та ролі, яку вони виконують.

Також важливо заохочувати дітей до самостійного прийняття рішень і висловлення власних суджень. Це може бути реалізовано через створення ситуацій, де діти мають вибір, можуть висловити свою думку та обговорити її з іншими. Вихователь повинен підтримувати кожну дитину, допомагаючи їй розвивати впевненість у своїх силах та здатність поважно ставитися до думки інших. Толерантне середовище сприяє тому, що діти почуваються цінними та визнаними, що є основою для формування здорових міжособистісних стосунків. Вихователь повинен показувати приклад толерантної поведінки, демонструючи повагу, емпатію та розуміння до кожної дитини. Це допоможе дітям зрозуміти і прийняти ці цінності як свої власні, що в подальшому сприятиме формуванню їхніх моральних та соціальних орієнтацій.

У цілому ж, можемо підсумувати, що цінності інклюзивної освіти, такі як рівність та толерантність, мають потужний позитивний вплив на соціальну згуртованість українського суспільства з кількох причин. По-перше, вони забезпечують посилення відчуття включеності у тих категорій осіб, які традиційно були маргіналізованими у нашому суспільстві. Інклюзивні цінності здатні сприяти сталості середовища, де кожна дитина відчуває себе частиною освітньої спільноти. Це сприяє формуванню відчуття приналежності до загального цілого та розумінню важливості взаємопідтримки.

По-друге, ціннісне поле інклюзії здатне сприяти розвитку емпатії. Включення дітей з ООП в освітній процес спонукає дітей співпереживати досвіду різних категорій осіб, що забезпечує розвиток толерантності у дітей з раннього віку.

По-третє, інклюзивний підхід забезпечує поширення у суспільстві цінностей гуманності та справедливості через виховання у дітей у відповідному ціннісному полі, навчаючи їх поважати та підтримувати кожну людину, незалежно від її індивідуальних характеристик.

По-четверте, інклюзивна освіта створює ціннісне поле для практичної підготовки дитини до життя в різноманітному суспільстві. У сучасному світі важливо мати навички співпраці та взаєморозуміння у соціальних групах і громадах. Дітям надається можливість розвивати ці навички з раннього віку, що сприяє підготовці до активної участі в сучасному соціальному житті.

Прищеплення цінностей інклюзивної освіти дитині починаючи з дошкільного віку є ключовим для формування толерантного та відкритого суспільства в майбутньому. Розробка і апробація конкретних методів прищеплення дітям цінностей рівності та толерантності є перспективним напрямом подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ашиток Н. Проблеми інклюзивної освіти в Україні. *Людинознавчі студії*. Серія : Педагогіка. 2015. Вип. 1 (33). С. 4–11.
2. Єжова Т. Є. Організаційно-педагогічні умови створення толерантного освітнього середовища інклюзивної школи. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2012. № 9. С. 66–75.
3. Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2012. № 9. С. 120–126.
4. Лапін Є. Що таке згуртованість суспільства та як її вимірювати. *Інститут громадянського суспільства*. URL : <https://www.csi.org.ua/news/shho-take-zgurtovanist-suspilstva-ta-yak-yiyi-vumiryuvaty/> (дата звернення 11.05.2024).
5. Ляпунова В. А. Психолого-педагогічні умови формування толерантності у дітей старшого дошкільного віку. *Педагогіка та психологія*. 2016. Вип. 52. С. 60–69.

Дорохов Олександр

здобувач освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава, Україна

Науковий керівник:

Ваховський Леонід

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава, Україна

ВПЛИВ ПОВЕДІНКОВИХ ДЕВІАЦІЙ НА ВИЯВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Домашнє насильство, незалежно від форми прояву – будь то фізичне, емоційне, фінансове або сексуальне насильство – становить серйозну загрозу для безпеки та добробуту сімей по всьому світу. Насильство в родині не обирає соціальний статус, вік чи етнічну приналежність, воно може траплятися у будь-якій родині, незалежно від її зовнішнього образу. Ця проблема має глибокі корені та широкий спектр наслідків, які відчувають не лише жертви, але й усі члени сім'ї, а також суспільство в цілому. Боротьба з домашнім насильством

вимагає комплексного підходу, що включає у себе як запобіжні заходи, так і дієві механізми підтримки жертв та покарання винних осіб.

Поведінкові девіації є розповсюдженою складовою проявів домашнього насильства, оскільки вони можуть створювати сприятливе середовище для виникнення та ескалації конфліктів у сім'ї. Надмірна агресивність, непослух, вживання наркотиків чи алкоголю, а також інші форми негативної поведінки можуть поглиблювати напругу в родинному оточенні та збільшувати ймовірність виникнення конфліктів, які можуть виявитися у формі насильства [1].

Наприклад, особа зі схильністю до агресивної поведінки може швидше вдаватися до фізичних чи емоційних способів вирішення конфліктів. Така поведінка може викликати агресивну відповідь з боку іншої сторони або призвести до ескалації конфлікту. Багато з цих поведінкових девіацій також можуть бути взаємопов'язані, утворюючи відтінки складності в динаміці взаємин у сім'ї.

Розуміння взаємозв'язку між поведінковими девіаціями та домашнім насильством може допомогти розробити ефективні стратегії запобігання та протидії цим проблемам, спрямованим на зниження ризику виникнення насильства в сім'ї та забезпечення безпеки всім її членам.

Окремої уваги в цьому явищі заслуговують і когнітивні спотворення у світосприйнятті домашнього агресора. Ці спотворення можуть включати перекручене сприйняття соціальних ситуацій, недоліки в механізмах саморегуляції емоцій та управління стресом, а також відсутність емпатії та розуміння власних емоцій чи емоцій партнера. Наприклад, особа зі спотвореним світосприйняттям може сприймати невинний коментар чи дію як загрозливий чи образливий, що може викликати перекручену реакцію у відповідь, включаючи насильницьку поведінку [2].

Ці когнітивні спотворення часто посилюються поведінковими девіаціями, такими як агресивність або зловживання різного роду речовинами, і створюють спіраль конфліктів, що може призвести до серйозних наслідків для всієї сім'ї. Розуміння цих механізмів може допомогти розробити програми інтервенції, спрямовані на корекцію когнітивних спотворень та вирішення кореневих причин домашнього насильства. Такі програми можуть включати психологічну підтримку для агресорів, тренінги з емоційного інтелекту та навчання альтернативним стратегіям вирішення конфліктів.

Слід також звернути увагу на доволі часто притаманну винуватцям в проявах домашнього насильства запозичену модель поведінки, оскільки саме переймання моделі поведінки зі свого звичного оточення ототожнюється з нормою і є також доволі розповсюдженою причиною агресії. Дослідження показують, що люди, які виростають у середовищі з високим рівнем насильства, мають більшу ймовірність наслідувати ці моделі в дорослому житті [3].

Наприклад, дитина, яка бачить, як батьки вирішують конфлікти шляхом агресії чи насильства, може вважати таку поведінку нормою та прийнятною реакцією на стресові ситуації. У подальшому, коли вона стикається з подібними

конфліктними ситуаціями у власному житті, може автоматично використовувати аналогічні стратегії, навчені в дитинстві.

Розуміння цього механізму дозволяє розвивати програми попередження домашнього насильства, спрямовані на переривання циклу насильства та виховання здорових моделей міжособистісних відносин. Це може включати ініціативи з розширення доступу до психологічної підтримки та освітні програми, спрямовані на формування позитивних навичок управління конфліктами та спілкуванням в сімейному оточенні.

Мета дослідження полягає в розгляді впливу поведінкових девіацій на прояви домашнього насильства з метою розуміння механізмів виникнення та ескалації насильства в сімейному оточенні. Основне завдання полягало в тому, щоб здійснити аналіз факторів, які сприяють виникненню насильства в родині, включаючи агресивну поведінку, зловживання речовинами, когнітивні спотворення та переймання негативних моделей поведінки. Окрім того, особлива увага приділена встановленню можливостей запобігання домашньому насильству шляхом розвитку програм інтервенції та підтримки, спрямованих на корекцію поведінкових девіацій та когнітивних спотворень, а також на побудову позитивних міжособистісних відносин у сім'ї.

Відповідно до результатів дослідження компанії Gradus Research на замовлення Офісу Віце-прем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції та Фонду Народонаселення ООН в Україні (UNFPA), близько двох третин опитаних особисто зіткнулися з домашнім насильством або спостерігали його у своєму оточенні. 68,7% учасників опитування (71,8% жінок і 65,3% чоловіків) визнали будь-які прояви домашнього насильства неприпустимими [4]. Дослідження виявило, що українці вміють чітко розпізнавати різні форми домашнього насильства – фізичне, психологічне, економічне та сексуальне - у побутових ситуаціях. Проте, 65,3% опитаних вважають, що відповідальність за ситуації, пов'язані з сексуальним та гендерно зумовленим насильством, лежить виключно на кривднику.

За результатами опитування виявлено, що у певних випадках чоловіки та жінки схильні розподіляти відповідальність між кривдником та потерпілим. Наприклад, коли мова йшла про економічне насильство, половина респондентів вважала, що «винні обидва», а відносно психологічного насильства таку думку підтримали 47,4%. Також спостерігається відмінність в поглядах між чоловіками та жінками. Опитані жінки виявилися більш нетерплячими до насильства в порівнянні з чоловіками. Більшість жінок бачили прояви насильства у конкретних ситуаціях та приписували відповідальність кривднику.

Ця різниця помітна навіть у тому, як відповідали на запитання про прояви насильства: 71,8% серед жінок та 65,3% серед чоловіків. Також спостерігаються відмінності у ставленні до домашнього насильства між різними віковими групами. Молодші респонденти (віком 18-24 років) були менш терпимі до проявів насильства і частіше покладали вину на кривдника, тоді як старша аудиторія (55-60 років) була більш терпима до проявів насильства, частіше

приписувала відповідальність постраждалому, або ж вважала, що відповідальність несуть обидві сторони. У той же час 75,6% опитаних вважають, що звернення за допомогою у випадках домашнього насильства – актуальна проблема.

Однак ці результати, здебільшого, не відображають причин виникнення випадків домашнього насильства і тих обставин, які ускладнюють його або йому сприяють. Існує широкий спектр різновидів агресії, проте з практичної точки зору важливо виділити два основних типи: реактивну агресію та проактивну агресію. Реактивна агресія, яку також називають «гарячою», виникає у відповідь на аверсивну або фруструючу ситуацію, коли спричиненням є емоційна реакція, зокрема гнів. Ця емоція виникає тоді, коли особа відчуває, що втрачає свою фізичну, інтелектуальну або іншу перевагу. Якщо перевага відсутня, зазвичай виникає страх, а не агресивна поведінка. Фактори, що впливають на виникнення реактивної агресії, включають гендерну нерівність, віру в домінуючу роль чоловіка в сім'ї та імпульсивний характер деяких особистісних розладів.

Проактивна агресія, яка відома як «холодна», спрямована на досягнення певної мети, яку агресор хоче отримати від потерпілої особи. Цей вид агресії супроводжується задоволенням або збудженням, а не гнівом. Фактори, які сприяють проактивній агресії, включають антисоціальний розлад особистості та приклад насильства в сім'ї, який був засвоєний у дитинстві. В сімейному середовищі агресія рідко проявляється одразу у вигляді фізичного насильства, але зазвичай розвивається поступово, починаючи з мінімальних проявів, таких як саркастичні зауваження, і закінчуючи тяжкими фізичними ушкодженнями. Цей процес можна уявити як коло агресії з поступовим збільшенням проявів насильства.

Все розпочинається з накопичення напруги внаслідок різниць у поглядах між партнерами на різні питання. Це може проявлятися у підвищенні тону голосу, звинуваченнях, роздратованості, лайці, а потім - у відчутті сорому та вини. Якщо партнер не встановлює межі та не втручається, ця поведінка може стати звичною і наростати, ведучи до брутальних проявів агресії, навіть до фізичного насильства. Зазвичай агресор відчуває за свої дії, вибачається та обіцяє, що це не повториться, але якщо партнер не встановить межі, ця поведінка може повторюватися знову і знову. Разом зі зростанням вимог до партнера, з'являється певне розчарування, збільшується рівень напруги та виникає фрустрація, що, в кінцевому підсумку, може стати причиною агресивної реакції або насильства. Домашнє насильство розвивається повільно протягом тривалого періоду і чим триваліше цей процес, чим більше часу пройшло від перших проявів агресії до фізичного насильства, тим менше жінок відчувають, що щось неправильно у їхній взаємодії, тим менше вони шукають допомоги. Як кажуть, «кайдани рабства не надіваються за один день, вони накладаються поступово, кільце за кільцем». У процесі формування насильства в сім'ї велике значення має феномен «когнітивного дисонансу», який проявляється в невідповідності між переконаннями та поведінкою людини. Це

може призводити до сильного дискомфорту та напруження, що змушує людину змінювати свої переконання або поведінку.

Значно складнішу роль когнітивні спотворення відіграють у сексуальному насильстві, оскільки найчастіше мають розгалужену систему взаємодій з інстинктами та підсвідомістю, що з часом перетворюється у відокремлений і надскладний механізм самозбереження і захисту, лівова частина зусиль якого скерована на самовиправдання. Таким чином, формується альтернативна система цінностей, вибудована на вже «вибілених» потребах, а межа між припустимими формами отримання задоволення і збоченими поступово розмивається. Першими, хто використав термін «когнітивні спотворення» у контексті вивчення механізмів сексуального насильства, були Дж. Абель та його колеги (G. Abel et al, 1984) [9].

Когнітивні спотворення включають у себе переконання, що виникають як результат конфлікту між зовнішнім підкріпленням та внутрішнім самоосудом, що полегшує внутрішньо особистісний конфлікт та подальший дистрес (зменшення негативних емоцій). Ці спотворення дозволяють розглядати аномальну ідеаторну та поведінкову активність як припустиму, знижуючи важливість соціальних норм і сприяючи реалізації збочених потреб. У такому випадку в свідомості особи насильство перестає бути відокремленим явищем, а стає невід'ємною складовою сексуального потягу. Механізми утворення когнітивних спотворень полягають у систематичних помилках у мисленні або шаблонних відхиленнях у судженнях, які виникають у певних ситуаціях. Когнітивні спотворення є складовою частиною багатьох теоретичних моделей реалізації сексуальних правопорушень.

Нажаль, ускладнює ситуацію і наявність у близькому оточенні осіб, схильних до домашнього насильства. Вплив їх поведінки має незворотні наслідки і доволі часто захоплює своєю так званою вседозволеністю особливо на людей з низькою самооцінкою. Спокуса скористатися їх прикладом, перейнявши таку модель поведінки, стати таким собі «героєм» власного гостросюжетного фільму, буває занадто високою та водночас досяжною, цілком реалістичною. Тому про важливість впливу оточення забувати теж у жодному разі неможна.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що виявлено значний вплив когнітивних спотворень на прояви домашнього насильства, а також важливість розгляду цього явища в контексті повсякденного оточення. Наголосивши на ролі оточення та власної самооцінки, можна сформулювати практичні рекомендації для попередження та протидії домашньому насильству, спрямовані на підвищення свідомості та формування позитивних стереотипів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кравець І. М. Поведінкові девіації як фактор ризику домашнього насильства : аналіз психологічних аспектів. *Науковий вісник Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 12: Психологічні науки. 2019. №1(25). С. 56–63.

2. Борисенко О. В. Когнітивні спотворення у світосприйнятті осіб, схильних до домашнього насильства. *Психологічні дослідження*. 2018. №7(42). С. 18–25.
3. Шевченко С. В. Психологічні особливості виникнення агресії особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. URL : http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/5_2018/37.pdf (дата звернення : 05.05.2024).
4. Дослідження компанії Gradus Research «Зроби крок. Чуйність перемагає насильство». 2023. URL : <https://ukraine.unfra.org/uk/news/gbv-perceptionsurvey-results> (дата звернення : 05.05.2024).
5. Гриневич О.В., Касьян Ю. М. Домашнє насильство: сучасні підходи до визначення та проблеми виявлення. *Психологія та педагогіка*. 2018. №1. С. 45–52.
6. Литвиненко І. С., Грищенко О. В. Роль сімейного середовища в формуванні моделей міжособистісного конфлікту. *Український психологічний журнал*. 2018. 32(15). С. 71–79.
7. S. Hamby. A multidimensional approach to understanding the effects of violence in romantic relationships. *Journal of Marriage and Family*. 2016. №78(1). Р. 36–56.
8. C. M. Renzetti & J. L. Edelson. *Encyclopedia of Interpersonal Violence*. SAGE Publications. 2014.
9. Чепіга Л. П., Твердохвалова Ю. Л., Грєса Н. В. «Психолого-правові аспекти кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей». 2022. Розділ 3. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/41f80642-ddf5-4293-9b1ecbdee844a77b/>

Дуванська Катерина

асистентка кафедри соціальної педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна

ORCID: 0000-0001-8482-7854

ДІАГНОСТИКА ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, стала значним соціальним потрясінням. Військові дії вплинули не тільки на емоційний стан населення, його побут, громадську думку, міжособистісні взаємини, а й на соціально-економічне становище, зайнятість та громадську активність. Обсяг цих змін є небаченим як для України, так і для Європи на майбутні десятиліття. Одночасно ці трансформації впливатимуть на подальший розвиток суспільних інститутів у післявоєнній Україні та її загальну траєкторію розвитку. Документування та аналіз цих змін дозволяє отримати дані для майбутніх досліджень українського суспільства після війни, а також для планування трансформаційних процесів.

Воєнний конфлікт спричинив серйозні наслідки для соціальної безпеки України, що відображаються у таких аспектах, як:

- збільшення тиску на систему соціальної підтримки та соціального страхування населення через зростання кількості осіб, які потребують отримання соціальних послуг, виплат, при зменшенні фінансування з боку державних та місцевих бюджетів та соціальних фондів;
- ускладнення верифікації інформації про кількість осіб, які потребують соціального захисту та підтримки, як серед дорослих, так і серед дітей;
- руйнування соціальної інфраструктури та втрата доступу до особистих даних користувачів соціальної підтримки;
- переселення фахівців галузі соціальної підтримки, що призвели до ускладнення обслуговування населення;
- недостатня адаптація системи соціальної підтримки до значних міграційних потоків громадян;
- емоційне відчуття безнадійності серед громадян через невизнання своїх соціальних прав та обов'язків під час війни;
- недостатня доступність мережі установ, які надають соціальні та реабілітаційні послуги під час конфлікту, особливо на територіях з великою кількістю переселенців;
- різні перепони щодо отримання виплат та соціальних послуг громадянами, які проживають у зоні активних бойових дій чи біля неї та на тимчасово непідконтрольних територіях України;
- з моменту початку війни значне збільшення вразливості найбільш маломобільних груп населення.

Незалежно від форми та політичного устрою, очільники будь-якої демократичної держави завжди прагнуть до формування гармонійного суспільства, що є основою для всієї політичної системи. Низький рівень згуртованості суспільства створює передумови для дестабілізації та виникнення як зовнішніх, так і внутрішніх загроз існуванню держави, особливо в умовах воєнного стану в якому перебуває Україна.

У цей час однією з пріоритетних цілей соціальної політики України на всіх рівнях влади в багатьох сферах державного та громадського життя є вирішення невідкладних соціально-економічних проблем і, внаслідок цього, підвищення якості життя громадян, яка забезпечується через імплементацію високих соціальних стандартів та розвиток соціальної згуртованості. Для ефективного вирішення невідкладних питань використовують не лише фінансово-економічний, але й соціальний потенціал. Одним з показників якості життя є соціальна згуртованість, яка розглядається як громадське благополуччя, гармонійні та стабільні соціальні відносини, що є невід'ємною складовою соціально-економічного прогресу і мирного співіснування, а також можливість участі в економічному житті та доступність до благ кожного громадянина країни [1, с. 93].

Для кращого розуміння взаємозв'язку ефективної соціальної політики та формування соціальної згуртованості спочатку необхідно розглянути трактування даного поняття та його складові. Існує кілька різних підходів до

визначення соціальної згуртованості. Соціальна згуртованість – це здатність суспільства забезпечувати благополуччя всіх своїх членів, мінімізуючи невідповідність в розвитку та уникнення маргіналізації людей [1, с. 91].

За визначенням Світового банку, соціальна згуртованість – це стан, при якому група людей на певній території демонструє здатність до співпраці, що у свою чергу створює інституційну можливість для продуктивних змін. Це можливість без втрати індивідуальних відмінностей забезпечити координацію, співпрацю задля реалізації критично важливих цілей суспільства [2, с. 168].

Соціальна згуртованість є концепцією, яка в залежності від наукової сфери дослідження може охоплювати: соціальні аспекти (наприклад, визнання та належність), економічні аспекти (наприклад, нерівність доходів), політичні (наприклад, легітимність та участь). На даний момент дослідники ще не дійшли єдиної думки ні щодо загального визначення даного феномену, але вони одноставно погоджуються з тим, що це складна та багатовимірна концепція, яка відображає характеристику суспільства, що вимірюється як континуум, і що цінності та поведінка окремих громадян впливають на рівень соціальної згуртованості та навпаки.

Категорія соціальної згуртованості охоплює широкий спектр аспектів, пов'язаних із створенням ефективних механізмів, що враховують поняття соціальної справедливості, соціальної інклюзії та довіри. Сучасні реалії свідчать про те, що соціальна згуртованість є пріоритетною концепцією розвитку суспільства, спрямованою на соціокультурну інтеграцію, подолання соціально-економічних розмежувань та забезпечення стійкості соціуму. Поняття соціальної згуртованості включає в себе цінності і принципи, спрямовані на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян щодо основних соціальних і економічних прав.

Для досягнення цієї мети необхідно здійснити наступні заходи: вдосконалення соціального законодавства для розвитку згуртованості суспільства, яке включає в себе створення законодавчої бази, що сприяє взаєморозумінню, толерантності та рівноправності всіх членів суспільства; забезпечення правового захисту всіх громадян і недопущення дискримінації за будь-якими ознаками; соціальне протидія монополізму та підтримка відкритої конкуренції в сфері соціального обслуговування, яке сприятиме підвищенню якості послуг та зниженню їх вартості, покращуючи якість життя соціально вразливих груп населення; орієнтація державної соціальної політики на інтеграцію всіх членів суспільстві, яка включає розробку та реалізацію концепцій, програм та технологій інтеграції, що стимулюють включення всіх членів суспільства, незалежно від їхнього соціально-економічного статусу; створення доступного середовища для маломобільних груп населення та формування толерантного ставлення до них у суспільстві, яке дозволить активізувати ресурси та забезпечити стабільність життєдіяльності цих груп.

Отже, ефективна та справедлива соціальна політика є важливою умовою формування соціальної згуртованості в суспільстві.

До критеріїв оцінки соціальної згуртованості населення відносять:

- актуальні соціальні проблеми в суспільстві;
- соціально-політична активність населення, рівень довіри населення до влади;
- вплив економічної кризи на соціальну напруженість, готовність населення захищати свої права, суспільна безпека населення;
- задоволеність роботою, оплатою праці, рівнем матеріального благополуччя;
- потреба в соціальній підтримці від держави;
- задоволеність своїм здоров'ям та системою охорони здоров'я;
- задоволеність системою освіти;
- задоволеність житловими умовами;
- задоволеність існуючою системою державних соціальних гарантій;
- міжетнічні відносини в регіоні, ставлення до мігрантів.

Аналізуючи діагностику соціальної згуртованості, можна зробити висновок, що діагностику цього явища доцільно проводити за наступними блоками: схожість основних ціннісних орієнтацій суспільства; ясність і визначеність цілей; взаємозалежність членів суспільства у процесі спільної діяльності; рівень взаємних симпатій у міжособистісних відносинах: чим більше симпатій, тим вище згуртованість; ступінь привабливості (корисності) групи для її членів: чим більше число людей, задоволених своїм перебуванням в групі, тим вище згуртованість; оптимальний стиль лідерства (керівництва); відсутність конфліктуючих між собою мікрогруп; престиж та традиції.

Таким чином, соціальна згуртованість нагадує нам про необхідність уваги та усвідомлення неприпустимості будь-яких форм дискримінації, нерівності, маргінальності або виключення і полягає у забезпеченні кожного громадянина, особи в межах його спільноти можливістю мати доступ до засобів задоволення базових потреб, розвитку, захисту та юридичних прав, досягнення гідності та соціальної впевненості. Такі механізми можуть включати в себе розробку соціальних програм, здійснення адекватної соціальної підтримки, а також створення сприятливого середовища для розвитку кожного індивіда у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дейнеко О. О. Особливості дефінування поняття «соціальна згуртованість» : від широкого до вузького розуміння. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Випуск 27. 2020. С. 90–96.
2. Кирилук В. В. Соціальна згуртованість як інститут розвитку громадянського розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. Том 3. Хмельницький, 2013. № 3 (200). С. 166–171.
3. Полунеев Ю. В. Соціальна згуртованість як складова економічного прориву. *Науковий вісник Ужгородського університету* : Серія : Економіка / ред. кол. В. П. Мікловда, М. І. Пітюлич, Н. М. Гапак та ін. Ужгород : Видавництво УжНУ, 2011. Спецвип. 33. Ч.1. С. 161–166.

Дудченко Володимир

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри професійної та спеціальної освіти Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
ORCID: 0000-0001-9710-2895

Поліщук Олександр

доктор філософських наук, професор, проректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-9838-7105

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І МОБІЛІЗАЦІЇ

Нами окреслено проблематику дослідження і об'єктом наших роздумів актуалізуються соціогуманітарні процеси формування модерного суспільства, яке за основу покладає ідеали гуманізму, базується на духовних ідеалах, на методах новопосталої гуманістичної педагогіки і соціальної роботи крізь призму психологічних особливостей, на етапі формування нової морально-етичної реальності воєнного стану і російської агресії [1, с. 94].

Особливі соціально-політичні концепти розвитку культури створюють своєрідні політичні тенденції відносно майбутнього суб'єкта соціальної діяльності, якого потрібно навчати, формувати до найрізноманітніших життєвих колізій методами освіти і виховання, культури і релігії, в системі певної соціокультурної фази розвитку держави.

Науковий доробок мисленників, геніїв збагачують можливості психологічної сфери і практики соціальної роботи в умовах дії воєнного стану і мобілізації, інклюзивної освіти для осіб зі спеціальними освітніми потребами на фундаменті духовного єднання держави і збереження національного суверенітету і територіальної цілісності. Психологічні аспекти соціальної роботи можуть бути застосовані в концептуалізації інклюзивної педагогіки, філософії освіти, долучатись для усвідомлення і прогнозування проблем українського соціокультурного буття, розв'язання повопосталих військово-політичних проблем нашої країни в умовах російсько-української війни. Переосмислена проблематика допоможе формувати «зрілу особистість в педагогічному просторі для людей з особливими потребами, з посттравматичними синдромами та сприятиме соціалізації та самореалізації в у воєнному і поствоєнному середовищі» [2, с. 180].

Актуальність новопосталої проблематики збереження державності, територіальної цілісності, суверенності нашої держави, стратегія консолідації української нації, проблема духовного єднання нації в умовах військової агресії російській належать до стратегічних і тактичних завдань сьогодення. Ці виклики видаються надважливими як у плані геополітичної стратегії, науково-

пізнавальної теорії, психологічних особливостей «соціальної роботи в умовах воєнного стану, так і щодо суспільно-політичної відносин, соціальної реабілітації воїнів ЗСУ, добровольців, волонтерів, ВПО» [3, с. 109].

Нам видається, що мета аналізу психологічних особливостей соціальної роботи очевидна: однією з ключових ознак сучасного стану існування нашого суспільства, в умовах воєнного стану, є відродження та формування історичної та соціокультурної пам'яті української нації. Упродовж останніх років вона стала об'єктом наукових розвідок «маститих» науковців держави – П. Толочка, Л. Губерського, В. Андрущенко, В. Вашкевича, М. Михальченка, В. Романця, Ю. Прилюка, О. Поліщука, М. Поповича, Г. Грабовського та ін.

Спільними зусиллями сучасних культурологів, філософів, публіцистів, громадських діячів, волонтерів повертаються із мороку небуття знакові для народу імена, події, цілі епохи, які досить недавно були невідомими, табуйованими не лише широкому загалу наукової когорти, а й фахівцям-науковцям, професіоналам [4, с. 149].

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку соціальна робота набуває більш актуального змісту тому, що внаслідок військових дій відбувається спад економіки, зростає рівень інфляції, девальвація національної валюти, велика кількість людей стають безробітними і це зумовлюється соціально-економічними чинниками, внаслідок цих елементів деструкції спостерігаємо і погіршення стану психічного здоров'я наших громадян, виникненням конфліктів на міжетнічному ґрунті, посттравматичні синдроми наших воїнів і мирного населення внаслідок військових дій [4, с. 143].

Доконаним фактом є те, що в будь-якому гуманістичному, ліберальному соціумі важливим компонентом сутності психологічних чинників соціальної роботи є державна і приватна ініціативна допомога найбільш вразливим прошаркам суспільства чи суб'єктам суспільно-економічної діяльності, які потерпають від наслідків воєн, агресії, мілітаризму, авторитаризму і тоталітаризму.

Внаслідок нелюдської путінської агресії буде величезна кількість наших співгромадян, які змушені будуть вести злиденний спосіб життя, адже в умовах війни і поствоєнних реалій вони ледь знаходять ресурси на продукти і медикаменти не те, щоб відшукати кошти на психологічну комунікацію і підтримку, засоби існування, але забезпечення психологічною підтримкою, як і включення до соціально-політичної практики, соціокультурної терапії це те – над чим потрібно працювати і робити правильні висновки і вибудовувати психологічну стратегію і тактику соціокультурного буття нашої держави.

Стає зрозумілим, що психологічна тривога, відносно карколомних економічних, політичних змін, може призводити до деструкції, апатії, депресії, істеричних проявів свідомого і підсвідомого рівня людей: всі ці елементи небезпечні для малих соціальних груп і суспільства, психіко-динамічні відхилення здатні руйнувати збалансовану роботу державних органів влади і вносити додатковий тягар для соціальних працівників, волонтерів, добровольців.

Потрібно зауважити, що в умовах воєнного стану важливим напрямком соціальної роботи, соціальної психології і терапії є наукові дослідження в сфері

психологічних особливостей соціальної роботи в стані воєнних дій, усвідомлення глибинної сутності соціокультурних трансформацій в суспільстві, окреслені тенденції потребують формування постсучасної моделі суспільства.

Сучасний світ, українське суспільство перебувають в черговому фазовому переході, в стані фрустрації і турбулентності, тому соціальним працівникам, політикам, політтехнологам, волонтерам потрібно переоцінювати реальність і розуміти, що без гарантованої особистої і державної безпеки, державного суверенітету ми не зможемо формувати активного діяча. Задіяного в трансформації суспільно-економічних процесів, якщо не має особистої комунікації з владними органами, громадянським суспільством буде досить проблематичною співпраця і порозуміння. Тому, саме психологічно стабільно зрівноважена особистість, її здатність і готовність до інтелектуальних змін, її адекватність у страхах і стриманість в стресових ситуаціях буде вирішальним стрижнем в річищі психологічних аспектів соціальної роботи в сучасному воєнному і повоєнних реаліях.

Проаналізувавши сучасний економічний, військовий, політико-соціальний пласт української держави маємо здатність відповідально наголосити, що інтерес до проблем соціальної психології, соціальної роботи та соціальної освіти постійно зростатиме, тому, що ці процеси зумовлені реаліями воєнного стану. Вони продиктовані «діалектикою суспільного розвитку і високою психологічною потребою підвищення рівня підготовки фахівця-професіонала, яка заснована на гуманістичних ідеях і принципах, з урахуванням його соціальних та психологічних запитів, здібностей, інтересів, досвіду роботи в стресових ситуаціях, відповідальності і порядності» [5, с. 99].

В окреслених реаліях соціальні працівники повинні оволодіти професійними знаннями і навичками, методами, розуміти і вміти аналізувати суспільно-політичні процеси, релігійні особливості українського суспільства, соціокультурні традиції, ціннісні орієнтири соціальних груп клієнтів, з якими вони взаємодіють.

Означена діяльність допоможе формувати фундамент соціальної толерантності і відкриє горизонти полікультурного діалогу і взаємодії. Важливо, що: «особисті характеристики толерантного соціального працівника включають якості, які відображають розуміння і співчуття, здатність гнучко орієнтуватися у всьому діапазоні можливих рішень... Вважаємо, що питання формування міжкультурної толерантності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки вимагають подальшого дослідження» [6, с. 42].

Вказана проблематика очікує творчих досліджень і наукових розвідок в царині психологічних аспектів соціальної роботи українського суспільства. Доволі актуальною ця наукова лакуна залишатиметься для молодих здобувачів і молодих науковців нашої країни [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. The Discourse of Ethical Principles of Interaction with Artificial Intelligence as a Condition for Sustainable Development of Society / Guzhva A., Shevchenko Z., Debych M., Kudrina T., Dudchenko V. *AIP*. 2022. URL : <https://www.scopus.com/sourceid/26916>

2. Ukrainian orthodox: national identification of churches during the russian-ukrainian war / Mudrakov V. Pavlyk O., Dudchenko V., Napchenko O. *Analele Universității din București. Științe Politice*. Vol. XXIV, Issue 2, PP. 177–210.

3. Поліщук О., Поліщук О., Дудченко В. Філософія штучного інтелекту в освітньому процесі. *Humanities studies* : зб. наук. праць / гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 13 (90). С. 103–110.

4. Дудченко В. С. Філософсько-психологічне впровадження інтерактивних методів як ефективного прийому сучасної педагогіки. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності* : збірник тез наукових робіт за матеріалами IV міжнародної науково-практичної конференції, 09–10 квітня 2021 р. Тернопіль : СМП «Тайп», 2021. С. 147–150.

5. The role of the social network in the life of students and its impact on the pedagogical process : analysis on the example of Educational Rehabilitation Institution of Higher Education Kamyanets-Podilsky State Institute / Shevchuk O., Palyliulko O., Zavadzka I., Komarnitska L., Dudchenko V. *Problems and prospects of training in higher school: pedagogical, philological, psychological and intercultural aspects* : monograph / I. Levchenko, A. Kholodov and others. Kharkiv : PC technology center, 2023. P. 86–104.

6. Polishchuk O. S., & Dudchenko V. S. Ukrainian Identity in Heterogeneous European Collective Action. *Anthropological Measurements of Philosophical Research* 2023. (23). P. 34–43. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i23.283586>.

7. Дудченко А. В., Дудченко В. С., Поліщук О. С. Соборність України : соціально-філософський аспект. *Цифрова трансформація та диджитал технології для сталого розвитку всіх галузей сучасної освіти, науки і практики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 26 січня 2023 р. / за заг. ред. І. Жуховського, З. Шарлович, О. Мандич / Міжнародна Академія Прикладних Наук (Республіка Польща). Державний біотехнологічний університет (Україна). Ломжа, Польща, 2023. Ч. 1. С. 323–329.

Дудченко Володимир

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри професійної та спеціальної освіти Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», м. Кам'янець-Подільський, Україна
ORCID: 0000-0001-9710-2895

Поліщук Олександр

доктор філософських наук, професор, проректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-9838-7105

ФІЛОСОФІЯ КООПЕРАТИВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І МОБІЛІЗАЦІЇ. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Реальність така, що новопосталими проблемами кооперації цікавляться переважно економісти, політологи, соціальні психологи та історики науки, вкрай необхідним є проведення аналізу поняття кооперації та кооперативних

процесів в освітньо-філософському дискурсі та визначення філософських засад кооперативного підходу в сучасній філософській парадигмі.

Аналіз досліджень проблем кооперації на початку 2024 року, у філософському річищі свідчить про те, що історичний розвиток суспільно-економічної кооперації призводить до перетворення її в іманентний, детермінований і всеохоплюючий механізм соціальних і політичних актів, який в освітньому полі здійснюються такими акторами, як учні, студенти, здобувачі, викладачі, політики. У такому річищі потреба у філософсько-освітньому аналізі кооперації та кооперативного навчання зумовлена військовим станом в умовах гібридної і гарячої війни росії проти нашої Батьківщини[1, с. 323–320].

Це, по-перше, кооперація – фундаментальний засіб безпосередньої участі суб'єктів у навчально-виховних процесах, вирішення проблематики особистісного розвитку та соціальної адаптації студентів, демобілізованих воїнів, ВПО. По-друге, ключовим пріоритетом кооперативного навчання є співробітництво і взаємодія, порозуміння і комунікація. І нарешті, ідея кооперативного навчання пов'язана з ідеалами вільного становлення і розвитку (свободи) людини.

Дослідження категорії «кооперація» пов'язана з онтологічними особливостями основних ідей та цінностей світогляду, який у наукових дослідженнях маркують кооперативним, що спирається на принцип органічного єднання умов розвитку актора соціокультурної трансформації з основними імперативами цивілізаційного розвитку сучасної української державності в умовах воєнного стану і мобілізації. Проте, «залишається незагальненим суперечливий багаж стосовно того, що дає кооперативна співпраця під час комплексних освітянських трансформацій на шляху духовного нашої держави»[2, с. 87].

Недослідженою проблемною лакуною залишається стан соціокультурних кооперативних процесів та ідей в царині філософії освіти, що потребує більш фундаментального філософського дослідження. Наразі у філософсько-освітньому дискурсі практично немає розвідок освітньої комунікації і кооперації, співпраці і синергії. Вказане засвідчує про потребу в концептуалізації філософських основ педагогічної кооперації та кооперативного навчання і виховання в умовах російсько-української війни [3, с. 97].

Найдавніші думки, які концептуалізували ідеї феномену кооперації, простежуються в працях філософів античної доби Сократа, Платона і Аристотеля. В період Пізнього Відродження, на початку епохи Нового часу формуються різноманітні концепції «суспільного договору» як форми об'єднання громадян. Більш ґрунтовно ідея «суспільного договору», як форми гармонійного співробітництва (кооперації) була обґрунтована англійським філософом Т. Гоббсом, який вважав, що для запобігання суспільному безладу, необхідне укладання «суспільного договору», тобто прийняття законів, яких люди згодні дотримуватися і виконувати їхні імперативи. Цивілізація на етапі Просвітництва і Новітньої історії концепцію соціальної кооперації розкривала

в ідеях правової держави і суспільно-правових взаємин. В основі сучасного розуміння поняття кооперації лежить доробок концепту соціальної дії, розвинутий спочатку М. Вебером, а потім Т. Парсонсом. Останній наголошував на важливості ідеї балансу, суспільно-економічної рівноваги, консенсусу, врівноваженості суспільства.

На нашу думку становлення і трансформація парадигми «кооперативної філософії», в умовах війни, тісно пов'язана з міждисциплінарним дискурсом, здійсненням синтезу різноманітних сфер знання з питань кооперативності й кооперативізму, гармонії і синергії та взаємодії найрізноманітніших пластів соціокультурного простору держави. Особливістю постмодерної парадигми є тотожність її аксіологічних та морально-етичних складових, оскільки кооперація виступає кінцевою метою взаємодії та принципом діяльності, а також засновується на ідеях соціальної толерантності і взаємодії.

А ще можна означити кооперативне навчання як спосіб роботи в соціальних групах, коли учасники процесу навчання несуть відповідальність за концепції і результати комунікативних наслідків. У цьому річизі кооперативне навчання відносять до активних методів функціонування. Кооперативне навчання поєднує активні форми і проблемні методи, як форма соціальної роботи опирається на теорії, які розглядають роботу в групі з елементами кооперації основних позицій теорії соціальної взаємозалежності. Позитивні елементи взаємодії призводять до комунікації акторів кооперації, яка надихає їх і формує процеси навчання і комунікативної синергії вояків, волонтерів, ВПО, УБД.

В реаліях воєнного стану викристалізовується фундаментальна проблема організації ефективної комунікації мережевих акторів освітнього простору на засадах кооперативного навчання і взаємодії, синергії і толерантності, яка вимагає додаткових наукових досліджень теоретичних, практичних, методичних аспектів означеного соціокультурного феномену[4, с. 107].

Кооперативне навчання є комплексним викликом, і воно має змогу із застосування різноманітного методичного і методологічного інструментарію досліджень. Під час військових дій з особливою актуальністю постають морально-етичні імперативи: свобода мислення і діяльності, невідворотність законів і правил функціонування держави, взаємодія всіх соціальних верств причетних до боротьби за незалежність нашої країни. Вибудовуючи нові концептуальні підходи кооперація збагачує свої сутнісні інтенції, постає вагомим актором наукового та суспільно-політичного прогресу існування нашої держави в надскладних реаліях. У подальшому поступі необхідно сформулювати цілісне уявлення про кооперативне навчання як «філософсько-освітній феномен, що спонукає звернення до напрацювань в галузі філософії, педагогіки, соціології, психології, економіки тощо»[5, с. 149].

В умовах російської агресії вітчизняним науковцям, політикам, політтехнологам, соціологам, філософам потрібно створювати нову соціокультурну парадигму, засновану на кооперації з провідними гуманістичними і ліберальними моделями життєдіяльності прогресивного

світу. Нам потрібно позбуватись української меншовартості, блюзнірства і недолугості. Розтлумачувати ідеї «руського міра», засновані на цінностях слов'янофільства (Хомяков, Кирієвський, Самарін), руського фашизму (І. Льїн, натхненник путіна), хворобливі ідеї неоімперців, неофашистів (жиріновський, дугін, глазьєв, марков, сурков). Чергова маячня путіна, в інтерв'ю протрампівському журналісту Такеру Карлсону 8.02.2024р., на «так званій інавгурації» 7.05.2024р., повинні відкрити «очі» прихильникам ідеалів «руського міра» і допомогти зняти рожеві окуляри обивателям і показати суть справжнього російського імперіалізму і неонацизму по відношенні до нашої держави і нашого суверенітету [6, с. 177-200].

Зробити дослідження основних характеристик кооперації та кооперативного навчання з позиції філософії освіти. Досягти рефлексії їхньої сутності, змісту, функціональних можливостей, структури, мотиваційних елементів, переваг і стратегічних можливостей функціонування нашої держави в умовах російської військової агресії [7, с. 42].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дудченко А. В., Дудченко В. С., Поліщук О. С. Соборність України : соціально-філософський аспект. *Цифрова трансформація та диджитал технології для сталого розвитку всіх галузей сучасної освіти, науки і практики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 26 січня 2023 р. / за заг. ред. І. Жуховського, З. Шарлович, О. Мандич ; Міжнародна Академія Прикладних Наук (Республіка Польща) : Державний біотехнологічний університет (Україна). Ломжа, Польща, 2023. Ч. 1. С. 323–329.
2. Shevchuk O., Palyliulko O., Zavadzka I., Komarnitska L., Dudchenko V. The role of the social network in the life of students and its impact on the pedagogical process : analysis on the example of Educational Rehabilitation Institution of Higher Education Kamyanets-Podilsky State Institute. *Problems and prospects of training in higher school: pedagogical, philological, psychological and intercultural aspects* : monograph / I. Levchenko, A. Kholodov and others. Kharkiv : PC TECHNOLOGY CENTER, 2023. P. 86–104. URL : <http://monograph.com.ua/pctc/catalog/book/978-617-7319-94-7>
3. The Discourse of Ethical Principles of Interaction with Artificial Intelligence as a Condition for Sustainable Development of Society / Guzhva A., Shevchenko Z., Debych M., Kudrina T., Dudchenko V. *AIP*. 2022. URL : <https://www.scopus.com/sourceid/26916>
4. Поліщук О., Поліщук О., Дудченко В. Філософія штучного інтелекту в освітньому процесі. *HUMANITIES STUDIES* : збірник наукових праць / гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 13 (90). С. 103–110.
5. Дудченко В. С. Філософсько-психологічне впровадження інтерактивних методів як ефективного прийому сучасної педагогіки. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності* : збірник тез наукових робіт за матеріалами IV міжнародної науково-практичної конференції, 09–10 квітня 2021 р. Тернопіль : СМП «Тайп», 2021. С. 147–150.
6. Ukrainian orthodox: national identification of churches during the russian-ukrainian war / Mudrakov V. Pavlyk O., Dudchenko V., Napchenko O. *Analele Universității din București. Științe Politice*. Vol. XXIV, Issue 2, PP. 177–210.

7. Polishchuk O. S., & Dudchenko V. S. Ukrainian Identity in Heterogeneous European Collective Action. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 2023. (23), 34–43. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i23.283586>.

Ihnatenko Kateryna

associate professor, Ph.D,

Luhansk Taras Shevchenko National University, Poltava

ORCID: 0000-0002-2853-0340

CHILD WELFARE DURING THE WAR IN UKRAINE

Constant shelling, destroyed housing and infrastructure, limited access to education and limited access to healthcare, the threat of mines, psychological stress, poor quality food, unsanitary conditions, limitation or lack of electricity and heating are daily problems for families with children living in Ukraine. When you are closer to the frontline, then the more the problems become acute, and the higher the risks for life. According to the UN Children's Fund (UNICEF), in the almost two years since the start of the full-scale war, Ukrainian children and their parents have experienced terrible trials - forced displacement, extreme loss, and unimaginable acts of cruelty. At least 592 children have been killed, as a result of shelling, as claimed by the UN Office of the High Commissioner for Human Rights. This means that approximately one child has been killed every day since 24 February 2022 for two years in a row. During the last drone strike in Odesa on 3 March 2024, 5 children were killed, the youngest Timofey was only 10 months old. At least 1,156 children were injured. Ukrainian authorities claim that a list of 19,000 children have been forced from Ukraine by Russia [5].

The purpose of the abstract is to draw the attention of the academic community and practitioners in the field of social protection and child protection to the topic of child protection and welfare in Ukraine because it is true that children are the future of any country and are the future of Ukraine.

The definition of “welfare” means many aspects including education, healthcare, safety, material support, mental health, social skills, risky behavior, and relationships with family and friends. Today I would like to focus on those components that are ensuring children’s development and growth. Child welfare and social work reform has made progress in the almost two decades since Ukraine’s independence. Numerous laws protecting the rights of children, providing child welfare options, and guaranteeing child well-being have been passed by the government. Alternatives to institutional care, such as foster care and family-type homes, have expanded.

Education plays a pivotal role in cultivating critical thinking, social adaptability, and readiness for future challenges. The enrollment of children in preschool and school institutions is dictated by the need to establish an optimal environment fostering children’s comprehensive development.

Furthermore, there is an increasing trend of bombing and damage to essential services like schools and hospitals will increase if fighting continues, especially in populated areas. According to the Ministry of Education and Science of Ukraine since the Russian invasion in February 2022, over 3,467 schools and 440 science institutions have been damaged, and 387 schools have been almost destroyed in Ukraine [5].

In May 2023, 1.321 million (33% of total 4.001 million total students) children in Ukraine were attending schools in-person, while 1.475 million students (36.9%) were learning online, and 1.205 (30.1%) million were learning in blended mode, combining online and offline classes, A total of 2.68 million children had impaired access to in-person education, according to Ukraine's Ministry of Education. You can see that the learning has been held almost exclusively online as many school buildings have been destroyed and are seen as potential targets. In this case, safety and security come to the fore and become vital, including the level of domestic violence and war-related exposure to mines and shelling/artillery/missile attacks, and the availability of safe conditions for learning in war conditions.

The crucial meaning for the protection of children and reducing casualties among **children is sheltering**. From 2022 Ukrainian schools were checked accord equipping or existing against bombing shelters. According to official data, the percentage of schools with shelters is higher than the same indicator among preschool institutions. The quality of shelters is a separate issue that needs detailed study and evaluation because the circumstances in which children study and stay during the air alerts, especially in frontline cities, directly affect their cognitive and physical abilities.

According to a UNICEF report in February 2024, Children in cities in Ukraine's frontline areas have been forced to spend between 3,000 and 5,000 hours – equivalent to between four and almost 7 months – sheltering in basements and underground metro stations over the past two years, as air raid alerts sound above. Since February 24, 2022, a much greater number of children in Ukraine began to be threatened by the danger that war brings. Unexploded ordnance mines threaten the absolute majority of children from the East of Ukraine. The number of shellings and victims among children also increased.

In these circumstances, government local authorities adopted strategies that enhanced safety and access to education for children as much as possible during the war. For example, the underground school with in-person classes in Kharkiv is now being held in the city's four metro stations September in 2024, and here building the first underground school [4].

Mental health is a multifaceted concept that goes beyond the common belief of the mere absence of mental health problems and positive functioning in various aspects of life.

Constant bombardments, mines, and drone attacks have left a generation traumatized, displaced, and fearful for their lives. 44% of children in Ukraine show signs of potential post-traumatic stress disorder (PTSD). Older children have a slightly higher rate (47%) compared to younger ones (41%) [1].

Stress and isolation had increased, as young people led a life of “air raids, shelters, distance learning, lack of communication with peers and little socialization

because of the war”. For most children, school closures during the war have denied them a normal school life, and the chance to make friends and interact with teachers. Those who fled abroad feel disconnected from friends and family; those still in Ukraine are often stuck with parents who keep them at home for fear of missile strikes. Children living in occupied territories, after enduring the violence of the invasion, live with the ongoing fear of Russian repression.

The consequences of war have prolonged-term influence. The specialists working with children noticed children's general states and possibilities. To cognition activities and impact on mental health, “Children in war conflict more anxious, bed concentrate, faced with communicative problems and aggressively reacted to comments of teachers and also increasing the level of conflict with parents and classmates.” Studies by psychologists show that the earlier prevention is carried out, the fewer people will experience post-traumatic stress syndrome. The psychosocial support helped children forget their fears, and distract themselves from difficulties and disturbing thoughts. Children learned to cooperate. This means a lot for the generation that grew up in forced displacement, evacuation, and anxiety.

As claims Iryna Potapenko, an education researcher at STEM Osvita, a non-profit group. «This generation of children lost a lot — and lost not only in terms of knowledge but also in terms of their development» [3].

In these critical circumstances, activating child protection agencies and institutions is paramount. The welfare system includes government departments, ministries, and bureaus known for their authority and reliability. And international agencies, local nongovernment organizations, and volunteers, that cover different levels- macro, micro, mezzo level.

The main dimensions for measuring the effectiveness of the child welfare system:

- (1) Coordination between actors and stakeholders and ensuring a quality child protection response;
- (2) Creating Child-Friendly Spaces (CFSs) and developing community-based mechanisms;
- (3) Support and remove unaccompanied and separated children and address child protection needs (special safety and security);
- (4) Evacuation from areas affected by shelling;
- (5) Deinstitutionalization of orphan care, develop adequate strategies for fostering care.

The Ukraine Child Protection Sub-Cluster, led by the Government and relevant Ministries, is prioritizing: mapping services and updating referral pathways, assessing partners' needs, gathering and analyzing key data, coordinating and supporting essential interventions such as mental health and psychosocial support, child helplines, and assistance for vulnerable children.

The UNICEF-operated project «Spilno» is an information platform that was created to inform about the provision of assistance and support in various life circumstances. The project aims to provide information about free assistance for internally displaced persons (IDPs), including at the offline Spilno spots, where every

child can have fun and an interesting time. The locations offer various workshops, educational games, and meaningful leisure activities for children. The state government and local levels are creating supporting family services. To achieve this, communities have a package of services for the family – preventive measures regarding the separation of children and parents, taking into account the conditions of war.

Children need the right environment, the support of psychologists, and rehabilitation. If say Ukraine's child welfare system in the context of war and rehabilitation does need social workers, teachers, and psychologists who are ready to work with child trauma across Ukraine because it is a long process.

The Future Index, initiated by the Olena Zelenska Foundation and the Kyiv School of Economics with UNICEF Ukraine's support, aims to assess various factors influencing children's well-being in Ukraine. It covers education, healthcare, safety, material support, mental health, social skills, risky behavior, and relationships. The study recognizes the importance of including children in institutional care in the assessment. With a value of 0.64, the Future Index indicates above-average well-being. However, the complexities of assessing children's well-being, given the ongoing war, highlight the need for a nuanced approach [3].

It is crucial to emphasize that children should not bear responsibility for the current hardships, as their voices often go unheard, and their wartime experiences can lead to lifelong trauma.

A little more about children. In 2023, in October, another exhibition, War Diaries: Unheard Voices of Ukrainian Children, was held in Kyiv. At it, a girl Violeta, 13 years old, from occupied Nova Kakhovka, talked about herself and her life under occupation: «An occupied city is isolation and uncertainty. The shelling means closing your eyes when the door slams and not forgetting to tell your loved ones «I love you». The war made me grow up quickly; it taught me how to make decisions, understand how to act under the threat of rocket attacks, pack an anxious suitcase, and have a note in my pocket with my name, surname, and phone number to call if something happens to me. But it also taught me to create small happy moments, to have favorite hobbies, and to appreciate people» [2].

We adults should protect children, not harm them. We need to create safe and child-friendly environments, improve and enforce protection standards at different levels – at the community, state, and international levels, and unite to show consolidation and unity.

Do children living in war have a future? Yes, it is possible. It is up to adults to realize and build the future. By making efforts to make children happy.

Acknowledgments

The study was conducted in the framework of the scientific themes: «Identify effective pathways to reach children and adults with disabilities among refugees from Ukraine» (MSCA4Ukraine).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Child poverty : Impact of the war on the situation of households with children. *Report UNICEF*, April 2023. URL : <https://www.unicef.org/ukraine/media/38971/file/Child%20Poverty%20full%20version%206%20April%202023%20eng.pdf>
2. Children`s stories. Voices of children. URL : <https://voices.org.ua> (13.05.2024)
3. Future index. Children`s well-being index in Ukraine, 2023. Olga Zelenska Foundation, 2023. URL : https://www.zelenskafoundation.org.ua/?fbclid=IwAR00LDka0UeF8avHVZOrOT08PqWqG9Bpd_grK0s-TYmEopptcSNbKpVsUzo.
4. How is Ukraine trying to help its 'lost generation'? *Financial Time*, 2024. URL : <https://www.ft.com/content/d9acb360-9416-413b-a57b-9c6750e26e71>.
5. Two-year update. Protection of civilians impact of hostilities on civilians since 24 February 2022. URL : <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-02/two-year-update-protection-civilians-impact-hostilities-civilians-24.pdf>.

Керницький Олександр

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри організації роботи з персоналом
Національної академії Національної гвардії України,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-9067-3844

Пасічник Володимир

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри організації роботи з персоналом
Національної академії Національної гвардії України,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-2587-7840

ПСИХОСОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ, ЩО ОТРИМАЛИ ПОРАНЕННЯ ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ ТА РОБОТА З СІМ'ЯМИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Повномасштабна військова агресія РФ проти незалежної України завдає великих людських, матеріальних та економічних втрат, викликає соціальні катастрофи у суспільстві, екологічні негаразди, створює психологічні проблеми у військовослужбовців та членів їх родин тощо.

Актуальність проблеми полягає в тому, що сьогодні виникла гостра необхідність в удосконаленні комплексу заходів, що стосується допомоги родинам військовослужбовців Національної гвардії України, і в тому числі першочергових заходів: психологічних і соціальних. Суспільству і державі вкрай важливо швидко реагувати на запити комбатантів в питаннях, які охоплюють сім'ю і близьких військовослужбовців військових частин

Національної гвардії України, і особливо тих, хто отримав поранення під час бойових дій.

Основні підходи та особливості здійснення реабілітаційної роботи з військовослужбовцями проаналізовані в роботах Н. Агаєва, В. Алещенка, В. Могильова, І. Приходька, С. Чижевського та ін. Теоретичні та практичні аспекти соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців вивчали В. Бондаренко, Д. Креймер, Ю. Бриндіков і ін. Дослідження цієї проблеми науковцями США, Німеччини, України, що проведені в останні роки, підтверджують, що психологічну та соціальну допомогу потрібно надавати як комбатанту, так і усім його близьким.

Значна частина учасників бойових дій, яка потребує такої допомоги, часто не в змозі нею скористатися з різних причин: це призводить до замикання в собі, ізоляції від сім'ї і друзів [1]. Тому роботу з комбатантами потрібно проводити на декількох рівнях: індивідуальний рівень – для самого учасника бойових дій. Ефективними формами психологічної підтримки також можуть бути індивідуальні консультації, організація бесід щодо особливостей переживання і подолання комбатантом кризових станів, надзвичайних ситуацій, залучення до такої роботи інших військових.

Другий рівень – це сімейний рівень, спрямований на позитивну взаємодію та підтримку відносин з членами сім'ї. Він включає пояснення психологом переживань і станів, які виникають і особливостей сприйняття комбатантом своєю ж сім'єю, вироблення правил поведінки з членами сім'ї в різних життєвих ситуаціях, формування відповідних стратегій поведінки.

Аналіз наукових джерел показав, що допомога сім'ям військовослужбовців, які отримали поранення повинна базуватися на таких чотирьох головних принципах [2]:

- повагу до інтимних сторін життя сім'ї;
- інформування сім'ї про можливі психологічні наслідки війни;
- поєднання психологічної допомоги з соціальною підтримкою сім'ї, в тому числі з боку сімей інших ветеранів;
- психотерапевтичний вплив на життя сім'ї тощо.

Результати такої роботи з військовослужбовцями Національної гвардії України показали, що позитивні результати дають тренінги, арт-терапія (пісочна анімація, малювання, ліплення), методики релаксації, активний відпочинок, ігри, спільні заняття з членами сім'ї, заходи дозвілля (екскурсії по музеях, виставках, концерти, виїзд на природу) тощо. Крім того, такі заходи сприяють згуртуванню родин захисників, їх знайомству з іншими родинами, спілкуванню та взаємопідтримці, налагоджуванню стосунків між дітьми тощо. Тому також тут відбувається єднання навколо важливих як для держави, так і самих захисників питань, що мають відношення до підтримання високого морально-психологічного стану захисників, готовності захищати свою країну, національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Дослідження сучасного стану та проблем надання психологічної та соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців Національної гвардії України, що зазнали поранень, засвідчило, що важливими та найбільш доцільними є такі заходи роботи з сім'ями комбатантів:

- роз'яснення особливостей та порядку адаптації до цивільного життя (сімейного) військовослужбовців який отримав поранення;

- надання допомоги для зняття негативних психічних станів у членів родини; інформування сім'ї про можливі психологічні наслідки війни;

- психотерапевтичний вплив на життя сім'ї комбатанта; можливості спілкування з лікарями щодо стану здоров'я військовослужбовця який отримав поранення;

- підготовка родини до зустрічі з комбатантом після поранення і лікування у шпиталі; підготовка дитини (або дітей) до сприйняття батька у зв'язку з пораненням; роз'яснення родині особливостей подальшого сумісного життя з військовослужбовцем, який отримав поранення; профілактика та допомога у разі виникнення суїцидальних думок у пораненого (членів родини);

- допомога та консультація сексолога для подружжя; поєднання психологічної допомоги з соціальною підтримкою сім'ї, в тому числі з боку сімей інших комбатантів.

Важливою умовою ефективності надання психологічної допомоги військовослужбовцям є поєднання методів і процедур спеціального психологічного впливу з повсякденною організаторською і педагогічною діяльністю командирів і начальників - усіх суб'єктів військового управління. При цьому позитивним результатом психологічної допомоги можемо вважати розв'язання особистістю своїх психологічних проблем та забезпечення її оптимального психічного функціонування.

Ознаками позитивного ефекту надання психологічної допомоги можна вважати вияви поведінкового й емоційного характеру, що свідчать про якісно інший рівень сприймання військовослужбовцем ситуацій життєдіяльності, високі результати у навчальній і службово-бойовій діяльності, здорові стосунки у колективі, позитивний настрій та оптимізм, планування майбутнього тощо.

Щодо соціальної допомоги, то більшої вагомості набирають заходи міжсекторальної взаємодії, де присутні органи державної влади, органи місцевого самоврядування, сильне громадянське суспільство, які можуть бути надавачами соціальних послуг, де є соціально-відповідальний бізнес та міжнародні партнери [3]. Фокусом уваги соціальних служб сьогодні має бути визнана сім'я як головна соціальна ланка, яка взаємодіє з військовослужбовцем, і згодом – з ветераном.

Отже, у рамках патронатної служби соціальні працівники мають взяти на себе вирішення цивільних питань, з якими стикається військовослужбовець НГУ. І актуальним тут стає залучення недержавних надавачів соціальних послуг і роздержавлення цієї галузі для виникнення здорової конкуренції, в якій і народжується якість надання послуг.

Таким чином, у публікації розглянуто основні проблеми та шляхи вирішення проблем психосоціальної реабілітації комбатантів, питання допомоги сім'ям військовослужбовців НГУ, що отримали поранення під час бойових дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Базарний С. В. Соціальна реабілітація військовослужбовців. *Наукові записки міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Випуск 32. С. 152–157.
2. Блінов О. А. Соціально-психологічні основи реабілітації в соціальній роботі : практикум. Київ : НАУ, 2013. 80 с.
3. Бриндіков Ю. Л. Соціальна реабілітація військовослужбовців у системі соціальних служб : експлікація до проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. *Теоретичні та методичні аспекти соціальної діяльності: монографія* / відп. ред. Л. О. Данильчук, Л. І. Романовська. Хмельницький : Фоп Цюпак А. А., 2020. Т. 1. 302 с. С. 45–87.

Кікінежді Оксана

докторка психологічних наук, професорка кафедри психології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
ORCID: 0000-0002-9240-279X

Савелюк Наталія

докторка психологічних наук, професорка кафедри психології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
ORCID: 0000-0001-5246-9677

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ВОЛОНТЕРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

В умовах воєнного стану гостро затребуваною постала проблема збереження життя та ментального (психічного) здоров'я українців та психосоціальна підтримка найбільш вразливих категорій населення. Згідно з визначенням ВООЗ, ментальне здоров'я – це стан щастя та добробуту, в якому людина реалізує свої творчі здібності, може протистояти життєвим стресам, продуктивно працювати та робити внесок у суспільне життя. Невід'ємною складовою здоров'я людини назагал як складної біопсихосоціальної системи є психічне здоров'я, а вищим системним рівнем останнього, своєю чергою, виступає психологічне здоров'я особистості. Як наголошує Т. Титаренко, «травматизація, отримувана населенням країни в результаті прямої і непрямой

участі в сучасній гібридній війні, проявляється насамперед у втраті почуття суб'єктивного благополуччя, що свідчить про суттєве зниження рівня психологічного здоров'я. .... Тому пріоритетними напрямками соціально-психологічної роботи, спрямованої на відновлення життєздатності, є відновлення засобів стабілізації та самоорганізації, нарощування ресурсів життєстійкості, формування навичок здорового копінгу» [5, с. 8-31].

У контексті нашого дослідження важливою є думка В. Татенка про те, що «Особливу увагу слід приділяти питанням соціально-психологічного супроводу і методичного забезпечення націєтворчої діяльності колективного суб'єкта, зокрема організації моніторингу його соціально-психологічного стану, динаміки мотивації, рівня компетентності, відповідальності, креативності, згуртованості, а також питанням завчасної профілактики і своєчасної корекції виявлених негараздів» [6, с. 122–124].

Як зазначає Г. Балл, «одним із шляхів реалізації культуротвірної функції психології є здійснювана психологами-практиками діяльність, спрямована на психологічну підтримку людини в складних ситуаціях.... Збагачення психологічних знань, поглиблення саморозуміння, фасилітація самовизначення та самореалізації людей, що належать до різних, зокрема професійних, спільнот, значною мірою впливає на розвиток культури та суспільства. Психолог має втілювати в собі дієвий гуманізм та реалізовувати у взаєминах з клієнтом низку професійно важливих принципів» [2, с.10].

Суголосною є думка М. Боришевського про те, що «аналіз психологічних, соціально-психологічних особливостей національної свідомості та самосвідомості особистості, а також пов'язаних з цим інших феноменів (зокрема національної ідеї), свідчить про їх якнайтіснішу спорідненість або навіть органічну задіяність у світоглядних орієнтаціях особистості, а також у сфері її духовності» [1, с. 322–323].

Як свідчить вітчизняний досвід із забезпечення соціальної згуртованості населення засобами соціальної роботи, соціально-психологічної реабілітації, волонтерської діяльності, формування психологічного, безпечного, егалітарно-освітнього, недискримінаційного середовища є пріоритетним напрямком політики безпеки і здоров'я як на підприємствах, так і в освітніх закладах, що актуалізує потребу у підготовці фахівців психологічного та соціально-педагогічного профілю, здатних компетентно надавати ефективну психосоціальну підтримку і допомогу людям, які опинились в складних життєвих обставинах, сприяючи їх соціальному функціонуванню, включенню, інтеграції та стійкості [3; 5; 7].

Проте, як засвідчує, зокрема, досвід викладання у ЗВО і надання психологічної допомоги, з одного боку, в свідомості значної частини населення поняття «здоров'я» та «психічне здоров'я» співіснують часто «на паралельних смислових лініях», з іншого боку, навіть майбутні фахівці-психологи не диференціюють різні значення «психічного» та «психологічного» здоров'я особистості, що і визначило **мету дослідження** – провести емпіричне дослідження сприймання і розуміння концептів «здоров'я»/«психічне здоров'я»

майбутніми фахівцями соціономічних професій та виявити шляхи психосоціальної підтримки як детермінанти розширення культуротворчого ментального простору всіх учасників соціальної взаємодії через активне тренінгове навчання волонтерів.

В Україні чіткі теоретико-методологічні орієнтири як для диференціації, так і для співвіднесення понять «здоров'я», «психічне здоров'я», «психологічне здоров'я» надають С. Максименко, Я. Руденко, А. Кушнерьова, В. Невмержицький. Вчені наголошують: 1) здоров'я – це «інтегративна характеристика особистості, що охоплює як її внутрішній світ, так і усю своєрідність взаємин з оточенням із включенням в себе фізичного, психічного, соціального і духовного аспектів», а також «стан рівноваги, балансу між адаптаційними можливостями людини і постійно мінливими умовами середовища»; 2) психічне здоров'я – «аспект здоров'я взагалі, який підкреслює стан душевного комфорту, відсутність патологічних психічних проявів та здатність до ефективної діяльності й саморегуляції у відповідності до власних (відрефлексованих) цілей та інтересів людини»; 3) психологічне здоров'я – поняття, яке використовується «у зв'язку з необхідністю диференціювати стани соматично і психічно здорової людини відносно її становлення як цілісної особистості, рівня і змісту вищих духовних переживань і процесів смислоутворення» [4, с. 48–49].

Т. Титаренко визначає «психологічно здорову особистість як насамперед цілісну, самореалізовану та самоврегульовану» [5, с. 10–11]. Серед критеріїв оновлення психологічного здоров'я дослідниця враховує два параметри: індикатори психологічного здоров'я та сфери життєдіяльності особистості, які найбільше потерпають в умовах тривалої травматизації. На її думку, деструктивний вплив стресових факторів найбільше відчують самоідентифікаційна, мотиваційна, самореалізаційна та комунікативні сфери [5, с. 10–11].

У проведеному нами емпіричному дослідженні, взяли участь 382 респонденти та респондентки – здобувачі та здобувачки вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка і Національного університету «Запорізька політехніка» за ОКР «бакалавр» і «магістр» денної та заочної форм навчання. Соціально-демографічні показники вибірки: вік – від 17 до 64 років; 146 осіб (38,22%) чоловічої статі та 236 (61,78%) – жіночої статі; представники Західних, Центральних, Південних і Східних регіонів України. Метод дослідження – вільний асоціативний експеримент, який проводився упродовж літа та осені 2023 року.

У відповідь на слово-стимул «здоров'я» зафіксовано 451 статистично значущу реакцію (у дужках наводяться абсолютні та відносні кількості реакцій):

I. «Вітальність та екзистенція» (182 – 40,36 %): 1) «Сила, міць» (57); 2) «Життя, жити» (45); 3) «Тіло та його частини (32); 4) «Харчування, їжа» (23); 5) «Сон» (8); 6) «Імунітет» (6); 7) «Гармонія, баланс» (4); 8) «Молодість» (4);

9) «Довголіття» (3). **II. «Внутрішні процеси та стани (інтернальність)» (105 – 23,28 %):** 1) «Радість, щастя, задоволення» (43); 2) «Самопочуття, настрої» (30); 3) «Спокій, упевненість» (14); 4) «Психіка, психічне» (9); 5) «Свобода» (5); 6) «Бадьорість» (4). **III. «Фізична активність» (75 – 16,63 %):** 1) «Спорт» (52); 2) «Активність» (14); 3) «Рух, зарядка» (9). **IV. «Людина і соціальне середовище» (53 – 11,75%):** 1) «Лікарі, лікарня» (25); 2) «Родина, сім'я» (8); 3) «Аптека, медикаменти» (7); 4) «Людина, люди» (6); 5) «Я» (4); 6) «Гроші» (3). **V. «Відсутність страждань» (15 – 3,33%):** «відсутність» («хвороб», «болю» та ін.). **VI. «Глобальність та екстернальність» (13 – 2,88%):** 1) «Середовище, природа» (5); 2) «Все, всі» (5); 3) «Багато» (3). **VII. «Метафоричність» (8 – 1,77%):** «зелений колір» (8).

У відповідь на слово-стимул «психічне здоров'я» зафіксовано 432 статистично значущих реакцій:

I. «Внутрішні процеси та стани (інтернальність)» (254 – 58,80%): 1) «Спокій, стабільність» (101); 2) «Самопочуття, настрої, стан» (66); 3) «Радість, щастя, задоволення» (38); 4) «Раціональність, розум» (38); 5) «Стійкість, упевненість» (11). **II. «Людина і соціальне середовище» (76 – 17,59 %):** 1) «Психолог та його діяльність (зокрема, психотерапія)» (27); 2) «Я, мене» (18); 3) «Людина, люди» (16); 4) «Добре ставлення» (11); 5) «Лікарня, лікування» (4). **III. «Вітальність та екзистенція» (72 – 16,67%):** 1) «Гармонія, баланс» (37); 2) «Тіло та його частини» (15); 3) «Відпочинок» (8); 4) «Життя, жити» (7); 5) «Здатність, уміння» (6); 5) «Сила, енергія» (4). **IV. «Відсутність страждань» (19 – 4,40%):** «відсутність» («розладів психіки» та ін.). **V. «Екстернальність» (6 – 1,39%):** 1) «Середовище, подразники» (6). **VI. «Метафоричність» (5 – 1,15%):** «чистота» (5).

Узагальнені результати асоціативного експерименту наводимо у табл. 1:

Таблиця 1

Семантичні групи та провідні лексеми (за кількістю асоціацій), виокремлені в асоціативних полях досліджуваних понять

«Здоров'я» (Семантичні групи (абсолютна / відносна кількість слів) / Базові лексеми (кількість))	«Психічне здоров'я» (Семантичні групи (абсолютна / відносна кількість слів) / Базові лексеми (кількість))
I. «Вітальність та екзистенція» (182 / 40,36%) / «Сила, міць» (57)	I. «Внутрішні процеси та стани (інтернальність)» (254 / 58,80%) / «Спокій, стабільність» (101)
II. «Внутрішні процеси та стани (інтернальність)» (105 / 23,28%) / «Радість, щастя, задоволення» (43)	II. «Людина і соціальне середовище» (76 / 17,59%) / «Психолог та його діяльність (психотерапія)» (27)
III. «Фізична активність» (75 / 16,63%) / «Спорт» (52)	III. «Вітальність та екзистенція» (72 / 16,67%) / «Гармонія, баланс» (37)
IV. «Людина і соціальне середовище» (53 / 11,75%) / «Лікарі, лікарня» (25)	IV. «Відсутність страждань» (19 / 4,40%) / «відсутність» («розладів психіки» та ін.)

V. «Відсутність страждань» (15 / 3,33%) / «відсутність» («хвороб», «болю» та ін.)	V. «Екстернальність» (6 / 1,39%) / «Середовище, подразники» (6)
VI. «Глобальність та екстернальність» (13 / 2,88%) / «Середовище, природа (5)	VI. «Метафоричність» (5 / 1,15%) / «чистота» (5)
VII. «Метафоричність» (8 / 1,77%) / «зелений колір» (8)	Примітка: в цьому контексті виокремлено лише 6 семантичних груп (без «Фізичної активності»)

Отже, згідно з узагальненими результатами асоціативного експерименту, проведеного на другому році повномасштабної війни в Україні, базовою реакцією респондентів на вербальний стимул «Здоров'я» стала категорія «Вітальність та екзистенція» з домінантною лексемою «Сила і міць», а на стимул «Психічне здоров'я» – «Внутрішні процеси та стани (інтернальність)» із домінантним «Спокоєм та стабільністю». Інакше кажучи, перше поняття сприймається, насамперед, у психосемантичному вимірі класичної осгудівської «Сили» (в даному контексті – вітальної), друге – крізь проєкції прагнення втомленого від війни українського населення до ментального «спокою». Такі емпіричні факти системно можна розглядати і як смислове втілення дисонансного (на рівні тіла і на рівні психіки) поєднання протилежних типових реакцій на стрес («Бий(ся)» та «Замри»), і як вербалізоване відображення намагання українців залишатися фізично сильними на тлі (чи за умови) збереження значущої психічної стабільності. Уточнення таких різноспрямованих інтерпретацій отриманих результатів потребує подальших поглиблених і розширених наукових досліджень.

Другий етап нашого дослідження був спрямований на реалізацію польсько-українського проекту «Психологічна підтримка волонтерів» викладачами та студентами кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (ТНПУ), що передбачала набуття компетентностей психосоціальної підтримки, а саме: підвищення рівня знань щодо методів управління стресом та навичок психологічного відновлення; сприяння запобіганню важким психічним і поведінковим розладам; запобігання емоційному й професійному «вигоранню» у воєнний та післявоєнний час; навчання навичок надання першої психологічної допомоги тощо.

Волонтерство в наш час – не тільки благородні вчинки та вияв фізичного, психологічного, духовного подвижництва, а й одне з найвизначніших суспільних явищ в Україні з грудня 2013 року, спосіб самореалізації в ситуації виборювання національної ідентичності та розбудови відкритого громадянського суспільства. Викладацька і студентська спільнота ТНПУ активно включилася у волонтерську діяльність ще до повномасштабного вторгнення російського агресора в Україну. А з перших днів війни – в лютому 2022 року, в університеті створено Волонтерський центр, який діє ініціативно,

активно, злагоджено і координує свою роботу з іншими аналогічними центрами та організаціями. Не лишилася осторонь діяльності Центру і кафедра психології факультету педагогіки і психології ТНПУ, на базі якої забезпечується фахова підготовка майбутніх психологів бізнесу і управління, яка є практикоорієнтованою в контексті викликів сьогодення.

У цій складній ситуації інтелектуально та емоційно визрів спільний польсько-український проєкт проф. Агати Худзіцької-Чупали та проф. Надії Гапон – «Зміцнення прихильності людей до волонтерства для біженців з України. Мотивація волонтерів та наміри волонтерства – роль психологічних та соціальних чинників». Його ініційовано та організовано за підтримки Фондації польської науки та в рамках програми «Для України» Інститутом психології Університету соціальних і гуманітарних наук (SWPS), факультетом психології в м. Катовіце (Польща), Львівським національним університетом імені Івана Франка (Україна). У рамках проєкту заплановано і проведено тематичні лекції та воркшопи. Цільова аудиторія – волонтери як активні представники органів місцевого самоврядування, громадських організацій, різних установ і закладів Польщі та України.

На початку проєкту ініціатори зазначили, що повномасштабна війна в Україні, яка стала резонансною для Європи та всього демократичного світу, вимагає активізації ресурсів громадянського суспільства, тісно пов'язаного з волонтерами та їх діяльністю. Було наголошено, що, хоча волонтерство і дає змогу реалізовувати вищі людські цінності та є соціально схвалюваним явищем, особистість волонтера потребує особливого захисту і підтримки у плані подолання негативних емоційних впливів. Тому визначені проєктом цілі лекцій та майстер-класів були наступними: надати учасникам заходів поглиблені знання про психологічні аспекти мотивації волонтерів, реалізувати турботу про їх емоційне благополуччя, попередити й подолати окремі негативні явища, обмінятися актуальним досвідом і дієвими практиками.

Воркшопи «Психологічна підтримка волонтерів» в Україні провели: проф. Л. Карамушка (Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ), проф. Надія Гапон (Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів), проф. Наталія Савелюк спільно з менторкою занять проф. Оксаною Кікінежді (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль і м. Кременець). Участь у заходах узяли: волонтери та волонтерки Києва, Львова, Тернополя, Запоріжжя, Кременця, серед яких – студенти/студентки ОП «Психологія бізнесу і управління» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та студенти/студентки ОП «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка», котрі здобувають вищу освіту за ОКР «бакалавр» і «магістр».

Воркшопи супроводжувалися активними обговореннями реалізованого добродійства та планами на майбутнє, обміном досвідом допомоги іншим і психологічної самопомоги, емпатійними дискусіями та командними інсайтами. Ці зустрічі були настільки резонансними, що після завершення

заходів відповідні обговорення тривали у соцмережах – зокрема, у спеціально створеному вайбер-чаті «Психологічна допомога волонтерам». Усі учасники воркшопів безкоштовно отримали актуальні методичні матеріали для волонтерів «Як допомогти собі та іншим у час війни» (за ред. проф. А. Худзійської-Чупали та проф. Н. Гапон).

Отже, завершення проєкту не стало, власне, «завершенням», а втілило відомі слова української геніальної поетеси Ліни Костенко: «І кожен фініш – це, по суті, старт». Його реалізація додала нові значущі психологічні ресурси усім учасникам та учасницям – організаторам, менторам, тренерам і волонтерам, стала об'єднуючим чинником згуртованості, плідної взаємодії, взаємодопомоги задля спільної майбутньої Перемоги не тільки нашої країни, а й всього цивілізованого, демократичного світу, Сил Добра та Доброчинства!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Боришевський М. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.

2. Культуротвірна функція психологічної науки : монографія / Г. О. Балл, Н. А. Бастун, О. В. Губенко, В. В. Депутат, О. В. Завгородня, Ю. М. Крилова-Грек, В. Ф. Литовський, В. О. Медінцев, С. О. Мусатов, І. Є. Разделенко ; за ред. Г. О. Балла. Київ-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 264 с.

3. Організаційно-педагогічні аспекти проведення тренінгів з питань соціального захисту і соціальної роботи в умовах воєнного стану : навчально-методичний посібник / Василюк Т. Г., Іванова К. Ю., Караман О. Л. та ін. ; за ред. І. М. Трубавіної. Кривий Ріг : КДПУ, 2024. 182 с. URL : <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9832>

4. Психічне здоров'я особистості: підручник для вищих навчальних закладів / С. Д. Максименко, Я. В. Руденко, А. М. Кушнерьова, В. М. Невмержицький. Київ : «Видавництво Людмила», 2021. 438 с.

5. Способи підвищення соціально-адаптивних можливостей людини в умовах переживання наслідків травматичних подій : методичні рекомендації / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології ; за наук. ред. Т. М. Титаренко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2017. 80 с.

6. Татенко В. О. Соціальна психологія націєтворення: суб'єктно-вчинковий підхід : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2-ге вид., переробл. і допов. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 142 с.

7. Savelyuk N., Kikinezhdі O., Vasylykevych Ya. Psychological well-being of Ukrainian youth as a component of personal resource in conditions of uncertainty. *Quality of Life in Global and Local Contexts: Values, Innovation, and Multidisciplinary Dimensions* : Monograph. Opole : The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2023. P. 638–648 URL : https://www.wszia.opole.pl/wp-content/uploads/2024/01/Mono_Opole_2023-1.pdf.

Кіріченко Людмила

кейс-менеджерка ГО «Альянс за громадянські права»,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник:

Клопота Ольга

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології та соціальної роботи
Хортицької національної академії,
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТУ В РОБОТІ З КЛІЄНТАМИ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Сучасні виклики російсько-української війни зумовлюють значне зростання кількості осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах (далі – СЖО). Саме тому, фахівці соціальної роботи потребують удосконалення інструментарію професійної діяльності.

Одним із сучасних методів соціальної роботи клієнтами в СЖО – кейс-менеджмент, який спрямований на розв’язання соціально-психологічних труднощів, що потребують вирішення під час безпосереднього спілкування між соціальним працівником та клієнтом [2], що надає можливість налагодження продуктивної міждисциплінарної співпраці у наданні інтегрованих соціальних послуг [3].

Серед різноманіття громадських організацій варто відзначити ГО «Альянс за громадянські права», який активно залучений до соціально значущої діяльності, зокрема щодо надання допомоги цивільному населенню, яке зазнало експлуатації чи насильства у Запорізькій області.

Кейс-менеджер даної ГО виконує функції координатора допомоги та соціальної підтримки клієнтів, а саме: визначення проблем осіб у СЖО; розробка плану дій щодо їх розв’язання; консолідація ресурсів і соціальних послуг задля досягнення встановленої мети та оцінки результатів діяльності.

Серед основних принципів кейс-менеджменту слід виокремити такі [1; 2; 4]:

залучення отримувача соціальних послуг (і членів сім’ї) до складання плану вирішення наявних проблем, виходячи з того, що кожний випадок є унікальним;

визначення потреби у соціальних послугах на основі індивідуальних особливостей їх отримувача;

розподіл відповідальності за результат та наслідки прийнятих рішень між фахівцем та самим отримувачем соціальних послуг,

партнерська взаємодія;

орієнтація на індивідуальний досвід отримувача послуг, особливості його взаємин з оточенням в контексті ситуації;

командна робота на основі взаємодії з різними соціальними інституціями та фахівцями у межах конкретного випадку;

професійний саморозвиток та самовдосконалення.

Використання кейс-менеджменту в роботі з клієнтами у СЖО передбачає дотримання п'ятиетапного алгоритму дій:

- 1) встановлення контакту;
- 2) збір інформації, оцінка й аналіз потреб, опис випадку;
- 3) складання індивідуального плану співпраці та визначення порядку його реалізації;

- 4) виконання розробленого індивідуального плану співпраці із клієнтом.

- 5) завершення роботи з випадком, аналіз її ефективності щодо задоволення соціальних потреб клієнта з використанням залучених ресурсів.

Зокрема, ГО «Альянс за громадянські права» (за підтримки Міжнародної організації з міграції) до індивідуального плану співпраці з клієнтами у СЖО пропонує такі види допомоги:

підвищення економічної спроможності родини (оплата курсів підвищення кваліфікації; придбання професійного обладнання; отримання гранту для мікро-бізнесу);

надання послуг вузьких спеціалістів (психологів, юристів та інших);

надання гуманітарної допомоги, – придбання одягу та взуття, непродовольчих товарів, продуктів харчування та засобів гігієни тощо;

покращення житлових умов;

надання медичної допомоги (придбання спеціалізованих засобів реабілітації, оплата медобстеження, направлення до медико-реабілітаційного центру);

оптимізація освітнього процесу дітей (придбання технічних засобів для організації дистанційного освітнього процесу).

Водночас, реалізація означеної діяльності вимагає від соціального працівника наявності таких професійних компетентностей, як: здатність до захисту прав та інтересів клієнтів; здатність до фасилітації, тобто координування допомоги; здатність до системної підтримки клієнта з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; мобільність – здатність до швидкого реагування на соціальні виклики для ефективного вирішення наявних проблем.

Узагальнюючи вищевикладене зауважимо, що кейс-менеджмент презентує значні переваги щодо координування соціальних послуг завдяки індивідуалізованому підходу. Саме тому, використання цього методу в соціальній роботі з клієнтами в СЖО сприяє налагодженню продуктивної міждисциплінарної взаємодії у наданні інтегрованих соціальних послуг, що вказує на його подальшу перспективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Артеменко І. Е. Підготовка менеджерів соціальної роботи до застосування кейс-менеджменту у роботі з клієнтами. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2014. Вип. 1 (8). С. 12.
2. Савчук О. М., Галай А. О. Кейс-менеджмент у роботі з внутрішньо переміщеними особами. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2016. Т. 188. С. 70–74. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMApp_2016_188_15 (дата звернення : 29.04.2024).
3. Лях Т., Спіріна Т., Дуля А. Горчинський Р. Аналіз потреб соціальних працівників щодо використання ними ІКТ у системі надання соціальних послуг. *Міжнародний журнал досліджень електронного навчання*. 2022. Вип. 8.2. С. 5–21.
4. Лехолетова М. М., Лях Т. Л., Спіріна Т. П. Алгоритм організації та проведення успішної адвокаційної кампанії із представництва інтересів. *Social work and education*. 2022. Вип. 9 (1). С. 67–78.

Конончук Антоніна

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
м. Ніжин, Україна
ORCID: 0000-0001-9986-00374

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні потужним зовнішнім чинником розвитку синдрому професійного вигорання соціальних працівників стало повномасштабне вторгнення РФ на територію нашої держави. Саме фахівці із соціальної роботи поряд із медиками, волонтерами та рятувальниками, стали ключовими суб'єктами підтримки населення у важкий період. Емоційна напруженість, нестабільність, обов'язок тримати свою волю та емоції в собі, великий потік нових зобов'язань, інформації та алгоритмів дій, які чи не щодня змінюються, збільшення кількості клієнтів із критичною ситуацією, робота у постійному стресі та страху за власне життя й життя близьких пришвидшують професійне вигорання соціальних працівників. Саме це актуалізує дослідження і повертає до необхідності розробки ефективних інструментів попередження й подолання проявів та наслідків професійного вигорання соціальних працівників з урахуванням обставин, що склались.

Наукові розробки вітчизняних дослідників проблеми професійного вигорання спрямовані на вивчення різних аспектів даного феномену. Так, зміст і структуру професійного вигорання вивчали такі вітчизняні науковці як М. Авраменко, Л. Карамушка, С. Максименко, Л. Малець, С. Мащак,

М. Смульсон, Т. Форманюк, В. Юрків та ін. Методи діагностики даного феномену досліджували І. Гончарова, І. Лисенкова, М. Міщенко, Т. Рогинська та ін. Чинникам професійного вигорання, особливостям проявів вигорання, стадіям та наслідкам професійного вигорання у представників різних соціономічних професій, зокрема, соціальних працівників, присвячені публікації Н. Вознюк, С. Мащак, Г. Мироненко, Н. Перхайло, І. Рачук, Г. Рідкодубської, О. Романовської, Р. Чубука та ін. Над проблемою профілактики професійного вигорання соціальних працівників працювали К. Балакірева, О. Главацька, А. Мойсеєнко, Л. Петрасюк, Т. Скорик, В. Тименко та ін. Управлінський аспект проблеми попередження негативних проявів і небезпечних наслідків професійного вигорання розкрито у роботах М. Авраменко, А. Василик, О. Доди, І. Євдокимової, С. Короля та ін. Але слід зазначити, що методологія та стратегія експериментальних досліджень синдрому вигорання належить американським дослідникам – Х. Дж. Фрейденбергу, К. Маслач і С. Джексон [1]. Вони розглядали професійне вигорання як трикомпонентну систему, що складається з емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції професійних досягнень, та розробили вимірювальну шкалу для діагностування його складових [7, 8].

Після проведеного аналізу наукової літератури з означеної проблеми, ми прийшли до висновку, що професійне вигорання виникає в результаті тривалого емоційного напруження і проявляється через синдром емоційного, розумового та фізичного виснаження [2, 3]. Варто зазначити, що це є результатом довгострокового перебування у емоційно важких робочих ситуаціях. Саме такі ситуації ми відмічаємо у практиці соціальної роботи сьогодні.

У зв'язку з вищезазначеним, нами було проведене емпіричне дослідження, спрямоване на визначення рівня прояву емоційного вигорання та аналіз міри вираженості його симптомів у соціальних працівників в умовах воєнного стану. Респондентами було обрано 15 осіб, які працюють на посаді соціальних працівників у соціальних закладах м. Ніжина, з них: 11 жінок та 4 чоловіків. Для дослідження було використано методики: оцінювання професійного стресу (К. Маслач, С. Джексон, модифікований варіант Н. Водоп'янової), «Визначення психічного вигорання» О. Рукавішнікова та експрес-анкета для оцінювання рівня синдрому емоційного вигорання І. Обушко.

Результати дослідження рівня професійного вигорання за шкалою «Емоційне виснаження» засвідчили, що високий рівень прояву мають 33,3% респондентів, середній рівень – 40% і низький – 26,7%. Ці показники визначають основну складову «професійного вигорання», що характеризується зниженням емоційного фону та його перенасиченням. Висока присутність емоційного виснаження може бути пояснена тим, що серед соціальних працівників, які виявляють високі показники прояву, переважають жінки. Вони сприймають оточуючий світ через емоційні переживання, підвищення рівня збудженості та відчувають тривогу в ситуаціях невизначеності. За результатами шкали «деперсоналізація» у респондентів констатовано високий рівень прояву у 13,3%, середній – у 13,3%, низький – 73,4%. Особи, які мають високі

показники прояву деперсоналізації, характеризуються деформацією стосунків із іншими людьми. За шкалою «Редукція особистих досягнень» виявлено високі показники у 20% опитуваних, середні – у 26,7% та низькі – у 53,3%. Високий рівень характеризується тенденцією негативного оцінювання себе, власних професійних досягнень та успіхів, зниженим відчуттям компетентності в своїй роботі, зменшенням цінності власної праці, низькою самооцінкою, постійним відчуттям безпорадності та непотрібності. Часто людина маючи безліч досягнень все одно невдоволена своєю якістю виконання професійної діяльності. Проаналізувавши отримані дані за методикою визначення рівня психічного вигорання «Психоемоційне виснаження» маємо високі показники у 40% опитуваних, середні значення – у 46,7%, низькі – у 13,3%. Даний компонент досліджується у ще одній методиці, що дає підстави підтвердження існування небезпеки появи стійких симптомів вигорання. За шкалою «Особистісне віддалення» маємо високі показники у 20% респондентів, середні – у 13,3%, низькі – у 66,7%. Дана шкала підкреслює відстороненість від соціальних зв'язків та байдужість до соціальної активності. Шкала «Професійної мотивації» у досліджуваних має такі показники прояву: високий – у 66,7% фахівців, середній – у 33,3%, низький рівень – не виявлено. Даний компонент є внутрішньою силою респондентів, яка підтримує та направляє зусилля на досягнення професійних завдань.

За результатами опитування заключної анкети, яка діагностує наявний рівень професійного вигорання досліджуваних, було визначено такі дані: високі показники – у 20% респондентів, середні – у 20%, низькі – у 60%. Високий рівень характеризується наявністю емоційного та фізичного виснаження, невдоволення колективом та самим собою, хронічно напруженою діяльністю й постійними особистісними конфліктами. Середні показники визначають перебування особистості на стадії опору, коли соціальні працівники намагаються відмежовувати неприємні ситуації від власного «Я», але згодом у людини з'являється відчуття самотності та невмотивованості до роботи. У більшості досліджуваних соціальних працівників виявлено низькі показники, що визначають невеликий рівень напруги, який характеризується браком позитивних емоцій і відсутності коректної профілактичної та корекційної роботи.

Провівши бесіду з респондентами щодо їх роботи в умовах воєнного стану, нами було визначено ряд перешкод, які суттєво впливають на посилення ризиків і наслідків емоційного вигорання для працівників соціальної сфери, а саме: емоційні навантаження через переживання за власну фізичну безпеку, постійна тривожність за рідних та клієнтів, що звертаються по допомогу, складності виконання професійних обов'язків через відсутність умов праці (світло, опалення, зв'язок), наявність повітряних тривог, постійне відчуття фізичного й емоційного напруження, збільшення робочого навантаження через невизначене планування, посилення стресу внаслідок зовнішніх обставин, пов'язаних з війною та постійне відчуття небезпеки.

Отже, результати дослідження засвідчують, що велика кількість соціальних працівників, під час виконання своїх професійних обов'язків,

перебуває в «зоні ризику» професійного вигорання. Це підкреслює необхідність розробки програм для попередження та подолання проявів і наслідків професійного вигорання у фахівців із соціальної роботи з урахуванням поточних обставин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Брецько Б.І. Психологічна симптоматика емоційного вигорання особистості. *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України* / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. Вип. 12. С. 110–120.
2. Главацька О. Л. Особливості професійного вигорання соціальних працівників. *Social Work and Education*. Vol. 4. №2. 2017. С. 46–62.
3. Ільєнко М. М., Пузіков Д. О. Професійне «вигорання» фахівців соціальної роботи: фактори, зміст, шляхи запобігання та подолання. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: тези доповідей*. Київ : Університет «Україна», 2008. С. 306–309.
4. Максименко С. Д., Карамушка Л. М., Зайчикова Т. В. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій : гендерні аспекти. Київ, 2006. 365 с.
5. Рідкодубська Г. А. Професійне вигорання соціальних працівників. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. №1 (34). Запоріжжя, 2020. С. 266–271.
6. Романовська О. В. Причини та особливості прояву синдрому «професійного вигорання» в соціальних працівників. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць*. Київ, 2011. № 3 (11). С. 103–107.
7. Collings J. & Murray P. Predictors of stress amongst social workers: An empirical study. *British Journal of Social Work*, 1996. 26, 375–387.
- Lloyd C., King R., Chenoweth L. Social work, stress and burnout: A review. *Journal of Mental Health*, 2002. V. 11. P. 255–256.

Корольова Катерина

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна
ORCID: 0009-0005-8922-3415

АКТУАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЧЛЕНАМИ СІМЕЙ, ЩО МАЮТЬ ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД

Складні виклики для соціальної роботи, пов'язані з необхідністю забезпечення якісної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей, які пережили травматичний досвід військової діяльності. Велика кількість осіб, які

повертаються до цивільного життя після військової служби, стикаються з фізичними, емоційними та соціальними викликами, які часто стають перешкодою для їхнього успішного повернення в цивільне життя. Така ситуація підкреслює актуальність питання про ефективність та значимість як соціальної роботи в сучасних умовах [5], так і соціальної підтримки військовослужбовцями та їхніми сім'ями [2]. Стратегії та методи соціальної роботи повинні бути адаптовані до унікальних потреб та викликів, з якими зіштовхуються військовослужбовці та їхні сім'ї, оскільки важливим аспектом сучасного соціального обслуговування стає надання підтримки та допомоги тим, хто стикнувся з наслідками війни.

Поряд із цим існують інші важливі цілі, які не є такими масштабними, але все ж потребують уваги. Такі як: соціальна підтримка та допомога; соціальна реабілітація; створення доброзичливої атмосфери у військових колективах; формування соціальної самостійності у військовослужбовців та їхніх сімей, які перебувають у скрутних життєвих ситуаціях; розвиток умінь та навичок у запобіганні соціальним проблемам та їх вирішенні.

Зрозуміло, що особливе значення має соціальна підтримка як комплекс заходів, програм та послуг, які надаються місцевими органами влади, громадськими організаціями та іншими установами або організаціями з метою полегшення процесу реінтеграції та забезпечення гідного життя ветеранів/ветеранок та членів їх сімей [2].

Робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей, що мають травматичний досвід, є складним та відповідальним завданням у соціальній роботі. Травматичний досвід – це такий, який приголомшує, загрожує, лякає або знаходиться поза нашим контролем [3]. Саме ця категорія клієнтів стикається з різноманітними викликами, серед яких травми, посттравматичний стресовий розлад, досвід перебування у полоні, проблеми зі здоров'ям та потреби сімей військових, які загинули, перебувають у полоні або вважаються безвісти зниклими.

Однією з ключових особливостей цієї роботи є необхідність розуміння та співчуття до досвіду клієнтів, а також здатність надати їм ефективну підтримку та ресурси для подолання труднощів. Робота з цією категорією клієнтів вимагає не лише знань про психосоціальні проблеми, що можуть виникнути внаслідок військового досвіду, але й глибокого розуміння їхньої індивідуальної ситуації та потреб. Враховуючи комплексність проблем, з якими стикаються військовослужбовці та їхні сім'ї, робота з цією категорією клієнтів вимагає від фахівців високої кваліфікації, емпатії та готовності надати індивідуалізовану та ефективну допомогу.

Основні принципи роботи з військовослужбовцями та членами їхніх сімей включають культурну компетентність, здатність до співпраці з різними соціальними службами та медичними установами, а також надання підтримки у реінтеграції до цивільного життя та забезпеченням доступу до необхідних ресурсів. Зрозуміло, що елементи соціального менеджменту допомагають управляти соціальними програмами та проектами для досягнення соціальних цілей та покращення якості життя громадян та конкретної групи населення [1].

Оптимальним варіантом роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей, що мають травматичний досвід є така інноваційна технологія, як військовий кейс-менеджмент. Військовий кейс менеджмент – це система управління соціальними послугами та підтримкою, спрямована на вирішення потреб військовослужбовців, ветеранів, членів їх сімей та інших осіб, пов'язаних з військовою діяльністю. Вона включає в себе ідентифікацію потреб, розробку індивідуалізованих планів підтримки, координацію дій різних служб та організацій, які надають соціальні послуги, та моніторинг результатів [4].

Використання військового кейс-менеджменту є оптимальним варіантом для роботи з військовослужбовцями та членами їхніх сімей, оскільки ця технологія дозволяє систематизувати та координувати роботу з клієнтами, забезпечуючи їм індивідуальний та комплексний підхід, що є важливим в роботі з людьми, які мають травматичний досвід. Метою військового кейс-менеджменту стає забезпечення якісної допомоги та підтримки тим, хто служить у військах, а також їх родинам, у вирішенні різних проблем і викликів, з якими вони можуть стикатися [4].

Отже, актуальним питанням є соціальна робота з військовослужбовцями та членами сімей, що мають травматичний досвід. До травматичного досвіду відносяться травми, посттравматичний стресовий розлад, досвід перебування у полоні, проблеми зі здоров'ям та потреби сімей військових, які загинули, перебувають у полоні або вважаються безвісти зниклими. Ключовими особливостями цієї роботи є необхідність розуміння та співчуття до досвіду клієнтів, а також здатність надати їм ефективну підтримку та ресурси для подолання труднощів. Оптимальним варіантом роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей є військовий кейс-менеджмент, що являє собою систему управління соціальними послугами та підтримкою, що спрямована на вирішення потреб військовослужбовців та членів їх сімей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вішталюк В., Савельчук І. Актуальність соціального менеджменту в Україні. Розвиток сучасної науки : актуальні питання теорії та практики : матеріали конференцій МНЛ. 17 листопада 2023 р., Львів, 2023. С. 93–94.
2. Слозанська Г., Горішна Н., Биби́к Д., Криницька І. Соціальна підтримка ветеранів/ветеранок російсько-української війни та членів їхніх сімей у воєнний та повоєнний час. *Social Work and Education*, 2023. Vol. 10, №1. PP. 47–62. DOI: 10.25128/2520-6230.23.1.5
3. Що таке посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). URL : <https://sprotyvg7.com.ua/lesson/shho-take-posttravmatichnij-stresovij-rozlad-ptsr>
4. Case Management – Veterans Inc. URL : <https://www.veteransinc.org/services/case-management/>
5. Trends in the Development of Social / Savelchuk I., Bybyk D., Zhytynska M., Ivzhenko I., Mikheiva O., & Kunytsia T. Work: Postmodern Ideas and Prospects. *Postmodern Openings*, 2021. 12(3Sup1). 143–154. URL : <https://doi.org/10.18662/po/12.3Sup1/356>

Краснова Наталія

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5308-3909>

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА РІВНІ ГРОМАДИ

Сім'я є одним із факторів, який впливає на психологічний стан військовослужбовця під час виконання службових завдань. Кожне відрядження в зону бойових дій є стресовим фактором як для бійця, так і для його сім'ї. Рівень впливу сімейних проблем на психологічний стан військовослужбовця і його дружини залежать від стану міжособистісних стосунків подружжя та від того, наскільки кожен із подружжя здатен впоратися з новими умовами та стресовими станами, з якими вони зіштовхуються на кожному етапі виконання завдання.

Постійна соціально-психологічна робота з членами сімей військовослужбовців, має бути спрямована на зниження їхнього рівня тривожності на кожному етапі розгортання з відповідною підтримкою ефективних стратегій копінгу [2], зокрема, пошуку соціальної підтримки, та гармонізації подружньої комунікації.

У численних закордонних дослідженнях, на яких базується система соціально-психологічної підтримки сімей військовослужбовців у різних країнах, травматичний аспект проблеми пов'язується із впливом досвіду військової служби комбатанта на життя та психологічне благополуччя членів сімей військовослужбовців (A. Chandra et al., K. Angelis), зокрема дружин (S. Sheppard, M. Storms, E. Allen et al., G. Steel Fisher et al.); досліджується вплив застосування різних копінг-стратегій дружин на їхній фізичний і психічний стан та соціальні стосунки (L. Andrea et al., O. Braun-Lewensohn & R. Bar), вплив соціальної підтримки на емоційну стійкість дружин упродовж участі їхніх чоловіків у «військових розгортаннях» (спец. термін від англ. Deployment / розгортання – переміщення військ або техніки до місця або позиції ведення військової операції, що включає етапи перед розгортанням, під час розгортання та після розгортання) (R. Robert et al., F. Walsh, R. Everson et al., L. Rosen & L. Moghadam).

У вітчизняній науковій літературі активно досліджується ресурсна роль родини в адаптації та реабілітації учасників бойових дій після повернення додому (Ю. Акименко, Ю. Бريدников, Т. Яблонська та ін.), зокрема важливість підтримки воїна з боку матері, дружини та командира (О. Буряк, О. Корольчук); стосунки з членами сім'ї як чинник поліпшення психологічного стану військових на різних етапах виконання службово-бойових завдань (Н. Агаєв, П. Волошин, О. Кокун, В. Лесков, В. Мозговий, В. Стасюк, О. Тополь).

Беручи до уваги неабияку соціальну актуальність, недостатність наукової розробленості, а також необхідність вирішення проблеми забезпечення психологічних, соціальних, духовних, інформаційних та інших потреб членів сімей військовослужбовців і обумовили вибір теми нашої статті, мета якої охарактеризувати напрями соціально-психологічної підтримки сімей військовослужбовців на рівні громади.

Визначаючи сутність, структуру соціально-психологічної підтримки, допомоги, науковці (О. Василькова, С. Васьківська, Л. Гречко, М. Гринчук, Е. Гуцало, І. Родигіна, М. Савчин та ін.) виокремлюють такі сфери його застосування: – задоволення емоційних запитів, пов'язаних із набуттям особистісної ідентичності в процесах культурного, етнічного й етичного самовизначення; – сприяння у виробленні стійких ціннісних і моральних норм; – допомога у вирішенні екзистенційних проблем (адаптації, індивідуалізації, інтеграції тощо) [3].

Серед технологій соціально-психологічної підтримки сімей військовослужбовців на рівні громади слід виокремити три основні групи: технології формування свідомості; технології організації пізнавальної, практичної діяльності та поведінки; технології стимулювання діяльності та поведінки [1].

Різноманітність технологій даної роботи на рівні громади зумовлюється не лише характером проблем, які виникають у цих сім'ях, але і розмаїттям форм і методів їх вирішення, а саме: надання реабілітаційних послуг, психологічного консультування; оперативне вирішення гострих життєвих питань сімей ветеранів війни, учасників бойових дій, членів сімей загиблих воїнів; забезпечення права окремих категорій громадян на пільгове перевезення, відшкодування пільг з послуг зв'язку, проведення безоплатного ремонту власних помешкань, повне відшкодування витрат ритуальних послуг; надання матеріальної допомоги на лікування учасників бойових дій, які отримали поранення під час несення служби; соціальний захист сімей військовослужбовців: підтримка у процесі корекції ціннісно-нормативних засад поведінки членів сімей військовослужбовців, формування оптимальних поведінкових стратегій.

Усі ці заходи актуальні, потрібні, дієві, але вони не є достатніми задля того, щоб забезпечити належне посилення соціального захисту військовослужбовців, їх сімей та членів сімей загиблих учасників бойових дій і тому підтримка сімей військовослужбовців на рівні громади покликана допомогти у вирішенні їх проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1.Сергієнко Н. П. Особливості психологічної стійкості особистості під час подолання критичних ситуацій. *Сучасна війна : гуманітарний аспект* : матер. наук.-практ. конфер. ХНУ ПС ім. І. Кожедуба. URL : <http://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/suchasnaviynagumanitarniy-aspekt/22.pdf> (дата звернення : 25.04.2024).

2. Тютюнник Л. Сучасний стан і перспективи психологічного забезпечення в Збройних Силах України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 1. С. 89–98.

3. Ягупов В. В. Морально-психологічне забезпечення: курс лекцій. Київ : Вид-во Київського університету, 2002. 349 с.

Кривоконь Наталія

докторка психологічних наук, професорка,
професорка кафедри психології та педагогіки
Національної академії Національної гвардії України,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-3783-7491

РОЗВИТОК СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАДИ В НАДАННІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ

З перших днів повномасштабного вторгнення російської федерації українське суспільство продемонструвало високий рівень міцності та солідарності перед ворожою навалою. Українці продовжують воювати, підтримувати армію, посилювати захист і допомагати сім'ям воїнів, внутрішньо переміщеним особам, усім тим, хто переживає втрати і бореться за виживання. Важливою умовою нашої стійкості та мужності виступає соціальна згуртованість.

Згідно документам Ради Європи [1] соціальна згуртованість це – здатність суспільства забезпечувати добробут усіх своїх членів шляхом зменшення нерівності та забезпечуючи справедливий доступ до наявних ресурсів. Стратегія Ради Європи щодо соціальної згуртованості базується на наступних положеннях: інвестування в соціальні права та згуртоване суспільство; розбудова спільної соціальної відповідальності; посилення представництва та демократичного ухвалення рішень, також розвиток суспільного діалогу та громадянської активності; побудова безпечного майбутнього для всіх. Важливими складовими соціальної згуртованості виступають: готовність брати участь у житті в громаді; розвиток соціального капіталу та підтримка інклюзивності. Власне, на забезпечення усіх перерахованих положень і був спрямований соціальний проект, розроблений та реалізований нами (у співпраці з к. психол. н, доцентом Катериною Маннаповою) у Рогатинській територіальній громаді Івано-Франківської області у травні – серпні 2022 року.

Проект називався «Розвиток спроможності громади в наданні психосоціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам (далі – ВПО), а також усім потребуючим, хто постраждав внаслідок російської військової агресії в Україні» і був профінансований коштами Програми ООН із відновлення та розбудови миру. Передусім наш проект був спрямований на

організацію надання послуг кризової допомоги, подолання травматизації й запобігання розвитку посттравматичних стресових розладів у осіб, що постраждали внаслідок російської агресії в Україні і перебували на території Рогатинської громади. Станом на початок квітня 2022 року в громаді було зареєстровано більш ніж 2000 внутрішньо переміщених осіб із 120 населених пунктів України. Переважно це – матері з дітьми різного віку, літні люди, особи, що живуть з інвалідністю, котрі пережили обстріли, бомбування, ракетні удари та інші травматичні події, пов'язані з воєнними діями (в тому числі з міст: Київ, Дніпро, Миколаїв, Харків, Гостомель, Буча, Ірпінь, Чернігів, Покровськ та інші).

Упродовж першого місяця перебування/переселення (березень – квітень 2022 року) завдяки здійсненню безпосередньої психологічної підтримки іншим, нами було встановлено, що переважна більшість ВПО, як і члени громади, що приймають біженців, та/або надають їм різні види послуг, потребують психологічної допомоги екстреного/кризового характеру. Для того, щоб сприяти в належному забезпеченні потреб і запобігти розвиткові посттравматичних стресових розладів, нами було прийняте рішення щодо навчання місцевих психологів (переважно, це – шкільні психологи та психологи зі сфери інклюзивної освіти, а також фахівці із соціальної роботи) надавати кваліфіковану антикризову психосоціальну підтримку усім, хто її потребує.

Наявні в громаді фахівці, котрі за освітою можуть надавати послуги психологічного і соціально-психологічного характеру, не мали спеціальної підготовки кризового втручання та роботи у сфері психологічної травматизації, тоді як потреба в такій психологічній допомозі була нагальною. Важливо, що Н. Кривоконь та К. Маннапова пройшли попереднє відповідне навчання, мали практичний досвід антикризової допомоги та до повномасштабної агресії викладали у військових вишах навчальні дисципліни, пов'язані з підтримкою в надзвичайних та екстремальних ситуаціях. Відтак, проект передбачав організацію навчання фахівців та їх подальший супровід і супервізію у процесі надання психосоціальних послуг кризового характеру різним за віком групам та соціальним категоріям клієнтів.

Мета проекту була сформульована наступним чином: на основі формування й вдосконалення відповідних професійних компетенцій фахівців розвинути спроможність громади організовувати та надавати психосоціальну допомогу внутрішньо переміщеним особам та членам їх сімей, а також усім потребуючим, хто постраждав внаслідок російської військової агресії в Україні. Крім того, проект мав на меті сприяти інтеграції нових членів громади, привернути увагу місцевої влади до проблем людей, що мешкали на території населених пунктів Рогатинщини, посилити соціальний капітал, громадянську активність і взаємну довіру між місцевими мешканцями та внутрішньо переміщеними особами, забезпечити рівний доступ до психосоціальних послуг, особливо для мешканців сільської місцевості.

Нами було сплановано та реалізовано два етапи проекту. На першому здійснювалась тренінгова підготовка групи з 15 фахівців, котрі мали базову психологічну та соціально-педагогічну освіту (із місцевих мешканців), до

надання ними психологічної та психосоціальної підтримки кризового та посткризового характеру. Другий етап включав організацію індивідуальної та групової форм психосоціальної допомоги та професійного супроводу з використанням досвіду навчання (першого етапу) на базі соціальних, освітніх і соціально-культурних закладів, розміщених в населених пунктах Рогатинської громади (всього – 18 сіл), а також надання супервізорської підтримки фахівцям.

Тренінг проводився протягом трьох робочих днів у приміщенні міської бібліотеки для дорослих, загальний обсяг аудиторного навчання – 24 години. Для належного технічного й методичного забезпечення тренінгу були розроблені навчальні матеріали та використана відповідна оргтехніка. Серед завдань навчання ключовими стали: сформувати базові професійні навички для проведення групових й індивідуальних консультацій для різних категорій клієнтів у кризових обставинах (ВПО, члени сімей мобілізованих і добровольців, волонтери тощо); розширити сферу компетенцій щодо надання психологічних послуг на рівні громади шляхом охоплення осіб з психологічною травматизацією; розвинути інструментальну підготовку психологів при наданні кризової та посткризової допомоги.

Усі теми тренінгу були згруповані в інформаційні блоки: 1) базові поняття та категорії кризи та кризової допомоги; 2) проблематика осіб, що зазнали психологічної травматизації під час гібридної та повномасштабної російської війни; 3) особливості форм та методів психологічної підтримки різних категорій клієнтів. Тематика розроблялася з урахуванням основних міжнародних стандартів надання кризової та екстреної психологічної допомоги.

Основним результатом навчання стало розширення та вдосконалення професійних знань та навичок практичних психологів при наданні кризової та посткризової допомоги. Найбільшу зацікавленість викликали практичні вправи, спрямовані на вдосконалення інструментальної підготовки кризових психологів. Активно обговорювалися проблеми різних груп клієнтів. Зокрема, чимало часу було приділено проблемам ВПО та тенденціям прояву проблематики на рівні місцевої громади. Питання, що стосувалися особливостей надання психологічної допомоги дітям у кризових обставинах, також були в центрі уваги, позаяк переважна частка учасників тренінгу працювали в освітніх закладах.

В межах реалізації другого етапу кожен з учасників проекту (котрі пройшли тренінгове навчання) провели групові та індивідуальні консультації (по 4-6 в кожному з 18 населених пунктів громади). Зауважимо, що спочатку люди збиралися за бажанням на групове заняття, а потім залишалися (за запитом) на індивідуальні консультації. Після чого, за потреби, призначалися й проводилися додаткові зустрічі.

Паралельно здійснювалась супервізія, завданням якої було: надати підтримку психологам на етапі їх підготовки до групових занять; за рахунок присутності та співучасті (за запитом) у групових й індивідуальних консультаціях забезпечити моніторинг і підтримку під час процесу консультування; обговорювати отриманий досвід з позицій розвитку професійних навичок супервізантів на етапі завершення

консультацій; допомогти у пошуку рішень у складних консультативних випадках та ін. Серед проблематики, яка цікавила супервізантів найчастіше, була наступна: які можуть бути критерії успішності надання психологічної підтримки в кризовій ситуації? як долати особистісні переживання консультанту? як працювати в ситуаціях прояву агресивної та/або конфліктної поведінки з боку клієнтів? як наснажувати клієнтів, що переживають проблеми втрати (зокрема, і майна)? тощо. Зоною особистісного росту для супервізованих могли б стати розвиток навиків відстеження групової динаміки при роботі з групами, а також спонукання до прагнення транслювати основні положення кризової підтримки іншим колегам.

Вважаємо, що основними результатами реалізації проекту стало формування у психологів громади професійного досвіду кризової та посткризової допомоги, розвиток впевненості у своїх силах, наснаження, посилення інструментальних та інших компетенцій фахівців, а з іншого боку – збільшення кількості наданих послуг психологічного характеру на рівні громади та приведення їх у відповідність до актуальних запитів (загальна кількість отримувачів склала понад 200 осіб). Варто відмітити також і розширення категорій клієнтів, яким практичні психологи тепер надають послуги. Йдеться про вихід за межі освітніх закладів, налагодження контактів з ВПО, місцевими волонтерами, мешканцями громади. Завдяки проекту зріс авторитет місцевих психологів та розширилася мережа їх соціальних контактів, що, безумовно, позитивно вплинуло на розвиток соціальної згуртованості громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Перспективи глобального розвитку 2012: Соціальна згуртованість у світі, що змінюється. Видавництво ОЕСР, Париж, 2011. URL : https://doi.org/10.1787/persp_glob_dev-2012-en. (дата звернення : 17.04.2024).

Купчишина Валентина

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
старша викладачка кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних
дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0003-0937-8029

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ЗАПОРУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Основними викликами сьогодення для нашої країни в умовах війни є захист української території від ворога, різноманітні економічні проблеми,

питання пов'язані з особистістю, а саме – збереження її ментального здоров'я, соціальний захист і підтримка, своєчасно надана психологічна допомога тощо.

Під ментальним здоров'ям вчені розуміють стан щастя й добробуту, який сприяє реалізації людиною власних здібностей. Стан, завдяки якому людина спроможна долати життєві труднощі, протистояти дії різноманітних стресорів, ефективно працювати та бути корисною своїй державі. Питання ментального здоров'я особистості актуалізувалося з подіями, які є досить загрозливими для психіки людини.

Ментальне здоров'я особистості і все що з ним пов'язано, неодноразово було обрано предметом детального розгляду великою кількістю вчених усього світу (А. Адлер, Р. Ассаджіолі, Б. Братусь, Л. Бурлачук, О. Васильєва, І. Гурвіч, О. Завгородня, Є. Калітеєвська, Н. Колотій, О. Корнієнко, Т. Костєва, Д. Леонт'єв, В. Петренко, Ф. Філатов, Н. Шустров та ін.). Серед вітчизняних науковців проблемі впливу війни на психічне здоров'я населення України, в наш час, присвятили свої наукові розвідки: С. Лагутіна, М. Маркова, Н. Марута, Г. Пилягіна, О. Хаустова, О. Чабан, Л. Юр'єва та ін. Так, Т. Костєвою було визначено такі ознаки психічного (ментального) здоров'я як: здатність людини любити, бути відкритою, щирою у спілкуванні; здатність працювати (мова йде те тільки про оволодіння певним фахом, а мається на увазі – робота над собою); здатність грати (в душі – ми всі діти і тому, грати в ігри у дитинстві, а потім «грати» у дорослому віці завдяки словам, жестам, гумору, метафорам, вміти отримувати задоволення і бути щасливим як у дитинстві, вміти радіти дрібничкам тощо); безпечні відносини; автономія (вміти прислухатися до себе, робити те, що подобається, вміти визначати, що необхідно для себе); сталість себе (узгодженість всіх образів власного «Я») [4, с. 38]. О. Ткачишина зазначає, що більшість проблем ментального здоров'я на сьогодні, пов'язані з особливостями сучасного світу (мінливість, непередбачуваність, важко прогнозованість та вплив інших негативних чинників, а саме: пандемія COVID-19, стихійні лиха, війна тощо). Війна виступає стресором-випробовуванням, як для психіки кожного громадянина, так і для держави в цілому [9, с. 207].

Авторами Аналітичного порталу «Слово і діло» проведено дослідження, в якому було описано як війна вплине на психічне здоров'я українців у довгостроковій перспективі. Війна, як стресор, спричинює незаплановану міграцію, переселення, втрату домівки, майна, грошей, стабільної роботи, втрату рідних і близьких людей та багато інших негативних моментів. Особливий акцент науковці роблять на тому, що є необхідним в цій ситуації – мова йде про соціальну підтримку, психологічну допомогу всім, хто потерпає від війни [7].

Питання соціального захисту, соціальної підтримки, психологічної допомоги завжди були в пріоритеті керівництва нашої країни. Як відмічає Т. Грень, політика соціального захисту завжди відігравала визначальну роль не тільки в розвитку суспільства, але й в розвитку держави загалом [2, с. 80-84]. Ці питання набули своєї актуальності під час війни, адже все населення нашої країни опинилося в досить складних умовах.

Дослідженням питань щодо соціального захисту населення займаються науковці всього світу. Серед вітчизняних можна назвати такі прізвища як К. Гожда, Л. Наливайко, А. Орешкова, М. Сіран та ін. Більшість з них акцентує увагу громадськості на тому, що до значної кількості осіб, які потребували соціального захисту, на сьогодні додалися і внутрішньо переміщені особи.

Внутрішньо переміщеними особами (ВПО) є громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, та мають право на постійне проживання в Україні. Це люди, які були змушені залишити/покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушення прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Як зазначають Т. Павлюк, Л. Середницька, в Україні вперше феномен «внутрішньо переміщена особа» виник у 2014 році у зв'язку з російсько-українською війною. Вчені зазначають, що для цієї вразливої категорії населення, питання соціальної підтримки, захисту та психологічної допомоги є важливими інструментами реалізації бюджетної, соціальної та економічної політики держави на сучасному етапі її розвитку, та слугують предметом наукових досліджень. Особливого значення вони надають складовим соціальної підтримки та якості її надання [6, с. 1-3].

Щодо цього, О. Карпенко зазначає, що різноманітні аспекти природи соціальної підтримки відображаються у різних наукових підходах, які застосовуються для визначення та операціоналізації цього поняття. Вчена наводить приклади такої підтримки у своєму дослідженні (емоційна, інструментальна підтримка тощо), та зауважує, що теорія соціальної підтримки, застосовує дві моделі – модель основного ефекту та модель буферизації стресу (для концептуалізації зв'язку між соціальною підтримкою та благополуччям) [3, с. 270-271]. Аналогічної думки дотримується і О. Безпаленко, та пропонує шляхи вирішення соціальних проблем для забезпечення ментального здоров'я особистості [1].

На нашу думку, соціальна підтримка не буде ефективною без кваліфікованої психологічної допомоги, адже, психологічний стан людини та психічне здоров'я в умовах війни є вкрай важливим. На сьогоднішній день, ми можемо спостерігати у багатьох людей тривогу, виснаження, спустошення, апатію, стрес, паніку та інші негативні стани. Психологічна допомога включає в себе цілу низку способів, корисних порад, як опанувати себе в критичних ситуаціях, підтримати своїх рідних і близьких людей, підтримувати своє ментальне здоров'я навіть за таких умов.

Про важливість первинної психологічної допомоги постраждалим від війни, як профілактику подальших психічних розладів, ведуть мову у своєму дослідженні О. Максим та Т. Рябова. Автори дослідження визначають, що до неї відноситься, а саме: ненав'язливе надання практичної допомоги та підтримки у задоволенні нагальних потреб; оцінка потреб і проблем постраждалого; вміння вислуховувати людей, не примушуючи їх говорити; вміння втішити і допомогти людині заспокоїтися; встановлення зв'язку з

близькими людьми, допомога в отриманні інформації, відповідними службами і структурами соціальної підтримки. Психологічну первинну допомогу можна надавати як дітям, так і дорослим, і «призначена вона для тим людей, які знаходяться в стані дистресу в результаті щойно пережитого або поточної важкої кризової події» [5].

Основні аспекти психологічної допомоги постраждалим внаслідок воєнної травматизації викладено в дослідженні А. Терещук. Авторка не тільки визначає основні шляхи та напрямки соціально-психологічної підтримки постраждалих осіб внаслідок військових дій, отриманих травм, але й наводить результати аналізу статистики негативних впливів бойових дій на психіку людини та досвід їх мінімізації в зарубіжних країнах. Психологиня констатує, що «вчасно надана екстрена психологічна допомога та постійний психологічний супровід дають змогу істотно зменшити число негативних психічних проявів» [8]. В Україні розроблено та впроваджено цілу низку проектів щодо надання соціально-психологічної підтримки та допомоги населенню під час війни. Їх мета – надання людям, які постраждали під час війни, необхідної соціально-психологічної підтримки та допомоги; розвиток професійних компетентностей спеціалістів допоміжних професій та батьків до надання соціально-психологічної підтримки, подолання наслідків травмованих подій та створення середовища, що сприяє здоровому розвитку та благополуччю дітей.

Отже, аналіз наукової джерельної бази засвідчив, що кількість досліджень із зазначеної нами проблематики досить значна. В них автори досліджують, описують, констатують та пропонують шляхи виходу з складних життєвих ситуацій, які допоможуть людині, яка перебуває в складних життєвих обставинах, не загубити себе, покращити свій психічний стан, навчитися долати всі перешкоди. В нашій країні є досить багато різноманітних громадських/волонтерських організацій, які переймаються питаннями щодо забезпечення соціально-психологічної підтримки населення в умовах війни. Як бачимо, у єдності наша сила, тільки разом ми зможемо подолати ненависного ворога і зробити все, щоб наша Україна була вільною, квітучою та успішною країною. Слава Україні! Героям Слава!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпаленко О. В. Вектори соціальної політики для України в умовах викликів війни. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія : економіка і управління. Вип. 1(4). 2022. URL : <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-4-07-04> (дата звернення : 06.04.2024)
2. Грень Т. Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Публічне управління та адміністрування. Том 33 (72). 2022. № 6. С. 80–84.
3. Карпенко О. Є. Соціально-педагогічна підтримка студентів в умовах війни. *Перспективи та інновації науки*. Серія : «Педагогіка», «Психологія», «Медицина». №12 (30). 2023. С. 267–276.

4. Костева Т. Б. Вплив ментального здоров'я на життєдіяльність особистості. *Наукові праці ЧНУ ім. Петра Могили. Серія : Педагогіка*. Випуск 299. Том 311. 2018. С. 38–40.

5. Максим О. В., Рябова Т. А. Первинна психічна допомога постраждалим від війни як профілактика подальших психічних розладів. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/733334/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC.pdf> (дата звернення : 06.04.2024)

6. Павлюк Т. І., Середницька Л. П. Соціальна підтримка та соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам в умовах війни. *Економіка і суспільство*. Випуск №50. 2023. С. 1–8.

7. ПТСР та загострення хронічних хвороб: як війна вплине на здоров'я українців (1 листопада 2022 р.). *Аналітичний портал : Слово і діло*. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/infografika/suspilstvo/ptsr-ta-zahostrennya-xronichnyxhvorb-yak-vijna-vplyne-zdorovya-ukrayincziv> (дата звернення : 06.04.2024)

8. Терещук А. Д. Основні аспекти психологічної допомоги постраждалим внаслідок воєнної травматизації. URL : <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v9/i12/28.pdf> (дата звернення: 06.04.2024)

9. Ткачишина О. Р. Проблема ментального здоров'я в Україні : психологічний аналіз. *Габітус*. Серія : Психофізіологія та медична психологія. Випуск 53. 2023. С. 207–211.

Кушна-Сурдіна Юлія

соціальний педагог Криворізької гімназії № 97,
м. Кривий Ріг, Україна

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПСИХОСОЦІАЛЬНУ ПІДТРИМКУ НАСЕЛЕННЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Психосоціальна підтримка грає надзвичайно важливу роль у військових конфліктах. Умови війни можуть призводити до серйозних стресових ситуацій, травм та психологічних проблем у цивільного населення.

Роль організацій та установ, які здійснюють емоційно-психологічну допомогу в умовах війни неоціненна, оскільки вони виконують важливі завдання для підтримки населення[3]. Такі організації стають «рукою допомоги» для потерпілих, оскільки основними напрямками роботи таких організацій є:

– психологічна допомога, проведення індивідуальних або групових консультацій для людей, які стали свідками або жертвами насильства, а також для тих, хто втратив близьких чи домівки;

– реабілітаційна підтримка, допомога у відновленні після стресу, адаптація до нових умов життя, підтримка у відновленні родинних зв'язків та розпорядженні емоціями;

– консультування та навчання, надання порад та навичок з ефективного управління стресом, робота з тривожністю та депресією, підтримка в розв'язанні конфліктів;

– соціальна підтримка, забезпечення доступу до основних потреб, таких як харчування, проживання та медична допомога, допомога у пошуку роботи чи навчанні;

– інформаційна підтримка, надання актуальної інформації про ситуацію в країні, права та можливості отримання допомоги.

Успішна психосоціальна підтримка вимагає співпраці між урядовими органами, міжнародними організаціями, громадськими установами та волонтерськими групами. Важливо, щоб ці заходи були доступними для всіх, хто потребує підтримки, незалежно від їхнього статусу, віросповідання чи етнічної належності.

В Україні функціонує велика кількість організацій та установ, які активно займаються підтримкою психічного благополуччя населення в умовах війни. Деякі з них виконують цю роботу за власний кошт, інші отримують підтримку від держави або міжнародних організацій.

Нижче, для прикладу, наведено лише декілька організації до яких можна звернутися за психосоціальною підтримкою:

– психосоціальний центр «Довіра», надання психологічної та психосоціальної підтримки ветеранам, учасникам бойових дій, членам їх сімей та всім, хто постраждав внаслідок війни. Вони також здійснюють роботу з профілактики самогубств та психологічного насильства[2].

– служба турботи про психічне здоров'я благодійного фонду «Право на захист» спрямована на надання підтримки, подолання психологічних травм та підвищення обізнаності про стрес серед цивільного населення. Особливий акцент робиться на внутрішньо переміщених осіб, допомогу тим, хто потерпів від воєнного конфлікту, включаючи ветеранів, учасників АТО та членів їх сімей, осіб без громадянства та біженців, які потребують особливої уваги та підтримки у важкі часи війни[4];

– Міжнародний комітет Червоного Хреста, комітет має розгалужену мережу психологічної підтримки та реабілітації у зоні конфлікту в Україні, де працюють як місцеві спеціалісти, так і фахівці з інших країн [1].

– Український центр гуманітарної психології, центр спеціалізується на психологічній допомозі та реабілітації тих, хто постраждав внаслідок війни та конфліктів. Вони працюють з ветеранами, дітьми та дорослими, які потерпіли від травматичних подій[2];

– Lifeline Ukraine – це всеукраїнська гаряча лінія, яка надає кризову психологічну допомогу українським ветеранам та їхнім сім'ям. Первинно була створена спеціально для цієї групи людей, але згодом лінія розширила свою діяльність, ставши доступною для всіх мешканців України. Така ініціатива дозволяє забезпечити необхідну підтримку та допомогу тим, хто потребує психологічної допомоги у важкі моменти свого життя [4].

Існує багато організацій, які надають соціально-психологічну підтримку населенню в різних аспектах. Ці організації важливі для підтримки психічного здоров'я та психосоціальної адаптації населення в умовах війни в Україні. Кожна з цих організацій може мати свою спеціалізацію та напрямок

діяльності. Вони допомагають людям пережити та подолати стресові ситуації, зберігаючи психічне здоров'я та допомагаючи відновитися в умовах війни. Люди можуть самостійно визначити, до якої організації звернутися з питаннями, що стосуються їхнього благополуччя та потреб. Важливо шукати підтримку та допомогу там, де вона доступна та відповідає вашим потребам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Міжнародний комітет Червоного Хреста. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82_%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%A5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0
2. Перелік ресурсів та організацій, які надають безкоштовну психологічну допомогу в час війни. URL : <https://platforma.volunteer.country/posts/de-mozhna-otrymaty-psykholohichnu-dopomohu>
3. Психологічна допомога. URL : <https://palyanytsya.info/categories/psykholohichna-dopomoha>
4. Психологічна допомога під час війни: куди звернутись. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/15/psychologichna-dopomoga-pid-chas-vijny-kudy-zvernutys/>

Логінова Марина

викладачка кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0001-5608-9911

Цигікало Ганна

курсантка навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Досліджуючи сучасний державний лад, можна спостерігати, наскільки суспільство просунулося на шляху еволюції. Державний апарат працює узгоджено, і система органів виконавчої, судової та законодавчої влади повністю забезпечує дотримання норм Основного Закону країни. Україна приймає всі нормативні акти на підставі Конституції. Норми, що гарантують соціальний захист, є найбільш актуальними для уразливих верств населення. Згідно з Конституцією України, держава гарантує право на працю та право на страйк для захисту економічних і соціальних інтересів. Також гарантується безпечність

умов праці та встановлення розмірів заробітної плати. Людям надається право на відпочинок, медичну допомогу, освіту, а також пільги для постраждалих від Чорнобильської катастрофи, військовослужбовців, дітей війни, осіб з обмеженими можливостями та інші соціальні права громадян даної країни [1].

Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», прийнятий 15 березня 2022 року, відіграє важливу роль у регулюванні трудових відносин у період воєнного стану. Цей закон вносить значні зміни до взаємодії між працівником та роботодавцем. Особливістю цього закону є те, що він застосовується лише під час воєнного стану і має обмежений строк дії. Аналізуючи цей закон, можна прийти до висновку, що гарантії щодо збереження робочого місця для працівника є недостатніми, а права роботодавця суттєво розширені, що ускладнює захист прав та законних інтересів працівника в повному обсязі [2].

Відомо, що право визначає та регулює суспільні відносини. Тому важливо вивчати об'єктивні дані, які мають визначальне значення для роботи законодавця в умовах, коли потрібно збалансувати чинне законодавство з реальним життям. Нині актуалізація правового регулювання у сфері соціального забезпечення громадян стає не просто важливою, а навіть життєво важливою для певної частини населення у буквальному сенсі цього вислову [3].

Якщо розглядати європейські стандарти організації праці, то вони усі виникають на основі досвіду країн, їх закріплення в універсальних принципах і адаптація до національних правових систем. Дослідження, які представлені ООН, прогнозують зменшення населення в Україні до 2050 року на 15%, що дозволить країні посісти третє місце у цьому рейтингу серед інших країн [4].

Досвід передових країн світу показує, що люди старшого віку можуть бути резервом робочої сили, що відображається у збільшенні пенсійного віку для працюючих. Проте це повинно супроводжуватися системними заходами у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо. На жаль, нинішні умови впровадження системних реформ свідчать про їхню недосконалість та відірваність від реалій українського сьогодення, оскільки відсутній попередній аналіз практичного застосування та механізми впровадження [5].

У країнах ЄС приділяють значну увагу розв'язанню проблеми безробіття, оскільки рівень безробіття становить приблизно 9%, а серед молоді ця цифра сягає 19%. ЄС має діючу Програму Європейського соціального фонду, яка забезпечує можливість неперервної освіти і фінансує проекти у державах-членах для покращення професійної підготовки. Європейською Комісією затверджено стратегію боротьби з безробіттям, спрямовану на організацію тренінгів і курсів з перекваліфікації працівників, виділення коштів на створення робочих місць і часткову зайнятість, а також надання допомоги по безробіттю [6].

Досвід Німеччини у формуванні належного рівня оплати праці визначається участю держави, профспілок та представників підприємств. Оплата праці персоналу на німецьких підприємствах залежить від

продуктивності, складності роботи та кваліфікації працівника. Працівникам надаються бонуси за підвищення продуктивності та особисті досягнення [7].

Більшість підприємств Німеччини зазвичай мають обширні соціальні програми для своїх найманих робітників, які добре доповнюють державну систему соціального забезпечення [8].

Також, ефективною є сучасна модель регулювання зайнятості у Великобританії, яка включає наступні напрямки: збір та поширення інформації про попит і пропозицію на ринку праці, комплексну систему професійного навчання та працевлаштування, програми навчання та перепідготовки для підвищення конкурентоспроможності жінок та молоді на ринку праці, розробку цільових програм громадських робіт, розвиток фондів страхування від безробіття та соціального забезпечення [9].

Вважаємо, що Україні, при проведенні реформування, слід врахувати досвід провідних країн ЄС та застосувати окремі підходи щодо створення нових робочих місць та підтримки перекваліфікації працівників, зокрема молоді. Розумним буде визначити можливість формування судів для вирішення спорів у сфері соціально-трудових відносин під час реформування. Також важливо відзначити, що застосування німецької моделі регулювання ринку є достатньо доцільним досвідом, де у центрі уваги знаходиться працівник з його потребами та інтересами, що професійно виконує свою роботу та відчуває соціальну відповідальність за загальний добробут нації. Використовуючи вищевикладений міжнародний досвід соціальної роботи й надання соціальних послуг, можна досягти неабияких позитивних змін у сфері забезпечення й гарантування державою соціальних гарантій в сфері труда в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення : 03.04.2024 р.).

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022. №2136-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення : 03.04.2024).

3. Прийменко О. С. Актуалізація правового регулювання у сфері соціального забезпечення в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 93-річчю з дня народження членкореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І., 21 травня 2022 року. Харків : ТОВ «Видавництво Точка», віддруковано у ТОВ «Друкарня Мадрид» через ФОП Гобельовська Л. П., 2022. С. 83–85.

4. Матюх С. А. Удосконалення оплати праці в Україні на основі використання досвіду країн Європейського Союзу : автореф. до дис. к. н. URL : <http://www.disslib.org/udoskonalennja-oplaty-pratsi-v-ukrayini-na-osnovivukorystannja-dosvidu-krayin.htm> (дата звернення : 03.04.2024).

5. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 р. №1057-IV. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15> (дата звернення : 03.04.2024).

6. Медведєв В. С. Організування оплати праці на виробництвах із значною кількістю неоднорідних операцій. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mimi/2011_3_1/3_7.pdf (дата звернення : 03.04.2024).

7. Шермерорн Дж. Організаційна поведінка. 8-е видавництво ; пер. з англ., під ред. Е. Г. Мол. 2008. 637 с.

8. TzBfG – nichtamtliches Inhaltsverzeichnis. URL : <http://www.gesetze-im-internet.de/tzbfhg/> (дата звернення : 03.04.2024).

9. Левандовські К. М. Класифікація підстав розірвання трудового договору в праві Німеччини. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2014. Вип. 24. С. 241–247. (дата звернення : 03.04.2024).

Логінова Марина

викладачка кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0001-5608-9911

Бовт Анастасія

курсантка навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ГЕНДЕРНА БЕЗПЕКА В КРИЗОВИХ УМОВАХ: СТРАТЕГІЇ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Тема гендерної безпеки в кризових ситуаціях, особливо під час воєнного конфлікту, набуває важливості через зростання ризику насильства та порушень прав людини, зокрема жінок і дівчат. Для ефективного запобігання та протидії цьому насильству необхідно розробляти комплексні стратегії.

Однією з ключових стратегій є забезпечення доступу до безпеки та захисту для всіх осіб, незалежно від статі. Це може включати створення безпечних просторів та притулків для жінок і дітей, а також забезпечення безпеки в сферах, які є особливо вразливими, наприклад, в місцях збору людей або в районах зі збройними конфліктами.

Гендерна безпека – це концепція, яка визнає, що гендерні аспекти (тобто соціальні ролі, очікування та ідентичності) можуть впливати на безпеку та добробут людей. Це означає розуміння та врахування впливу гендерних чинників на усі аспекти безпеки, включаючи фізичну безпеку, економічну стабільність, політичні права, доступ до здоров'я та інші соціальні сфери. Гендерна безпека ставить за мету забезпечити рівність шансів та захист від насильства для всіх людей, незалежно від їхньої гендерної ідентичності.

Також гендерна безпека – це комплекс заходів, спрямованих на захист жінок та дівчат від гендерно обумовленого насильства, дискримінації та експлуатації, особливо в кризових ситуаціях. Розбудова демократичної держави, інтеграція країни у європейський та євроатлантичний простір не можлива без створення для жінок і чоловіків не лише рівних прав, а й рівних можливостей у різних сферах життя [1].

Кризові ситуації, такі як війна, стихійні лиха та політичні потрясіння, можуть значно підвищити ризик гендерного насильства. Жінки та дівчата стають більш вразливими до насильства з боку знайомих, членів сім'ї, незнайомих, а також представників збройних сил та інших груп, що беруть участь у конфліктах. Важливо розуміти, що гендерне насильство не є неминучим наслідком криз. Існують заходи, які можна вжити для захисту жінок та дівчат, а також для забезпечення їхнього доступу до необхідної допомоги та підтримки [2].

Фактори, що підвищують ризик гендерного насильства в кризових умовах:

1. Розрив соціальних зв'язків та мереж підтримки: у кризових ситуаціях жінки та дівчата можуть втратити зв'язок з сім'єю та друзями, що робить їх більш вразливими до насильства.
2. Зниження доступу до правоохоронних органів та систем правосуддя: кризових ситуаціях правоохоронні органи та системи правосуддя можуть бути перевантажені або функціонувати не належним чином, що ускладнює для жінок та дівчат отримання захисту від насильства.
3. Зростання гендерної нерівності: кризові ситуації можуть поглибити гендерну нерівність, що робить жінок та дівчат більш вразливими до насильства.
4. Військова присутність: у зонах конфліктів присутність військових та інших збройних груп може значно підвищити ризик гендерного насильства для жінок та дівчат.

Заходи щодо захисту жінок та дівчат від гендерного насильства в кризових умовах:

1. Забезпечення доступу до правоохоронних органів та систем правосуддя: важливо, щоб жінки та дівчата мали доступ до правоохоронних органів та систем правосуддя, де вони можуть отримати захист від насильства та добитися справедливості.
2. Надання психосоціальної підтримки: жінки та дівчата, які пережили гендерне насильство, потребують психосоціальної підтримки, щоб оговтатися від травми та повернутися до нормального життя.
3. Підвищення обізнаності про гендерне насильство: важливо підвищувати обізнаність про гендерне насильство та його наслідки, щоб люди могли розпізнавати його ознаки та знати, як допомогти жертвам.
4. Залучення чоловіків до запобігання гендерному насильству: чоловіки можуть відігравати важливу роль у запобіганні гендерному насильству, пропагуючи гендерну рівність та повагу до жінок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Азаренко Т. Л. Теоретико-правовий аналіз гендерно обумовленого насильства під час збройного конфлікту. *Збірник тез наукових доповідей*, Київ, 2020.

2. Перунова О. С. Юридико-психологічні за-сади профілактики гендерно обумовленого насильства в органах Національної поліції України : дис. ...д-ра філос.: 081 «Право» / Національній академія вну-трішніх справ. Київ, 2020. 301 с.

Логінова Марина

викладачка кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID 0000-0001-5608-9911

Страшко Вікторія

курсантка навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Психосоціальна підтримка населення в умовах війни є важливою у забезпеченні душевного здоров'я та відновленні соціальної координації в постраждалих спільнотах. Особливо відчутна необхідність у такій підтримці в умовах, коли люди пережили стрес, травми та втрати через військові дії, евакуації та руйнування. Важливо, щоб психосоціальна підтримка була інтегрованою частиною загальної системи допомоги та відновлення в постраждалих спільнотах, а також щоб вона була доступною та належно адаптованою до потреб конкретних індивідів та груп.

Психосоціальна підтримка – це комплекс заходів, спрямованих на захист психічного та емоційного здоров'я людей.

Вона може включати індивідуальне консультування, групові заняття, гарячі лінії, психосоціальні центри, мобільні бригади психосоціальної допомоги, програми з навчання життєвим навичкам, програми з підтримки сімей та програми з профілактики насильства. Психосоціальна підтримка може бути надана урядовими органами, міжнародними гуманітарними організаціями, неурядовими організаціями (НУО), психологами та психотерапевтами, релігійними та громадськими організаціями.

Важливою складовою підтримки і стабілізації стану людини є опора на її ресурси. Засвоєння нової інформації та збагачення репертуару комунікативних і поведінкових стратегій дозволить управляти можливостями власної психіки.

Деякі ключові аспекти психосоціальної підтримки в умовах війни включають: 1. Психологічна перша допомога: надання базових навичок та підтримки для тих, хто пережив травматичні події, може допомогти зменшити наслідки стресу та підтримати процес відновлення. 2. Консультування та терапія: надання можливості для індивідуальних чи групових консультацій з

психологами чи психотерапевтами може допомогти людям знайти способи копіювання зі стресом та травмою. 3. Соціальна підтримка: створення можливостей для людей зближуватися, ділитися досвідом та підтримувати один одного у важкі часи є важливим аспектом психосоціальної підтримки. 4. Реабілітація та відновлення: надання доступу до медичної реабілітації, фізичної терапії та інших форм підтримки може допомогти людям відновити своє здоров'я та функціонування. 5. Підтримка специфічних груп населення: особлива увага повинна бути приділена підтримці вразливих груп населення, таких як діти, військовослужбовці, жертви сексуального насильства та інші.

Психологічна допомога, відповідно до визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я – це гуманна, підтримуюча та практична допомога людям, які нещодавно постраждали від дії значних стресових чинників і охоплює певну низку елементів [2].

Психологічна підтримка під час війни дуже важлива, оскільки воїнські конфлікти можуть викликати серйозне психічне та емоційне напруження. Люди можуть відчуватися страхом, тривогою та стресом у таких ситуаціях. Професійний психолог може надати підтримку та допомогу в розумінні та подоланні цих відчуттів. Важливо звертатися за допомогою та говорити про свої почуття, а також шукати підтримку від рідних та близьких. Налаштування на позитивні думки та практика релаксаційних технік також можуть допомогти зменшити стрес та покращити психічне благополуччя під час війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Полчанова Г. С., Боримська Л. В. Психологічна підтримка під час війни : збірка листівок. Житомир, 2022. 61 с.

Логінова Марина

викладачка кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID 0000-0001-5608-9911

Тисовський Іван

курсант навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

АДАПТАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВ: ВІД ВОЄННОГО СТАНУ ДО КРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

Соціальна робота – це професійна діяльність, спрямована на допомогу людям у вирішенні особистих, сімейних, соціальних проблем та підтримку

їхнього благополуччя. Це може включати консультування, посередництво, організацію послуг та ресурсів для тих, хто потребує допомоги [1].

В умовах війни та інших екстремальних ситуацій соціальні працівники стикаються з безліччю нових викликів. Їм доводиться адаптуватися до нових умов роботи, надавати допомогу в нових форматах та долати психологічні наслідки трагедій.

Соціальні працівники відіграють важливу роль у суспільстві, надаючи допомогу людям, які потребують підтримки.

Їхня робота стає ще більш важливою в екстремальних ситуаціях, коли люди стикаються з травмою, втратами та невизначеністю.

Адаптація соціальних працівників до екстремальних умов включає ряд стратегій та підходів, які допомагають їм ефективно функціонувати та надавати підтримку у складних та небезпечних ситуаціях. Ось кілька способів, які можуть бути корисними для адаптації соціальних працівників до екстремальних умов:

1. Підготовка та тренування: Соціальні працівники повинні отримувати спеціальну підготовку та тренування з питань безпеки, евакуації, першої допомоги та ефективного управління стресом у кризових ситуаціях.

2. Розробка планів дій: Важливо, щоб соціальні працівники мали чіткий план дій на випадок екстремальних ситуацій, включаючи процедури безпеки, контактні дані для екстрених випадків та план евакуації.

3. Робота в команді: Співпраця та підтримка колег можуть допомогти соціальним працівникам відчувати себе безпечніше та ефективніше в екстремальних умовах.

4. Самооблікування та самозахист: Соціальні працівники повинні бути здатні визнавати ознаки стресу та вчасно звертатися за підтримкою, а також використовувати стратегії самозахисту для збереження власного фізичного та емоційного благополуччя.

5. Саморегуляція емоцій: У екстремальних ситуаціях важливо зберігати здоровий рівень емоційної реакції та здатність взаємодіяти з людьми в нелегких умовах.

6. Навички комунікації: Ефективна комунікація з клієнтами та іншими учасниками в кризових ситуаціях є ключовою. Соціальні працівники повинні бути здатні передавати інформацію, слухати та реагувати на потреби відповідно до ситуації.

7. Підтримка після кризової ситуації: Після завершення кризової ситуації важливо забезпечити соціальним працівникам підтримку, допомогу та можливості для відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Робота соціального працівника. URL : <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/30058/> (дата звернення : 15.04.2024)

2. Соціальна адаптація учасників АТО та членів їх сімей. URL : <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/24175> (дата звернення : 15.04.2024)

Мельник Маргарита

кандидатка технічних наук, доцентка кафедри кібербезпеки та захисту інформації
Приватної установи «Університет науки, підприємництва та технологій»,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-0619-7281

АРТ-МЕТОДИ В КРИЗОВИХ ІНТЕРВЕНЦІЯХ З ДІТЬМИ

«Арт-терапія» – це метод особистісного зростання через творче самовираження. Саме арт-терапія допомагає людині виражати свої емоції, почуття, внутрішній стан. Для цього їй зовсім не потрібні слова, вона все може показати фарбами, олівцями, пластиліном чи глиною [1].

У зв'язку з тим, що на даний момент як дорослі так і діти які постраждали від повномасштабного вторгнення потребують широкого спектра підтримки, а арт-методи являються універсальними методами для психологічної підтримки які, майже, не мають протипоказань, то актуальність теми очевидна.

Роль арт-терапії в мінімізації наслідків стресів та психологічних травм у дітей молодшого шкільного віку та підлітків важко переоцінити. Але важливо їх правильно використовувати.

Як і в медицині, в арт-терапії, головний принцип – не нашкодити. (Наприклад, є техніки «равлик», «будиночок» їх не можна використовувати для дітей, які втратили свій дім, бачили його знищення).

Важливою є така особливість арт-терапії як її ресурсність. Неможливо подолати психічну травму без накопичення ресурсів. Арт-терапія завжди надає ресурс, тому що апелює до творчого компонента психіки, відбувається пошук можливостей самозцілення, залучення внутрішніх ресурсів людини.

Арт-терапія – це і є ресурс. І цей ресурс дуже потрібен зараз Українцям для подолання війни. Цей ресурс потрібен для переживання травмуючих подій та період після травмуючих подій.

Арт-терапія має в своєму арсеналі багато інструментів які можна використовувати поодинокі чи складати цілі комплексні програми.

Функції арт-терапії:

- Творчість;
- Розвиток
- Діагностування;
- Психотерапія
- Психокорекція

Арт-терапія має великий спектр різновидів, які можуть використовуватись окремо та в сумісництві один з одним.

Мною були розглянута ефективність арт-методів кризових інтервенцій з дітьми під час роботи в групах підтримки та під час проведення занять з арт-терапії. Основні положення та результати дослідження були представлені на засіданні педагогічного колективу та керівництва асоціації Zi de bine (Бухарест).

Дослідження було проведено протягом 6 місяців (червень-листопад 2023) серед дітей та підлітків від 6 до 14 років. Кожного тижня відбувається відвідування занять 4 груп дітей загальна кількість дітей за тиждень 45-60 з яких постійна вибірка 40 дітей. на тиждень Протягом 6 місяців арт-терапевтичний кабінет відвідали більше 1000 відвідувачів (мною було зроблено більше 1000 звернень до батьків з рекомендаціями та отримано зворотній зв'язок від батьків дітей, які відвідували заняття)

Країна прибуття Україна. (Маріуполь, Херсон, Миколаїв, Одеса, Харків, Суми)

Причина виїзду із України – війна росії проти України

Під час роботи використовувала метод аналізу, порівняння, опитування, конкретизації, узагальнення.

Арт-терапія, яка використовує різноманітні художні та творчі процеси, може бути дуже корисною в кризових інтервенціях з дітьми. Ось деякі арт-методи, які можуть бути використані:

Малювання із використанням різних матеріалів: Це може допомогти дитині виразити свої емоції, відчуття та досвід у безпечному середовищі.

Лялькова терапія: Використання ляльок може допомогти дитині зобразити свої стосунки та досвід з іншими людьми, а також відіграти різні сценарії, що сприяє емоційному розвитку та розумінню себе.

Колажі та мозаїки: Створення колажів або мозаїк може допомогти дітям виражати свої почуття та досвід шляхом об'єднання різних матеріалів.

Скульптура і моделювання: Робота з глиною, пластиліном або іншими матеріалами може бути дуже терапевтичною, допомагаючи дітям виразити свої внутрішні переживання через творчий процес.

Театральна терапія: Діти можуть відігравати ролі або створювати власні історії, що допомагає їм зосередитися на своїх емоціях та досвіді.

Музична терапія: Використання музики може бути дуже ефективним способом виразити емоції та знайти позитивний спосіб впоратися з кризовими ситуаціями.

Ці методи можуть бути ефективними в сприянні емоційному відновленню та розвитку дитини під час кризових ситуацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних і практичних положень арт-терапії у роботі з дітьми які постраждали внаслідок війни.

Основні результати, містять елементи наукової новизни, полягають у тому, що привернено увагу до арт-практик як дієвого інструменту в роботі в кризових інтервенціях з дітьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арт-терапія як метод дослідження творчого аспекту психологічного здоров'я особистості. *Психологічна газета*. 2006. № 1. С. 3–15.
2. Лебедева Л. Д. Педагогічні аспекти арт-терапії. *Дидактика*. 2000. № 1.

3. Освіта і війна в Україні. URL : <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/> (дата звернення : 25.01.2023).

Мірошніченко Валентина

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-3931-0888

СУСПІЛЬНА МІСІЯ ПСИХОЛОГА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному суспільстві діяльність психолога є досить важливою і різноманітною. Вона містить такі напрямки:

– психологічна допомога (надання психологічної допомоги різним категоріям населення у кризових ситуаціях, коли вони переживають стрес, тривогу, депресію, інші психологічні труднощі);

– консультування (надання консультацій клієнтам, надання їм допомоги щодо розуміння своїх почуттів, думок та поведінки, а також підбору шляхів вирішення конкретних проблем);

– терапевтичні послуги (проведення терапевтичних прийомів клієнтів для полегшення психологічних проблем і покращення їх психічного стану);

– дослідницький (проведення наукових досліджень щодо вивчення поведінкової, пізнавальної та емоційної сфер особистості);

– освітній (робота у навчальних закладах, надання консультацій учням, педагогам та батькам з питань психологічної складової навчання та виховання);

– організаційно-комунікаційний (надання допомоги компаніям та організаціям у вирішенні кадрових та управлінських питань, налагодження внутрішньої комунікації та розвитку персоналу).

Роль психолога у суспільстві полягає в тому, щоб надавати допомогу різним категоріям населення у розумінні себе, свого психічного стану, забезпеченні свого психологічного здоров'я. «Війна створила нові виклики, оскільки люди переживають стрес, тривогу, психологічні травми тощо» [1]. Суспільна місія психолога в умовах воєнного стану передбачає надання психологічної підтримки, перш за все, військовослужбовцям (безпосередньо під час перебування в зоні ведення бойових дій, тим, хто зазнав посттравматичних стресових розладів тощо).

Сьогодні на стан українського суспільства впливає військова агресія з боку росії, те, що починаючи з 2014 року ведуться бойові дії на території України. Травматичний досвід, який здобувається під час війни, має негативний вплив не тільки на здоров'я військовослужбовців, але й на стосунки з оточуючими, зокрема, з родиною.

Перебування на війні – це перебування в екстремальній ситуації, коли людина постійно знаходиться у найсильнішому психоемоційному стресі. Сприйняття небезпечних факторів для життя у кожного військовослужбовця індивідуальне. При надмірному навантаженні на психіку можуть відбуватися психічні розлади, які призводять до часткової або повної боєздатності. Основними психічними розладами, які спостерігаються у військовослужбовців у ході бойових дій є: відчуття неспокою, пригнічена свідомість, безсоння, соціальна відчуженість (відчуття самотності), істерія, головні болі, виснаження (втома), розлади рухового апарату, порушення мовлення, розлади психічних процесів; роздратованість, агресивна поведінка; порушення пам'яті, підвищене сприйняття шуму (переляк) тощо. За даними світової статистики, кожний п'ятий учасник бойових дій, за відсутності будь-яких фізичних ушкоджень, страждає на нервово-психологічні розлади, серед поранених – кожен третій. Психологічна реабілітація військовослужбовців представляє собою процес організованого психологічного впливу на відновлення стану психічного здоров'я, що знову дасть змогу успішно виконувати завдання професійної діяльності. «Сутність психологічної реабілітації полягає у поновленні системи взаємовідношень постраждалого і соціального середовища, повернення свідомості військовослужбовця із зони бойових дій до мирного життя, створення умов для саморозкриття життєвих перспектив особистості тощо» [2].

Копінг (від англ. «coping» – долати) – психологічна стратегія та спосіб подолання людиною стресової ситуації. Поняття допінгу передбачає поєднання когнітивних, емоційних та поведінкових стратегій, які використовуються, щоб впоратися із запитами буденного життя. У психології «копінг» розуміється як розширення (збільшення) свідомого зусилля задля вирішення особистих та міжособистих проблем і намагання опанувати, мінімізувати або переносити стрес чи конфлікт. Ефективність копінгових зусиль (копінгу) залежить від типу стресу і/або конфлікту, індивідуальних особливостей кожної окремої людини та обставин. Застосування стратегії допінгу психологом задля надання допомоги військовослужбовцеві у подоланні стресової ситуації є досить поширеним в умовах воєнного стану.

Війна завдає удару не тільки по учасникам бойових дій, але й по їх сім'ях, по всьому суспільству. Повернувшись додому солдат може замикатися в собі, його може не «відпускати» минуле. Це є стресом для родини. Зміни, які відбуваються з людиною через війну, впливають і на майбутнє всієї родини. Безпорадність родичів, які не знають, що робити, призводить до низки конфліктів і підвищеної агресивності з боку учасника бойових дій. Дослідники зазначають, що «крім хвилі самогубств, в країні може відбутися підвищення рівня криміналу. У повоєнному суспільстві не всі можуть реалізувати себе у мирних заняттях, і людина, яка вже застосовувала зброю, легше адаптується у злочинному світі. Не слід забувати, що, крім військовослужбовців, ПТСР мають і мирні жителі, які живуть в зоні бойових дій, і все небайдуже населення України відчуває стрес від російської агресії. Психіка комбатантів, перебудована під потреби війни, є непристосованою до мирних обставин. Потужним фактором

психічної травматизації є поранення, яке дало інвалідність, споглядання смерті товариша з розумінням що ти не взмози йому надати допомогу, збирання понівечених тіл побратимів після обстрілу» [3]. Такі обставини спричиняють значну вірогідність появи суїцидальних випадків серед учасників бойових дій. Це становить небезпеку як для самих учасників, так і для їх рідних та близьких, для суспільства загалом.

Сьогодні суспільство виснажене війною. На жаль, не всім вдається реалізувати себе у мирних заняттях, і людина, яка вже застосовувала зброю, легше адаптується у злочинному світі. Для України це вже друга хвиля ПТСР. Перша була після Майдану, де у половини учасників діагностували ПТСР, і може виникнути майже у всіх, хто побував в зоні АТО, пережили психотравму – вибухи, поранення, зруйновані будинки, покалічені тіла. Кваліфікована психологічна допомога потрібна зараз і військовослужбовцям, і біженцям, і мирному населенню. За рекомендаціями фахівців подолати проблему можна тільки шляхом об'єднання зусиль психіатрів, наркологів, психотерапевтів, психологів і капеланів. Питання психологічної реабілітації має суспільне значення. Значна частина реалізації реабілітаційних заходів покладається на психологів.

Отже, в умовах воєнного стану суспільна місія психолога полягає у забезпеченні психологічної допомоги та підтримки як для військовослужбовців, так і людей різних категорій які постраждали в наслідок війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Освіта і війна в Україні. URL : <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/>
2. Александров М. Є. Щодо проблеми соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців. *Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення* : збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, Вінниця, 31 травня 2023 року. Вінниця : НА НГУ, 2023. С. 161–164.
3. Казан Є. М., Ковба М. В., Голубовська О. М. Посттравматичний стресовий розлад – соціальна проблема поствоєнного суспільства. *Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення* : збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, Україна, Вінниця, 31 травня 2023 року. Вінниця : НА НГУ, 2023. С. 10–14.

Молитва Кристина

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право»

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Логінова Марина

кандидатка юридичних наук, доцентка

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА НАСЕЛЕННЯ ЯК ЗАПОРУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ТА СТІЙКОСТІ

Психосоціальна підтримка населення є критично важливим аспектом у забезпеченні стійкості та здоров'я суспільства, особливо у часи криз та значних соціальних змін. Вона охоплює широкий спектр служб та ініціатив, що спрямовані на допомогу людям у подоланні стресу, тривоги та інших психічних проблем, що можуть виникнути в результаті особистісних або колективних труднощів.

Суттєвість психосоціальної підтримки можна простежити у двох основних напрямках: зменшенні негативних наслідків стресових подій та підвищенні загальної адаптивності та психічної стійкості особистості. Це особливо важливо в умовах, коли люди стикаються з такими викликами, як природні катастрофи, соціально-економічні кризи, війни або епідемії. На практиці психосоціальна підтримка може включати кілька ключових компонентів: 1) інформаційна підтримка, яка допомагає людям зрозуміти та обробити інформацію про те, що відбувається в їх житті та які є можливі шляхи розв'язання їхніх проблем; 2) надання емоційної підтримки через канали психологічної допомоги, які можуть включати індивідуальні консультації, групові терапії, та спеціалізовані програми для певних груп населення; 3) крім того, ефективна психосоціальна підтримка повинна враховувати потреби різних демографічних груп (діти, літні люди, біженці чи ветерани військових дій мають різні потреби в психосоціальній допомозі, що вимагає від практиків гнучкості у підходах та методах втручання).

Сьогодні, в складних умовах тривалого воєнного конфлікту, який накладає значну психологічну та емоційну напругу на громадян, Україна продемонструвала дивовижний приклад резистентності. Непохитна віра в перспективне майбутнє країни та непорушна взаємопідтримка її громадян відіграють вирішальну роль у зміцненні національної єдності та сприяють здатності населення ефективно протистояти негараздам. Цей внутрішній оптимізм і солідарність не тільки підживлюють надію серед українців, але і є ключовими компонентами в протидії психологічним та соціальним викликам, що виникають у зв'язку з воєнними діями. Так, підтримка ментального здоров'я

та загального добробуту населення стає не лише актуальною, але й необхідною умовою для сталого відновлення та довгострокового розвитку України.

З огляду на високий рівень стресу, який супроводжує будь-які воєнні конфлікти, активізація розробки та впровадження ефективних програм психологічної підтримки стає пріоритетним напрямком національної політики. Ці програми мають на меті не лише надання безпосередньої допомоги у розв'язанні актуальних проблем, але й сприяють підвищенню загальної стійкості населення до подібних випробувань у майбутньому. Співпраця між урядовими структурами, міжнародними організаціями, неприбутковими фондами та громадськістю є фундаментальною для створення та реалізації широкомасштабних програм, що адресують різноманітні аспекти психологічного відновлення. Особливу увагу слід звернути на допомогу ветеранам, внутрішньо переміщеним особам та дітям, які пережили травматичні події.

Допомога внутрішньо переміщеним особам, активна участь громадян у волонтерських ініціативах, а також численні благодійні внески яскраво свідчать про сильний дух солідарності та взаємної підтримки серед населення. Такі дії не тільки сприяють соціальній єдності, але й стають ключовим елементом у формуванні міцного та стійкого суспільства. Взаємодопомога та спільні зусилля в такий непростий час стають свідченням зрілості громадянського суспільства, його здатності об'єднуватися заради вищих цілей. Підтримка психічного здоров'я є невіддільною частиною стратегій відновлення та розвитку країни. Важливість психосоціальної підтримки не можна недооцінювати, оскільки вона сприяє не тільки індивідуальному добробуту, але й лежить в основі формування стійкого та безпечного суспільства. Підтримка охоплює широкий спектр послуг, від психологічної допомоги та консультування до соціальної інтеграції та підтримки у відновленні професійної діяльності. Програми, спрямовані на психосоціальну підтримку, мають на меті зменшити вплив травматичних подій, зокрема війни та переміщення, забезпечуючи ефективні інструменти для відновлення особистісної цілісності і здоров'я, що включає розробку спеціалізованих програм, які допомагають людям адаптуватися до нових життєвих обставин, відновити контроль над своїм життям та знайти нові можливості для розвитку.

Отже, надання психосоціальної допомоги є вирішальним аспектом у процесі всебічного відновлення психічного здоров'я громадян. Держава має створювати і фінансувати програми, які б забезпечували доступність цих послуг для всіх верств населення. Це могло б включати співпрацю з неурядовими організаціями та міжнародними партнерами для розширення ресурсної бази та обміну досвідом. Окрім того, важливо забезпечити освіту та тренінги для фахівців, які працюють у цій галузі, для підвищення якості та ефективності наданих послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Стельмах О. Особливості психологічного супроводу населення в умовах воєнного стану. *Наукові записки ЛДУБЖД*. 2023. № 2. С. 30–34.

2. Хаджирадева С. К. Актуалізація проблем психосоціальної допомоги населенню України в умовах війни. *Актуалізація проблем психосоціальної допомоги населенню України в умовах війни*. 2023. № 19. С. 199–219.

Морозов Сергій

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник науково-дослідного відділу
Національної академії державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID ID 0000-0002-6683-1494

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ У ДЕРЖПРИКОРДОНСЛУЖБИ УКРАЇНИ

Соціальна підтримка військовослужбовців і членів їх сімей є одним із найважливіших елементів забезпечення готовності військ (сил) до виконання завдань за призначенням. На сьогодні соціальна підтримка персоналу Державної прикордонної служби (далі – Держприкордонслужба) України розглядається як поєднання належного матеріального забезпечення та здійснення соціального супроводу військовослужбовців і членів їх сімей.

Термін «соціальний супровід» на сьогодні є часто вживаним у наукових і науково-методичних джерелах, а також – у нормативно-правових актах з питань соціальної роботи, соціального захисту, соціальних послуг тощо. У практику соціальної роботи в Україні соціальний супровід запроваджено наприкінці 90-х років минулого століття, коли 1998 року цей термін вперше було використано в ході проведення соціального експерименту зі створення інституту прийомної сім'ї [5].

Виділено низку ключових положень, які доцільно врахувати при визначенні поняття «соціальний супровід військовослужбовців і членів їх сімей». До них можна віднести такі:

це – вид соціальної роботи, але зі своїми особливостями, що полягають в її індивідуальній спрямованості та наданні комплексу соціальних послуг;

– *об'єктами* соціального супроводу, а сьогодні у відповідності з частіше вживаним поняттям – його клієнтами, є особи або сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах;

– *спрямовується* на вирішення індивідуальних потреб особи або сім'ї;

– його *мета і завдання* мають пов'язуватися не стільки усуненням або розв'язанням СЖО, а більшою мірою – зі створенням умов для самостійного їх вирішення особою чи сім'єю [4].

Соціальний супровід військовослужбовців і членів їх сімей – це вид соціальної роботи, що передбачає надання комплексу соціальних послуг

військовослужбовцям і членам їх сімей, родинам загиблих, зниклих безвісти та полонених відповідно до їх індивідуальних потреб з метою подолання чи мінімізації негативного впливу складних життєвих обставин, в яких вони перебувають.

Організація та здійснення соціального супроводу в такому розумінні, в першу чергу, передбачає визначення індивідуальних проблем і потреб військовослужбовців і членів їх сімей. Посадові особи органів і підрозділів, військових частин, ТЦК та СП здійснюють соціальний супровід під час реалізації окремих напрямів соціального і правового захисту військовослужбовців і членів їх сімей.

Основними підходами до визначення проблем і потреб військовослужбовців і членів їх сімей визначено такі:

- адресна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей, працівниками, які потребують посиленої допомоги та підтримки;
- забезпечення роботи телефонів довіри, своєчасний розгляд пропозицій, скарг і заяв громадян з питань соціального і правового захисту;
- організація моніторингу соціальних процесів у військових частинах та підрозділах, попередження виникнення та нейтралізація випадків соціальної напруги;
- організація і проведення цільових військово-соціологічних опитувань та досліджень.

Відповідно до Наказу АДПСУ «Про організацію соціально-гуманітарного забезпечення у Державній прикордонній службі України» від 18 серпня 2020 року № 89, *соціально-гуманітарне забезпечення у Державній прикордонній службі України* є одним з видів забезпечення оперативно-службової діяльності з охорони державного кордону [3].

Однією зі складових частин соціально-гуманітарного забезпечення є: військово-соціальна робота (НАТО – Military Social Work).

Військово-соціальна робота передбачає здійснення постійного моніторингу соціально-побутових умов служби, потреб і запитів особового складу, підготовку пропозицій, координацію роботи та контроль за розв'язанням соціальних проблем особового складу Держприкордонслужби, взаємодію з органами влади, громадськими організаціями та місцевим населенням у межах відповідальності з питань соціального захисту військовослужбовців Держприкордонслужби [3].

Відповідно до статті 25 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» [2] Держава забезпечує соціальний захист особового складу Держприкордонслужби та належні умови для проходження військової служби, додержання особистих прав і свобод та прав членів їх сімей.

Зважаючи на суттєві зміни в організації та здійсненні усіх видів професійної діяльності Держприкордонслужби України, спричинені повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України, виникла необхідність у оновленні основних засад, зокрема і військово-

соціальної роботи. Прийнято рішення про організацію *соціального супроводу військовослужбовців і членів сімей прикордонників* з урахуванням досвіду цієї діяльності, започаткованої Головним управлінням морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України на основі розробок Науково-дослідного центру гуманітарних проблем цього відомства [1].

Загальне керівництво соціальним супроводом у прикордонному відомстві України здійснює Управління соціально-гуманітарного забезпечення Адміністрації Держприкордонслужби України. Відповідно до розпорядження зазначеного Управління «Про надання штатних пропозицій щодо створення підрозділів соціального супроводу» (тлг. АДПСУ № 32/56651/23-Вих від 14.11.2023) [7] створено вертикаль структурних підрозділів з питань соціального супроводу військовослужбовців і членів їх сімей. Підґрунтям цієї роботи є вимоги статей 19, 58, 59 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, затвердженого Законом України від 24 березня 1999 року № 548-XIV, статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей» [6] та Доручення Міністра внутрішніх справ України від 26.09.2023 № 45366/49-01/1-446011 у Державній прикордонній службі України.

На зазначені підрозділи покладатимуться такі **основні завдання**:

- участь у межах компетенції Державної прикордонної служби України у реалізації прав і гарантій учасників бойових дій, учасників війни, осіб з інвалідністю, осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, операції Об'єднаних сил, забезпеченні їх проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримуванні збройної агресії російської федерації, членів сімей загиблих Захисників і Захисниць, учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, ветеранів;
- організація поховання та меморіальна робота;
- організація роботи з розшуку військовослужбовців, зниклих безвісти за особливих обставин;
- вжиття заходів щодо забезпечення соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей (у т. ч. проходження психологічної реабілітації), внесення пропозицій щодо розв'язання проблемних питань;
- розгляд пропозицій, заяв, скарг громадян з питань соціального захисту;
- здійснення моніторингу соціальних проблем особового складу;
- підтримання взаємодії з державними органами, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами та організаціями усіх форм власності, громадськими організаціями з питань соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей;
- здійснення інших функцій, пов'язаних із соціальним захистом військовослужбовців і членів їхніх сімей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей : практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки : методичний посібник / Герасименко О. В., Горбенко І. М., Дєточка О. Д. та ін. Київ : НДЦГПЗС України, 2023. 130 с.
2. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення : 10.01.2024)
3. Про організацію соціально-гуманітарного забезпечення у Державній прикордонній службі України : Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 18 серпня 2020 р. № 89.
4. Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 13 липня 2018 р. № 1005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18/print> (дата звернення : 10.01.2024).
5. Пеша І. В. Соціальний супровід як форма комплексної соціальної допомоги. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. Ч. II. № 11(270). С. 193–199.
6. Про організацію надання соціальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587 (із змінами) URL : <https://ips.ligazakon.net/document/kp200587?an=31> (дата звернення : 21.01.2024).
7. Про надання штатних пропозицій щодо створення підрозділів соціального супроводу. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>

Мусевич Руслан

старший викладач кафедри організації роботи з персоналом
оперативного факультету Національної академії
Національної гвардії України, (радник з питань забезпечення рівних прав та
можливостей жінок і чоловіків в Академії),
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-6110-5952

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

З початку російської агресії проти України в 2022 році, суспільство опинилося перед обличчям безпрецедентних викликів, які посилюються на тлі триваючого конфлікту. Однією з найгостріших проблем, що встала перед Україною, стало гендерно зумовлене насильство, яке виявилось в різних формах і має глибокі корені в соціальних, економічних та політичних структурах суспільства.

Військовий конфлікт ескалював існуючі соціальні проблеми, зокрема, питання гендерної нерівності та насильства. Ситуація війни сприяє зростанню

випадків домашнього насильства, сексуального насильства, а також насильства з боку збройних осіб. Війна веде до збільшення стресу, анксієтету, та соціально-економічної нестабільності, що часто стає каталізатором для зростання насильства в сім'ї та спільноті [1].

Водночас конфлікт породжує нові форми гендерно зумовленого насильства. Зокрема, це стосується сексуального насильства, яке використовується як інструмент війни, що призводить до глибоких травм та довгострокових наслідків для жертв. Випадки насильства проти жінок та дівчат у зонах конфлікту набувають особливої гостроти, враховуючи їхню подвійну вразливість як учасниць конфлікту та жертв гендерно зумовленого насильства [2].

Крім того, в умовах війни значно ускладнюється доступ до правосуддя для жертв насильства, особливо в зонах активних бойових дій. Зруйнована інфраструктура, переміщення населення, обмежений доступ до правоохоронних органів та медичних установ – усе це створює додаткові перепони для отримання необхідної допомоги та захисту [3].

Не менш важливим є питання документування випадків гендерно зумовленого насильства в умовах війни, що вимагає спеціальних знань, ресурсів та підходів, адаптованих до воєнного контексту. Це включає не лише фіксацію фактів насильства, але й забезпечення психологічної підтримки жертвам, захист свідків та забезпечення безпеки інформаторів [4].

Гендерно зумовлене насильство охоплює широкий спектр актів, спрямованих проти осіб на основі їхньої статі або гендеру, включаючи фізичне, сексуальне, психологічне насильство та економічну експлуатацію. У контексті військового конфлікту, це явище набуває особливої гостроти, стаючи інструментом війни та впливаючи на цивільне населення [5].

Під час війни в Україні, з початком російської агресії, спостерігається значне зростання випадків гендерно зумовленого насильства. Це явище можна пояснити кількома ключовими факторами, пов'язаними із воєнним станом та його впливом на суспільні процеси.

В першу чергу, військовий конфлікт сприяє загостренню соціальних напружень, що, в свою чергу, може призвести до різних форм гендерно зумовленого насильства. Звичний порядок життя зазнає серйозних змін, а традиційні механізми соціального контролю та підтримки ослаблені або повністю руйнуються. В результаті, жінки, діти та представники ЛГБТК+ спільноти стають особливо вразливими до насильства і дискримінації.

Сексуальне насильство стає одним із найгостріших проявів гендерно зумовленого насильства в умовах війни. Часто воно використовується як зброя воєнних дій, спрямована на приниження та деморалізацію противника, а також на внесення страху та розбрату серед цивільного населення. Випадки сексуального насильства можуть бути пов'язані як з діями військових, так і зі збільшенням випадків домашнього насилля, коли стрес та тривоги воєнного часу виливаються у насильницькі дії вдома [6].

Крім того, економічна нестабільність та втрата засобів до існування, спричинені війною, можуть змусити деяких людей вдаватися до експлуатації, зокрема сексуальної експлуатації, як способу виживання. Це може включати примусову проституцію, торгівлю людьми та інші форми сексуальної експлуатації.

В умовах війни також виникають складнощі з документуванням та реагуванням на випадки гендерно зумовленого насильства. Нормальні канали звернення по допомогу, такі як поліція, суди та соціальні служби, можуть бути недоступними або перевантаженими. Це створює серйозні виклики для забезпечення захисту постраждалих та притягнення винних до відповідальності.

Врешті-решт, наявність значного числа внутрішньо переміщених осіб та біженців, які шукають безпеку в інших регіонах країни або за кордоном, також збільшує ризики гендерно зумовленого насильства. Втрата дому та спільноти, стрес від переміщення та нестабільність у приймаючих громадах можуть призвести до підвищення вразливості до насильства.

Серед основних перешкод у протидії гендерно зумовленому насильству в Україні в умовах воєнного конфлікту, спричиненого російською агресією, є низка складних факторів, які посилюють один одного та ускладнюють ефективну реакцію на цю проблему.

Наявність законодавчих прогалин, що стосуються гендерно зумовленого насильства, серйозно ускладнює процес притягнення винних до відповідальності та захисту жертв. Це може включати відсутність чітких визначень певних форм насильства у законодавстві, таких як сексуальне насильство поза шлюбом або побутове насильство. Також можуть виникати проблеми зі збором доказів, особливо в умовах конфлікту, де судово-медичні служби та правоохоронні органи можуть бути перевантажені або частково зруйновані.

Соціальні служби, які могли б надавати підтримку та захист жертвам насильства, часто є недостатньо фінансованими та перевантаженими, особливо в умовах військового конфлікту. Жертвам може бути складно отримати доступ до медичної допомоги, психологічної підтримки, а також до тимчасового житла, яке могло би їм забезпечити безпечне середовище.

Глибоко вкорінені стереотипи та норми, які підтримують гендерну нерівність та виправдовують насильство проти жінок та інших вразливих груп, серйозно ускладнюють боротьбу з гендерно зумовленим насильством. Це може призвести до відсутності визнання насильства як проблеми, що потребує втручання, та до стигматизації жертв, які можуть боятися звертатися за допомогою чи повідомляти про злочини, побоюючись осуду або відкидання з боку своєї спільноти.

Ці фактори спільно створюють серйозні перешкоди для ефективної відповіді на гендерно зумовлене насильство в Україні під час воєнного конфлікту. Для подолання цих викликів потрібні злагоджені зусилля на рівні уряду, міжнародних організацій, громадськості та кожного індивіда, щоб змінити законодавство, зміцнити системи підтримки та змінити ставлення суспільства до гендерно зумовленого насильства.

В цілому, боротьба з гендерно зумовленим насильством вимагає спільних зусиль на всіх рівнях суспільства та активної участі кожної людини, а також підтримки на міжнародному рівні. Тільки так можна досягти реального прогресу в цій важливій справі.

Протидія гендерно зумовленому насильству в умовах російської агресії проти України вимагає злагоджених зусиль на всіх рівнях суспільства та міжнародної спільноти. Посилення правової бази, включаючи адаптацію міжнародних конвенцій до національного законодавства, є критично важливим для забезпечення захисту жертв та притягнення винних до відповідальності. Необхідно зосередити зусилля на підвищенні обізнаності серед населення про гендерно зумовлене насильство та його наслідки, а також на створенні безпечних і доступних каналів для звернення жертв за допомогою. Особливу увагу слід приділити підтримці вразливих груп, таких як жінки, діти та представники ЛГБТК+ спільноти, що зазнають подвійної дискримінації та насильства.

Як висновок можна сказати, що для подолання гендерно зумовленого насильства в умовах війни необхідний мультидисциплінарний підхід, що поєднує правові, освітні, соціальні та психологічні інтервенції. Міжнародна співпраця та солідарність можуть значно підсилити національні зусилля, спрямовані на захист прав та гідності всіх осіб, що постраждали від гендерно зумовленого насильства в умовах збройного конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Younis, M., & Lafta R. The plight of women in Iraq: Gender disparity, violence, and mental health. *International Journal of Social Psychiatry*. 2021. 67, 977–983. URL : <https://doi.org/10.1177/00207640211003602> (дата звернення : 06.04.2024).
2. Sexual and gender-based violence in areas of armed conflict: a systematic review of mental health and psychosocial support interventions / Tol W., Stavrou V., Greene M., Mergenthaler C., Ommeren M., & Moreno C.. *Conflict and Health*, 2013. 7, 16–16. URL : <https://doi.org/10.1186/1752-1505-7-16>. (дата звернення : 06.04.2024).
3. Fuley T. Access to justice for war victims in Ukraine. *Transformation legislation of ukraine in modern conditions doctrinal approaches and measurements*. 2023. URL : <https://doi.org/10.33663/2524-017x-2023-14-395-403>. (дата звернення : 06.04.2024).
4. Andrews B., Brewin C., & Rose S. Gender, Social Support, and PTSD in Victims of Violent Crime. *Journal of Traumatic Stress*. 2003. 16, 421–427. URL : <https://doi.org/10.1023/A:1024478305142>. (дата звернення : 06.04.2024).
5. Mootz J., Stabb S., & Mollen D. Gender-Based Violence and Armed Conflict. *Psychology of Women Quarterly*. 2017. 41, 368–388. URL : <https://doi.org/10.1177/0361684317705086>. (дата звернення : 06.04.2024).
6. Sexual Violence as an Element of War Strategies. Sexual Violence and Effective Redress for Victims in Post-Conflict Situations. 2019. URL : <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-8194-9.ch001> (дата звернення : 06.04.2024).

Неумивайченко Ольга

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг, Україна

Науковий керівник:

Василюк Тамара

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг, Україна
ORCID: 0000-0001-7770-1575

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНИХ ФОРМ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

У сучасному глобалізаційному світі проблема дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є однією з найбільш актуальних. Явища аномії, безробіття, бідності, лібералізації статевих стосунків, девіантного материнства, процес трудової міграції, високий рівень розлучень, позашлюбне народження одиницями неповнолітніми матерями, асоціальний спосіб життя зменшують виховний потенціал сім'ї та призводять до поширення соціального сирітства.

Відповідно до міжнародних норм утримання та виховання дітей-сиріт, зокрема Конвенції ООН про права дитини, сімейне середовище є найбільш бажаним і сприятливим для їхнього розвитку. Так, за даними соціологічного опитування «Сім'я і діти: результати спеціального соціально-демографічного дослідження», на запитання «Як Ви вважаєте, яка форма влаштування є найкращою для таких дітей?» у відповідях респондентів – пересічних громадян – перевага надавалась саме сімейним формам опіки: прийомна сім'я (66%); усиновлення громадянами України (61%); дитячий будинок сімейного типу (44%); усиновлення іноземними громадянами (17%); виховання дітей у спеціалізованих закладах: школи-інтернати, дитячі будинки, будинки дитини (12%) [9, с. 169]. З одного боку, простежується розуміння громадянами доцільності зростання дитини, позбавленої батьківської опіки, у сім'ї, а з іншого – неготовність українського суспільства до цього.

Аналіз наукової літератури дає можливість зазначити, що проблеми соціального сирітства вивчали науковці: О. Балакірева, Л. Волинець, Б. Кобзарь, О. Коваленко, Н. Комарова, І. Пеша, О. Яременко та інші.

Правові основи сімейних форм опіки дітей-сиріт відображено в працях О. Губанової, Л. Зілковської, І. Ковальчук, В. Москалюк, С. Морозової, Н. Рудого, Т. Стоянова, Ю. Черновалюк та інших; педагогічні аспекти функціонування сімейних форм опіки дітей-сиріт досліджено вченими Т. Алексєєнко, О. Безпалько, З. Дорогонько, І. Зверєвою, А. Капською, І. Пешею,

І. Плугатор, І. Ченбай; психологічні основи сімейних форм опіки дітей-сиріт вивчали Г. Бевз, Т. Говорун, Е. Шумейко та ін.

Відповідно до аналітично-інформаційної довідки про діяльність мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді та закладів соціального обслуговування у 2022 р. в Україні функціонувало 3588 прийомних сімей, у них виховувалась 6275 прийомних дітей.

Особливості цієї інноваційної сімейної форми опіки дітей-сиріт є:

1. Прийомні діти зберігають соціальні статуси «дитини-сироти» та «дитини, позбавленої батьківського піклування», що передбачають державні пільги цієї соціально незахищеної категорії населення.

2. Особи, які мають намір утворити прийомну сім'ю, обов'язково проходять тренінгові заняття для прийомних батьків, котрі спрямовані на підвищення їх педагогічної, психологічної, правової культури. Особливий акцент у роботі здійснюється на адаптації дитини-сироти до сімейного середовища, виробленні стратегії її особистісного розвитку, корекції психоемоційної й інтелектуальної сфер, попередження девіантної поведінки.

3. Проживання прийомних дітей здійснюється на власній житловій площі прийомних батьків за наявності відповідних санітарно-гігієнічних і побутових умов. Причому держава не надає жодних пільг щодо покращення житлових умов.

4. Державою здійснюється фінансове утримання прийомних дітей згідно з нормами утримання дітей-сиріт, за принципом «гроші ходять за дитиною». Також одному з прийомних батьків виплачується грошове забезпечення.

5. Прийомні діти мають право підтримувати особисті контакти із біологічними батьками й іншими родичами, якщо це не суперечить їх інтересам і не заборонено рішенням суду. Проте форма такого спілкування визначається органом опіки за погодженням прийомних батьків та за участю соціального працівника, що здійснює соціальний супровід.

Іншою інноваційною формою опіки дітей-сиріт є дитячий будинок сімейного типу. Згідно із Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» від 26.04.2002 р. №564, дитячий будинок сімейного типу (далі – ДБСТ) – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, котрі беруть на виховання та спільне проживання не менше ніж 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Особливості цієї сімейної форми опіки:

1. У ДБСТ у першу чергу влаштовуються діти, які перебувають між собою у родинних зв'язках. Він комплектується дітьми протягом 12 місяців із дня створення.

2. Батьки-вихователі отримують індивідуальний житловий будинок або багатокімнатну квартиру, а також необхідні меблі, побутову техніку та інші предмети тривалого вжитку.

3. Діти – вихованці ДБСТ мають пільги та гарантії, які встановлені для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, вони також зберігають право на раніше призначені аліменти, пенсію та інші види державної

допомоги. Отримані кошти переходять у розпорядження батьків-вихователів і витрачаються на утримання вихованців.

4. Батьки-вихователі отримують грошове забезпечення у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з якого здійснюється нарахування та сплата страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

5. Соціальний супровід ДБСТ, який здійснюють центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – ЦСССДМ), є постійним. Кандидати у батьки-вихователі обов'язково проходять курс підготовки до створення ДБСТ і його ефективного функціонування.

6. Діти-вихованці мають право підтримувати особисті контакти із біологічними батьками й іншими родичами, якщо це не суперечить їх інтересам і не заборонено рішенням суду. Проте форма такого спілкування визначається органом опіки, за погодженням батьків-вихователів, та за участю соціального працівника, що здійснює соціальний супровід.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства існують такі форми сімейної опіки дітей-сиріт: усиновлення (удочеріння), опіка (підклування), прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, СОС-дитяче містечко.

Найкращою формою сімейної опіки дітей-сиріт є усиновлення (удочеріння). З боку дитини, це втрата соціального статусу «сироти» та входження до сім'ї на правах рідної дитини, а з боку держави – це припинення виплат, пільг і гарантій. Усі діти, що виховуються в різних формах сімейної опіки, можуть бути усиновленими.

В Україні найбільш поширеною формою сімейної опіки дітей-сиріт є опіка (підклування). На відміну від традиційних форм опіки інноваційні передбачають повну державну підтримку, матеріальну допомогу та постійний соціальний супровід. Останнім часом саме інноваційні форми опіки дітей-сиріт набувають сталого розвитку. Подальший науковий пошук зазначеної проблеми потребує вивчення зарубіжного досвіду сімейних форм опіки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського підклування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. №564. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF>

2. Буяшенко В. Соціальне підклування в структурі життєдіяльності суспільства : монографія. Київ : Асканія, 2020. 351 с.

3. Комарова Н., Пеша І. Посібник для соціальних працівників щодо підготовки та соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу : у 2-х кн. Київ : Держсоцслужба, 2006. Кн. 1. 118 с.

Остапенко Ігор

начальник кафедри військової підготовки спеціалістів Держспецтрансслужби
Українського державного університету науки і технологій,
м. Дніпро, Україна
ORCID 0000-0003-2232-7138

Шевяков Олексій

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри «Фінанси, облік та психологія»
Українського державного університету науки і технологій,
м. Дніпро, Україна
ORCID 0000-0001-8348-1935

Герасимчук Олександр

заступник начальника кафедри військової підготовки спеціалістів
Держспецтрансслужби Українського державного університету науки і технологій,
м. Дніпро, Україна
ORCID 0000-0003-1412-5288

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДАПТАЦІЙНО-ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БІЖЕНЦІВ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ

Для розробки і впровадження програм адаптації динамічних соціальних систем життєдіяльності (ДССЖ) важливими вбачаються психологічні засади формування спонтанної відображально-моделюючої активності їх проектування. Мова йде, перш за все, про формування зовнішньої взаємодії соціуму в умовах війни як сукупності відносин, включаючи форми, зміст і характер взаємодії і взаємовпливу компонентів системи «людина – людина». У зв'язку з цим *невирішеною частиною проблеми* є пошук інтегральних соціально-економічних і психологічних параметрів, що характеризують здатність біженців протистояти несприятливим ефектам, що супроводжують вимушену міграцію. Найбільш уразливими у цьому відношенні є українські біженці, в організмі яких страждають практично всі функціональні системи, що має *на меті* розробку психологічного забезпечення соціальної підтримки їх життєдіяльності. Такого роду завдання вирішуються в зарубіжній соціальній психології, починаючи з 90-х років ХХ століття в рамках державних науково-технічних програм, а в Україні – у ході розвитку ідеї психологічного супроводу [1, с. 521; 2, с. 62].

Поза сумнівом, що зміни навколишнього середовища несуть значну економічну загрозу для людства в цілому. Особливо це відноситься до військових дій. Сценарії таких змін як основну міру компенсації несприятливих зрушень передбачають мобілізацію зусиль населення на проведення заходів економічного, технологічного і соціального характеру, спрямованих на збереження здоров'я, працездатності і життєдіяльності людей.

Використання загальноприйнятих характеристик, розроблених для оцінки станів окремо узяті людини (функціональний стан, адаптаційні можливості,

стійкість особистості і ін.) явно недостатнє. Потрібні нові підходи до пошуку інтегральних критеріїв, що визначають здатність суспільства в цілому протистояти наступаючим змінам навколишнього середовища.

Один з можливих підходів бачиться в парадигмі психологічного адаптаційного потенціалу індивідуума і популяції. Це поняття запропоноване при розгляді проблем психології праці, що виникають при переході до ринкових відносин. Відомі також терміни «особово-фізіологічний потенціал», «психофізіологічний потенціал», що використовуються як синоніми працездатності людини.

Метою є з'ясування особливостей соціальної підтримки життєдіяльності біженців в умовах вимушеної міграції.

Для розкриття поняття «психологічний адаптаційний потенціал», його значення для розуміння реакції людства на глобальні соціальні зміни слід взяти до уваги деякі історичні факти. Так, встановлено, що адекватність і ефективність реагування людей на глобальні зміни місця існування залежить від типу поведінки людини і від «соціального характеру» суспільства.

Таким чином, психологічний потенціал виступає в ролі інтегральної якості населення, яка визначає його здібність до реалізації оптимальних рішень при виникненні критичних ситуацій. Він може виявлятися в двох поведінкових тенденціях.

Перша полягає у формуванні в суспільній свідомості конструктивної ідеї і психологічної установки на життєву необхідність сумісного подолання небезпеки, мобілізацію людей до активних дій при готовності до відмови від антагоністичних групових інтересів і особистих благ заради досягнення загальної мети.

Друга тенденція – розпад єдиної самосвідомості суспільства на протилежні течії, формування неконструктивних групових установок агресивно-егоїстичного характеру або пасивного типу, поведінка, спрямована на вирішення завдань на користь окремих груп.

Завдання прогнозування соціально-психологічних ефектів глобальних змін в умовах війни в значній мірі зводиться до прогнозування рівня психологічного адаптаційного потенціалу. Від того, з яким потенціалом людство зустрічає глобальні зміни, від того, як буде трансформований цей потенціал, залежить доля країни.

Проблема таким чином формулюється як оцінка співвідношення психологічного адаптаційного потенціалу із загрозою глобальних змін середовища, а можливі практичні пропозиції повинні бути спрямовані на збереження або збільшення цього потенціалу. Щонайпершим завданням у вирішенні названої проблеми є визначення суті психологічного адаптаційного потенціалу і пошук індикаторів, за допомогою яких його можливо оцінити.

У науці термін «потенціал» використовують дуже часто. Введені поняття «соціальний потенціал», «трудовий потенціал». У дослідженнях демографів використовується термін «якісний потенціал населення».

У роботах психологів зустрічаємо поняття «соціально-трудовий потенціал населення». Під соціально-трудовим потенціалом розуміється комплекс соціально-

психологічних і медико-біологічних характеристик життєдіяльності людей. Пристосовні можливості популяції людей називають «адаптивним потенціалом».

У фізіології зміст потенціалу визначається термінами «працездатність», «фізіологічні резерви організму», «гомеостатичний потенціал». Суть всіх розглянутих понять полягає у визначенні деяких сукупних можливостей людей здійснювати свою діяльність. Проте при цьому повинні стабілізуватися зовнішні характеристики і ставати відносними поняття життєдіяльності і добробуту.

З метою оцінки можливостей стійкості біженців до глобальних змін середовища і прогнозування реакції на ці зміни слід ввести інтегральну характеристику властивостей людини-популяції-етносу-людства, яка визначає їх здібність до реалізації мети, що стоїть перед кожним рівнем ієрархії названого ланцюжка. Назвемо цю характеристику «життєвий потенціал».

Принципово важливим є те, що важливою метою є не тільки виживання, але і духовна самореалізація, збільшення можливостей збереження життя людини і задоволення потреб при будь-якій динаміці зовнішніх умов. Тому життєвий потенціал можна визначити як інтегральну здатність збереження біологічної і духовно-психологічної життєдіяльності і здійснення перетворювальної діяльності, спрямованої на досягнення загальної мети.

Сьогодні домінує тенденція зведення поняття життєвого потенціалу до поняття «рівень здоров'я», при цьому пропонуються різні варіанти критеріїв, що розкривають його суть. Але встановлені в соціальній психології закономірності показують, що поведінка людей, їх стійкість до впливу глобальних змін, характер і форма колективної відповіді визначаються і іншими чинниками, наприклад, адаптаційною здатністю, характером психологічних установок, особливістю регуляції психологічних механізмів, ступенем усвідомлення ситуації і тому подібне. Назвемо сукупність цих характеристик психологічним адаптаційним потенціалом, який, безумовно, одною зі своїх частин має психологічне здоров'я біженців і культурно-обумовлені якості особистості і суспільства.

Комплекс чинників, які визначають здатність нації здійснювати об'єктивно оптимальні дії, спрямовані на досягнення загальної мети, до яких належить завдання протистояння глобальним змінам, був позначений як пасіонарність, тобто соціальна енергія, спрямована до єднання і посилення розвитку етносу.

Таким чином, можна допустити, що пасіонарність і життєздатність є похідними психологічного адаптаційного потенціалу. Життєдіяльність популяції у всіх її численних проявах є реалізацією життєвого потенціалу в конкретних умовах соціального середовища і способів діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Sheviakov O., Burlakova I., Kondes T. Resocialization of the population of Ukraine in the post-war period. *International Conference on Corporation Management-2023*. 29.06.2023. Scientific Center of Innovative Research. Tallinn. Estonia. P. 521–525. URL : <https://conf.scnchub.com/index.php/ICCM/ICCM-2023/author/submission/521>

2. Gerasimchuk O. The Psychology of survival and the Art of winning in War / Zhyhailo N., Sheviakov O., Burlakova I., Slavskaya Ya., Ostapenko I. *Public Administration and Law Review*. Issue 1(13). 2023. P. 62–76.

Павлик Надія

докторка педагогічних наук, доцентка
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
ORCID: 0000-0003-2601-4104

Гордон Марина

кандидатка економічних наук, доцентка, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
ORCID: 0009-0007-9409-7649

Оленцевич Наталія

кандидатка економічних наук, доцентка,
Київського національного лінгвістичного університету
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6700-8515

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЛЮДЕЙ ЗІ СТАТУСОМ ВПО У ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ

Масштабне вимушене переміщення населення, зумовлене повномасштабним військовим вторгненням російських військ в Україну, є складним і комплексним соціальним явищем, що потребує уваги як у контексті кожної переміщеної людини/сім'ї, так місцевих територіальних громад, які приймають нових мешканців. Соціально-економічний вплив внутрішнього переміщення на приймаючі громади є значущим та затратним. Постає потреба як вивчення та врахування спричинених процесом переміщення соціальних проблем, так і пошуку ефективних і взаємоприйнятних рішень зі сторони влади, приймаючих громад, людей зі статусом ВПО. Вразливий стан людей зі статусом ВПО призводить до виникнення низки потреб, що повинні знайти відповідь з боку держави, суспільства та органів місцевого самоврядування.

Дослідження, спрямовані на аналіз стану людей зі статусом ВПО, а також шляхів і методів їх соціальної інтеграції, почали з'являтися в українському науковому дискурсі, започаткованому анексією Криму та збройним конфліктом на Донбасі. Вони презентували як дослідження неурядових організацій щодо соціального стану вимушено переміщених людей [1; 8; 10], так і результати наукових розвідок українських дослідників щодо стану інтегрованості вимушено переміщених у приймаючі громади [2; 3; 4]. Проблема соціальної інтеграції в наукових дослідженнях набула особливої актуальності після 2022

року у зв'язку зі стрімким зростанням кількості внутрішньо переміщених людей і потребою обґрунтування шляхів допомоги їм [5; 7; 6; 9].

Соціальна інтеграція людей зі статусом ВПО, на думку І. Тітара [11], може розглядатися з точки зору двох підходів – соціокультурного (культурне навчання, зміна ідентичності) та ресурсного (отримання доступу до ринку праці, інтеграція у сферах житла, освіти, охорони здоров'я, громадянства, права). Водночас, на думку автора, саме економічна інтеграція або ресурсний підхід до розв'язання проблеми соціальної інтеграції вимушено переміщених людей є визначальним для можливостей подальшої соціокультурної інтеграції.

Тому одним із завдань нашого дослідження стало вивчення і аналіз рівня задоволеності людей зі статусом ВПО підтримкою органів влади, державних закладів і соціальних інституцій у приймаючих територіальних громадах. Відповідно, у січні-лютому 2024 року нами було організоване і проведене онлайн анкетування вимушено переміщених людей. Участь у опитуванні була добровільною та анонімною.

В опитуванні взяло участь 36 осіб зі статусом ВПО; з них – 30 жінок (83,3%) та 6 чоловіків-ВПО (16,7%). У результатах опитування були представлені різні вікові групи: 2 респондентів/ок віком 18-29 років (5,6%), 12 – віком від 30 до 40 років (33,3%), 8 – 41-50 років (22,2%), 8–51-60 років (22,2%) та 6 респондентів(ок) старше 60 років (16,7%).

Окремий блок запитань опитувальника стосувався задоволеності вимушено переміщеними людьми підтримкою з боку різних соціальних інституцій. Респондентам і респонденткам пропонувалося оцінити рівень їх задоволеності підтримкою внутрішньо переміщених осіб з боку визначених інституцій за шкалою від 1 до 5 балів (де 1 – мінімальний бал, а 5 – максимальний). Середні результати оцінювання проілюстровано у таблиці 1.

Таблиця 1

Задоволеність рівнем підтримки, результати опитування людей зі статусом ВПО, січень-лютий 2024

Соціальні інституції	Середнє
Державні органи влади	1,94
Місцева влада в приймаючій громаді	2,00
Неурядові організації (громадські, благодійні, волонтерські)	3,39
Соціальні заклади і установи	2,86
Державні заклади освіти	2,36
Державні заклади охорони здоров'я	2,69
Державні заклади охорони правопорядку	2,36
Заклади культури	2,47
Середнє	2,51

З отриманих результатів оцінювання видно, що переважна більшість респондентів/ок не задоволені рівнем підтримки з боку різних соціальних інституцій, державних закладів і органів влади. Це може свідчити про значну

різницю між очікуваннями вимушено переміщених людей щодо подальшої підтримки та реаліями й можливостями інституцій щодо надання такої підтримки. Важливо зазначити, що у опитувальнику не були передбачені відкриті запитання щодо визначення, чим саме зумовлені ті чи інші варіанти оцінювання.

З даних таблиці 1 видно, що лише діяльність неурядових організацій, зокрема громадських організацій, благодійних фондів, волонтерських рухів оцінюється людьми зі статусом ВПО позитивно (середнє значення становить 3,39 балів). Оцінка наданої підтримки з боку державних закладів соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, охорони правопорядку та культури коливається в межах від 2,36 до 2,86 балів.

Найнижче опитуваними оцінено рівень задоволеності діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування (2 і нижче балів у середньому). Такі оцінки можуть визначатися рівнем відкритості й доступності місцевої влади в приймаючих громадах: 19,4% опитуваних вважають, що місцева влада байдужа до проблем вимушено переміщених людей і не хоче ними займатися; 47,2% – що місцева влада недостатньо відкрита до їх проблем; 19,4% респондентів і респонденток важко відповісти на це питання. Лише 11,1% опитаних вважають, що місцева влада відкрита до ВПО і намагається усіляко сприяти і допомагати.

Отримані результати визначають потребу розробки стратегій і механізмів комунікації державних закладів, органів влади з місцевими мешканцями (як постійними, так і переміщеними) щодо можливостей підтримки та умов її надання. Такий висновок зумовлений як низькими результатами оцінювання діяльності таких органів і закладів, так відповідями на наступні запитання опитувальника щодо відкритості цих соціальних інституцій та обізнаності вимушено переміщених людей про їх діяльність. Так, 83,3% досліджуваних обізнані щодо діяльності недержавних організацій та/або волонтерських рухів у громаді, з них 75% людей зверталися в ці організації за допомогою. Натомість, більше половини респондентів і респонденток оцінюють місцеві органи влади як недостатньо відкриті до проблем людей зі статусом ВПО; або як байдужі до проблем людей зі статусом ВПО, що знаходить своє продовження у відсутності бажання займатися вирішенням цих проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балакірева О. М. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наукова доповідь. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2016. 140 с. URL : <http://ief.org.ua/docs/sr/295.pdf>

2. Газізова О. Шляхи подолання соціокультурних конфліктів у процесі інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нові територіальні громади. *Українознавчий альманах*, 2019. Вип. 25. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2019.25.7>

3. Каплан Ю. Б. Особливості інтеграції та адаптації внутрішньо переміщених осіб у нових територіальних громадах: питання реалізації політичних прав і свобод /

Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-12/perem_osoby-2f1a8.pdf

4. Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах / Кобзін Д., Левкіна Г., Луньова О., Черноусов А., Щербань С. Харків : Харківський інститут соціальних досліджень, 2020. 246 с. URL : <https://rm.coe.int/manual-needs-assessment-idps/16809f43da>

5. Коваліско Н. В., Бубняк С. М. Соціальне самопочуття внутрішньо переміщених осіб в Україні: соціологічний дискурс : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 294 с. URL : <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/Sotsialne-samorochuttia-vnutrishno-peremishchenykh-osib.-Kovalisko-N.V.-Bubniak-S.M..pdf>

6. Лєгеца Ю. О., Шевирталов В. С. Публічне управління процесами соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, 2023, 1. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.1.21>

7. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 12. 23 січня 2023 року. *МОМ*. URL : <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-0>

8. *Внутрішньо переміщені особи в Україні*. Тематичний звіт. 12 серпня 2014. *ОБСЄ*. URL: <https://www.slideshare.net/DonbassFullAccess/ss-91011058>

9. Склярєва І. Потреби ВПО у воєнний час : досвід громадського сектору України на прикладі ініціативи Shelter Ukraine. *Соціологічні студії*, 2022, 2 (21), 57–67. DOI <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2022-02-57-67>

10. Смалъ В., Позняк О. Внутрішньо переміщені особи: Соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах. За матеріалами Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей. *Проект ПРОМІС*. 2016. URL : <https://www.slideshare.net/slideshow/ss-91693812/91693812>

11. Тітар І. О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Український соціум*, 2016, 4(59), 58-68. DOI <https://doi.org/10.15407/socium2016.04.057>

Рідкодубська Ганна

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0003-0561-6835

Холодєнко Каріна

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Хмельницького національного університету, м. Хмельницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ СПОРТУ В РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Концепція розвитку здоров'я впродовж усього життя (LCHD) підкреслює глибокий вплив стресорів на критичних етапах розвитку на здоров'я людини

впродовж усього життя, зокрема й на її психічне благополуччя. Серед цих перехідних процесів у розвитку підлітковий вік стає ключовим етапом життя, коли на траєкторію психічного здоров'я підлітка суттєво впливають різноманітні фактори ризику та стимулювальні чинники, вбудовані в його соціальну екосистему. Підлітки з несприятливого сімейного середовища (AFE) стикаються з підвищеною сприйнятливістю до проблем психічного здоров'я. Проте в середовищі підлітка існують можливості для підвищення стійкості.

Підлітковий вік як найбільш вразливий період в онтогенезі розглядається більшістю дослідників як фактор ризику дезадаптації та психічних розладів. Підлітковий вік є етапом, на якому людина усвідомлює себе автором власної біографії, бере на себе особисту відповідальність за власне майбутнє та уточнює межі самоідентифікації. Розуміння психологічних особливостей молодого покоління, які спонукають його до життя і розвитку та роблять його стійким перед обличчям небезпек, є питанням, що має серйозне практичне значення для сучасного суспільства.

Актуальність проблеми полягає в формуванні розуміння того, як стійкий розвиток у підлітковому віці змінюється в часі, і які фактори, що беруть участь у цьому процесі, є важливими для кращого розуміння специфіки цієї вікової групи. Розуміння та сприяння критично-рефлексивній практиці сприйняття підлітків та їхніх взаємовідносин із соціально-громадським контекстом є основним викликом для фахівців, які працюють з даною віковою групою.

Резильєнтність людини – це показник її здатності до розвитку, адаптації та збереження стабільності/рівноваги у складних ситуаціях. Перші роботи, присвячені вивченню життєстійкості, беруть свій початок у дитячій психології та психіатрії.

Сучасні автори визначають життєстійкість як динамічний процес, що включає позитивну адаптацію в контексті несприятливих умов життя. Життєстійкість є потенціалом, передумовою еволюції та адаптації, впливає на розвиток регуляції та саморегуляції. На думку М. Раттера, риси особистості, пов'язані з життєстійкістю та захисними факторами середовища, створюють основу для розвитку та вдосконалення адаптивних процесів. Цей факт спонукає до емпіричного вивчення життєстійкості у зв'язку з соціальною адаптацією. У контексті цього дослідження соціальна адаптація розглядається як результат активного пристосування індивіда до умов соціального середовища [4, с. 321]

У сучасному суспільстві зростають вимоги до психологічного розвитку особистості підлітків, особливо актуальними стають завдання формування самостійної зрілої особистості, здатної до рефлексії власних здібностей, з розвиненими духовно-моральними цінностями, психологічно готової до вступу в доросле життя.

Особистісні особливості формуються тоді, коли підліток буде здатний справлятися з ситуацією, що склалася, зберігаючи при цьому сприятливий духовний та емоційний стан. Іншими словами, школяр повинен мати високу резильєнтність.

Заняття спортом є додатковим джерелом стресу для зростаючого організму підлітка, а разом з тим, ефективним засобом зміцнення функціональних систем, самовиховання особистості. Спорт висуває до особистості підлітка високі

вимоги до володіння прийомами саморегуляції та емоційної стійкості. Тому розвиток резильєнтності має відбуватися паралельно з тренуваннями та спортивними досягненнями. Резильєнтність впливає на духовно-моральний розвиток особистості.

Заняття спортом чинять комплексну дію на психологічний стан людини. Вони можуть впоратися з депресією не гірше за антидепресанти, поліпшити засинання не гірше за снодійне, підвищують самооцінку і знімають гнів без допомоги психотерапевта.

Для того, щоб позбутися негативних емоцій, найкраще підходять аеробні навантаження, на кшталт бігу, плавання, катання на велосипеді або ігрових видів спорту. Згідно з даними університету Техасу в Остіні, сорок хвилин аеробного тренування цілком достатньо, щоб повернути позитивний настрій.

Заняття спортом, правильно сплановані та адекватно реалізовані, можуть стати потужним інструментом сприяння інтеграції та рівним правам як окремих особистостей, так і груп людей. Його популярність і високий рівень участі в кількох країнах (особливо в групах дітей та молоді) роблять його дуже прибутковим полем для роботи з просування цінностей і здорових звичок для всієї родинної системи та на рівні спільноти.

Показники життєстійкості негативно пов'язані з такими симптомокомплексами дезадаптації, як замкненість та тривожність щодо однолітків на загальній вибірці підлітків. Ці індивідуальні риси та особливості поведінки зумовлені надмірною тривожністю, боязкістю, схильністю до нав'язливих страхів та самоізоляції, які не допомагають підліткам активно та самостійно вирішувати свої стресові ситуації.

До показників резильєнтності, пов'язаних з контролем у підлітків та їхньою стійкістю, належать навички виявлення та вирішення проблем, підтримка підлітка, позитивне мислення, впевненість у собі та соціальні навички. Переконавання людини в тому, що вона може вплинути на результат події, незалежно від того, яким буде сутнісний результат ситуації, визначає продуктивність поведінки людини, її загальний енергетичний потенціал та успішність у складних ситуаціях.

Отже, в спорті так багато моментів, які сприяють підвищенню соціальної резильєнтності: робота в команді, розвиток навичок взаємовідносин, навчання змагатися, перемагати і програвати на спортивному майданчику. Навчитися справлятися з поразками – справді важлива частина розвитку нашої психологічної стійкості, і спорт надає безліч можливостей це практикувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сердюк Л. З. Самодетермінація психологічного благополуччя особистості : монографія. Київ-Львів, 2021. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/729023/>
2. What is resilience? / Herrman H., Stewart D., Diaz-Granados N., Berger E., Jackson B., & Yuen T. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 2011, 56 (5), 258–265.
3. Rudolph K. D., & Dodson J. F. Gender differences in friendship values: Intensification at adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 2022, 42(4), 586–607.

4. Rutter M. Psychosocial Resilience and Protective Mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*. 1987, №57, 316–331.

Роман Наталя

кандидатка педагогічних наук, доцентка

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,

м. Харків, Україна

ORCID 0000-0002-8196-1705

ДІЯЛЬНІСТЬ АНСАМБЛЮ НАРОДНОЇ ПІСНІ ЯК СПОСІБ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Соціальна підтримка українців під час війни набула особливої актуальності й значущості, активно проявилася в різних сферах, ініціативах, проектах і напрямках. Однією з таких форм стала діяльність ансамблю народної пісні під час війни. Незважаючи на складні життєві умови, активізацію міграційних процесів, поліетнічність та інкультурацію українського суспільства, діяльність ансамблю народної пісні як способу соціальної підтримки українців під час війни є важливим фактором залучення до української традиційної культури та ефективним інструментом реалізації соціальної політики держави.

Творча діяльність ансамблю народної пісні продемонструвала феномен згуртованості, взаємодопомоги, сформованості морально-духовних цінностей, національної ідентичності та патріотизму під час війни. Систематична колективна мистецька робота в режимі онлайн-конференцій є не лише дієвим способом соціальної підтримки співаків та їхнього оточення, а й можливістю поступового цілеспрямованого розвитку ансамблю народної пісні, накопиченню нового актуального музичного репертуару, повторення і вдосконалення засвоєних раніше творів, збереження й розвинення набутих співацьких умінь та навичок, професійного вдосконалення як кожного окремого виконавця, так і колективу в цілому.

Діяльність ансамблю народної пісні в умовах війни позитивно впливає на створення громадської думки як на локальному, так і на глобальному рівнях та сприяє піднесенню патріотичного духу і соціалізації українців. Знаходячись в умовах вимушеної еміграції, учасники ансамблю української пісні діляться з іншими переселенцями своїми творчими навичками, набутими під час онлайн репетицій ансамблю, розповсюджують і популяризують знання про спадкоємність, рефлексії та панівні ідеали розвитку і популяризації традиційної культури українців. Такі аматори заохочують українську спільноту до формування соціального іміджу, національної ідентичності, коригують хибні уявлення про українські народні традиції, національний одяг та елементи регіонального вбрання, які широко застосовуються нині під час патріотичних антивоєнних заходів, культурно-просвітницьких народних обрядів та свят.

Активна художньо-естетична діяльність ансамблю народної пісні під час війни є ефективним способом соціальної підтримки учасників мистецького колективу. Задоволення потреби в особистому спілкуванні, моральне заохочення, колективна енергія переможного руху, радість від творчої праці, надії та плани на майбутнє допомагають долати виклики часу. Можливість здійснювати репетиції в онлайн форматі дозволяє під час занять, які проводяться за усталеним графіком, систематично збиратися разом і, не зважаючи на місцезнаходження співаків, методично й цілеспрямовано працювати над удосконаленням вокальних і загальномузичних умінь та навичок, оновленням тематичного репертуару, створенням нових концертних програм.

Ансамбль народної пісні є проявом самоідентифікації українського народу і важливою складовою дослідження, відтворення, розвитку, репрезентації й популяризації етнічних пісенних традицій. Колективна музична творчість в сучасному історичному вимірі набуває рис стадіальності етнокультурного й соціокультурного процесів, які ґрунтуються на вивченні, аналізі й сучасному втіленні унікальних пісенних зразків.

Мистецькі пісенні інтерпретації, модифіковані в часі і просторі яскраво відображають світогляд, спосіб життя, естетичні смаки українського народу на фоні розвитку мультикультурності або агресивної культурної інтервенції. Подібні виклики значно актуалізують практики збагачення етнокультурного феномену через діяльність ансамблю народної пісні.

Донедавна українська народна пісня здавалася улюбленим, але доволі занедбаним жанром на самодіяльній і професійній естраді. Поступово вона перетворювалася в історичний артефакт, втрачала риси актуальності й злободенності. Більшість сучасних ансамблів української пісні знаходилися під впливом естрадних виконавців, копіювали манеру співу, стиль, трактовку змісту. Українці довгий час несправедливо недооцінювали себе, культивували комплекс меншовартості, соромилися своїх досягнень і найдорожчих реліквій.

Очевидно, що український народ не втратив любові до своєї пісні, тому розвиток існуючих ансамблів народної пісні є актуальним і перспективним напрямом. Багатьом здається, що вони добре знають і вміють співати народні пісні, але для подальшого розвитку потрібен професійний музично-педагогічний підхід, науково-методичне забезпечення, систематичні заняття з кваліфікованим керівником. Ансамбль народної пісні як соціокультурний проєкт буде успішним як у рідному місті, так і в будь-якій країні світу, якщо його учасники систематизують мистецький досвід творчої діяльності кращих колективів минулого, методику їхньої роботи, проаналізують і узагальнюють сучасні форми ансамблевого виконавства.

На хвилі поширення патріотичних настроїв серед українців активно створюються нові ансамблі народної пісні. Більшість із них виникають за межами України, як спосіб соціальної підтримки переселенців під час війни. Існує поширена практика залучення до нового колективу не лише окремих обдарованих виконавців, а й групи аматорів, які звикли співати улюблені українські пісні в своєму побутовому середовищі. Відомо, що прихильність до народної пісні формується з

раннього дитинства і, залишаючись на все життя, переходить від покоління до покоління як в активній, так і в пасивній формах. Народна пісня традиційно звучить у сімейному колі, під час дружніх вечірок, святкувань у навчальному колективі, серед колег по роботі. Люди скрізь чують і співають українські пісні, засвоюючи зразки мелодій, зміст і традиції їх відтворення.

Українська народна пісня є специфічним музичним жанром, бо її зміст, покладений на досконалі ліричні мелодії або запальні танцювальні ритми є завжди домінуючим. Будь то лірична, сімейно-побутова, жартівлива або сатирична пісня, вона обов'язково буде спиратися на концептуальну ідею, закладену в змісті [1]. Узагальнюючі тенденції показують, що деякі пісні мають значну кількість куплетів та й ще декілька варіантів трактовки змісту. Дослідники і збирачі народних пісень із задоволенням відшуковують і нотують їх [1]. Але для презентації пісні на концертних майданчиках та створення сценічного номеру існує певний хронометраж, ансамблі народної пісні виконують декілька куплетів, які найбільш повно розкривають сутність твору, мають завершено сюжетну лінію й не обтяжливі за часом.

Кожен музичний колектив послідовно й наполегливо працює під час групових репетицій та індивідуальних занять. Систематично вдосконалюючи виконавські навички та набуваючи вміння співати гуртом, учасники ансамблю народної пісні цілеспрямовано примножують свій культурно-освітній рівень, засвоюють нові знання з історії музичної культури, елементарних музичних знань. Важливим є й те, що вони посилюють свою соціальну активність, знаходять коло для спілкування за інтересами, культивують почуття взаємоповаги, взаємодопомоги, взаєморозуміння. У колективі виконавці стають більш толерантними, комунікабельними, дружніми. Повсякденне життя учасників ансамблю народної пісні стає більш змістовним, наповнюється самоповагою, постійним саморозвитком, гордістю за себе і свою країну.

Цілеспрямована і детально спланована музично-просвітницька діяльність ансамблю народної пісні спроможна подолати невизначеність ціннісно-сміслових орієнтирів українського національного мистецтва, дефіцит соціального спілкування, нехтування власною культурою [2]. Одним із ефективних шляхів популяризації українського музичного мистецтва є участь ансамблю народної пісні в святкових заходах і національних фестивалях, які проходять в різних місцевостях і країнах світу. Презентуючи й пропагуючи здобутки української культури, учасники ансамблю народної пісні обмінюються творчим досвідом, збагачуються професійно та емоційно.

Отже, діяльність ансамблю народної пісні є ефективним способом соціальної підтримки українців під час війни, об'єднує і надихає як виконавців, так і слухачів, сприяє популяризації українського музичного мистецтва, пробуджує відчуття культурної ідентичності та піднімає національну самосвідомість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Роман Н. М. Практики збагачення етнокультурного феномену через використання інноваційних технологій. *Традиційна культура в умовах глобалізації: нові вектори розвитку*. Харків : Цифра Принт, 2023. С. 245–248.
2. Roman Natalia. Traditions and innovations of solemnization and celebrations. *Traditions and innovations of solemnization and celebrations society and science. Problems and prospects*. Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference. London, England. January 25–28, 2022. С. 299–300.
3. Traditional culture in the context of globalization: the synergy of tradition and innovation. Materials of the scientific-practical conference. Kharkiv : Madrid Printing House, 2021. 398 p.

Романовська Людмила

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна
ORCID 0000-0001-7547-4575

Соляр Наталія

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ЛІТНЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

В умовах швидких соціальних змін у світовій практиці все більшого поширення набуває інноваційний метод освоєння соціального простору, тобто його технологізація як процес оптимізації соціуму, переборення його розбалансованості, активний вплив на розвиток соціальних систем шляхом використання соціальних технологій.

В. Шахрай під поняттям «технологія» має на увазі систему знань про способи та засоби обробки і якісного перетворення об'єкта [6, с. 7].

У свою чергу, соціальні технології він розглядає як систему знань про способи перетворення та регулювання соціальних відносин і процесів у життєдіяльності людей [6, с. 7].

А. Капська визначає соціальні технології як сукупність методів, прийомів та впливів, що застосовуються для досягнення мети соціального розвитку [5].

І. Ковальчук стверджує, що соціальний працівник для надання професійної допомоги людям літнього віку має володіти технологіями соціальної роботи, під якими вона розуміє «...сукупність прийомів, методів, що практикуються соціальними службами, закладами соціального обслуговування, соціальними

працівниками для досягнення поставленої мети у процесі здійснення соціальної роботи, забезпечення ефективної реалізації завдань щодо соціальної допомоги людям похилого віку» [3, с. 6].

До основних технологій соціальної роботи з людьми літнього віку дослідниця відносить:

1. Комунікативні технології, які реалізується за допомогою техніки володіння прийомами вербальних і невербальних контактів, слухання людини літнього віку із збиранням інформації про неї, аналізу та оцінки ситуації, в якій вона опинилася, визначення труднощів її життєдіяльності.

2. Технологія виконання конкретних соціально-організованих дій по відношенню до людини літнього віку є посередницькою діяльністю у вирішенні її освітніх, економічних, адміністративних, юридичних та інших проблем життєдіяльності.

3. Технологія визначення потреб людей літнього віку в одержанні матеріальної, натуральної, побутової допомоги та послуг передбачає налагодження взаємодії фахівців соціальної сфери з цими людьми, дослідження рівня їх матеріального благополуччя, визначення виду допомоги та шляхів її надання.

4. Реабілітаційна і адаптаційна технологія особливо широко використовуються після перенесення людьми літнього віку важких серцевих захворювань та порушень опорно-рухового апарату.

5. Психотехнології як окремий вид соціально-психологічної допомоги людині літнього віку [3].

На думку колективу науковців В. Поліщук, Н. Горішної та Г. Слезанської, технології соціальної роботи з людьми літнього віку реалізуються за допомогою таких технік, як: техніки спілкування з клієнтами; техніки виконання конкретних соціально-побутових дій; техніки адаптації; психотехніки тощо. Вони вважають, що техніки професійного спілкування є одними з найважливіших у практиці соціальної роботи з людьми літнього віку, адже дефіцит спілкування в цих людей негативно впливає на їхню емоційну сферу та психіку [4, с. 93].

Дослідниця Н. Голова вважає, що основними завданнями роботи фахівців соціальної сфери з людьми літнього віку в Україні є здійснення їх соціальної реабілітації та соціальної адаптації. Головними цілями соціальної реабілітації є створення сприятливих умов для соціалізації та ресоціалізації цих осіб у суспільстві, поновлення їхнього суспільного статусу та спроможності до індивідуальної соціальної і сімейно-побутової діяльності за допомогою надання окремих форм соціального патронажу та соціального обслуговування [1, с. 174].

На підтвердження думок Н. Голови, дослідниця І. Савельчук стверджує, що в умовах воєнних дій в Україні важливе місце у соціальному обслуговуванні людей літнього віку займає їх соціальна реінтеграція та інтеграція, що передбачає аналіз цими людьми своєї життєвої ситуації; відшукування їх прихованих ресурсів; визначення проблем, що заважають їм інтегруватися в життєвий простір чи реінтегруватися із старих соціальних контактів; корекцію

психологічного стану та поведінки; надання послуг з перекладу та вивчення державної мови тощо.

На думку І. Савельчук, здійснення соціального супроводу людей літнього віку в умовах війни передбачає використання фахівцями соціальної сфери різноманітних методів: бесіди, вивчення документів, спостереження за життєдіяльністю, профілактика, підтримка, представництво. Та найбільш продуктивним авторка вважає метод ведення випадку, що передбачає розробку соціальним працівником індивідуальної програми соціального супроводу людини літнього віку, координацію зусиль фахівців, вироблення досвіду та рекомендацій щодо покращення ситуації [2].

Таким чином, робота фахівців соціальної сфери з людьми літнього віку в умовах війни в Україні є дуже важким процесом, який ускладнюється ще й таким травмуючим чинником, як війна, а також віковими особливостями даної категорії людей. Ця робота передбачає міжвідомчу взаємодію, своєчасність, адресність, конфіденційність, інтегрованість діяльності фахівців, доступність та безоплатність їхніх послуг. Правильно реалізовані технології соціальної роботи з людьми літнього віку здатні якісно змінити життя цих людей в умовах воєнного стану. Критеріями якості реалізації цих технологій, на нашу думку, є мінімізація наслідків травм людей літнього віку, завданих війною; покращення їх здатності забезпечувати умови для власної життєдіяльності та розвитку; оптимальна інтеграція їх у суспільне життя; покращення їхнього психологічного стану та підвищення рівня їх матеріального добробуту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Голова Н. І. Соціальні моделі обслуговування геронтологічної групи населення в Україні. *Social Work and Education*. 2020. Vol. 7. № 2. Р. 170–177.
2. Савельчук І. Б. Інноваційні методи соціальної роботи з людьми похилого віку: специфіка та особливості впровадження. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 95–98.
3. Соціальна геронтологія: навчальний посібник / укл. І. В. Ковальчук. Чернівці, 2021. 264 с.
4. Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід : колективна монографія / В. Поліщук, Н. Горішна, Г. Слосанська та ін. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 221 с.
5. Соціальна робота: технологічний аспект / За ред. проф. А. Й. Капської. Київ : ДЦССМ, 2004. 364 с.
6. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

Сербова Ольга

кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології та педагогіки
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
ORCID ID: 0000-0002-8131-7506

ПОШУК СЕНСУ ЖИТТЯ ЯК ШЛЯХ ПОДОЛАННЯ СТРАХУ СМЕРТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Російська агресія породила нову соціально-духовну атмосферу, що відзначається напругою, постійними суперечностями та боротьбою поглядів, це змушує багатьох українців переосмислювати своє життя, стимулює особистість до активних моральних пошуків, глибшого розуміння власного існування та пошуку сенсу життя в умовах жорстокої та несталої дійсності. Війна спонукує людину до пошуку сенсу під впливом таких переживань, як тривога, страх смерті, безсилля, безпорадність та інші. Такі виклики, як втрата оточення, майна, відносин, смерть близьких, роблять драматичним цей процес.

В реаліях сьогодення кожна людина напряму або опосередковано стикається із смертю. Тривога смерті є однією із найбільш фундаментальних тривог, що можуть переслідувати людину, оскільки вона відображає пряму загрозу нашому буттю. Так, З. Фройд писав: «Життя втрачає змістовність і інтерес, коли з життєвої боротьби виключена найвища ставка, тобто саме життя» [1]. Реальність смерті, яка сприймається людиною як її персональна скінченність, будить у людині найбільш сильні з її почуттів. І багато філософів, мислителів і поетів відносяться до цього ефекту як до ресурсу для творчості. В. Франкл окремо виділяв переживання «внутрішньої порожнечі», він говорив про дефіцит у знаходженні себе, самовідчуження, відсутність автентичності. Тобто іноді звернутися до проблеми сенсу життя людину може заставити усвідомлення можливості своєї смерті, проте, як зазначає Р. Мей, більшість людей і в цій ситуації намагаються втікати від думки про смерть, «від загрози небуття ціною звуження рамок нашого існування у світі». Р. Мей підкреслює спрямованість життя людини на певну мету, зазначаючи, що не лише окрема людина повинна мати мету задля збереження власного душевного здоров'я, але й соціум, до якого належить особистість, «бо не може бути острівця смислу в океані безглуздя» [5, с. 229].

Розглянемо ряд методологічних поглядів на феномен сенсу життя, які на нашу думку є важливими в контексті досліджуємої теми. Першу психологічну теорію сенсу життя розробив А. Адлер і визначив його безпосередній вплив на психічні процеси людини, а також звернув увагу на той суб'єктивний сенс, якого набувають для людини обставини її життєдіяльності. Значний внесок у розуміння сенсу життя мав З. Фройд, показавши його зв'язок з невідомими психічними процесами, актуальними мотивами та етапами розвитку

особистості. Особливу увагу він звертає на зв'язок сенсу життя з актуальними мотивами та хронологічним перебігом життя особистості.

К. Юнг у своїх дослідженнях відзначив фундаментальну спрямованість людини до пошуку сенсу свого життя, представивши її як спеціальну задачу і потребу, що слугує призначенням для кожної окремої особистості. На відмінну від З. Фрейда, важливим він вважав враховувати і вплив минулого, і перспективи майбутнього на формування особистості. Ця концепція об'єднує каузальний (зумовлений минулим) та телеологічний (спрямований на майбутнє) підходи. Таким чином, на його думку, розуміння взаємодії історії та перспектив допомагає створити гармонійний розвиток особистості [2; 6].

Питання про сенс життя мало велике значення для К. Юнга, він розглядав його як ключовий аспект своєї теорії. Вчений віддавав перевагу виявленню сенсу в усьому, чим займався, і прийшов до висновку, що це місце сенсу знаходиться в психіці, яка здатна виділити сенс із досвіду. Згідно з теорією К. Юнга розвиток особистості орієнтований на трансцендентну функцію, це означає важливість самопізнання та виходу за межі свідомого для досягнення повноти особистості. Трансцендентна функція відображає здатність особистості перейти за рамки раціонального мислення та свідомості, розкриваючи невідомі аспекти і архетипи. Цей процес визначається як ключовий для розвитку особистості, оскільки він сприяє інтеграції різних психічних аспектів та розширенню особистісного досвіду [6]. Ще однією ключовою рисою теорії особистості К. Юнга є її поступальний характер розвитку. На його переконання, люди постійно просуваються вперед, намагаючись досягти вищого рівня досконалості. Він вбачав, що розвиток особистості відбувається в напрямку від менш досконалого до більш досконалого, а людство загалом еволюціонує до більш диференційованих форм існування. Враховуючи всі часові аспекти, терапія може допомогти клієнту з'єднати його минулі переживання з поточним моментом. Це не лише дозволяє зрозуміти, як минулі події можуть впливати на сучасні проблеми, але і сприяє руху вперед. Як вже було зазначено, вчений підкреслював, що вплив на сьогодення виникає не лише від минулого, але і від майбутнього.

Розпізнання сенсу має цілющу силу, що становить фундаментальний елемент юнгівської концепції етіології неврозів К. Юнг вважав, що людина, хоча і не може відкрити абсолютну істину, проте здатна створити особистий міф про сенс свого життя. Цей міф важливий для самоідентифікації і розкриття внутрішнього потенціалу [3; 4]. Трансформуючий вплив страху смерті полягає в наданні глибинного та ціннісного сенсу явищам та подіям, що є складовими картини життєвого світу особистості, змінює уявлення особистості про себе і про світ, спрямовує особистість на розуміння цінності життя та осмислення його як найвищого дару.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мирончак К. В. Страх смерті як ресурс особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2011. Вип. 13. С. 161–167.

2. Сафонік Л. Буттєвість сенсу людського життя : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 350 с.

3. Юнгіанське консультування : кол. моногр. / Ткач Р. М., Сербова О. В., Сингаївська І. В. та ін. ; за ред. Р. М. Ткач Київ : Талком, 2021. 220 с.

4. Ткач Р., Сербова О. Використання кодів історичної пам'яті українців у терапевтичних метафорах. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. №3 (67). С. 161–166. DOI : 10.31732/2663-2209-2022-67-161-166

5. Чуйко Г. В., Гуляс І. А., Колтунович Т. А. Екзистенційна психологія : навч. посіб. Чернівці : Прут, 2009. 308 с.

6. Юнг К. Г. Аналітична психологія. Видавництво : Центр учбової літератури, 2022. 250 с.

Стьопін Микола

здобувач освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» Національного університету «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна

Хозраткулова Ірина

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри психології і соціальної роботи Національного університету «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна

МЕТОДИКА ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ГОРЮВАННЯ

Зараз в Україні триває війна, щодня вона забирає життя і дедалі більше людей стикаються із горем втрати близьких. Таким людям необхідно надавати допомогу. Від нас, як фахівців у галузі психології, очікується надання нашим співвітчизникам психосоціальної допомоги у процесі горювання. Ми маємо обирати найкращі методики. Це дуже актуальна тема для нашого часу та нашої країни.

Ефективність методики психосоціальної допомоги багато в чому залежить від підходу до самої теоретичної моделі процесу горювання на якому вона базується. Чим ширший цей підхід, тим більше відкривається можливостей надавати допомогу.

Було багато дослідників і науковців, які вплинули на розвиток розуміння скорботи і роботи з горюванням. Найпопулярніша на сьогоднішній день теорія Елізабет Кюблер-Росс. Це лінійна, фазова модель, яка включає п'ять фаз або стадій горя: заперечення; гнів; торг; депресія; прийняття.

Відповідно до цієї моделі, людина повинна пройти певні фази у своєму горюванні, і потім коли вона їх пройде процес горювання буде завершено.

Ця теорія міцно вкоренилася в масовій культурі. Будь-яка людина, яка захоче дізнатися щось про процес горювання в Інтернеті, відразу ж буде направлена на опис цієї теоретичної моделі з її п'ятьма стадіями.

Багато спеціалістів які працювали з темою горювання і втрати звернули увагу на те, що ця модель не зовсім працює, оскільки: у цієї фазової моделі мало індивідуальних підходів; мало індивідуального розуміння тих процесів, через які проходять люди, які втратили близьких; складається враження, що усіх потрібно втиснути у ці фази, підігнати під один стандарт, усі повинні пройти ці фази саме у такому порядку; певна ригідність є в цьому процесі, оскільки очікується, що ми знаємо які саме почуття виникають на певних етапах горювання.

Було помічено, що для деяких людей це ускладнювало процес, тому що вони не вписувалися у ці рамки, із ними відбулися процеси, які не збігалися із фазами про які їм сказали, і це ще більше ускладнювало процес горювання. Тобто, ця модель має дещо механічний характер, усі повинні проходити один процес, однаково переживати одні й ті ж емоції.

Системної перевірки концепція про п'ять етапів скорботи не проходила, і лише на початку 2000-х дослідники Єльського університету вперше взяли за цю тему.

Протягом трьох років вони опитали 233 людей, які втратили кохану людину (зазвичай дружину або чоловіка). Інтерв'ю проводилися приблизно через шість, одинадцять і дев'ятнадцять місяців після смерті.

Отримана ними картина була складнішою за гіпотезу п'яти стадій. Дослідники виявили, що найпоширенішою емоцією було прийняття, тоді як заперечення переживали далеко не всі або не в однаковій мірі.

Другою сильною емоцією була туга, а пригнічений стан супроводжував всі етапи, і він був більш вираженим ніж гнів.

Крім того, емоційні стадії не змінювали одна одну в чіткій послідовності. Людина на третій стадій скорботи могла, приміром, переживати прийняття, а не гнів. Тому ми хочемо показувати переваги використання у групах психосоціальної допомоги під час горювання методики на основі теоретичної моделі подвійного процесу горювання (Duel process model. Stroebe & Schut, 1991, 2007).

Ми вважаємо цю модель, яку розробили нідерландські дослідники Маргарет Штруб і Генг Шат дуже ефективною. Ключовим аспектом даної моделі є те, що під час горювання у повсякденному житті всі люди стикаються із необхідністю переключати увагу від ситуацій, що вимагають орієнтації на втрату до ситуацій, орієнтованих на відновлення та навпаки.

Це постійний процес, коли орієнтації на втрату та відновлення змінюють одна одну, відповідно людина стикається з тим, що в одних ситуаціях вона добре адаптується до життя без померлої людини, а в інших – ні. І це є абсолютно нормальним в процесі оптимальної психологічної адаптації до втрати.

Виходить, що здатність ефективно справлятися зі втратою близької людини передбачає вміння бути гнучким у різних ситуаціях, у тому числі у сприйнятті свого актуального стану. Згідно із моделлю подвійного процесу, процес горювання розглядається як наявність двох орієнтацій: орієнтація на втрату (прийняття і визнання втрати) та орієнтація на відновлення.

Ціль на втрату направлена на відокремлення від померлої людини, що виражається у плачі, крику, сумі, тузі, натомість ціль на відновлення відноситься до діяльності, за допомогою якої людина починає будувати нове життя і нову ідентичність, в якій померлий присутній духовно і символічно, але не фізично.

Адаптація до втрати полягає у коливаннях між цими двома цілями, що відбувається доти, поки не буде знайдено сенс як у втрачених відносинах, так і в новому побудованому житті.

Модель подвійного процесу, яку розробили у середині дев'яностих років нідерландські дослідники Маргарет Штруб і Генг Шат має одну велику перевагу, що дозволяє їй стати гарною основою для ефективної методики надання психосоціальної допомоги людям, які зіткнулися з втратою близького. Така перевага – це широке розуміння процесу горювання. Людина, яка переживає горе, познайомившись з цією моделлю, не буде себе звинувачувати в тому, що вона щось неправильно відчуває і не буде, втискати себе в рамки, намагатися справлятися з горем за якоюсь лінійною схемою.

У першому занятті за такою методикою пояснюються теорії процесу горювання. Спочатку наводиться лінійна фазова теорія, потім докладно обговорюється теорія подвійного процесу горювання. Під час такого пояснення йде обговорення, і є випадки, коли клієнти кажуть, що їм були відомі фази горювання і вони були сум'ятті, тому що не розуміли де вони знаходяться зараз і не уявляли, як ці фази впливатимуть на їхнє життя.

У когось втрата близького була не вперше в житті, і вони ділилися, що відчували себе неповноцінними, тому що в їхньому житті не було всіх фаз, про які вони читали в інтернеті. Теорія подвійного процесу горювання майже всім стає новою інформацією. І ми отримуємо позитивний відгук від клієнтів. Вони відразу розуміють про що йдеться. Висловлюються, що це дуже нагадує їхній стан протягом дня та останнього часу (зміна орієнтації від горя до відновлення).

Ще на одному занятті клієнти обговорюють свої почуття, думки, поведінку. Під час обговорення всі розуміють, що в процесі горювання люди відчують різні почуття, думки, можуть поводитися по-різному. Вони бачать, що можуть бути зміни, які відбуваються в короткі проміжки часу, налаштування один день відрізняється від іншого настроєм. Буває, що настроювання може змінюватися і протягом дня, від орієнтації на горювання до орієнтації на відновлення, навіть кілька разів. Чудово, що завдяки теорії подвійного процесу горювання ми маємо можливість пояснити, що це нормально, тому що постійно працює подвійний процес горювання.

Це дозволяє надати впевненості клієнту, що він перебуває в нормальному процесі горювання та зможе адаптуватися до нового життя, де згідно з теоретичною моделлю подвійного процесу горювання, він зможе зберегти приємні спогади про померлого. У його новому житті померлий буде присутнім духовно і символічно і це надихатиме вибудовувати щасливе життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Групи психологічної підтримки дорослих, які втратили близьких людей внаслідок різних обставин : методичний посібник / Х. Сантандер, Е. Г. Рьокхольт, А. Селнес. Центр психологічної підтримки людей, які втратили близьких. Університетська клініка округу Акерсгус, 2017. 152 с.

2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навчальний посібник / заг. ред. Л. Царенко. Том 1 – 3. Київ, 2018.

3. Кризова психологія : навчальний посібник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. Харків : НУЦЗУ, 2010. 401 с.

Трубавіна Ірина

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна
ORCID 0000-0003-1057-430X

Пірлік Кирило

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

Помазановський Артем

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальності 231 «Соціальна робота»
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

Козуб Владислав

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальності 231 «Соціальна робота»
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ТА ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ

Актуальність профілактики правопорушень зростає у період війни як чиннику тривалого стресу, що впливає на поведінку, мотивацію, емоції, здоров'я населення. Особливо це стосується дітей та молоді, які не мають звичного середовища соціалізації в районах бойових дій та можливих бойових дій. Тоді коло їх спілкування стає батьківським, мікросередовища та віртуальним. І це зменшує як можливості для розвитку, так і можливості для протидії впливу стресу внаслідок війни. Діти та молодь – найрадикальніша група населення, яка

ще не пов'язана матеріальними, сімейними умовами, може бути здатна до будь-яких імпульсивних дій. Тому виникає питання як запобігти негативним вчинкам та девіантній та делінквентній поведінці дітей та молоді. Існуючі дослідження розкривають ці шляхи в умовах воєнного стану та гібридної війни як соціальна підтримка в ЗВО, громаді, формування дружнього середовища, культури миру і толерантності, індивідуальної роботи, медіації тощо [1;2;6;7;].

В сучасній теорії соціальної роботи виділяють такі підходи до профілактики правопорушень у дітей та молоді:

1) біологічний (фізіологічний) – корекція чи контроль над умовами, які викликають злочинну поведінку;

2) психологічний (психіатричний) – зміна психологічного стану й усунення причин, які його викликали;

3) соціальний – зміцнення зв'язків та взаємодії між неповнолітніми правопорушниками і законслухняними однолітками, батьками та іншими дорослими;

4) підхід, який виходить з того, що злочинна поведінка визначається відсутністю контролю у мікросередовищі, де мешкає підліток, посилення впливу з боку групи, членом якої він є;

5) підхід, який передбачає, що причиною злочинності є відсутність можливості виконання в межах законності ролі, яка відповідає інтересам особистості, зменшення злочинності шляхом розширення і розвитку рольових можливостей;

6) організація дозвілля підлітків;

7) підвищення освітнього та професійного рівня підлітків, оскільки за цим підходом в основі злочинності – відсутність життєвих навичок у неповнолітніх;

8) підхід, за яким причини злочинності – у негативному впливі інших осіб, що вимагає зменшення цього впливу з боку злочинних угруповань та осіб;

9) в основі злочинності – неадекватні соціальні очікування і протирічні соціальні вимоги; необхідно узгоджувати ці очікування з різними інститутами, організаціями і впливами, які впливають на молодь;

10) економічний підхід; причини злочинності – у поганих матеріальних умовах життя молоді та їх сімей, що вимагає матеріальної допомоги;

11) стримуючий підхід; причини злочинності пов'язані з легкістю здійснення злочинних дій, отже необхідно обмежувати ці можливості, у тому числі через суворе покарання;

12) відмова від правового контролю і громадська терплячість: злочинність збільшується, якщо суспільство непримиренно навіть до поганої поведінки, отже необхідно виховувати терпимість до певних форм неадекватної поведінки, щоб не всі підлітки вважалися злочинцями [5, т. 1, с. 380].

Ці підходи надають змогу побачити різноманіття причин делінквентної поведінки, отже і різноманіття можливостей для їх профілактики, необхідність роботи у мультидисциплінарній команді працівників різних установ і вплив соціального середовища на прояви такої поведінки і їх мінімізацію. Враховуючи викладене і вплив тривалого стресу внаслідок війни, до життя в умовах якої

нікого не готували, вважаємо за важливим в профілактиці правопорушень і формуванні соціальної згуртованості застосовувати психосоціальну підтримку, яка поєднує в собі кілька підходів (біологічний, соціальний, психологічний, соціально-педагогічний, соціальний, середовищний, освітній тощо). При цьому ми згодні, що термін «психосоціальний» означає динамічну взаємодію між психологічною та соціальною характеристиками людини, коли одна впливає на іншу. Психологічний аспект включає внутрішні емоційні процеси, почуття, реакції. Соціальний аспект включає взаємовідносини, сімейні зв'язки і зв'язки всередині спільноти, суспільні цінності і практики, які обумовлені культурою» [1].

Це означає заходи та дії як психологічного, соціального, так і комплексного впливу на особистість та її мікросередовище. Сьогодні ж бачимо переважну увагу проєктів, соціальних установ до психологічних заходів для подолання стресу та його наслідків. Соціальна складова лишається поза увагою в більшості проєктів, в той час як лише позитивний настрій суспільства, громади допоможе подолати як стрес, так і його наслідки, буде сприяти згуртуванню людей і їх позитивному виявленню. Ми також згодні, що «Психосоціальна підтримка - це дії, які спрямовані на побудову стійкості окремих індивідуумів, сімей і спільнот з метою зміцнити їх потенціал до відновлення та адаптації. Психосоціальна підтримка дозволяє людям відновитись після наслідків кризових подій та допомагає справитись із такими подіями в майбутньому.

Психосоціальна підтримка, таким чином, також сприяє відновленню соціальної згуртованості та інфраструктури. Чим швидше ми зможемо допомогти людині упоратися зі стресами збройних конфліктів, то краще вона почуватиметься і зменшиться ризик виникнення проблем у майбутньому» [1].

Тому вона повинна бути не перманентною, а залежати від стану людини, поєднувати підтримку з переходом до допомоги і самопомоги в залежності від стану людини, її самостійності і життєстійкості. Це означає зміну видів роботи психологів, соціальних працівників і соціальних педагогів відповідно з подоланням проблем людини, на основі її зони актуального розвитку в контексті зони найближчого розвитку і перспективного розвитку. Це є складно в умовах відсутності життєвих перспектив, невизначеності майбутнього у людей в умовах війни, коли доля і життя кожного залежить від нашої перемоги. Але не розвиваючись, можна втратити сензитивний період розвитку і життєві плани не сформується. Тому можна говорити про поєднання психологічного: зміни ставлення до війни та себе в війну з соціально-педагогічним – життєві плани та перспективи з соціально-виховним – наблизити перемогу власною діяльністю задля цього, – з соціальним – згуртування суспільства через пошук спільного і попередження проявів негативу, конфліктності тощо задля збереження ментального здоров'я та стосунків в мікросередовищі та громаді.

Окремо стоїть питання задоволення базових потреб (їжа, житло, безпека) та культурних, соціальних і самореалізації в умовах війни, що складно. Це передбачає проведення таких комплексних заходів з дітьми та молоддю, де б відразу це вирішувалося – інтеграційних заходів, роботу мобільних бригад,

консультацій, свят тощо. А також існування центрів соціалізації і розвитку дітей, острівців дитинства, центрів життєстійкості, програми ментального здоров'я тощо [3;6;7]. Необхідним є використання цінностей у роботі з дітьми та молоддю – європейських, за які воює Україна, – та власне українських як ідеологічної основи освіти і спільної діяльності [4].

Саме поєднання різних підходів в психосоціальній підтримці сприятиме запобіганню правопорушень у дітей та молоді та зменшенню напруги, конфліктності в суспільстві і громаді, формуванню дружніх зв'язків і спільній діяльності заради перемоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Київська міська організація товариства Червоного Хреста України : проект «Психосоціальна підтримка та емоційна реабілітація демобілізованих військових та внутрішньопереміщених з зони проведення АТО». Київ, 2018. URL : <https://dsk.kyivcity.gov.ua/files/2018/2/14/27.pdf>

2. Трубавіна І. М. Аналіз існуючих у практиці підходів до профілактики правопорушень у дітей в Україні (педагогічний аспект). *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. Вип. 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_3_14

3. Трубавіна І. М., Каліна К. Є. Підтримка сімей із дітьми з особливими потребами в умовах внутрішнього переміщення та воєнного стану. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. №6 (354), 2022. DOI : 10.12958/2227-2844-2022-6(354)-153-160.

4. Чередниченко О., Трубавіна І. Європейські цінності як основа національної згуртованості, курсу України на євроінтеграцію та укріплення основ національної безпеки через освіту. *Новий колегіум*, 2023. №1-2 2023 (110). С. 53–59. DOI : 10.30837/nc.2023.1-2.53

5. Meschko G. , Meschko O. , Trubavina I. Study of the Emotional Well-Being of Students in the Process of Education in the Modern School. *Journal of Intellectual Disability Diagnosis and Treatment*. 2021. Vol. 9 № 4. P. 381–389. URL : <https://www.lifescienceglobal.com/pms/index.php/jiddt/index>

6. A research on transformation of social wellbeing and life attitudes in students from the occupied territories and the demarcation line at relocated higher education institutions from the east of Ukraine / Trubavina I., Karaman O., Kamenova D., Stepanenko V. and Yurkiv Ya. *SHS Learning Methodology : Web Conf. Second International Conference on History, Theory and Methodology of Learning (ICHTML 2021)*. Volume 104, 2021. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110403010>. URL : https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2021/15/shsconf_ichtml2021_03010/shsconf_ichtml2021_03010.html

Трубавіна Ірина

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна
ORCID 0000-0003-1057-430X

Острєцов Віктор

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальності 231 «Соціальна робота»
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

Редько Сергій

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальності 231 «Соціальна робота»
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

Лисенко Михайло

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЯК СКЛАДОВА КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТУ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність психосоціальної підтримки в умовах війни збільшується для дітей внаслідок незрілості їх фізичного, психічного стану і незрілості. Вони не мають взагалі життєвого досвіду подолання труднощів, а тут відразу такі труднощі, з якими не впораються і деякі дорослі. Проблеми дітей та молоді в війну описані в дослідженнях [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11]. Але сьогодні кількість отримувачів соціальних послуг збільшується значно внаслідок масового переміщення, відсутності безпечних місць в Україні тощо. Це приводить до збільшення осіб в СЖО відразу за кількома обставинами, підвищенню уразливості населення. І тому психосоціальна підтримка є важливою з огляду як на профілактику СЖО, так і з огляду на їх подолання. Складні життєві обставини- це обставини, виявлені за результатами оцінки потреб, внаслідок яких сім'ї (особи) не можуть самостійно піклуватися про особисте/сімейне життя та брати участь у суспільному житті. СЖО говорить про об'єктність людини і про те, що без сторонньої допомоги людина не витримає цих обставин і це може закінчитися трагічно для людини і родини. Уразливість (вразливість) як передумова СЖО – це нездатність людини витримувати впливи недружнього середовища; міра чутливості до уражень, пошкоджень; слабке місце одного з елементів об'єкта захисту; фактор реалізації загрози. Вразливі люди – це ті, які мають найвищий ризик потрапляння у

складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників. З психологічної точки зору вона відображається в нашій здатності відкриватись, проявляти свої почуття та емоції, і бути відкритими до зовнішнього світу [2]. Її виявлення може призвести до відкриття наших слабкостей та ризиків, якими можуть скористатися інші люди на шкоду особистості. Але емоції і почуття – окраса нашого життя, те, заради чого ми живемо, і наше завдання як соціальних працівників – надати соціальні послуги таким чином, щоб ця уразливість не привела до СЖО і кризи. Отже, уразливість людей та СЖО мають спільним необхідність психосоціальної підтримки. Звідси – важливість соціальної профілактики СЖО та уразливості та її роль у соціальному супроводі/веденні випадку/кейс-менеджменті. Щодо соціальної профілактики СЖО вона прописана як: запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини. Тому будь-який кейс складається з усунення уразливості як соціальної профілактики і власне з подолання СЖО. І тому можемо говорити про психосоціальну підтримку уразливих дітей та молоді та тих, хто перебуває в СЖО як напрям соціальної профілактики і подолання СЖО.

Подолання СЖО і їх профілактика часто вирішуються завдяки соціальному супроводу (термін державних соціальних служб) та кейс-менеджменту чи ведення випадку (термін гуманітарних організацій). Наше завдання в соціальній роботі – навчити і допомогти людині жити нормально, самостійно, без допомоги соціального працівника. Виникає питання про суб'єктність, самостійність, активність, життєстійкість дітей та молоді. В стані тривоги, ажитації, нервового напруження, психологічної травми, нервових зривів, після багатьох втрат, переміщення, обстрілів це ускладнює прийняття допомоги та раціональне мислення щодо подолання матеріальних, соціальних та інших проблем. Соціальна робота і соціальні послуги розглядаємо як соціальні гарантії держави людині в підтриманні певного рівня і якості життя, зокрема, коли вона не в тому стані, щоб сама про це подбати. Послуги інформування, консультування та інші, які можуть покращити здоров'я психічне, соціальне і фізичне людей, їх стан і допомогти самостійно долати проблеми, без емоцій, які заважають і викривлюють сприйняття проблем та обставин, є важливими як психосоціальна підтримка. Зазначимо, що формування життєвих умінь (прийняття рішень, комунікативних, критичного мислення, керування своїм станом і впливом на інших) не було предметом спеціальної уваги освітян як державний стандарт освітньої послуги. Це є неможливим, оскільки у кожного свій рівень і спрямованість пізнавальних процесів, індивідуальні особливості особистості. Але у війну вони як ніколи є необхідними, бо вони допомагають тримати себе в ресурсі і бути відповідальними за своє життя. Тому в кейс – менеджменті психосоціальна підтримка уразливих дітей та молоді та тих, хто перебуває в СЖО, можлива як неформальне навчання таким вмінням в умовах війни. Існує багато програм тренінгів і занять для їх формування, важливо сюди додати аспекти війни і поведінки в війну з урахуванням її впливу. Тому психосоціальна підтримка як первинна профілактика СЖО та уразливості може бути як просвіта

про таку необхідність і можливі самостійні вправи на їх формування, інформація про тих суб'єктів, хто її надає тощо. Вторинна профілактика СЖО в аспекті психосоціальної підтримки з групами ризику передбачає групову роботу з формування таких життєвих вмінь для попередження негативного впливу на дітей та молодь і ліквідації його наслідків. І третинна соціальна профілактика через психосоціальну підтримку – це робота з тими, хто вже відчув на собі вплив війни і має певні проблеми соціалізації і розвитку, які вимагають як індивідуальної корекції, так і групової систематичної роботи для їх подолання.

Отже, психосоціальна підтримка як тривала і постійна робота можлива і потрібна в кейс-менеджменті дітей та молоді, вона допомагає долати психологічні проблеми і налагоджувати стосунки, сприяє успішній соціалізації людини і формуванню її самостійності та життєстійкості, забезпечує адекватність поведінки обставинам і сприяє соціальній згуртованості через відсутність конфліктів і виваженість дітей та молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вразливість : словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
2. Вразливість це : психологічна енциклопедія. *Український психологічний хаб*. URL : <https://www.psykholoh.com/post/%D0%B2%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D1%86%D0%B5>
3. Кейс-менеджмент внутрішньо-переміщених осіб: методичні рекомендації / автор-упорядник : Гусак Н. Є. Київ, 2015. 62 с.
4. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 №318. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>
5. Орієнтація на клієнта : практичний poradnik для юриста системи надання БПД : посібник / Авт. : Арцимович А. О., Бреус С. М., Гошовський В. Ю., та ін. ; ред. Гриб О. К., Тертичка О. В. Київ : Проєкт «Доступна та якісна правова допомога в Україні», 2019. URL : <https://qala-project-2.gitbook.io/robota-z-kl-ntami-pos-bnik/>
6. Профілювання та кейс-менеджмент в сфері зайнятості населення : метод. посібник / авт. кол.: О. Волгіна, Н. Гусак ; заг. ред. О. Іванова, О. Волгіна ; ПРООН в Україні, Проєкт «Підтримка реформи соціального сектору в Україні». Київ : Ваїте, 2017. 72 с.
7. #Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. *Ведення випадку та міжвідомча взаємодія* : посібник / Дацаківська О. Ю., Стельмах С. С., Максименко К. М. Київ, 2021. 72 с.
8. Тодорцева Ю. В. Кейс-менеджмент як метод соціальної роботи в процесі підготовки професійно мобільних майбутніх фахівців соціальної сфери. DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-3.27>
9. Трубавіна І. М, Каліна К. Є Підтримка сімей із дітьми з особливими потребами в умовах внутрішнього переміщення та воєнного стану. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. №6 (354), 2022. DOI : 10.12958/2227-2844-2022-6(354)-153-160

10. Трубавіна І. М., Каліна К. Є. Сучасні технології збереження і зміцнення здоров'я майбутніх учителів. *Polish science journal* (ISSUE 10(31), 2020). Warsaw : Sp. z o. o. «Science», 2020. С 59–67.

11. Трубавіна І. М., Байдала В. В., Каліна К. Є. Програма підвищення кваліфікації педагогічних працівників за темою «Формування критичного та творчого мислення у дітей». *Педагогіка та психологія*. 2020. Вип. 63. С. 179–187. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/4746>

12. Standarts for social work case management. *NAWS*, 2013. 62 p.

Тунтуєва Світлана

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0003-3266-0110

КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ДОГЛЯДУ ДІТЕЙ: СТРУКТУРА ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Повномасштабне вторгнення, яке триває третій рік в Україні, вимагає від керівництва та громадянського суспільства держави нових підходів та рішень, які стосуються збереження людського потенціалу, у тому числі й збереження права дитини на сім'ю. Окрім Конвенції ООН про права дитини, ратифікованої нашою країною більше тридцяти років тому, в професійному арсеналі фахівців є документ, який має рекомендаційний характер, проте він дає розуміння побудови системи альтернативного догляду за дитиною, у якої є ризик втрати біологічної родини, або тієї, яка вже втратила рідну родину. Це Керівні принципи альтернативного догляду за дітьми, прийняті Резолюцією A/RES/64/142 Генеральної Асамблеї ООН (далі – Керівні принципи).

Структура Керівних принципів включає: запобігання необхідності альтернативного догляду, основні засади надання догляду, визначення відповідної форми догляду, забезпечення альтернативного догляду, догляд за дітьми за межами країни їх постійного проживання, догляд у надзвичайних ситуаціях.

Запобігання необхідності альтернативного догляду передбачає діяльність на трьох рівнях та стосується пропагування батьківського піклування, попередження роз'єднання сім'ї, сприяння реінтеграції в сім'ю. Пропагування батьківського піклування передбачає, що в країнах слід реалізовувати ефективні заходи для запобігання залишенню дітей, відмові від дитини та роз'єднанню дитини з її сім'єю. Соціальна політика та програми повинні, з-поміж іншого, сприяти формуванню у сімей навичок, наданню їм можливостей і засобів для адекватного забезпечення захисту, догляду та розвитку своїх дітей. У зв'язку з цим необхідно об'єднати взаємодоповняльні можливості держави і

громадянського суспільства, у тому числі неурядових організацій, релігійних лідерів і ЗМІ. Такі заходи соціального захисту повинні включати: послуги щодо зміцнення сім'ї, наприклад, навчальні курси та заняття з питань батьківства, заохочення позитивних взаємовідносин між батьками та дітьми, розвиток навичок із розв'язання конфліктів, можливості для працевлаштування та отримання доходу і, за необхідності, соціальну допомогу; допоміжні соціальні послуги, наприклад, денний догляд, послуги з посередництва та примирення, лікування алкогольної та наркотичної залежності, фінансову допомогу та послуги для батьків і дітей з інвалідністю.

Такі послуги, бажано комплексного та ненав'язливого характеру, повинні бути безпосередньо доступні на рівні громади; вони мають забезпечувати активну участь сімей у ролі партнерів, об'єднуючи їхні ресурси з можливостями громади та осіб, які піклуються про дитину; молодіжну політику, спрямовану на розширення можливостей молодих людей позитивно вирішувати проблеми повсякденного життя, включаючи рішення щодо залишення батьківського дому, а також на підготовку майбутніх батьків, здатних приймати поінформовані рішення стосовно власного статевого і репродуктивного здоров'я та виконувати свої обов'язки у цьому відношенні.

Визначення найбільш відповідної форми нагляду за дитиною відбувається з урахуванням найкращих інтересів дитини та ґрунтується на принципах необхідності та доцільності. В основі принципу необхідності лежить прагнення всіляко підтримувати дітей у тому, щоб вони залишалися й отримували піклування у своїх родинах. Вилучення дитини з власної сім'ї має бути останнім засобом, і перед прийняттям будь-якого рішення такого роду потрібно здійснити ретельну оцінку із залученням усіх зацікавлених сторін. Що стосується принципу доцільності, то Керівні принципи визначають цілу низку різноманітних варіантів альтернативного догляду. Кожна дитина, яка потребує альтернативного догляду, має особливі вимоги до, наприклад, короткострокового чи довгострокового догляду або спільного перебування братів і сестер. Обраний варіант догляду повинен чітко відповідати індивідуальним потребам дитини.

Вилучення дитини з сім'ї повинно розглядатися як крайній засіб і бути, якщо це можливо, тимчасовим і нетривалим. Рішення щодо вилучення повинні регулярно переглядатися, і повернення дитини під батьківське піклування після того, як будуть ліквідовані чи зникнуть первинні причини вилучення, має відповідати найвищим інтересам дитини.

У разі втрати дитиною біологічної родини та батьків необхідно вжити усіх можливих заходів для забезпечення законодавчих, політичних і фінансових умов для надання адекватних варіантів альтернативного догляду, віддаючи перевагу догляду на основі родини та громади задля задоволення специфічних психоемоційних, соціальних та інших потреб кожної дитини, яка залишилася без батьківського піклування.

З огляду на це, ухвалення рішень щодо альтернативного догляду в найвищих інтересах дитини повинно здійснюватися в судовому,

адміністративному чи іншому адекватному та визнаному порядку, із забезпеченням правових гарантій, включаючи, де це доцільно, юридичне представництво від імені дітей при будь-яких юридичних провадженнях. Рішення повинні ґрунтуватися на ретельній оцінці, плануванні та аналізі з використанням усталених структур і механізмів; вони повинні виконуватися в індивідуальному порядку спеціалістами з належною кваліфікацією, які, якщо це можливо, мають входити до складу мультидисциплінарної групи. На всіх етапах прийняття рішення повинні проводитися ґрунтовні консультації з дитиною, відповідно до її здібностей, що розвиваються, а також з її батьками чи особами, що їх замінюють. У зв'язку з цим усі зацікавлені особи мають отримувати необхідну інформацію, на підставі якої вони зможуть сформулювати свою позицію.

Аналіз практичних кейсів влаштування дітей показує, що перш ніж дитина потрапляє до альтернативної форми виховання, вона може зазнавати кілька переміщень. Керівні принципи зауважують, що «часті зміни оточення, в якому забезпечується догляд, негативно впливають на розвиток дитини та на її здатність формувати прихильність до інших, тому таких ситуацій слід уникати. Короткострокові розміщення повинні мати на меті створення умов для пошуку постійного рішення щодо влаштування дитини. Постійність оточення дитини має бути гарантована без зайвих затримок шляхом реінтеграції дитини в її кровну родину або в сім'ю її родичів; якщо це неможливо, то дитині слід знайти альтернативне стабільне сімейне середовище» [1]. Крім того, в тексті документу неодноразово наголошується на тому, що дитина має бути підготовлена й обізнана щодо всіх дій, які заплановані щодо неї. Такий підхід забезпечить суб'єктність її участі в усіх рішеннях щодо її переміщення та влаштування.

В частині забезпечення альтернативного догляду наголошується на тому, що «діти, які отримують альтернативний догляд, повинні повністю розуміти правила, норми та завдання того чи іншого середовища, де надається догляд, а також знати свої права й обов'язки у цьому середовищі» [1]. Передачу дітей в умови альтернативного догляду слід здійснювати максимально делікатно й у дружній до дитини спосіб, зокрема за участю спеціально підготовлених фахівців, які не мають бути одягнені в будь-яку уніформу. Коли дитина опиняється в умовах альтернативного догляду, необхідно всіма способами заохочувати та сприяти її контактам із членами сім'ї та іншими близькими для неї людьми – друзями, сусідами та колишніми вихователями – відповідно до вимог захисту та дотримання найвищих інтересів дитини. За умов відсутності контактів із сім'єю дитина повинна мати доступ до інформації про ситуацію з членами її сім'ї.

Не менш важливою є частина документу, у якій йдеться про коло осіб, які надають дітям догляд та захист. В документі визначається, що може здійснюватись формальний та неформальний догляд за дитиною, де «неформальний догляд – будь-яка форма приватного догляду, що надається у сімейному середовищі, де про дитину піклуються на постійній чи безстроковій основі родичі або друзі (неформальне піклування родичів), або інші особи за

власним бажанням, за ініціативою дитини, її батьків чи іншої особи, коли така форма догляду здійснюється не за рішенням адміністративного, судового чи іншого належним чином уповноваженого органу. Формальний догляд: усі види догляду, що надаються у сімейному середовищі за рішенням компетентного адміністративного чи судового органу, а також всі види догляду, що надають заклади інтернатного типу, у тому числі приватні, в результаті адміністративних чи судових заходів або без них» [1].

Отже, оскільки сім'я є основоположним елементом суспільства і природним середовищем, що забезпечує зростання, благополуччя та захист дітей, Керівні принципи надають чітку й послідовну логіку дій щодо збереження біологічної родини для дитини з урахуванням її найкращих інтересів та вжиття необхідних заходів задля цього. У випадку, коли збереження біологічної родини дитини неможливе, застосовуються заходи щодо пошуку альтернативних форм влаштування, серед яких в першу чергу розглядаються сімейні форми влаштування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Керівні принципи щодо альтернативного догляду URL: <https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2022/05/kerivni-princzipi-shhodo-alternativnogo-doglyadu-za-ditmi-prijnyati-rezolyucziyeyu-oon-vid-24-lyutogo-2010-roku.pdf>

Файдюк Олена

завідувач кабінетом кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-3778-6986

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ГРОМАДИ, ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ В НІЙ УЧАСНИЦЬ БОЙОВИХ ДІЙ

Згуртованість – це об'єднання груп людей навколо певних ідей та цінностей. Війна продемонструвала, що саме згуртованість у кризові періоди дозволяє бути сильнішим, тому її потрібно плекати і розвивати у мирні часи та у повсякденному житті громад [5].

Громада – це група людей, що об'єднана спільним походженням, расою, соціальним станом, релігійними переконаннями та місцем проживання – районом, населеним пунктом тощо, де розташована низка соціальних інститутів: сім'я, школа, церква, організації сфери дозвілля та медицини [1, с. 6].

Територіальна громада як соціальна спільнота створює та підтримує суспільне життя в межах визначеної території, керуючись при цьому

економічними, політичними, соціокультурними й екологічними інтересами; як суб'єкт місцевого самоврядування здатна управляти в умовах взаємодії з зовнішнім середовищем і нести відповідальність за збереження цілісних орієнтирів; як базова ланка адміністративно-територіального устрою, що характеризується системністю, володіє певним ресурсним потенціалом, що забезпечує їй конкурентні переваги та створює можливості для розвитку території [2, с. 34].

Соціальна згуртованість громади – це умови, за яких члени громади взаємодіють між собою на основі спільних цінностей, ідей, інтересів або культурних особливостей. Це може включати в себе взаємодію у сфері культури, економіки, політики, спорту тощо. Соціальна згуртованість громади є важливим чинником для стабільності та розвитку громади, оскільки вона сприяє співпраці, взаємопідтримці та вирішенню спільних проблем.

Соціальна згуртованість пов'язана з відчуттям приналежності до спільноти, громади та із співдружністю, взаємоповагою, взаєморозумінням між її членами. Такі взаємостосунки дають змогу кожному громадянину бути задіяним, небайдужим, мати рівні права, соціально-політичні можливості, бути залученим до прийняття важливих рішень [3, с. 221].

Оцінювання соціальної згуртованості громади може здійснюватися за допомогою різних ознак і показників. Ось деякі з них, на думку науковців Т. Лях та Т. Спіріної [4, с. 46]. Взаємодія і комунікація; взаємодопомога і соціальні мережі; забезпечення соціальної справедливості; різноманітність і включеність; солідарність і підтримка; спільні інтереси та діяльність; спільні цінності та цілі; стабільність і тривалість; участь у прийнятті рішень.

Адаптація учасниць бойових дій до цивільного життя супроводжується різними внутрішньоособистісними переживаннями, відчуттям ізоляції та відчуження від суспільного життя, наявністю психотравматичних станів тощо. Неготовність учасниць бойових дій звертатися за професійною допомогою може ускладнити їх загальний психоемоційний стан. Неможливість поділитися своїми хвилюваннями та переживаннями з друзями, рідними, знайомими породжує замкнутість та соціальну дезадаптацію. В цілому, адаптація – це складний процес, з яким кожна людина по-своєму намагається впоратися, однак саме громада може допомогти створити найбільш оптимальні та сприятливі умови для успішної адаптації людини в ній.

Соціальна згуртованість громади є важливим фактором соціальної адаптації в ній учасниць бойових дій, які можуть брати активну участь у прийнятті спільних рішень на рівні своєї громади. Окрім цього, учасниці бойових дій можуть активно долучатися до майстер-класів, тренінгів, заходів, які спрямовані на підтримку соціальної інтеграції та адаптації учасниць бойових дій в своїй громаді. Громада може і має забезпечити організацію та проведення груп підтримки та самопомоги для учасниць бойових дій, які також позитивно впливають на загальне самопочуття жінки та її психоемоційний стан. Групи самопомоги та взаємодопомоги, особливо якщо

вони створені за ініціативи учасниць бойових дій є ефективним інструментом мобілізації громади для розширення її прав і можливостей.

Усі громади різні, і те, що працює в одній громаді, може буде неприйнятним в іншій громаді. При плануванні заходів важливо розуміти потреби конкретної громади, а також враховувати її соціальний, організаційний та політичний контексти. Також важливо розуміти пріоритети, проблеми та проблеми людей в громаді й організувати заходи навколо тих питань, які мотивують людей до взаємодії. Участь громадськості стає все більш поширеною та важливою практикою ухвалення рішень на місцевому рівні. Учасниці бойових дій є тією цільовою групою населення, яка має свої специфічні потреби та проблеми, які потребують уваги з боку громади. Однак, не лише громада має створювати усі необхідні умови для успішної адаптації учасниць бойових дій, але й самі жінки, зі свого боку, можуть сприяти розвитку самої громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді. Київ : Центр навч. літ., 2005. 176 с.
2. Беновська Л. Територіальна громада як суб'єкт регулювання розвитку територій: теоретичні аспекти. *Регіональна економіка*. 2018. № 1. С. 30–39.
3. Гунько С., Лях Т., Карпенко О. Публічний простір як інструмент розвитку соціальної згуртованості громади. *Ввічливість*. 2023. №2. С. 218–224. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.32>
4. Лях Т., Спіріна Т., Ковтун Є. Розвиток соціальної згуртованості територіальної громади. *Ввічливість*. 2023. №3. С. 53–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.7>
5. Ткачук А. Згуртованість у громадах в умовах воєнного часу. URL : <https://hromady.org/wp-content/uploads/2023/07/Згуртованість-21.06.2023.pdf> (дата звернення : 04.05.2024).

Харламов Михайло

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
Національного університету цивільного захисту України,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-5289-0290

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

У сучасній Україні надзвичайно актуальними під час воєнного стану є вирішення соціальних проблем вразливих категорій населення українського

суспільства. В нашій державі існує ціла розгалужена система соціальних служб багаторівневої структури, на вершині якої є Міністерство соціальної політики України. Одними з наймасовіших та найефективніших соціальних служб в Україні є територіальні центри надання соціальних послуг в Україні. Процеси діяльності Центрів надання соціальних послуг/територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) в сучасному українському суспільстві наразі врегульоване законодавством держави Україна.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 р. №1417 «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)», територіальний центр надання соціальних послуг є бюджетною установою, рішення щодо утворення, ліквідації або реорганізації якої приймає місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування. Територіальний центр утворюється для надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги за місцем проживання, в умовах стаціонарного, тимчасового або денного перебування. Також зазначеною постановою Кабінету Міністрів України затверджено Типове положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) [1].

Також, постанова КМУ від 03.03.2020 року №177 «Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг» визначає, що з метою забезпечення оптимізації надання соціальних послуг та комплексного підходу до розв'язання проблем жителів територіальної громади центр надання соціальних послуг може утворюватися шляхом реорганізації центрів соціальних служб, територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та інших закладів, що надають соціальні послуги [2].

Центр надання соціальних послуг є комплексним закладом соціального захисту населення, структурні або відокремлені (територіальні) підрозділи якого провадять соціальну роботу та надають соціальні послуги особам/сім'ям, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах [5].

Згідно з українськими законами, територіальний центр надання соціальних послуг – це бюджетна установа, юридична особа, що створюється рішенням сесії сільської, селищної, міської ради та діє на підставі Положення, а також є розпорядником бюджетних коштів [4].

У кожній територіальній громаді має бути висококваліфікований фахівець із соціальної роботи та реабілітації, що буде досліджувати специфіку родин, соціальних груп людей, залучатиме на ранніх етапах роботи з родиною усіх необхідних суб'єктів соціальної роботи, прогнозуватиме розвиток подій, процесів, моделі соціальної поведінки, як окремої особистості так і малих і середніх соціальних груп. В штаті територіальних центрів надання соціальних послуг працюють соціальні робітники та фахівці із соціальної роботи, що мають

співпрацювати з територіальними громадами та їх фахівцями з соціальної роботи.

Територіальний центр надання соціальних послуг очолює директор, якого призначає на посаду та звільняє з посади засновник цього центру. В цьому плані органи місцевого самоврядування керуються Положенням про конкурсну комісію, умови та порядок проведення конкурсу на зайняття посади керівника надавача соціальних послуг державного/комунального сектору, що затверджене постановою КМУ від 03.03.2020 №200 [3]. У центрі надання соціальних послуг існують наступні організаційні відділи: соціальної допомоги вдома, соціально-побутової адаптації, соціально-медичних послуг, стаціонарне для постійного або тимчасового проживання, організації надання адресної натуральної та грошової допомоги тощо.

Слід зазначити, що структурні підрозділи центрів надання соціальних послуг та інші відділення (відділення соціальних послуг в умовах денного перебування, спеціалізована служба підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, відділення надання соціальних послуг в умовах цілодобового перебування/проживання тощо) утворюються за рішенням засновника відповідно до потреб адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади в соціальних послугах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення : 20.03.2024).
2. Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення : 20.03.2024).
3. Про затвердження Положення про конкурсну комісію, умови та порядок проведення конкурсу на зайняття посади керівника надавача соціальних послуг державного/комунального сектору. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення : 20.03.2024).
4. Створення та діяльність Центру надання соціальних послуг в громаді. URL : <https://decentralization.ua/news/14587> (дата звернення : 20.03.2024).
5. Типове положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг). URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/243237372> (дата звернення : 20.03.2024).

Чернушенко Аліса

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
м. Харків, Україна

Кабусь Наталя

докторка педагогічних наук,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,
м. Харків, Україна
ORCID 0000-0003-3665-8501

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Негативні тенденції збільшення випадків наркотичної залежності в Україні і світі, що спостерігаються останнім часом, потребують реалізації системи роботи з профілактики залежності від психоактивних речовин, зокрема, наркотичних, що створює загрозу життю і здоров'ю як окремої особистості, так і впливає на загальний рівень здоров'я нації. Лікарі зауважують, що в умовах війни, на жаль, спостерігається тенденція до прогресування таких хронічних захворювань, як алкоголізм та наркоманія, які часто стають залежністю на все життя. Стрес під час війни, посттравматичний стресовий розлад можуть спровокувати посилення узалежненої поведінки: результати багатьох зарубіжних і вітчизняних досліджень щодо ветеранів військових дій свідчили, що в стані гострого посттравматичного стресу посилюється тенденція вживання психоактивних речовин як спроба забути жахи війни.

З огляду на це, робота з попередження наркотизації населення належить до першочергових завдань держави загалом й соціально-виховних інституцій зокрема, й вкрай важливо сформулювати чітке переконання щодо неприпустимості вживання наркотичних речовин ще в підлітковому віці, коли формуються життєві установки, використовуючи весь потенціал закладів освіти, їх можливість долучати додаткових суб'єктів для підвищення якості соціально-виховної та просвітницько-профілактичної роботи.

Актуальність профілактики наркотичної залежності в середовищі старших підлітків, до яких, за визначенням ООН, відносять осіб віком від 14 до 19 років, підсилюється тим, що старші підлітки належать до групи ризику щодо формування схильності до наркотичної залежності як через об'єктивні, так і суб'єктивні причини, пов'язані з нестійкістю емоційного стану, несформованістю життєвих переконань, прагненням до незалежності й самостійного прийняття рішень, поряд із неусвідомленням наслідків власних вчинків. Старші підлітки перебувають у складному періоді, повному впливу однолітків та соціального тиску. Їх ризик піддатися впливу в поєднанні зі зростаючою цікавістю роблять їх особливо вразливими до спокуси вживання

психоактивних речовин. Саме тому профілактична діяльність серед учнівської молоді дає найкращий результат, оскільки дозволяє сформувати стійку систему цінностей і переконань особистості, які зумовлюють її подальшу життєдіяльність. У зв'язку з цим впровадження дієвих профілактичних програм з метою попередження розвитку залежності старших підлітків від наркотичних речовин, забезпечення їх знаннями, навичками та стійкістю, що необхідні для прийняття обґрунтованих рішень і протистояння спокусам, є одним із основних завдань педагогічного колективу закладів освіти, державних та громадських організацій.

В ході нашого дослідження було обґрунтовано й упроваджено програму соціально-педагогічної діяльності з профілактики наркотичної залежності старших підлітків в закладах освіти, спрямовану на цілісний розвиток емоційно-ціннісної, когнітивно-світоглядної та діяльнісно-вольової сфер особистості підлітків, з урахуванням стандартів та рекомендацій міжнародно визнаних доказових профілактичних програм та інтервенцій, а також потенційних можливостей різних суб'єктів профілактичної роботи з координацією їхньої діяльності соціальним педагогом закладу освіти. Розроблена нами програма [1] передбачала реалізацію системи соціально-виховних, просвітницько-інформаційних, профілактичних, розвивальних заходів представниками педагогічного колективу закладу освіти, а також зовнішніми залученими суб'єктами – лікарем-наркологом, представниками правоохоронних органів, соціальних служб та громадських організацій, що реалізуються на мотиваційно-ціннісному, когнітивно-розвивальному та діяльнісно-творчому етапах з метою формування в підлітків та молоді стійкої системи цінностей та переконань та устремлінь, активної життєвої позиції, установки на збереження здоров'я, усвідомлення відповідальності за своє життя й виключення можливості спроб наркотичних речовин на підґрунті стійких переконань щодо несумісності узалежненої поведінки з досягненням життєвого успіху.

Метою реалізації програми є створення умов для здорового й безпечного становлення підлітків, розвитку їхнього потенціалу для досягнення життєвого успіху та позитивного внеску в розвиток суспільства. Зміст та заходи програми вибудовувались відповідно до логіки етапів впливу на мотиваційно-ціннісну, світоглядну й діяльнісно-вольову сфери підлітків й забезпечували перехід від інформування про небезпеку психоактивних речовин для здоров'я і життя людини, через спільне з підлітками дослідження стратегій досягнення життєвого успіху, ознайомлення з причинами життєвих криз відомих людей, способами подолання життєвих труднощів та викликів, – до залучення підлітків до активної діяльності з пропаганди здорового способу життя, власного саморозвитку й самореалізації, що відображає перехід від прямого управління діяльністю, через співуправління, до розвитку здатності до самоорганізації та самоуправління власною життєдіяльністю та розвитком.

Важливими заходами на різних етапах реалізації програми були: інтерактивна лекція «Увага – наркоманія! Не потрап у пастку залежності!»; мотиваційні заходи «Обирай саморозвиток, а не самознищення», «Слідуй за

своїми мріями, обирай життя!»; лекція запрошених спікерів «Наркоманія та ВІЛ: що варто знати», «Пастки залежностей – наслідки для людини та суспільства», «Злочини та кримінальна відповідальність через наркотики»; тренінгові заняття «Свобода чи залежність? Вибір – за тобою!», «Стресостійкість, стійкість та саморегуляція. Ефективні копінг-стратегії», «Тренінг життєвої компетентності. Вихід з безвихідних ситуацій»; заняття з елементами лайф-коучингу «Навчись визначати цілі й досягати мети», «Наш потенціал безмежний. Зумій його розвинути»; робота з біографіями «Уроки життя відомих людей. Умови досягнення успіху та причини краху лідерства»; спільне дослідження «Трагедії життя відомих особистостей через залежність»; інтерактивне заняття «Формула успіху. Приклади життя людей з обмеженнями здоров'я. Чи є місце залежності?»; конкурс есе та плакатів «Ми обираємо здорове життя!»; квест «Шлях до здоров'я. Гра Мотивація», спільні з учнями створення й реалізація програми заходів до тижня здоров'я «Піклуймося про здоров'я», конкурс соціальної реклами «Життя без залежності – море можливостей» та інші. Заходи програми було впроваджено на базі Харківського професійного ліцею залізничного транспорту та Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Уважаємо, що запропоновані заходи забезпечують цілісну систему роботи з профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин й уможливають перехід від широкомасштабної інформаційної та мотивуючої компанії – через розвиток особистісних вмінь та навичок – до залучення підлітків та молоді до активної діяльності з популяризації здорового способу життя й поведінки, вільної від залежності.

Критерієм ефективності соціально-педагогічної діяльності з профілактики наркотичної залежності визначено відсутність або низький рівень схильності до залежності від психоактивних речовин, що виключає можливість спроб вживання наркотиків, а також характеризується відсутністю залежності від інших психоактивних речовин. Результати проведеної роботи підтвердили її ефективність: приріст низького рівня схильності старших підлітків до залежності від психоактивних речовин за визначеними нами критеріями та показниками в експериментальній групі склав 24,63%, середнього рівня – 5,79%, високий рівень відповідної схильності зменшився на 30,45%. Більшість учнів експериментальної групи виявляють стійку позицію відмови від спроб наркотичних речовин, серйозно замислились над цінністю здоров'я й важливістю здоров'язбережувальної діяльності для довгого продуктивного життя людини, а також змінили ставлення до тютюнопаління й вживання алкоголю (як інших психоактивних речовин), на негативне й прагнуть позбутися цих шкідливих звичок, у кого вони наявні. Значно зросли обізнаність старших підлітків щодо соціальних, психологічних та фізичних наслідків вживання психоактивних речовин, механізму та етапів формування залежності від них, значний відсоток підлітків виявляють навички асертивної поведінки, здатність протидіяти тиску, свідомо діють для збереження й зміцнення власного здоров'я як вирішального чинника досягнення життєвого успіху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Чернушенко А. В. Суть та особливості роботи соціального педагога з профілактики наркотичної залежності старших школярів у закладах загальної середньої освіти. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 27 жовт. 2023 р. Харків : ХНПУ, 2023. С. 372–375.

Швед Ольга

кандидатка соціологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
ORCID 0000-0003-4251-3894

ОСОБЛИВОСТІ ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ ОСОБАМ, ЯКІ ВТРАТИЛИ БЛИЗЬКУ ЛЮДИНУ

Втрата близької людини, особливо, коли вона неочікувана – це вибух, нестерпний біль, часто втрата сенсу життя того, хто залишився. Фізично людина померла, однак у душах близьких і друзів людина ще продовжує існувати, у деяких випадках досить довгий час. В житті всі люди рано чи пізно стикаються з втратами близьких і кожен по різному це переживає. В останні роки в Україні багато людей втратили близьких, які померли від КОВІД-19, а потім прийшла нова страшна біда – війна. Вона забирає близьких та дорогих людей і на фронті, і в місцях, які знаходяться далеко від лінії зіткнення, коли російські варвари бомблять наші міста та села. Гинуть дорослі, гинуть діти.

Швейцарка Елізабет Кюблер-Росс описала 5 стадій через які проходить людина, дізнавшись про смерть: Заперечення, Гнів, Торг, Депресія і Прийняття. Але ці стадії можуть бути не послідовними і змінити один одного в будь-якому порядку і людина може повертатися до одного і того ж етапу багато разів [4].

На першій стадії емоційного шоку існує супутня спроба відкидати реальність ситуації. Шокова реакція інколи проявляється в несподіваному зникненні почуттів, «охолодженні», ніби почуття провалюються десь у глибину. Це буває, навіть тоді, коли смерть близької людини не була раптовою, а очікувалась тривалий час. Відкидається сам факт смерті – «Він/вона не помер/ла», «Цього не може бути», «Я не вірю». Певний час люди не можуть звикнути до того, що близької людини немає. Про померлого нерідко говорять у теперішньому часі, навіть планують якісь події, куди включають людину, якої вже немає [2, с. 213].

Потім людина усвідомлює, що прийшло горе. Інтенсивність і протяжність почуття горя в різних людей неоднакова. Усе залежить від характеру стосунків

з утраченою людиною, від характеру самої людини, від подовженості траурного періоду в конкретній культурі [1].

З усіх труднощів, з якими люди стикаються у житті, найважче зіткнутися з раптовою, несподіваною втратою того, кого любиш. Раптова втрата не дає шансу підготуватися. Не дивно, що близькі люди відчують себе обманутими раптовою смертю, обманутими, бо залишилися без можливості сказати останні слова, які хотіли б сказати, або зробити якийсь останній вчинок, який мав би значення – обійняти, поцілувати, щось подарувати, прогулятися за руку. Почуття, що не вдалось підготуватись, що життя не дало шансу, обмануло у такий спосіб, може посилити наше горе, біль та відчай.

Консультування людини, яка зазнала втрати близької, дорогої їй людини є важким і потребує професійної підготовки, духовних сил та врівноваженості. Консультант не повинен заглушати біль, горе, а надавати ефективну допомогу. Соціальні працівники не займалися раніше таким консультуванням, але війна все змінила. Тому все частіше, особливо в невеликих громадах, роль соціального працівника є важливою в боротьбі з горем, яку зазнала сім'я, де загинула людина.

Команда проекту «Як ти, брате?», яка складається з практиків надає такі поради при спілкуванні при втраті рідних людей: необхідно зробити наступні кроки: 1. Висловити співчуття і готовність допомогти в будь-який момент; 2. Залучити до справ; 3. Розповідати добрі історії про людину, якої вже немає [4]. Як починаємо? Звичайно, зі слів співчуття. Висловити співчуття потрібно простими словами. Не слід говорити, що ви розумієте те, що людина відчуває. Не треба говорити довго про співчуття.

Після втрати близької людини більшість людей відчувають самотність і потребують приналежності, прихильності і присутності інших. Головне в цій допомозі – проговорити, хто є близькими та друзями. Необхідно знайти можливість переговорити з близьким оточенням і пояснити, що підтримка та спілкування лікує і допоможе повернути сенс життя і його сприйняття.

Якщо говорити про залучення до справ, то можливо, ви знайдете ідею, як можна залучити в подальшому до якоїсь допомоги іншим. Але спочатку – це дії, пов'язані з похоронними заходами. Соціальний працівник може допомогти сім'ї або особі, яка втратила рідну їй людину, організувати прощання. Часто люди, які отримали звістку про раптову смерть або загибель, розгублені, шоковані і не готові до дій. Рекомендовано 9 питань соціального працівника для підготовки правильного прощання і підтримки рідних:

1. Яка мета ритуалу? Які конкретні цілі переслідує ритуал?
2. Які дії (символічні) можуть допомогти закрити цей старий і незавершений/незакінчений розділ у житті людини?
3. Які атрибути потрібні для цих символічних дій?
4. Які словесні формулювання хоче використовувати клієнт? Наприклад, підкріплений словами (слова, які хоче присвятити саме цій людині, спогади). Яке повідомлення символічно виражає ритуал?
5. Кого клієнт хоче мати поруч під час ритуалу і яка роль цих людей?

6. Де клієнт хоче провести ритуал? Яке найкраще місце та атмосфера?
7. Коли клієнт бажає провести ритуал? Чи вже йде підготовча робота над виконанням ритуалу?
8. Чи був ритуал ефективним? Яким був вплив ритуалу до, під час і після?
9. Які незавершені справи залишилися? Чи є ще якісь аспекти життя, які потребують уваги? [2, с. 221].

І третій важливий крок – розпитувати про позитивний образ, щоб залишити світлу пам'ять. Розмови мають бути про минуле, не про те, що сталося недавно.

Герман де Моннінк – нідерландський соціальний працівник і психолог, надав рекомендації зі свого особистого досвіду роботи, як соціального консультанта. Соціальні працівники при консультуванні осіб, які опинились в горі від втрати близької людини, повинні використовувати всі можливі психологічні основи технологій соціальної роботи: *глибинну психологію* (переборення конфлікту свідомого і безсвідомого, оволодіння механізмами захисту від психічних травм); *біхевіористській напрямком* (використання впливу оточення на поведінку людини, розкриття для особистості її місця в соціальній дійсності); *когнітивну психологію* (зміна когнітивних правил особистості, що приводить до вирішення поведінкових і емоційних проблем); *гуманістичну психологію* (допомога особистості у віднайденні смислу життя, саморозуміння, конгруентності).

Є кілька потреб, які консультант – соціальний працівник повинен задовольнити при роботі з клієнтом, який втратив близьку людину: *задоволення потреб у повазі: повага до особистої цілісності та чесності; задоволення потреб у виживанні; Задоволення когнітивних потреб у тестуванні реальності; потреба в емоційній близькості: скорбота про втрачену близьку людину; ритуальна потреба: потреба належного прощання; екзистенційна потреба: створення допоміжної розповіді.*

Клієнту допомагає усвідомлення того, що емоційний біль не є постійним, і що людині не потрібно сумувати вічно. Людина все одно може любити вічно, незалежно від того, чи буде людина присутня з нею фізично чи ні, але не потрібно сумувати весь час, щоб вшанувати цю любов. Потрібно просто любити.

Розмовляючи з багатьма людьми, які зазнали раптової втрати, Герман де Моннінк, відзначив, що є кілька важливих рекомендацій допомогти людям вилікуватися від горя:

– Любіть себе і особливо піклуйтеся про себе, переживаючи своє горе, бо вам ще жити після всього, що трапилось. Стежте за своїм здоров'ям і при необхідності зверніться до медиків. По можливості, добре харчуйтеся, бо ваше тіло після виснажливого переживання потребує підкріплення. Фізичні вправи, активний спосіб життя (рухливість) зменшує депресію.

– Переживіть свій траур, сум зараз: якщо хочете поплакати – плачте. Навіть якщо ви сильні і мужні, це не поблажливості до себе, а просто розсудливий і чесний вчинок у боротьбі зі своїми емоціями і горем. Висловлення своїх почуттів та емоцій допоможе вам вилікуватися, оскільки виражені почуття зникають. Пригнічені почуття – ні. Не ігноруйте своїх емоційних потреб і дайте волю своїм почуттям: виговорюйтесь, плачте, кричіть.

Можливо, скажіть ті слова, які ви не встигли сказати, або знайдіть інший чуттєвий для вас спосіб попрощатися, навіть якщо людини, яку ви любили, немає фізично. Нажаль, під час війни, не всі тіла загиблих людей можливо поховати фізично.

– Важливо бути сильним і мужнім, але зверніться до інших, отримайте підтримку від консультантів і груп підтримки, таких як - групи підтримки овдовілих жінок або матерів, групи підтримки для тих, хто пережив втрату, до родичів і друзів. Ви можете знайти їх через хоспіси, церкви, громаду чи соціальні служби.

– Звертайтеся до людей. Знання про подібні переживання інших можуть привести до нового розуміння власних почуттів, а також дати вам їх підтримку і дружбу. І ви допомагайте не тільки собі, але й іншим. Ваша підтримка може стати джерелом сили та одужання для інших людей.

– І, найголовніше, повірте тому, що людина, яку ви любили і втратили, хотіла б, щоб ви оговталися від її втрати, і хотіла б, щоб ви пам'ятали й шанували її, але жили повноцінним життям [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Магдисюк Л., Федоренко Р. Основи психологічного консультування : навч. посібник. Луцьк : Вежа – Друк, 2022. 360 с.
2. Суліцький В., Швед О. Консультування в соціальній роботі : навчально-методичний посібник. Київ : Вид-во «Видавничий Дім Вінниченка», 2023. 270 с.
3. Herman de Monnik. The Social Workers' Toolbox. Sustainable Multimethod Social Work ; Routledge, New York, 2017. 570 p.
4. Як ти ... ? URL : <https://yakty.com.ua/> (дата звернення : 22.04.2024).

Юрченко Любов

професорка, докторка філософських наук,
доцентка кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
Національного університету цивільного захисту України,
м. Харків, Україна
ORCID 0000-0003-4957-338X

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ТА УМОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЛЮДИНИ

Під впливом змін, що відбуваються в оточенні людини за умов війни та неконтрольованої міграції, може істотно змінюватися соціальна складова її сутності. У будь-якому випадку якості людини повинні бути відомі їй та оточенню, щоб можна було налагодити ефективну взаємодію заради успішного досягнення не тільки цілей того оточення чи організації, де вона знаходиться, а й самореалізації.

Кожна людина – це психологічно складна сутність, пізнати яку до кінця навряд чи коли-небудь вдасться, незважаючи на стрімкий розвиток психології. Місія людини – це в певній мірі її пізнання самої себе. І вже зараз можна говорити про деякі досягнення психологів, що використовуються для створення механізму управлінських дій і формування дієздатних груп і колективів на основі добору та розстановки кадрів не тільки за професійною ознакою.

Можна навести традиційні, але сьогодні дещо забуті, цінності для колективу такі як:

- доброта, що проступає в прагненні і здатності людини піти назустріч іншій і допомогти у важкий для неї момент;

- надійність, що є відчутною у виконанні людиною взятих на себе зобов'язань, зокрема обіцянок;

- тактовність і ввічливість у стосунках, нездатність образити гідність іншого;

- свідомість, що проявляється у здатності людини пожертвувати особистими інтересами заради суспільних чи інтересів своєї спільноти.

Справді, уявімо собі групу, де спільними зусиллями вирішують завдання з досягнення стратегічних цілей колективу. Але цей колектив складається з людей виключно егоїстичних, які не бажають йти назустріч один одному, які не вміють альтруїстично вести себе у ставленні до інших або не здатних в якийсь момент поступитися своїми інтересами в ім'я загальних цілей. У цій ситуації навряд чи вирішальним буде посилення доцільної діяльності управлінців і безконфліктності в групі за рахунок системи жорсткої орієнтації на кінцевий результат, яка передбачає об'єднання членів колективу єдністю цілей. Відповідна регламентація чіткого поділу обов'язків і відповідальності, теж не приведе до згуртованості, бо все одно завжди знайдеться привід для збурення спокою і порушення сприятливого мікроклімату в групі при взаємному непорозумінні працівників [[1, с. 4]. Уникнути цього при спільній діяльності неможливо, і майже будь-який конфлікт заважає злагодженій синхронній роботі групи з досягнення високих кінцевих результатів, спочатку непомітно, а потім все істотніше знижуючи ефективність управління персоналом.

Згідно типології К. Юнга, люди поділяються на 16 соціотипів, серед яких виділяють чотири квадри [2, с. 29]. У середині цих квадр люди відповідних соціотипів почувають себе комфортно, завдяки чому різко зростає база для виникнення конфліктів. У цій площині уживається термін «суб'єктивне благополуччя», уведений Е. Дінером [3, с. 181]. Суб'єктивне благополуччя складається із трьох основних компонентів: задоволення, приємні емоції й неприємні емоції. Усі ці три компоненти разом і формують єдиний показник суб'єктивного благополуччя. Е. Дінер вважає, що більшість людей так чи інакше оцінюють те, що з ними трапляється, у термінах «добре – погано», і така оцінка завжди має відповідне емоційне підґрунтя [3, с. 184].

Щоб досягти сумісності колективу в духовно-моральному аспекті, слід формувати таку команду, у якій або всі члени мають високий рівень морального

розвитку (це ідеальний і практично недосяжний варіант), або оптимально поєднуються егоїсти і свідомі; нетактовні і терпимі до них чеснотливі і ін. Але в будь-якому випадку потрібно знати рівень морального розвитку кожного члена колективу, способи його визначення.

Психологам добре відома сумісність характерів, що базується на взаємодії трьох основних типів особистостей: лідерів, тих, які творчо співпрацюють і відомих. На практиці важко класифікувати теоретичне різноманіття типів характерів і деталізувати їх за підтипами, видами, підвидами і ін. А тому вивчення саме цих названих категорій характерів важливо щодо якості їх взаємодії в рамках безконфліктного управління колективом.

Як відомо, поведінка лідерів нерідко характеризується безапеляційністю і категоричністю суджень, жорстким відстоюванням своєї правоти, ігноруванням думок оточуючих і т. ін. Якщо до того ж у групі таких лідерів буде декілька, то пошук і вибір оптимальних рішень може або затягнутися, або викликати невдоволення інших лідерів, коли наприклад, формальний лідер (керівник) займе при цьому жорстку позицію.

Розглянемо гіпотетично взаємодію повного лідера і творчого учасника групи. Останній володіє емпатією, здатний співпереживати і встати на ту чи іншу позицію, подивитися на ситуацію очима іншої людини і т. ін. Під час взаємодії таких суб'єктів в одній групі є передумови безконфліктної взаємодії. Проте в такому разі існує і прихований потенціал конфлікту. Це обумовлено тим, що творчо співпрацюючи людина прагне самостійно вирішувати поставлені (лідерами) завдання й не терпить авторитарного втручання в даний процес. Якщо ж у лідера вистачає такту не руйнувати поведінкову діяльність творчо налаштованого учасника групи, конфліктів можна уникнути. В іншому випадку можливий внутрішній опір лідерові з боку творчого співробітника, яке не тільки заважає налагодженій роботі колективу, але й може призвести зрештою до відкритого конфлікту.

Взагалі, якщо проаналізувати гіпотетично взаємодію учасників групи, які є творчо налаштованими особистостями, стане очевидним, що в такому колективі буде переважати атмосфера дружелюбності і взаєморозуміння. Однак слід пам'ятати, що при встановленні пріоритетності тих чи інших ситуацій можуть виникати також розбіжності і невизначеність.

Ідеальною ситуація взаємодії двох учасників групи буде тоді, коли один із взаємодіючих – лідер, а інший – відомий, бо кожному з них потрібно реалізувати себе через іншого.

Практично безконфліктною ситуацією виглядає взаємодія творчо налаштованого суб'єкта і веденого, проте вирішення задач у таких умовах може гальмуватися унаслідок того, що перший буде відволікатися від творчих шукань для «опіки» над веденим.

Основними чинниками ефективного цільового управління колективом є корпоративна культура, відповідна і доцільна трудовій діяльності, організаційно-економічні фактори на основі регламентів та оціночних

технологій діяльності та соціально-психологічні фактори на базі біосоціальної сумісності суб'єктів взаємодії.

Високого рівня корпоративної культури можна досягти такими методами: оптимальним поєднанням стилів керівництва (авторитарного, демократичного та ліберального); застосуванням цільового посадового профілю для посилення цільової орієнтації працівників на кінцеві результати через усвідомлення ними своєї ролі в організації (групі, громаді); використанням соціологічних опитувань для оцінки якості трудової чи іншої діяльності.

Зміст організаційно-економічних факторів складають системи регламентів і сучасних оціночних технологій, що визначають основну ланку в управлінні персоналом. Система регламентів складається з комплексу документів, куди входять статут організації (де вказані її місія та стратегічні цілі), положення про структурні підрозділи, посадові інструкції та ін.

Сутність сучасних оціночних технологій полягає передусім у їхній «жорсткості», обумовленій тим, що результати діяльності оцінюються за допомогою кваліметричних вимірювань. Така оцінка базується, з одного боку, на самоврахованні виконаних суб'єктом завдань, а з іншого – на корисності витрат затраченого часу. Використовують цю оцінку для стимулювання цілеорієнтованої діяльності суб'єктів і жорсткого визначення для них «правил гри».

Зміст соціально-психологічних факторів ефективного (безконфліктного) управління визначає біосоціальну сумісність учасників групи, що розглядається в трьох аспектах: духовно-моральному, психологічній сумісності характерів і сумісності соціотипів.

Духовно-моральний аспект сумісності пов'язаний з їхнім моральним розвитком, добротою, надійністю (відповідальністю), тактовністю, ввічливістю і свідомістю. Психологічна сумісність характерів базується в основному на взаємодії трьох їх типів – лідерів, творчої співпраці і ведених. Також не слід виключати проміжних типів.

Дослідження сумісності соціотипів ґрунтується на припущенні, що кожній людині від природи властивий певний тип поведінки, обумовлений його сприйняттям навколишнього середовища. В даній основі лежить переважно специфіка прийому та передачі інформації.

Отже, порівнюючи суб'єктивне благополуччя до щастя, можна заключити, що психологічний комфорт існує, насамперед, у свідомості самої людини і визначається як екзистенціальне переживання нею ставлення до власного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Fromm E. *The Art of Being*. Robinson, 2022. 123 p.
2. Юнг К. Г. Аналітична психологія. Центр навчальної літератури, 2022. 250 с.
3. Diener E. C. Diener Most people are happy. *Psychological Science*. 1996. Vol. 7. P. 181–185.

Якубова Людмила

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0001-9387-1857

Копаничук Дарія

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Сучасна наука ставить перед педагогами питання про вплив різного роду навантажень, особливостей соціальної ситуації на розвиток соціально-адаптованої, активної, творчої особистості. Одним із напрямів досліджень педагогів і психологів, які здійснюються спільно з науковцями та лікарями, є вивчення умов і факторів збереження фізичного здоров'я дітей шкільного віку. Важливість цього напрямку зросла в останні десятиліття, особливо у зв'язку з погіршенням навколишнього середовища та збільшенням кількості дітей з певними порушеннями розвитку (наприклад, психічні розлади, сенсорні дефіцити, соматичні захворювання). Дослідження в рамках педагогічної психології, що вивчає вплив виховання і дисципліни на психічний розвиток дітей, майже завжди не враховують вплив інфекційних захворювань на онтогенетичний процес формування психіки. Тому виникає необхідність подальшої розробки теоретичних аспектів проблеми емпатії.

У сучасній соціальній педагогіці питання емоційного розвитку особистості дитини визначено одним із пріоритетних. Емпатія є основою формування емоційного інтелекту, тому йому найбільше приділяється уваги. Почуття емпатії, які виникають у відповідь на досвід інших, підвищують усвідомлення важливості дотримання моральних норм, заохочують альтруїстичну поведінку та надають активну допомогу людям у складних ситуаціях. У зв'язку з визнанням важливості емпатії як основи моральної поведінки особистості особливого значення набувають педагогічні дослідження, спрямовані на демонстрацію умов і методів цілеспрямованого розвитку цієї якості у школярів різного віку. Навчити дітей бачити і відчувати людей - одне з найважливіших і складних завдань у вихованні дітей. Здатність співпереживати близьким і незнайомим людям є результатом емпатії, тобто емоційного реагування на переживання інших, розуміння їхніх почуттів і переживань, проникнення в їхній внутрішній світ і включення їх у власний розвиток особистості (В. Абраменкова, Л. Стрелкова).

Наше суспільство відчуває нагальну потребу в людях, які могли б поділитися своїм духовним багатством з іншими та виявляти духовну щедрість не на словах, а на ділі. Крім того, у сучасному стані формування нації складність соціально-економічної ситуації впливає на розвиток індивідуального характеру, спричиняючи значні зміни в потребах, мотиваціях до дій і навіть у всій моральній сфері. Тому психологічні дослідження моральних якостей та рівня емпатії учнів, є актуальними та необхідними. Актуальність досліджуваного питання особливо пов'язана з багатозначністю терміна. «Емоційний розвиток» у різних епістемологічних підходах та індивідуальних концепціях. Інтегруючи результати досліджень емоційної сфери дитячої особистості, емоційний розвиток необхідно розуміти як складний і закономірний процес афективної сфери в контексті загальної соціалізації учня.

Багато досліджень показали, що підлітковий вік є дуже важливим періодом у соціальному розвитку людини, формуванні зв'язків з оточуючими, а особливо формування емпатійних здібностей. Прийняття нових соціальних ролей, відчуття дорослості, здатність моделювати власну поведінку, формування власних очікувань щодо поведінки інших роблять дітей у цьому віці сприйнятливими до розвитку емпатійних здібностей (Г. Абрамова, Т. Гаврилова). У багатьох дослідженнях довели, що створення умов для емпатійної взаємодії між учнями, а також між вчителями та учнями є важливим елементом позитивної соціальної ситуації в розвитку підлітків (Л. Бойович, С. Якобсон). Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених проблемі виникнення емпатії, знання про особливості розвитку цієї риси та умови її виникнення у дітей різних вікових груп, особливо підлітків, є неповними. При цьому сучасні шкільні освітні програми не обов'язково передбачають конкретні завдання для розвитку співчуття та емпатії до інших, а розвиток емпатії зазвичай відбувається спонтанно. Психолого-педагогічні практики повинні розробити науково обґрунтовані програми для підвищення емпатії у молодших школярів.

Проблема емпатії є однією з найскладніших проблем психолого-педагогічної науки. Неоднозначність цього феномену для вчених підтверджується різноманітними визначеннями його сутності, механізмів, функцій, ролі емпатії в моральному розвитку особистості, просоціальної поведінки, альтруїзму тощо. В даний час ця проблема поступово переходить на міждисциплінарний рівень і є предметом інтенсивної уваги з боку філософії, соціології, педагогіки і практично всіх галузей психології, тобто психології, особистості та ін. (А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, К. Хорні, З. Фрейд); Психологія Мораль (А. Сміт, Г. Спенсер, А. Шопенгауер); Психологія мистецтва (В. Ліппс, С. Маркус, Р. Мей, К. Юнг). Сьогодні пошук нових форм і методів формування емпатичної молодіжної культури пов'язаний із розробкою та впровадженням ефективних освітніх технологій, зокрема ігрових. Філософсько-педагогічний підхід до гри як особливого способу взаємодії зі світом був розроблений ще в працях античних філософів (Аристотель, Платон) і класиків педагогіки (Я. Коменський, Ж. Руссо та ін.) і т. д. Отже, накопичений

матеріал потребує певної систематизації, узагальнення та доповнення. Без теорії емпатії було б неможливо розробити теорії особистості та міжособистісних стосунків і зрозуміти природу людей як соціальних істот та агентів самовизначення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Емпатія у вихованні та розвитку особистості дитини – сенс, актуальність. Роль батьків, педагогів, соціум. URL : <http://school19.zp.ua/wpcontent/uploads/2020/01/Leshhenko-A.M..pdf>
2. Вправи на розвиток емпатії та усвідомлення власного емоційного світу. URL : <https://kazedu.com/referat/180775/5>
3. Empathy : a review of the concept. *Benjamin. Department of Psychology and Behavioural Sciences*. 2019. С. 11–17.

Яровий Олександр

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Логінова Марина

викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID 0009-0001-5873-845X

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПІДТРИМЦІ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ВІЙСЬКОВИХ

Соціальні працівники надають військовим емоційну підтримку у важкі часи. Вони служать як слухачі, допомагаючи військовим знайти способи виразити свої почуття і подолати стрес. Через регулярні сесії консультацій соціальні працівники сприяють покращенню самопочуття військових та допомагають їм впоратися зі стресом, що пов'язаний з військовою службою. Військова служба є високо стресовою професією, яка може викликати значні виклики у психологічному благополуччі військовослужбовців [1]. А також збереження природи та екологічне благополуччя стає важливою складовою нашого сучасного світу. У цьому контексті військові, які захищають нашу країну, також потребують особливої уваги щодо збереження довкілля та екологічного здоров'я. Соціальні працівники відіграють важливу роль у підтримці цієї мети, працюючи з військовими та їхніми сім'ями, щоб забезпечити екологічну свідомість та підтримку.

Забезпечують консультивання та психосоціальну допомогу військовим, які можуть бути під впливом стресу, травм або інших складних ситуацій. Вони надають конкретні стратегії і підходи, які допомагають військовим управляти емоціями і стресом, а також полегшують процес адаптації до цивільного життя після повернення з місії. Також соціальні працівники надають підтримку не лише військовим, але й їх сім'ям. Вони допомагають сім'ям військовослужбовців управляти стресом, пов'язаним з військовою службою члена сім'ї, а також надають поради щодо рішень, що впливають на родинний бюджет та доступ до медичних послуг [1].

Соціальні працівники координують доступ військових до професійної психологічної допомоги в разі необхідності. Вони сприяють зв'язку військових з психологами або психіатрами, які мають досвід у роботі з військовими та їх особливими потребами. Соціальні працівники відіграють невід'ємну роль у забезпеченні психологічного благополуччя військових. Їхня робота є ключовою у наданні підтримки військовим та їх сім'ям, сприяючи збереженню їхнього емоційного та психічного здоров'я під час та після військової служби. Безцінний внесок соціальних працівників допомагає військовим пережити виклики, пов'язані зі службою, та успішно адаптуватися до цивільного життя після відходу з військової служби.

До найбільш поширених психологічних симптомів звільнених з полону, належать: депресивні реакції, тривога, безсоння, нічні кошмари, ретроспекції та послаблення пам'яті. Основними психіатричними розладами, що пов'язані з тортурами, є ПТСР та глибока депресія. Душевний біль, що викликається всім, що символізує перенесену травму або нагадує про неї, часто виявляється у вигляді недовіри та страху перед особами, які наділені владою, зокрема перед психологами та лікарями. Фахівці повинні знати про можливу емоційну реакцію, яку може викликати в опитуваної особи та у психолога оцінка важкої травми [2].

Отже, соціальні працівники відіграють невід'ємну роль у забезпеченні психологічного благополуччя військових. Їхня робота сприяє подоланню стресу, консультиванню та забезпеченню доступу до необхідних ресурсів для військових та їх сімей. Безцінний внесок соціальних працівників допомагає військовим пережити виклики, пов'язані зі службою, та успішно адаптуватися до цивільного життя після відходу з військової служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України : метод. посіб. / Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Корня Л. В. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2019. 288 с.

2. Методичний посібник для соціальних працівників : Посилення спроможності соціальних працівників здійснювати психосоціальну підтримку ветеранів та їх сімей з питань психічного здоров'я / В.Горбунова, О. Савиченко, І. Тичина, Н. Портницька., 2022. 61 с.

СЕКЦІЯ 5.
ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ
НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ – ДОСВІД,
ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ. ВПРОВАДЖЕННЯ
СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В УКРАЇНІ –
ВИКЛИКИ ТА ДОСВІД

Байбарза Дар'я

курсантка Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції, Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Логінова Марина

викладачка кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID:0000-0001-5608-9911

ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ
НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час війни, як ніколи, важливо забезпечувати своєчасну допомогу та підтримку постраждалим від гендерно зумовленого насильства, що стосується не лише якісних соціальних послуг, так і психологічної допомоги. Особливо важливою є підготовка та підвищення кваліфікації молодих фахівців, які працюють у сфері протидії домашньому насильству. Їм знадобляться знання та навички, щоб ефективно допомагати людям, які пережили насильство.

З 24 лютого 2022 року Офісом Генпрокурора зафіксовано 235 випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (далі – СНПК). Від дій військовослужбовців російської федерації постраждали 150 жінок та 85 чоловіків. 13 постраждалих є неповнолітніми, зокрема 12 дівчат та 1 хлопець [1]. Використання сексуального насильства є тактикою окупанта, яку використовують для того, щоб зламати волю українського народу. Їхня мета – залякати мирних жителів. Статистика, підкреслює жорстокість та варварство ворога. Важливо зазначити, що реальна кількість випадків сексуального насильства, ймовірно, значно вища, адже багато людей не здатні або не хочуть повідомляти про такі злочини. Світова спільнота має покарати людей що вчинили, ці злочини та вжити всіх можливих заходів, щоб притягнути винних до відповідальності. Також, важливо надавати психологічну та медичну допомогу жертвам сексуального насильства.

Гендерно зумовлені злочини – це злочини, вчинені проти осіб, чоловіків чи жінок, через їхню стать та/або соціально побудовані гендерні ролі. Ці злочини не завжди проявляються як форма сексуального насильства. Вони можуть включати несексуальні напади на жінок та дівчат, а також на чоловіків та хлопців через їх гендер. Поняття «сексуальне насильство в зв'язку з конфліктом» означає «... зґвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до заняття проституцією, примусову вагітність, примусові аборти, примусову стерилізацію, шлюби з примусу і будь-які інші схожі за ступенем тяжкості форми сексуального насильства стосовно жінок, чоловіків, дівчаток або хлопчиків, що мають прямий або опосередкований зв'язок з конфліктом» [2, с. 12].

Важливу роль в процесі попередження і протидії гендерно зумовленому насильству відіграє і діяльність громадського сектору. Вагомий внесок в даному напрямку здійснює громадська організація «Ла Страда-Україна». Протягом 2022 року та початку 2023 року даною організацією було реалізовано такі проекти як: «Підтримка жінок, миру та безпеки в Україні за програмою Фонду протидії конфліктам, безпеці та стабільності на 2022–2023 роки» на замовлення Уряду Великобританії та Північної Ірландії у співпраці з Громадською спілкою «Центр економічного відновлення»; «Розвиток систем попередження та реагування на насильство в закладах освіти і підвищення стійкості підлітків», за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) [3, с. 32].

Важливо підкреслити, що вирішення проблеми гендерно зумовленого насильства потребує спільних зусиль держави, громадянського суспільства та міжнародних організацій. Це полягає у створенні ефективної міжсекторальної координації державних органів, що забезпечить скоординоване надання медичних, соціальних та психосоціальних послуг, допомоги у доступі до правосуддя для постраждалих осіб, а також проведення масштабної інформаційної кампанії на рівні держави. Її мета – інформувати про права та можливості для постраждалих від гендерно зумовленого насильства, а також про доступність програм для кривдників у їхніх громадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гвалтували жінок та дітей. Судитимуть двох російських військовослужбовців, які вчинили масове сексуальне насильство під час окупації Київщини. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/gvaltuvali-zinok-ta-ditei-suditimut-dvoх-rosiiskix-viiskovosluzbovciv-yaki-vcinili-masove-seksualne-nasilstvo-pid-cas-okupaciyi-kiyivshhini> (дата звернення : 03.05.2024)

2. Блага А. Б., Кочемировська О. О., Мартиненко О. А. Запобігання та реагування на насильство за гендерною ознакою: національна правова база та міжнародні стандарти. Київ, 2022. С. 63.

3. Децюк Т. М., Самойленко Ю. Ю. Реалізація гендерної політики в умовах суспільних трансформацій. *Проблема гендерно зумовленого насильства в умовах воєнного стану* : науково-практична конференція, 27 квітня 2023 р., С. 29–32.

Байдюк Наталія

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри початкової освіти
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна
ORCID: 0000-0003-2086-1847

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ У ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Під час надзвичайних ситуацій підвищується ризик порушення прав людини, насильства, експлуатації та зловживань. У той же час національні системи реагування (органи безпеки, охорони здоров'я, правосуддя та ін.) слабшають, що погіршує доступ постраждалих осіб до послуг та сприяє формуванню атмосфери безкарності.

Гендерно зумовлене насильство – збірний термін, що означає насильницький акт, скоєний проти волі людини і заснований на приписуваних суспільством (гендерних) відмінностях між чоловіками та жінками. Це можуть бути акти фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру, що відбуваються як у громадському, так і у приватному житті.

Повномасштабне вторгнення 2022 року вплинуло на систему надання допомоги для постраждалих від гендерно зумовленого насильства (ГЗН). З одного боку, зросла кількість звернень до муніципальних спеціалізованих служб, що надають послуги для постраждалих, а з іншого – державна система не отримує достатніх ресурсів для надання допомоги постраждалим. Позитивним фактором є активізація діяльності громадських організацій, що надають допомогу відповідно до підходу, орієнтованого на постраждалих, та Керівних принципів щодо реагування на ГЗН («не нашкодь», безпека, конфіденційність, повага до вибору особи, недискримінація). У той же час, в українських реаліях мова, як правило, йде не про ГЗН (або ж насильство за ознакою статі), а про домашнє насильство.

Розглянемо ситуацію, що склалася на території Черкаської області з питаннями виявлення та реагування на випадки домашнього насильства протягом 2022-I кварталу 2024 років. Відповідно до інформації, розміщеної на офіційному сайті Черкаської обласної військової адміністрації, запобігання та протидія домашньому насильству, насильству за ознакою статі визначена одним з пріоритетних напрямків роботи органів державної влади у сфері захисту прав людини. На виконання Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в області створено систему запобігання та протидії домашньому насильству та надання допомоги постраждалим особам. Зауважимо, що Черкащина є однією з двох областей, де питання рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання насильству в сім'ї належить не управлінням або департаментам системи соціального захисту населення, а

підпадає під компетенцію Управління у справах сім'ї, молоді та спорту. Управління, відповідно до наданих повноважень та чинного законодавства, виконує, функції координуючого органу з питань запобігати насильствам в сім'ї.

В області діють спеціалізовані нормативно-правові акти: розпорядження Черкаської обласної державної адміністрації від 24.05.2021 р. №284 «Про затвердження плану невідкладних заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства в області»; Обласна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, затверджена рішенням Черкаської обласної ради від 04.06.2021 № 7-12/VII та ін.

Для забезпечення міжвідомчої співпраці щодо реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі розпорядженням Черкаської обласної військової адміністрації від 10.11.2022 №462 оновлено склад комісії Черкаської обласної державної адміністрації щодо запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі.

В обласній, районних державних адміністраціях, органах місцевого самоврядування на рівні заступника голови ОДА, РДА, ОМС визначено уповноважених осіб за координацію заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі. В обласній, районних державних адміністраціях та територіальних громадах області визначено відповідальних осіб, які приймають та реєструють заяви і повідомлення про вчинення домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі.

У 2022 році до структур, які здійснюють заходи щодо попередження насильства в сім'ї, надійшло 6 866 звернень про випадки насильства в сім'ї, з них: 6 019 – від жінок, 482 – від чоловіків, 360 – від дітей, 5 – від осіб з інвалідністю. Згідно з даними за 2023 рік, кількість звернень щодо вчинення домашнього насильства становить 10 881, що на 58,47 % більше, ніж минулого року. У порівнянні з 2022 роком, у 2023 році у п'ять разів зросла кількість звернень від чоловіків – 2 399, кількість звернень від жінок та дітей зросла на 33% та 34% відповідно. Звернення від осіб з інвалідністю зросли майже у чотири рази.

У 2022 році кількість термінових заборонних приписів становила 1 707, а за 2023 рік – 2 965, що демонструє зростання на 73,69%. Кількість осіб, які перебували на обліку з приводу вчинення насильства в сім'ї у 2022 році становила 3 004 особи, зокрема, 284 жінки, 2 719 чоловіків, 1 дитина. У той час, у 2023 році спостерігається незначене зростання кількості осіб, поставлених на облік – усього на 3,12%.

Кількість осіб, направлених на програму для кривдників у 2023 році становить 11 осіб, усі є чоловіками, натомість пройшли таку програму лише троє.

В області діє наступна інфраструктура спеціалізованих закладів: два притулки для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі (м. Черкаси, м. Умань), три денних центри соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, одна спеціалізована служба первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, 11 мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, а також три заклади загальної спеціалізації.

Найбільшими викликами для Черкащини залишаються:

– стрімке зростання звернень з приводу домашнього насильства при збереженні сталої системи спеціалізованих служб, що непомірно збільшує навантаження на надавачів послуг;

– несформованість розвиненої системи впровадження корекційних програм для кривдників, про що свідчить співвідношення кількості осіб, направлених на програму, та осіб, які реально змогли пройти корекційну програму;

– значене зростання кількості термінових заборонних приписів при відсутності відчутної динаміки що кількості осіб, які перебувають на обліку з приводу вчинення насильства у сім'ї.

Ефективним способом покращення ситуації є посилення взаємодії муніципальних служб, органів безпеки та громадських організацій, що дозволить підвищити якість надання послуг для постраждалих осіб, а також зробить покарання кривдників більш дієвим завдяки спільним зусиллям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Інформація про стан реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в Черкаській області за 2022 рік. URL : <https://ck-oda.gov.ua/protydiya-torhivli-lyudmy/>

2. Інформація про стан реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в Черкаській області за 2023 рік. URL : <https://ck-oda.gov.ua/protydiya-torhivli-lyudmy/>

3. Міжвідомчі мінімальні стандарти запобігання гендерно зумовленому насильству та реагування на нього в умовах надзвичайних ситуацій. *Global Protection Cluster*. 2020. 160 с. URL : https://gbvaor.net/sites/default/files/2022-03/19_200_minimun_standards.pdf

Басараб Ольга

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0001-7839-6955

Плюсик Богдана

курсант факультету правоохоронної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ПРИЧИНА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні виклики та загрози, які постали перед українським суспільством, надали особливої гостроти усвідомленню питань гендерної рівності, гендерних стереотипів, лідерства та гендерно зумовленому насильству. Сьогодні гендерна теорія передбачає зміни у соціальній реальності, які відображають потреби сьогодення, і спрямована на забезпечення гендерної рівності та абсолютній нетерпимості до будь яких форм насильства за ознакою статі, особливо в умовах воєнного стану.

Принцип гендерної рівності закріплено у Конституції України. Зокрема, стаття 3 Основного закону встановлює рівноправність чоловіків і жінок у всіх сферах суспільного життя, також питання гендерного паритету розкриті у статтях 21 та 51, а частина третя статті 24 Конституції має пряму мету подолання дискримінації жінок в Україні, забезпечення рівних можливостей для участі в громадській, політичній і культурній діяльності, а також для отримання освіти та професійної підготовки жінки і чоловіка, а також у праці та винагороді за неї [1].

За останнє десятиліття війни, яка триває в Україні з 2014 року, ситуація навколо участі жінок у громадському та політичному житті суттєво змінилася. Сьогодні жінки більш помітно беруть участь у соціальних процесах, особливо в політиці, безпеці та обороні. Підтримка ідеї гендерної рівності також стає все більш очевидною на рівні громадської думки [2].

Протягом усієї історії України жінки відігравали важливу роль як у військовій галузі, так і за її межами. Проте, незважаючи на політику України щодо забезпечення рівних можливостей для чоловіків і жінок у всіх сферах життя суспільства та запровадження «гендерно-нейтральних» професійних стандартів, а також збільшення чисельності жінок у Збройних Силах України, стереотипи все ще зберігаються. А питання щодо ролі жінок у війську є подекуди суперечливою тематикою, яка розкриває глибоко вкорінені стереотипи та культурні цінності. На думку експертів, саме гендерні стереотипи у суспільстві виправити важче, ніж расові та етнічні забобони [2].

Ескалація війни в Україні у 2022 році серйозно вплинула на жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, створила серйозну гуманітарну кризу та масове порушення мирних зусиль. Станом на грудень 2022 року щонайменше 17,7 мільйонів людей (35 відсотків із 44 мільйонів населення) потребували гуманітарної допомоги, а понад 14,5 мільйонів покинули свої домівки, з яких 4,7 мільйона були зареєстровані як внутрішньо переміщені особи. Україна зіткнулася з однією з найскладніших надзвичайних ситуацій у світі, яка спричиняє серйозні гендерні виклики, включаючи зростання нерівності та дискримінації, підвищену вразливість і непропорційний рівень насильства щодо жінок і дівчат.

Однак, незважаючи на складні умови війни, прогресивні представники української урядової еліти продовжували демонструвати свою відданість справі забезпечення та просування гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (GEWE) в Україні [3].

Нажаль, соціальні проблеми, викликані війною, можуть породжувати різні форми гендерно зумовленого насильства, зокрема домашнє насильство.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію насильству в сім'ї» домашнє насильство визначається як фізичне, сексуальне, психологічне або відноситься до дій (чи бездіяльності) економічного насильства, що вчиняються в сім'ї або між родичами, колишнім чи нинішнім подружжям або іншими людьми, які живуть (жили) разом як сім'я, але не перебувають (не перебували) у сімейних стосунках або перебувають у шлюбі один з одним (не має значення, чи людина живе (жила) чи ні), але вчиняв домашнє насильство там же, де й потерпіла, та погрожував вчинити такі дії знову [4].

У воєнний час від домашнього насильства найбільше страждають традиційно вразливі групи населення, такі як жінки, діти, люди похилого віку, люди з інвалідністю та вимушені переселенці.

Відповідно до законодавства України, за вчинення насильства у сім'ї кривдник несе юридичну відповідальність. Так, стаття 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає накладення на винну особу штрафу у розмірі 10-40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або 30-60 годин громадських робіт, або накладення адміністративного арешту до 15 діб [5]. Стаття 126¹ Кримінального кодексу України передбачає покарання у вигляді громадських робіт на строк від 150 до 240 годин, або пробачійним наглядом на строк до 5 років, або обмеженням волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до 2 років [6].

Отже, гендерні стереотипи є важливим, але суперечливим механізмом сприйняття світу та структурування життя. Вони впливають на соціальну поведінку представників обох статей, особливо під час війни, призводять до упереджень щодо особистісних рис і моделей поведінки людей, ускладнюють взаємодію між чоловіками та жінками, а також можуть породжувати різні форми гендерно зумовленого насильства.

За таких умов, особливо важливим є розвиток гендерної грамотності, з метою формування суспільної свідомості щодо ролі та значущості особистості

в суспільстві, не залежно від статі. Адже, цілком очевидною є теза про те, що і чоловіки, і жінки за столом переговорів сприяють збільшенню шансів на досягнення стабільного та тривалого миру, а їхні голоси та досвід можуть мати вирішальне значення для формування мирних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення : 12.04.2024).
2. Не хочуть бути жертвами : як війна змінює українських жінок і ставлення до них в Україні та світі. *Radio Свобода*. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/feminizm-hender-viyna-ukrayinskizhinkybizhenky/32221558.html> (дата звернення : 12.04.2024).
3. Забезпечення гендерної рівності в Україні в умовах війни. URL : https://ukraine.unwomen.org/sites/default/files/2023-03/Securing%20GE%20in%20Ukraine%20Amidst%20the%20War_UA_14.03.2023.pdf (дата звернення : 12.04.2024).
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закону України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення : 12.04.2024).
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення : 20.04.2024).
6. Кримінальний кодекс України : Закон України № 2341-III від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення : 20.04.2024).

Ганаба Світлана

докторка філософських наук, професорка,
професорка кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-4373-7075

Кондратюк Олександра

курсантка Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-4373-7075

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЖІНКИ- ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Під час широкомасштабного ведення бойових дій в українському суспільстві відбуваються суттєві зміни жіночих ролей. Війна є великим та суспільним потрясінням, де на перший план виходить нова система цінностей

та пріоритетів. Йдеться про зміну «рамки усталеного та зрозумілого», у межах яких змінюються соціальні (й гендерні зокрема) стереотипи та установки. Як приклад, дискурсивними перевагами у військових умовах визначаються сміливість, героїзм, мужність тощо. Ці риси, як правило, уособлюються із чоловіками та відповідними моделями їх поведінки у соціумі. Очевидно, що соціальні, так би мовити, жіночі ролі мають вийти на другий план, із сфери публічного у родинно-побутову сферу. Дослідниця Майя Лахав аналізуючи зміну природи гендерних упереджень у військових конфліктах, зауважує, що бінарні зв'язки маскуліності та фемінності свідчать про чоловічу «схильність» ведення війни, й жіночу «традиційну виключеність» з війни і поміщення у домашню атмосферу виховання й реалізації ролей матерів, вихователів, медсестер тощо. Водночас, дослідниця вважає, що присутність жінок у збройних конфліктах не змінює і не ставить під сумнів чоловічий характер мілітаризації, а навпаки, показує його складність й окреслює множинність шляхів розгортання й вирішення [1].

Наразі в українському суспільстві соціокультурні практики формують нові соціальні форми та стилі міркування та поведінки, демонструють їх багатоманітність, а в перспективі впливають на культурно-цивілізаційну матрицю соціуму. Жінки-військовослужбовці, це не лише професіонали, а й потужний архетип, відомий з давньої історії. Так, в іраномовних народів жінки разом із чоловіками брали участь у військових походах. У римлян жінки не брали участі у військових походах, проте їм дозволяли битися на гладіаторській арені. Образ дівчи-воїни має давню традицію також у слов'янській історії. Історичним фактом є те, що княгиня Ольга мала свою військову дружину й здійснювала військові походи проти непокірних сусідів.

Сьогодні жінки проходять службу та працюють в усіх видах та родах збройних сил України. Фахівці-практики вважають, що присутність жінок ушляхетнює взаємини у військовому колективі й суттєво стимулює його професійну та соціальну активність. Психологічними особливостями жінок, які можуть ефективно спливати на військово-професійну діяльність є уважність, вміння йти на компроміси, зваженість та відповідальність, винахідливість, вміння швидко адаптуватися до умов військової служби, доброта, терпимість, стійкість, дисциплінованість, прагнення до порядку та акуратності на робочому місці тощо.

У процесі гендерного аналізу дослідники виокремлюють типологію основних груп жінок-військовослужбовців:

– жінки-військовослужбовці «подвійного успіху», основна частина яких реалізується свій особистий потенціал і у професійній, і в сімейно-побутовій сфері;

– жінки-військовослужбовці, яка є професійно-орієнтовані, тобто визнання у професійному середовищі своїх досягнень і творча самореалізація (важливий не результат, а сам процес роботи, міжособові контакти у професійному середовищі як чинник самореалізації);

– жінки-військовослужбовці, що працюють за потребою (як правило, самотні матері, розлучені й дружини матеріально незабезпечених чоловіків), вони працюють не ради самореалізації, але за принципом: вибирати не приходиться;

– жінки-військовослужбовці, сімейно-орієнтовані, які віддають перевагу родині й важко адаптуються до нових умов роботи [2, с. 38].

Жінки-військовослужбовці, завдяки внутрішнім характеристикам (наполегливості, життєстійкості тощо) здатні досягати значних успіхів у професійній діяльності. Жіноче лідерство від традиційного чоловічого відрізняється, зокрема, тим, що жінки мають розвинену здатність до комунікації і високу готовність до нестандартних рішень. Розвиток резильєнтності є одним із факторів успіху в професійній діяльності, особливо у ситуації військового стану, коли прийняття рішень відбувається за критичних умов. Допомогти посилити стійкість може участь у спеціалізованих тренінгах резильєнтності, котрі спрямовані на розвиток стресостійкості, профілактику емоційного вигорання, навчання саморегуляції тощо. Участь у тренінгах, спрямованих на ефективну комунікацію, сприятиме більшій обізнаності стосовно активного слухання, самопрезентації, вербальної та невербальної взаємодії та розвитку відповідних навичок. Відповідальність передбачає і високий рівень стратегічного мислення, а в поєднанні вони посилюють здатність політика до прогнозування й готовності до різних наслідків дій. Розвиток цих якостей можна починати з простих речей, беручи на себе відповідальність за власне життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Lahav M. Is the army of masculinity a manifestation of society? URL : <https://www.e-ir.info/2020/03/10/is-the-military-a-masculinised-expression-of-society>
2. Яковлева І. В. Психологічні особливості адаптації жінок до служби в армії. Київ, 2022. 139 с.

Зьолка Валентин

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, України
ORCID: 0000-0002-7815-6393

ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЮ ПРИКОРДОННОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України існує нагальна потреба у забезпеченні дійсної рівності прав та можливостей

жінок і чоловіків у Держприкордонслужбі. Прикордонний орган потребує різноманітної кваліфікації та ресурсів для забезпечення національної безпеки у прикордонному просторі. Додаткові навички як чоловічого, так і жіночого персоналу є важливими для ефективного виконання покладених на Держприкордонслужбу завдань. Держприкордонслужба зобов'язана сприяти більшій гендерній рівності та залученню жінок до діяльності своїх інституцій, недопущенню дискримінації, гендерно зумовленого насильства. Гендерна політика має потенціал не лише зменшити негативний вплив війни на жінок та збільшити участь і розширити можливості жінок у суспільстві, а й позитивно вплинути на ефективність діяльності, насамперед щодо забезпечення відновлення територіальної цілісності та встановлення стабільного миру.

Основними напрямками державної гендерної політики що реалізується в Держприкордонслужбі є: недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок; виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері тощо.

Агресором ведеться неконвенційна війна у якій загарбники вчиняють злочини, які кваліфікуються усім цивілізованим світом як злочини проти людяності та є грубим порушенням правил та звичаїв війни. Так зафіксовані факти порушення росіянами та їх найманцями правил поведінки з військовополоненими, ціленаправлене нанесення нищівних ударів по цивільному населенню і цей список щодня, в умовах триваючої неоголошеної війни, поповнюється новими доказами віроломства противника. Однак, найбільш цинічними злочинами є військові злочини пов'язані з наругою над людською гідністю. Серед яких слід виокремити злочини пов'язані з сексуальним насильством, які є відверто зневажливим, зухвалим, безсоромним ставленням до загальноприйнятих норм моралі, етики.

Сексуальне насильство в умовах воєнного конфлікту має руйнівні наслідки і впливає не лише на жінок, які стали постраждалими, але й і на чоловіків (чоловіка, батька, сина). Ці наслідки відчутні досить тривалий період, вони консервують сам військовий конфлікт, роблять будь яке перемир'я чи мир нестабільними, мають серйозні негативні демографічні наслідки.

Після ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі – Стамбульська конвенція) [1], виникла потреба в удосконаленні національного законодавства. Це стосується правових актів, які регулюють питання недопущення дискримінації та забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя. Стамбульська конвенція констатує тривалі порушення прав людини під час збройних конфліктів, які зачіпають цивільне населення, особливо жінок, у формі поширеного або систематичного згвалтування та сексуального насильства, а також можливість збільшення насильства за гендерною ознакою як під час конфліктів, так і після них. Визнає те, що жінки й дівчата піддаються більшому ризикові насильства за гендерною

ознакою, ніж чоловіки. У національному законодавстві має бути удосконалено нормативно лінгвістичний зміст таких понять як: «гендер» та «гендерно-зумовлене насильство». У Стамбульській конвенції «гендер» визначено як соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків. А «насильство стосовно жінок за гендерною ознакою» – це насильство, яке спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке зачіпає жінок непропорційно. Важливим напрямом реалізації гендерної політики в Держприкордонслужбі щодо реалізації вимог Стамбульської конвенції є проведення на регулярній основі та на всіх рівнях кампанії або програми з підвищення обізнаності, у тому числі в співробітництві з національними установами з прав людини та органами з питань забезпечення рівності, громадянським суспільством та неурядовими організаціями, зокрема жіночими організаціями, для розуміння персоналом різних проявів усіх форм насильства, та їхніх наслідків для дітей, а також потреби в запобіганні такому насильству.

Особливе місце у системі правових основ протидії сексуальному насильству в умовах збройного конфлікту займають резолюції Ради Безпеки ООН, зокрема ті, що формують порядок денний «Жінки, мир, безпека» [2]. Серед них Резолюція «1325» від 31 жовтня 2000 року, у якій РБ ООН закликає всі сторони в збройних конфліктах вживати спеціальних заходів для захисту жінок і дівчат від насильства зумовленого статевою приналежністю, особливо від згвалтування та інших форм сексуальних знущань та насильства. Наголошується що всі держави несуть відповідальність за те, щоб покласти кінець беззаконню та здійснювати судове переслідування осіб, винних у воєнних злочинах, зокрема що стосуються сексуального та інших форм насильства по відношенню до жінок та дівчат. РБ ООН у Резолюції 2106 від 24 червня 2013 року заявляє, що сексуальне насильство, коли воно використовується і заохочується у якості методу чи тактики ведення війни може призвести до суттєвого загострення і затягування збройного конфлікту та перешкоджає встановленню міжнародного миру і безпеки. Відмічає, що сексуальне насильство може кваліфікуватися як злочини проти людяності або є складовою – геноциду, є воєнними злочинами.

Актуальним питанням є реалізація Держприкордонслужбою національних стратегій і програм у сфері прав людини, зокрема: Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та операційного плану з її реалізації на 2022–2024 роки; Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року тощо [3–6].

В Держприкордонслужбі наявний інституційний механізм, який спроможний забезпечити реалізацію державної гендерної політики [7-10]. В штаті Адміністрації Держприкордонслужби введено посаду помічника Голови Державної прикордонної служби України з гендерних питань, а також у Національній академії Державної прикордонної служби України імені

Б. Хмельницького в штат введено посаду помічника ректора (з гендерних питань). В органах Держприкордонслужби визначено позаштатних помічників начальників органів з гендерних питань. Працює робоча група із впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі. Окрім цього, забезпечення гендерної рівності та недопущення дискримінації є обов'язком кожної посадової особи прикордонного органу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20 червня 2022 р. *Голос України*. 2022. № 129.

2. Резолюції ради безпеки ООН «Жінки, мир, безпека». URL : <https://jurfem.com.ua/rezolucii-rady-bezpeky-oon-zhinky-myr-bezpeka/>

3. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 189.

4. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544. *Урядовий кур'єр*. 2020. №249. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 249.

5. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 687-р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 70. Ст. 2472.

6. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. № 1163 р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-vprovadzhenia-henderno-rivnosti-u-sferi-osvity-do-2030-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-na-20222024-roky-z-ii-realizatsii-i201222-1163>.

7. Про визначення пріоритетних напрямів реалізації гендерної політики в Державній прикордонній службі України на 2020-2021 роки та затвердження плану заходів з їх виконання : наказ Адміністрації Держприкордонслужби України від 28 грудня 2019 р. № 750 АГ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-2023-%D1%80#Text>

8. Положення про управління забезпечення доброчесності Департаменту персоналу Адміністрації Державної прикордонної служби України : наказ Адміністрації Держприкордонслужби України від 4 жовтня 2019 р. № 81. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1468-18#Text>

9. Про організацію забезпечення діяльності позаштатних помічників з гендерних питань : розпорядження Адміністрації Держприкордонслужби України від 3 березня 2020 р. № 56. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

10. Про внесення змін до функціональних обов'язків : розпорядження Адміністрації Держприкордонслужби України від 24 вересня 2019 р. № 284. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1560-21#Text>

Левченко Катерина

докторка юридичних наук, професорка,
Урядова уповноважена з питань гендерної політики,
м. Київ, Україна
ORCID 0000-0002-8334-7362

Жуковська Галина

кандидатка наук державного управління, старша референтка
Апарату Урядової уповноваженої з питань гендерної політики,
м. Київ, Україна
ORCID 0000-0003-4531-8840

Досич Анатолій

консультант Апарату
Урядової уповноваженої з питань гендерної політики,
м. Київ, Україна

ПРОТИДІЯ СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Десять років російського вторгнення в Україну серйозно вплинуло на життя людей в Україні. Тривала війна спричинила і продовжує спричиняти руйнування, переміщення та страждання людей в безпрецедентних масштабах. Постраждали від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК) страждають непропорційно, що обумовлено і такими чинниками як стигма, маргіналізація, культура замовчування, труднощі в доступі до послуг та репараційних заходів.

За даними Офісу Генерального прокурора України на 1 квітня 2024 р. з початку повномасштабної військової агресії РФ прокурори зафіксували 287 фактів СНПК (чоловіки – 102, жінки – 185, з них неповнолітні – 15, з яких 14 дівчат та 1 хлопець (інший вид сексуального насильства не пов'язаний зі зґвалтуванням), серед яких наявні такі види як: зґвалтування, каліцтво або насильство над статевими органами, примусове оголення, погрози та спроби зґвалтування, примус дивитися на сексуальну наругу над близькими особами тощо [1]. Ці цифри є лише верхівкою айсберга, оскільки українські правоохоронці не мають доступу до тимчасово окупованих територій, а також в силу латентності самого злочину.

Проте у доповіді Генерального секретаря ООН щодо СНПК, опублікованому 10 липня 2023 року [2] зазначено, що у 2022 році Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні задокументувала 125 випадків СНПК, скоєних з 24 лютого 2022 року проти цивільних осіб і військовополонених, від яких постраждали 80 чоловіків, 42 жінки та 3 дівчинки. В оприлюдненому звіті за 2023 р. ідентифіковано 85 випадків СНПК. Тож є проблема в ідентифікації випадків СНПК, методології та підходів до

документування українською стороною та ООН. Для того, щоб постраждалі не боялися говорити, могли отримувати допомогу, є необхідність в зміні політики та забезпеченні постраждалоцентристського підходу.

Важливо, що Уряд України взяв на себе значні зобов'язання щодо перегляду та гармонізації національного законодавства та політик щодо СНПК з метою їхнього приведення у відповідність до міжнародних стандартів, підвищення ефективності послуг, які надаються постраждалим особам.

3 травня 2022 року Спеціальна представниця Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства в умовах конфлікту та Віцепрем'єр-міністерка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України підписали Рамкову програму співробітництва між Урядом України та ООН щодо запобігання та протидії СНПК (Рамкова програма), яка має на меті створити цілісний підхід щодо реагування на випадки СНПК на державному та локальному рівнях [3]. Рамкова програма ґрунтується на положеннях прийнятого Україною Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року [4]; Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року [5].

Рамкова програма включає завдання, об'єднані в п'ять напрямів: відстеження торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації в умовах конфлікту; надання комплексної допомоги особам, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом; доступ до правосуддя та притягнення до відповідальності; посилення спроможності сектору безпеки та оборони з попередження СНПК; репарації та компенсації. Координація співпраці в межах Рамкової програми здійснюється Комісією з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (далі – Комісія), рішенням якої 25 травня 2022 р. [6] створено Міжвідомчу робочу групу з питань протидії сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією росії проти України, та надання допомоги постраждалим (далі – МРГ) для здійснення взаємодії суб'єктів для впровадження Рамкової програми та затвердила положення про МРГ як дорадчий орган при Комісії [7]. Головою МРГ є Урядова уповноважена з питань гендерної політики. До складу МРГ увійшли представники органів виконавчої влади, міжнародних та громадських організацій, загалом 123 учасника з 55 організацій.

Для забезпечення співпраці з міжнародними партнерами з метою виконання Рамкової програми в серпні 2022 р. учасниками МРГ спільно з представниками Офісу Спеціальної представниці Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства в умовах конфліктів було розроблено Імплементацийний план, який було погоджено та схвалено 15 вересня 2022 р. рішенням Комісії [8] та розпочато його впровадження.

У 2023 році було оновлено текст Плану реалізації Рамкової програми співробітництва між Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй щодо запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, щоб посилити його фокус на підході, орієнтованому на потреби постраждалих,

та зміцнити механізми підзвітності постраждалим. Оновлення Імплементативного плану дає простір для долучення усіх зацікавлених.

Протягом 2023 року за підтримки Глобального фонду допомоги постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (Global Survivors Fund), Фонду доктора Деніса Муквеге та «SEMA Україна» було напрацьовано механізм для проведення безпечних та етичних консультацій з постраждалими від сексуального насильства, пов'язаному з конфліктом. Він спрямований на забезпечення участі постраждалих у прийнятті рішень і розробці політик щодо національного механізму надання різних форм репарацій.

У межах механізму у лютому 2024 року було проведено низку фокус-груп дискусій з постраждалими щодо механізму надання невідкладних проміжних репарацій постраждалим від сексуального насильства під час війни. Також відбулись обговорення проєкту Закону «Про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації». Ідеї та пропозиції постраждалих допоможуть покращити механізми правового захисту та надання якісної постраждало-центричної допомоги.

Для покращення доступу постраждалих до комплексної підтримки було розширено мережу Центрів допомоги врятованим, яка наразі нараховує 11 центрів, створених за ініціативи Віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції та підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення у співпраці з обласними адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Навесні 2023 року запрацювала Платформа допомоги врятованим у форматі єдиного інформаційного вікна про усі сервіси підтримки тих, хто зазнав насильства під час війни.

За ініціативою Глобального фонду допомоги постраждалим від СНПК та підтримки Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, Урядової уповноваженої з питань гендерної політики започатковано Проєкт з невідкладних проміжних репарацій. В рамках першої фази Проєкту, у 2024 році плануються виплати невідкладних компенсацій в розмірі 3,000 євро для 500 постраждалих, а також забезпечення іншої допомоги, зокрема медичної та психологічної, через наявну систему перенаправлення. Для реалізації проєкту були створені Наглядова Рада (Урядова уповноважена з питань гендерної політики Офіс ВПМ з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, Міністерство соціальної політики України, Національна соціальна сервісна служба України, Секретаріат уповноваженого Верховної ради України з прав людини, Міжнародна організація з міграції, ЮРФЕМ, Мережа постраждалих від СНПК, Фонд сім'ї Андрєєвих); Ідентифікаційний комітет, який складається з представників неурядових організацій і який очолює представник Національної соціальної сервісної служби, а також Апеляційної комісії (в разі незадоволення рішенням Ідентифікаційного комітету). Проєкт є прикладом спільної роботи Уряду України, міжнародних та громадських організацій і першою подібною моделлю у глобальному вимірі.

Втілюючи заходи у межах 5 тематичних напрямів у тісній співпраці з громадськими організаціями та міжнародними партнерами Уряд України заклав фундамент системи із запобігання та протидії сексуальному насильству під час війни, яка будується у співпраці з тими, хто постраждав від злочину за постраждало-центричним підходом і сповідує принцип «нічого про нас без нас».

Серед питань, які потребують подальшого вирішення, – посилення міжвідомчої координації та взаємодії шляхом залучення осіб, які постраждали від СНПК. В рамках МРГ працює Платформа консультацій з особами, які пережили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Важливо, щоб це не спричиняло ретравматизації, але водночас отримана інформація була джерелом інформації і оцінки правильності підходів, що впроваджуються Урядом.

Важливо координувати зусилля державних суб'єктів, міжнародних та громадських організацій зі збору та верифікації даних щодо осіб, які постраждали від СНПК та торгівлі людьми, щоб порівнювати та обмінюватись інформацією з дотриманням інформованої згоди та прав постраждалих осіб.

Необхідно продовжити роботу у контексті розвитку національного законодавства з метою унормування питань СНПК, репарацій, проміжних репарацій. Важливо посилити координацію та інформування про роботу в напрямку СНПК усіх державних інституцій, правоохоронних органів, міжнародних партнерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сексуальне насильство в умовах конфлікту. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/rezultati-diyalnosti>.
2. Sexual violence in conflict : Report of the United Nations Secretary – General. URL : <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2023/07/SG-REPORT-2023SPREAD-1.pdf>.
3. Framework of Cooperation between the Government of Ukraine and the United Nations on the Prevention and Response to Conflict-Related Sexual Violence. URL : https://www.stoprapenow.org/wp-content/uploads/2022/05/20220503-FoC_Ukraine_SIGNED.pdf?fbclid=IwAR3aQLVC4f8AQRpM0hrkJBFPUx41nOjugrX9tPT4wTdc3p13YJ6h3hRce4.
4. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2020р. № 1544-р із змінами. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>.
5. Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.06.2023 р. № 496-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-%D1%80#Text>
6. Протокол Комісії з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. URL : <https://cutt.ly/k4cbB2K>.

7. Положення про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією росії проти України, та надання допомоги постраждалим. URL : <https://cutt.ly/14ccecL>.

8. Протокол 7 тематичного засідання Комісії з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. URL : <https://cutt.ly/u4RIPb8>.

Логінова Марина

викладачка кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0001-5608-9911

Кільова Софія

курсантка навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ГЕНДЕРНЕ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Гендерне насильство в умовах воєнного конфлікту – це серйозна проблема, яка часто залишається недооціненою та недостатньо вивченою. Однак вона має серйозні наслідки для жертв, суспільства та процесу миру.

Гендерне насильство в контексті збройного конфлікту є критичною проблемою, яка потребує негайної уваги. Аналіз цього явища показує широке та систематичне використання сексуального насильства як зброї війни, націленої насамперед на жінок та дівчат. Щоб подолати цю проблему, важливо усунути основні причини гендерної нерівності та забезпечити відповідальність винних.

Термін «гендерне насильство» використовується для позначення насильства, яке виникає або спричинене соціальними структурами статі та нерівністю між чоловіками та жінками. Це насильство приймає різні форми, включаючи фізичне, психологічне, сексуальне та економічне.

Згідно з дослідженнями О. Перунової, гендерно обумовлене насильство може проявлятися у таких формах:

1. Фізичне насильство: завдання тілесних ушкоджень, включаючи побиття, штовхання, ляпаси, удушення.

2. Психологічне насильство: образи, приниження, погрози, залякування, ізоляція від друзів та родин, контроль та обмеження свободи, переслідування та стеження, газлайтинг (маніпуляція, спрямована на те, щоб змусити жертву сумніватися у власній адекватності).

3. Сексуальне насильство: будь-який сексуальний акт, який відбувається без згоди або за примусом, сексуальне домагання, інцидент сексуального насильства, сексуальна експлуатація.

4. Економічне насильство: контроль над фінансами жертви, заборона на роботу або навчання, позбавлення житла, економічні погрози, викрадення дітей.

5. Структурне насильство: дискримінація за ознакою гендеру, раси, етнічної приналежності, релігії, сексуальної орієнтації, гендерні стереотипи, які узаконюють насильство [1].

Основні особливості гендерно зумовленого насильства:

1. Соціально-культурний контекст: це насильство часто коріниться в стереотипах, ролях та очікуваннях, що суспільство накладає на чоловіків та жінок. Наприклад, відчуття контролю чи володіння над партнером, що часто призводить до партнерського насильства, може впливати зі статевих стереотипів.

2. Влада та контроль: гендерно зумовлене насильство може виявлятися як засіб здобуття та збереження влади та контролю над іншою особою. Це може бути особливо помітним у випадках домашнього насильства, де партнер використовує насильство для підтримки свого патріархального статусу.

3. Нерівність та вразливість: жінки та дівчата частіше стають жертвами гендерно зумовленого насильства через їхню нерівність у владі, ресурсах та доступі до прав. Наприклад, сексуальне насильство може використовуватися для контролю над репродуктивними правами жінок.

4. Системна проблема: гендерно зумовлене насильство є системною проблемою, яка відображається на всіх рівнях суспільства, включаючи особистий, міжособистісний, організаційний та структурний рівні.

5. Потреба у системних рішеннях: для боротьби з гендерно зумовленим насильством потрібні системні рішення, які враховують не лише індивідуальні випадки, але й корінні причини цього явища та вирішують системні нерівності.

Гендерно зумовлене насильство може впливати і на чоловіків, і на жінок, але воно непропорційно впливає на жінок і дівчаток, і тому часто спрощується до поняття «насильство щодо жінок» [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Перунова О. С. Юридико-психологічні засади профілактики гендерно обумовленого насильства в органах Національної поліції України: дис. ...д-ра філос.: 081 «Право» / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2020. 301 с

2. Зозуля О. В. Причини виникнення гендерно зумовленого насильства серед населення України в умовах збройного конфлікту. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Том I. Вип. 50. С. 57–64.

Політило Марія-Анастасія

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

Цюприк Андрій

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-2921-7778

МЕТОДИ ПРОТИДІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ГЕНДЕРНОМУ НАСИЛЬСТВУ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Гендерне насильство в період війни є серйозною загрозою, яка може стати ще більш руйнівною порівняно з мирним часом. Гендерно зумовлене насильство це форма насильства, що ґрунтується на біологічній статі або гендерній ідентичності людини. Воно може проявлятися через фізичні, сексуальні, вербальні, емоційні чи психологічні дії, а також через погрози, примус, економічні чи освітні обмеження.

У період війни проблема гендерного насильства стає більш актуальною. Воєнні дії створюють додаткові умови для його поширення, коли насильство, включаючи сексуальне, використовується як інструмент впливу, залякування та прояву домінування.

Дану проблему вивчали такі вчені як Н. Мілорадова, В. Доценко, Г. Федькович, К. Гамахарія.

Через війну в Україні суттєво зріс рівень гендерного насильства у цих умовах жінки і діти стають особливо вразливими. Це вимагає активних заходів зі сторони уряду та громадських організацій.

Громадська організація Центр «Жіночі перспективи» в Україні присвячує свою діяльність захисту прав жінок. Центр забезпечує жінкам базові потреби через притулки та психологічну підтримку, а також надає інформацію про ризики насильства та доступні ресурси для захисту. Особлива увага організації приділяється співпраці з міжнародними партнерами, зокрема мережею WAVE що сприяє обміну досвідом та розробці спільних програм і проектів. Навчальні заходи, розроблені у співпраці з мережею WAVE, допомагають у підвищенні обізнаності та навичок працівників центру у протистоянні гендерному насильству.

Крім цього, Центр «Жіночі перспективи» активно сприяє формуванню свідомого та відповідального ставлення до питань гендерної рівності в українському суспільстві. Шляхом проведення навчальних заходів, тренінгів та інформаційних кампаній організація сприяє відмові від насильства та формуванню позитивних моделей міжособистісних відносин.

Також Центр активно залучається до розробки та впровадження законодавчих та політичних ініціатив, спрямованих на підвищення захисту прав жінок та запобігання гендерному насильству в Україні [1].

Паралельно з роботою Центру, громадська організація «Ла Страда-Україна» також відіграє важливу роль у формуванні сучасного українського суспільства, сприяючи гендерній рівності, та запобігання насильству. Організація активно проводить навчальні заходи, розробляє інформаційні кампанії та співпрацює з іншими громадськими організаціями для досягнення цих цілей.

До діяльності Громадської організації «Ла Страда-Україна» також входить активна участь у міжнародних ініціативах та проектах, спрямованих на боротьбу з гендерним насильством та підтримку постраждалих. Організація бере участь у розробці та впровадженні програм з просвіти, які сприяють формуванню позитивних стереотипів щодо ролі чоловіків і жінок у суспільстві та надають інструменти для виявлення та протидії насильству [3].

Громадські організації в різних країнах активно втручаються для боротьби з гендерним насильством під час воєнних конфліктів. Вони використовують різноманітні підходи, такі як забезпечення гендерно-чутливої гуманітарної допомоги, співпраця з органами влади для забезпечення доступу до послуг та ресурсів, а також залучення фінансової підтримки від донорської спільноти. Ці заходи спрямовані на зменшення випадків насильства та забезпечення безпеки жінок під час воєнних дій. Більше того, організації активно працюють над залученням громадськості та підвищенням свідомості про проблему гендерного насильства, а також сприяють інтеграції принципів гендерної рівності в місцеву та національну політику.

Важливість ролі громадських організацій у боротьбі з гендерним насильством під час воєнних конфліктів і підкреслюють необхідність подальшої підтримки та співпраці для забезпечення безпеки та захисту прав жінок у цих умовах.

Розглянемо різноманітні організації, та методи якими користуються у різних країнах.

У 2020 році Кризовий центр сексуального насильства та інші жіночі правозахисні організації відгукнулися на ситуацію у Нагірному Карабаху, мобілізуючи зусилля для підтримки жінок, що постраждали від насильства під час конфлікту. Це передбачало не лише реагування на потреби постраждалих, але й стратегічне переосмислення діяльності з метою надання ефективної підтримки. Організації забезпечували гендерно-чутливу гуманітарну допомогу, співпрацювали з органами влади для забезпечення доступу до послуг та ресурсів, а також активно залучали фінансову підтримку від донорської спільноти [1].

Жіночий фонд Сухумі в Грузії відзначається своєю активною участю у підтримці та захисті прав жінок, зокрема тих, хто стикнувся з наслідками конфліктів та переміщень в межах країни. Організація працює в декількох напрямках, одним з яких є активна участь жінок у процесах мирного примирення, спрямована на зміцнення стабільності та зменшення рівня насильства в країні.

Крім того, фонд приділяє значну увагу проблемі домашнього насильства, організовуючи різноманітні кампанії для підвищення громадської свідомості та забезпечення підтримки жінкам, які стали жертвами насильства. Ці заходи спрямовані на зменшення випадків насильства та забезпечення безпеки жінок у їхніх сім'ях, сприяючи тим самим створенню безпечного середовища для їхнього розвитку та самореалізації [2].

Таким чином, громадські організації виявляють активну роль у протидії гендерному насильству під час воєнних конфліктів. Вони використовують різноманітні підходи та методи, спрямовані на зменшення випадків насильства та забезпечення безпеки жінок. Ці дії підкреслюють важливість їхньої ролі і необхідність подальшої підтримки у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мілорадова Н. Е., Доценко В. В. Міжнародний і вітчизняний досвід протидії домашньому насильству під час війни. *Особистість, суспільство, війна* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 7 квітня 2023 року., м. Харків. Харків : Харк. нац. унів. внут. справ, 2023. С. 152–154.
2. Фонд «Сухумі» : офіційний сайт. URL : <https://kriegsfolgenueberwinden.de/ru/ueber-uns/fond-sukhumi> (дата звернення : 25.04.2024).
3. Децюк Т. М., Самойленко Ю. Ю. Проблема гендерно зумовленого насильства в умовах воєнного стану. *Реалізація гендерної політики в умовах суспільних трансформацій* : матеріали наук.-практ. конф. 27 квітня 2023 р., м. Черкаси. Черкаси : Схід. унів. Ім. Рауфа Аблязова, 2023. С. 30.

Солод В.

курсант навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Скиба Е.

професор кафедри гуманітарних дисциплін та психології
поліцейської діяльності Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

ЗНАННЯ З ГЕНДЕРНОЇ ТЕОРІЇ ТА ЯК ОДИН ІЗ ІНСТРУМЕНТІВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ

Перед усіма громадянами сучасного українського суспільства поняття національної безпеки пов'язано із соціальною відповідальністю. Така індивідуальна позиція впливає на формування загального відчуття соціальної

згуртованості. На поліцейських також покладається відповідальність за формування загальної картини суспільства. Робота сучасного поліцейського має не тільки обмежуватися забезпеченням дотримання законів громадян, а й бути спрямована на встановлювання довіри та поваги, що призводить до підвищення рівня правової культури у суспільстві, що, в свою чергу, впливає на фактор згуртованості суспільства. Набуте знання з різних сфер, наприклад, гендерних відносин за допомогою встановлення причинно-наслідкових зв'язків допомагає зрозуміти важливість нового підходу до сучасного типу поліцейської діяльності.

Знання з гендерної теорії та юридичної логіки відіграють важливу роль у професійній діяльності поліцейського. Ця система знань вивчає закономірності наукового мислення та його форми та спрямовує ці знання на пізнання істини в правовій сфері, у тому числі. Запобігання гендерно зумовленого насильства. Її мета – навчити правоохоронців чітко й аргументовано мислити, правильно будувати умовиводи та доведення, оперувати юридичними поняттями й судженнями, уникати логічних помилок. Вона допомагає також оцінювати події та дії з точки зору закону. А саме: чітко й неупереджено визначати, чи є в діях особи складу злочину чи адміністративного правопорушення. Під час зіткнення із справою, де є гендерні ознаки, правоохоронець завдяки набутим знанням може добирати та аналізувати докази, відбираючи істинність або хибність аргументів логічно й послідовно вибудовувати ланцюжок доказів, що підтверджують чи спростовують вину особи. Культура логічного мислення стає в нагоді при складанні процесуальних таких документів як протоколи, рапорти, обвинувальні акти, які мають бути чіткими, зрозумілими й ґрунтуватися на фактах та нормах права. Вміння вести бесіду з підозрюваним, свідками, потерпілими, що вимагає формулювання правильних запитань, логічної побудови діалогу, фіксування інформації, що має суттєве значення для справи. Сформоване знання з гендерної теорії з використанням логічного мислення для прийняття рішень про затримання, обшук, допит, застосування заходів примусу, порушення кримінальної справи тощо унеможлиблює логічні помилки. Це допомагає уникнути помилок у правозастосовній діяльності, які можуть мати серйозні наслідки для прав і свобод людини.

Правоохоронець при вирішенні багатьох питань, що стосуються гендерних відносин або правопорушень, що мають опосередкований зв'язок із проблемами гендерної рівності має вміння аналізувати фундаментальні проблеми про рівність та гендерну рівність, про сенс буття та цінність справедливості у житті, про колективні та індивідуальні цінності, форми і можливості досягнення загального блага та ролі гуманістичних цінностей у цьому процесі.

Навички, що надає знання з юридичної логіки, також допомагають формувати загальне сприйняття ситуації на підставі однокового розуміння законів та норми суспільного життя. Такі навички як вміння чітко й ясно висловлювати свої думки (поліцейський повинен уміти чітко й зрозуміло формулювати свої думки, як усно, так і письмово, щоб його могли зрозуміти інші учасники процесу), вміння аргументувати свою позицію (поліцейський повинен уміти логічно й ґрунтовно аргументувати свою позицію, спираючись

на факти й норми права), вміння аналізувати інформацію (поліцейський повинен уміти збирати, аналізувати й оцінювати інформацію, що має значення для справи) та вміння робити висновки (поліцейський повинен уміти робити обґрунтовані висновки на основі зібраної інформації) сприяють підвищенню рівня правосвідомості, напрацювання гармонійних відносин, які є важливим підґрунтям згуртованості суспільства.

Юридична логіка є важливим інструментом для поліцейського. Вона розвиває вміння чітко й логічно мислити, аргументувати свою позицію, аналізувати інформацію та допомагає приймати законні та обґрунтовані рішення, уникати помилок у правозастосовній діяльності та захищати права і свободи людини що є ключовими аспектами для успішної роботи поліцейського. Розуміння тісного зв'язку практичних навичок та теоретичного знання допомагає сучасному поліцейському впливати на розбудову гармонійного згуртованого середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Скиба Е. К. Концепція розширення прав людини як складова інноваційних підходів політики Community Policing. *Community policing: освітні практики* : кол. монографія / за наук. ред. К. М. Недрі. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 86–117.

2. Поцюрко О. Застосування формальної логіки у діяльності поліцейського щодо забезпечення прав людини. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Випуск 47, С. 140–147.

Смоляр Влада

курсантка навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0009-0003-4643-8980

Логінова Марина

викладач кафедри цивільного права та процесу,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0001-5608-9911

ВИЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА, СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ТА ЙОГО ПОШИРЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

У воєнних конфліктах гендерно зумовлене насильство виявляється у формі фізичних, психологічних та сексуальних форм тиску на особистість залежно від

її статі. Це насильство несе руйнівні наслідки для жертв, порушуючи їх права та впливаючи на психологічний стан. Гендерно зумовлене насильство є серйозною проблемою, яка часто залишається невидимою та недооціненою та є серйозною загрозою для безпеки та гідності осіб. Ця проблема вимагає невідкладних заходів для запобігання та протидії. Під час війни сексуальне насильство може бути використане як зброя для покарання, контролю та психологічного тиску на цільові групи.

У регіоні Конго під час війни були документовані випадки масового сексуального насильства під час військових дій. Зокрема у Сирії були повідомлення про сексуальне насильство, яке використовувалося як зброя для тиску та контролю під час війни. Під час геноциду в Руанді в 1994 році були документовані випадки масового сексуального насильства проти жінок.

Станом на сьогодні в Україні постійно документуються випадки сексуального насилля. Документування цих випадків є важливим для забезпечення справедливості для жертв, покарання винних та запобігання подібним випадкам у майбутньому. Вже станом на 11 серпня 2023 року від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації зафіксовано 225 випадків сексуального насильства, скоєного російськими військовими. За даними Офісу генерального прокурора, щодо чоловіків зареєстровано 79 випадків, щодо жінок – 146, щодо неповнолітніх – 13 [1].

Ці випадки сексуального насильства, скоєного російськими військовими в ході повномасштабного вторгнення, має серйозний вплив на суспільство і політичну ситуацію. Він підсилює необхідність міжнародного реагування, покарання винних та забезпечення захисту населення, а також викликає глибоке обурення серед громадськості та міжнародної спільноти. Вчинки скоєні російськими військовими суперечать усім міжнародним нормам, щодо захисту прав людини. Концепція неприпустимості гендерного насильства набула статусу одного з принципів міжнародного звичаєвого права. Так, на 65-й сесії Комісії ООН зі статусу жінок, яка проходила з 16 по 25 березня 2021 року, учасники визнали, що гендерне насильство в державній політиці є суттєвою перешкодою для їх рівноправної, ефективної та конструктивної участі та досягнення Цілей сталого розвитку на період до 2030 року, проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року № 70/1. Саме гендерне насильство становить загрозу цілісності та якості демократії [2].

Основними причинами появи такого явища, як насилля є дезорганізація та руйнування соціальних структур, зокрема збройні сили можуть використовувати насильство як засіб контролю, залякування населення, або для вдоволення своїх потреб протизаконним шляхом. Умови війни ускладнюють або призводять до знищення механізмів правового контролю та захисту прав людини. Стрес, тривога та травми від війни призводять до виміщення агресії шляхом насильства серед окремих осіб або груп. Ці фактори часто співпрацюють, створюючи середовище, сприятливе для виникнення насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. В Україні від початку повномасштабної війни зареєстрували 225 випадків сексуального насильства. *Ukrinform* : вебсайт. URL : <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3748035-v-ukraini-vid-pocatku-povnomasstabnoi-vijni-zareestruvali-225-vipadkiv-seksualnogo-nasilstva.html> (дата звернення : 10.04.2024)
2. Interactive dialogue on the theme «Elimination of violence against women in public life». *UN Women*. 2021. URL : <https://eca.unwomen.org/en/about-us> (дата звернення : 10.04.2024).

Царенко Ольга

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID ID: 0000-0002-9759-1024

ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ДЕРЖАВНОЮ ПРИКОРДОННОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ

Норми Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі – Стамбульської Конвенції) [1] передбачають, що держави, які її ратифікували, мають запроваджувати державні політики, які спрямовані на подолання дискримінації та впровадження гендерної рівності. Тому важливим є прийняття законодавчих та підзаконних нормативних актів національного права, які б конкретизували питання правої реалізації тих чи інших норм політик протидії гендерно обумовленому насильству.

Термін «насильство стосовно жінок за гендерною ознакою» міститься у Стамбульській конвенції [1] та означає насильство, яке спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке зачіпає жінок непропорційно. У своїй більшості насильство стосується дівчат та жінок, хоча може стосуватися і хлопчиків та чоловіків. Водночас прийнято вважати, що вживання терміну «гендерно обумовлене насильство» є більш ємним та охоплює насильство за гендерними ознаками як осіб жіночої статі, так і осіб чоловічої статі.

Недотримання гендерної рівності призводить до появи гендерно обумовленого насильства, дискримінації та появи засобів примусу домінуючої статі. Гендерно обумовлене насильство чиниться над особою, яка через те, що вона належить до тієї чи іншої статі, а також може має наслідки тільки для тієї чи іншої статі.

Видами гендерно обумовленого насильства є фізичне насильство; психологічне насильство; сексуальне насильство; економічне насильство; домашнє насильство; переслідування; зґвалтування; сексуальні домагання; каліцтво жіночих геніталій; примусова стерилізація; примусовий аборт; примусовий шлюб; злочини в ім'я так званої честі; насильство в інституційному середовищі; насильство у воєнних, конфліктних та постконфліктних ситуаціях; торгівля людьми; гендерна дискримінацію тощо.

Україна, починаючи з 2017 року, намагалась привести норми національного законодавства у відповідність до норм Стамбульської конвенції. Так, сучасний Кримінальний кодекс України визнає кримінальним злочином домашнє насильство, зґвалтування, вбивство в ім'я честі, примусене одруження, примусовий аборт, каліцтво статевих органів. З окремих статей судова практика відсутня, це свідчить про відсутність знань та навичок у суб'єктів владних повноважень та у постраждалих щодо того, що певні діяння є злочином. Тому ідентифікація гендерно обумовленого насильства є ускладненою, оскільки проблематично розуміти прив'язку до того, що злочин вчинено на гендерному ґрунті.

До Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» були внесені зміни (стаття 21-4) [2], що стосувались впровадження закріпленого у Стамбульській конвенції «Принципу 4Р»: попередження; послуги і захист; притягнення кривдника до відповідальності; політики [1]. Такі зміни були важливими для забезпечення прав постраждалих осіб від гендерно обумовленого насильства.

Гендерно обумовлене насильство під час збройного конфлікту має різні аспекти проблематики. Ні норми міжнародного права прав людини, ні норми міжнародного гуманітарного права збройних конфліктів, ні норми національної системи права не охоплюють правовим регулюванням багатьох суспільних відносин, що пов'язані із гендерно обумовленим насильством в умовах збройного конфлікту. Насильство над жінками та чоловіками є порушенням прав людини і становить собою загрозу нормальному життю суспільства. В умовах протистояння збройній агресії росії питання гендерно обумовленого насильства є найсуттєвішими, оскільки супроводжується замовчуванням злочинів, які вчиняються під час збройного конфлікту. Ймовірність настання ситуацій гендерно обумовленого насильства значно зростає в умовах збройних конфліктів (особливо така його складова, як сексуальне насильство).

Сексуальне насильство під час конфлікту (далі – СНПК) – це міжнародний злочин, який регулюється нормами міжнародного права. Важливими ознаками СНПК є те, що воно має зв'язок з збройним конфліктом, немає терміну давності. СНПК є воєнним злочином, вчиняється поряд з іншими злочинами під час збройного конфлікту, а також це один із незаконних методів ведення війни. Окрім іншого, задокументованих фактів СНПК Офісом Генеральної прокуратури досить незначна кількість.

Україна почала говорити ще під час триваючого збройного конфлікту про допомогу постраждалим від СНПК. До цього інші держави тільки після

завершення війни прийняли нормативно-правові акти про захист постраждалих осіб під час війни. На міжнародному рівні визнано, що СНПК є воєнним злочином і застосовується як елемент геноциду. У міжнародній практиці актуалізовано питання відновлення прав постраждалих (потерпілих) осіб, питання виплати репарацій.

Надзвичайно важливою темою є напрацювання щодо визначення терміну «сексуального насильства під час конфлікту» у законодавстві задля належного документування злочинів, вчинених під час збройного конфлікту. Щодо процесуальних аспектів існує ряд неконкретизованих ознак, які не забезпечують належну ідентифікацію та документування факту сексуального насильства під час конфлікту.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачає перелік суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі. Безпосередньо у цьому переліку немає органів Державної прикордонної служби України. Хоча в умовах ведення оперативно-службової та бойової діяльності ними здійснюється збір даних та надання первинної допомоги постраждалим (потерпілим) особам від СНПК. Це стосується забезпечення статусу цивільних осіб під час збройного конфлікту, що передбачені нормами міжнародного гуманітарного права; виявлення фактів сексуального насильства при перетинанні державного кордону щодо громадян України, що перебували на окупованих територіях та змогли в'їхати в Україну через треті держави; комунікації з затриманими особами у контрольованому прикордонному районі та прикордонній смузі під час здійснення провадження у справах про адміністративне правопорушення тощо. Керуючись обов'язком взаємного інформування не пізніше однієї доби про виявлені факти насильства органи Державної прикордонної служби України повинні реагувати на факти вчинення насильства за ознакою статі з дотриманням підходів, орієнтованих на постраждалих, які сприяють безпеці, конфіденційності, недискримінації та повазі до постраждалої особи.

У зв'язку з цим нагальним є прийняття законодавчого та підзаконного нормативного акту, які б деталізували алгоритм дій прикордонників щодо належної ідентифікації ситуацій СНПК, забезпечення сенситивного поводження із постраждалим (потерпілим) від СНПК та передачею інформації іншим суб'єктам, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11.05.2011 № 994_001-11. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення : 17.04.2024).

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення : 17.04.2024).

Чайківська Марія

кандидатка наук із соціальних комунікацій,
викладачка циклової комісії візуальних та соціальних комунікацій
ВСП ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Тернопільський фаховий коледж,
м. Тернопіль, Україна
ORCID: 0009-0009-9446-6031

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА СТИГМАТИЗАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану, практично всі українські журналісти стають воєнними кореспондентами, оскільки їхня робота пов'язана з подіями в зоні конфлікту. Навіть якщо вони не безпосередньо висвітлюють бойові дії, їхня діяльність є пов'язаною з війною та її наслідками. Проте в даній ситуації важливим є дотримання вимог журналістської етики при підготовці матеріалів, оскільки війна не звільняє медіа працівників від цього обов'язку.

Висвітлення воєнних дій є тяжким випробуванням для будь-якого журналіста. Окрім реальної небезпеки для здоров'я і життя репортера, у складно оцінити й зважити суперечливу інформацію та подати об'єктивну картину подій, особливо якщо йдеться про рідну країну журналіста [1].

Працівникам медіа варто враховувати рекомендації щодо вживання стилістично забарвленої лексики в журналістських матеріалах про війну, оскільки вона є потужним журналістським інструментом, який увиразнює текст та посилює вплив на читача. Журналісти використовують різні стилістичні прийоми для висловлення оціночних суджень, які не підлягають спростуванню або доведенню їхньої правдивості. Важливо враховувати, що у публіцистичних жанрах журналістики (авторська колонка, фейлетон, нарис та ін.) допустиме вживання слів з негативним або позитивним відтінком, щоб висловити думку або ставлення журналіста до тих чи інших заяв, подій, явищ тощо. Проте в інформаційних жанрах повинна переважати нейтральна лексика. Що більше, факти, судження і припущення мають бути чітко відокремлені одні від одних [6].

Під час воєн і конфліктів може спостерігатися зсув у сприйнятті гендерних ролей, коли чоловіків частіше сприймають як захисників і провідників, тоді як жінок бачать у ролі тих, хто потребує захисту та підтримки. Це може призвести до стигматизації, підсилення стереотипів і збільшення нерівності між статями у суспільстві. Гендер – соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належним для жінок і чоловіків (ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами) [2].

Саме тому особливого значення набуває важливість дотримання гендерної рівності під час дії воєнного стану в Україні. У пункті 15 Кодексу етики українського журналіста вказано, що «ніхто не може бути дискримінований

через свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання. Вказувати на відповідні ознаки особи (групи людей) варто лише у випадках, коли ця інформація є неодмінним складником матеріалу» [4]. Тобто наголошується на забезпеченні гендерної рівності, викорінення стереотипів за ознакою статі та недопущення дискримінації жінок на військовій службі.

Немає сумніву, що медіа відіграють важливу роль у формуванні суспільних норм і переконань. Шляхом відображення подій, вибору тематики та образів, медіа можуть посилювати або змінювати наявні гендерні стереотипи. Медіа можуть посилювати наявну стигматизацію та стереотипізацію, або ж навпаки, відігравати позитивну роль у боротьбі з гендерними стереотипами.

Гендерна рівність стає ще більш актуальною в контексті повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Українські медіа повинні висвітлювати права та потреби жінок у різних сферах, таких як військова служба, медична допомога, волонтерство, а також проблеми жінок з інвалідністю тощо. Ці матеріали розкриватимуть силу та стійкість українських жінок, а також виклики, з якими вони зіштовхуються, і шляхи подолання цих проблем.

Дані соціологів вказують на те, що роль жінки змінилася з початком повномасштабного вторгнення, оскільки тисячі жінок взяли до рук зброю і пішли захищати свою країну. У 2023 році, склад ЗСУ налічував 43 тисячі військовослужбовиць, що майже втричі більше ніж у 2014-му. Інші займаються допомогою війську, волонтерством, адвокацією України на міжнародних майданчиках. За статистикою, більшість бізнесів відкритих у 2023 році – саме жінками [7].

Окрім ворожого сексизму, що проявляється у відкритій дискримінації жінок, у твердженнях, що вони неповноцінні, мають нижчий рівень інтелекту у порівнянні з чоловіками, чи принижують їх за якимись іншими ознаками, існує ще так званий «доброзичливий сексизм». Доброзичливий сексизм – це форма сексизму, яка може бути менш очевидною та проявляється через завуальовані висловлювання, які здаються компліментами, але насправді дискредитують жінок. Наприклад, твердження про те, що жінки слабкіші або потребують захисту, що вони – «ніжні красуні», їм «треба народжувати дітей», а не перейматися кар'єрою [6]. Такі висловлювання можуть обмежувати можливості жінок та підтримувати стереотипи про їхню роль у суспільстві.

Під час висвітлення діяльності військовослужбовців та військовослужбовиць, журналістам варто враховувати наступні рекомендації для покращення стандартів професійної етики та уникнення стигматизації та гендерних стереотипів [5; 6]: 1) уникати зосередження на зовнішньому вигляді жінок та не використовувати стереотипні описи, замість цього зосередитися на їхніх професійних досягненнях і характеристиках; 2) уникати застарілих уявлень про образи жінок і не використовувати фрази, які підтримують гендерні стереотипи; 3) не поширювати гендерні стереотипи та протиставлення жінок і чоловіків за ознакою статі, а також перевіряти свої матеріали на наявність

гендерних стереотипів; 4) активніше висвітлювати теми пов'язані з гендерною рівністю в армії, підсилювати видимість жінок-військовослужбовців у медіа та збільшувати кількість експерток і коментаторок з військової тематики; 5) використовувати фемінітиви, що робить внесок жінок більш видимим у медіа.

Щодо використання фемінітивів, то тут мова йде про суфікси, за допомогою яких утворюються іменники на позначення осіб жіночої статі. Результати дослідження, яке проводили експерти Інституту масової інформації в кінці 2022 року, показали, що 40% онлайн-медіа не вживають систематично фемінітивів. До прикладу, в матеріалах про погоду вживають лексему «синоптик», хоча українські медіа давно вже практикують термін «синоптикиня». Також у матеріалах сайтів часто не вживають фемінітивів, які стосуються посад: «директор» замість «директорка», «посол», а не «пані посол», «синоптик» замість «синоптикиня», «міністр», а не «міністерка» [3]. Використання фемінітивів у журналістських матеріалах відображає рівень гендерної чутливості редакції. Це допомагає підкреслити важливість та роль жінок у різних сферах суспільного життя, включаючи різні професії, посади та види зайнятості.

І хоч більшість стереотипних вимог у патріархальній парадигмі спрямовані насамперед на жінок, проте частина їх стосується чоловіків. Вони також потерпають від соціальних очікувань та традиційних стереотипів щодо їхньої ролі у суспільстві. Патріархальні норми можуть створювати для них значний тиск щодо досягнення певного ідеалу «справжнього чоловіка», який охоплює успішну кар'єру, фізичну силу, емоційну твердість і антижіночність. Цей ідеал може бути непростим для виконання, адже він часто не відповідає реальності й потребам кожного індивіда. Чоловіки можуть відчувати стрес і неспроможність відповідати цим очікуванням, що може призводити до проблем зі здоров'ям, емоційного перевантаження та інших викликів.

У період військового конфлікту посилюється мілітаризована маскулінність. З усіх середовищ, де маскулінність формується, відтворюється та проявляється, в середовищі, пов'язаному з конфліктом, вона є найбільш прямою, домінуючою та насильницькою [2].

З іншого боку, варто зазначити, що після початку повномасштабного вторгнення Росії, українське суспільство звертає більше уваги на психологічне здоров'я, в тому числі й чоловіків, які беруть участь у військових діях. Поява безоплатних волонтерських платформ та гарячих ліній підтримки свідчить про зростаючу підтримку і піклування про цей аспект життя воїнів та їхніх сімей. Гендерна дослідниця Т. Марценюк наголошує, що «військові чоловіки менше соромляться проявляти емоції і відходити від стереотипів. Наприклад, наскільки популярними є зараз фото і відео військових з тваринами, про яких вони піклуються на фронті і проявляють ніжність. Або говорять про важливість залучення до татівства» [8].

Загалом, медіа відіграють важливу роль у формуванні суспільних норм і переконань. Вони можуть як посилювати, так і змінювати існуючі гендерні

стереотипи. Воєнний конфлікт підвищує напругу навколо гендерних ролей та очікувань, тому експерти наголошують на необхідності забезпечення рівного представлення жінок та чоловіків у медіа, униканні стигматизації та стереотипів, залученні жінок до різноманітних тем і підкресленні їхньої ролі в суспільстві. Також важливо привертати увагу до гендерних проблем та змінювати культурні уявлення про ролі статей через медійний вплив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Військова журналістика. український аспект: становлення української військової журналістики ; місце військової журналістики у медіапросторі в період воєнного стану; правові підстави діяльності військових журналістів під час воєнних дій / І. М. Копотун та ін. Київ : Професіонал, 2023. 676 с.

2. Жінки. Мир. Безпека : інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери. Київ, 2017. 172 с.

3. Війна та гендерний баланс : моніторингове дослідження за четвертий квартал 2022 року. *Інститут масової інформації*. URL : <https://detector.media/infospace/article/205957/2022-12-14-viyna-ta-gendernyyu-balans-monitoringove-doslidzhennya-za-chetvertyy-kvartal-2022-roku/> (дата звернення : 04.05.2024).

4. Кодекс етики українського журналіста. URL : <https://web.archive.org/web/20170420235423/http://www.nsju.org/page/196> (дата звернення : 03.05.2024).

5. Комісії з журналістської етики. 10 рекомендацій для журналістів щодо гендерного балансу. URL : <https://imi.org.ua/advice/10-rekomendatsij-dlya-zhurnalistiv-schodo-hendernogo-balansu-i2385> (дата звернення : 04.05.2024).

6. Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні. З досвіду роботи Комісії з журналістської етики : аналітично-довідковий збірник / за заг. ред. Л. Кузьменко, Л. Куц, М. Дворового, О. Погорелова. Київ, 2023. 138 с.

7. Сисак і. Жінки в армії, політиці і владі: як змінилася гендерна ситуація в Україні. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/genderna-sytuatsiya-v-ukraini-voennoho-chasu/32696907.html> (дата звернення : 03.05.2024).

8. Требунських І. Як в Україні в умовах війни долають стереотипи щодо чоловіків і жінок. URL : <https://gre4ka.info/statti/75467-yak-v-ukraini-v-umovakh-viiny-dolaiut-stereotyru-shchodo-cholovikiv-i-zhinok/> (дата звернення : 02.05.2024).

СЕКЦІЯ 6. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Арнаут Андрій

кандидат юридичних наук, докторант,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м. Ізмаїл, Україна
ORCID: 0009-0002-6801-4612

ГОТОВНІСТЬ МАГІСТРАНТІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО КОНТЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ – ЧИННИК ЗГУРТОВАНІСТІ СОЦІУМУ ЗА ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

За реалії вітчизняного соціуму актуалізується проблематика особистісно-професійної позиції пересічного громадянина; особливо це стосується освітян, та вищої школи. Щодо останнього, то, як зауважують деякі авторитетні світові лідери, саме університет утворює ту «скарбницю», де, врешті-решт, і зберігаються «майбутні скарби нації».

Нині Україна переживає незрівнянний з минушиною відповідальний етап як суверенна і правова держава [4]. На часі випробування кожного щодо вияву найбільш цілісної характеристики людини як особистості; йдеться про позицію у тому сенсі, який визначений А. Адлером у 2002 році – «життєвий стиль», основа ставлення особистості до світу в цілому і навколишньої дійсності, зокрема.

Якщо виходити із сучасних суто психолого-педагогічних уявлень про феноменологію «позиції», то є усі підстави у цьому понятті розглядати принаймні три маркери: по-перше, йдеться про систему відносин; по-друге – про спектр таких відносин особистості, до себе, інших, різних видів діяльності; по-третє, про вияв таких відносин саме у свідомій діяльності (М. Гриньова, Д. Пріма, В. Ягоднікова та ін.).

Як зазначають дослідники проблематики освіти в умовах реалії військового стану, нині соціальна згуртованість постає категорією національної безпеки (О. Локшина, О. Топузов та ін.); у цьому зв'язку важко переоцінити такий вимір згуртованості в країні, котра перебуває в умовах воєнного стану, як намагання, зокрема освітянської спільноти, до вияву позитивної динаміки процесу набуття Україною ознак правової держави.

Ми поставили за мету розширити наукові уявлення, з одного боку, про своєрідність професійної самореалізації майбутніх магістрів-освітян, а, з іншого – окреслити вагу їхньої здатності забезпечувати правовий контент у

фаховій діяльності. Взявши до уваги, що, попри загальнодоведених кращими правовими практиками важливості правокомпетентної діяльності педагогів (В. Бринцев, М. Дулеба, D. Jagues, D. Mitchell, R. Wolf та ін.) має сенс все ж зацентувати на наступному. В умовах військового стану в Україні на тлі тривожності соціуму, особливе загострення мають ті аспекти роботи магістранта-гуманітарія, котрі набувають вирішального значення у сенсі не просто «утримування освітянського строю», а й у смислі опікуватися зміцненням науково-правознавчої домінанти освітнього простору. Так, освітній ступінь «магістра» дозволяє випускнику виконувати й викладацькі функції у закладі вищої освіти [4]. З огляду на це, на часі як розвиток його соціально-професійної мобільності (що в значній мірі визначає характер самореалізації у фаховому просторі і в аспекті згуртованості), так і доцільність уважати небезпідставною концептуалізацію «професійної педагогічно-правової компетентності майбутнього фахівця» (О. Попадич).

Вкажемо на те, що в результаті проведеного педагогічного дискурсу видається за можливе констатувати, що дослідники здебільшого окреслюють правовий контент професійної самореалізації фахівця через призму наявності відповідної особистісної якості; до прикладу, морально-правової культури (Л. Сідак, К. Ципищук) або соціально-правової компетентності (О. Лісовець). Домінують при цьому судження такого змісту: освітянин у певному сенсі є представником юридичної діяльності, а, відтак, «як і будь-якому правнику», йому мають бути притаманні особливості, пов'язані, зокрема, із правозастосовуючою сферою професійної діяльності, а також здатність до «мінімізації відносно безпідставних конфліктів» задля покращення суспільних відносин, «підтримання безпеки на території держави», «дотримання законодавства у тому числі і за для згуртованості соціуму та збільшення спектру ознак правової держави [5, с. 62–63]. Із вищезазначеним можна погодитися, але лише частково.

Дійсно, якщо зважити на неодмінність правової рефлексії, до прикладу, майбутніх магістрів освітньої сфери (що передбачає не лише усвідомлення своїх дій у професійно-педагогічній площині, а й доцільність їх видозмін за реалій сьогодення та пріоритетності євроінтеграційних уподобань й переконань щодо власної дотичності, то мають рацію ті дослідники, які правову рефлексію осмислюють в якості складника саморегуляції у професійній підготовці здобувача вищої освіти) [3]. Натомість магістр освіти, згідно діючих стандартів вищої освіти (зокрема, зі спеціальності 013 «Початкова освіта» другого (магістерського) рівня вищої освіти; Стандарт затверджено 08.04.2024 р.), і на рівні спеціальних (фахових) компетентностей, і в розрізі нормативного змісту підготовки здобувачів вищої освіти, сформульованих у термінах результатів навчання має відповідати параметрам, з одного боку, «відповідальності» щодо здатності управляти освітньою сферою, котра потребує нових стратегічних підходів, а, з іншого – «підготовленості» в аспекті і організації, і управління процесом співпраці «з різними соціальними інституціями, категоріями фахівців у стандартних, нестандартних та невизначених умовах». Отже, загострення набуває проблема випереджувального розвитку у магістрантів саме правосвідомості на основі

міждисциплінарного підходу. Значущість такого наукового підходу значно підвищують інновації, котрі досить активно запроваджено у кращих освітньо-правових вітчизняних практиках, та у досвіді зарубіжжя за такими показниками: мораль і права як регулятори діяльності і поведінки сучасної молоді. До прикладу, йдеться про вже оцінену фахівцями та лідерами управлінської діяльності, зокрема, практику запровадження «юридичних клінік».

Інформаційно-когнітивний вектор підготовки майбутніх магістрів освіти, котрий базується на міждисциплінарному підході і має на меті утворити цілісний образ фахової діяльності (а, відтак, актуалізувати саме окреслений контент процесу професійної самореалізації), вимагає впритул підійти до розв'язання проблемних питань формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів такого рівня вищої освіти. У цій площині значний інтерес, як нам видається, набуває науковий доробок Л. Задорожньої-Княгницької.

Дійсно, мають рацію ті дослідники проблематики вищої школи (А. Гаязов, Т. Годованюк, І. Каньковський, І. Коростіянець, О. Нецерт та ін.), котрі розглядають індивідуальну освітню траєкторію майбутнього магістранта не просто як необхідність стосовно індивідуальної освітньої програми, а як інструмент успішного забезпечення міждисциплінарного підходу через посилення його управлінських переваг щодо професійної підготовки. У практико-орієнтовному плані приваблює наведена дослідниками етапність (особливо змістове наповнення рефлексивно-оцінюваного етапу) реалізації індивідуально-освітньої траєкторії магістерської підготовки фахівців, зокрема, у Маріупольському державному університеті [2, с. 129]. Така практика становить значний дослідницький інтерес також в ракурсі визначення переваг мультидисциплінарного забезпечення соціальної згуртованості спільноти магістрантів та соціуму.

На подальших етапах дослідження прогнозуємо сфокусувати дослідницьку увагу на розробці моделі, створення якої дозволить повноцінно відтворити саме правовий контент професійної самореалізації майбутнього магістра-освітянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабенко Т. В. Творче освітнє середовище як умова розвитку соціально-професійної мобільності майбутнього викладача. *Наукові записки. Серія : Пед. науки*, 2022. Вип. 204. С. 90–94.
2. Задорожна-Княгницька Л. В. Формування індивідуальної освітньої траєкторії магістрів – майбутніх менеджерів освіти у процесі професійної підготовки. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Т. 1. Вип. 20. С. 125–129.
3. Кузьменко Д. О. Правова рефлексія як складова саморегуляції у професійній підготовці юристів. *Кримінально-виконавча система : Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2017. № 2 (2). С. 198–204.
4. Освіта в реаліях війни : орієнтири міжнародної спільноти : оглядове видання / за заг. ред. О. Топузова, О. Локшиної. Київ : Пед. думка, 2022. 66 с.
5. Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному українському суспільстві : Матер. Всеукр. наук-пр. конф. Харків : Право. 2019. 200 с.

Василюк Тамара

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна
ORCID: 0000-0001-7770-1575

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Ніхто не міг уявити, що у XXI столітті європейську частину Євразійського материка захлисне війна. І хоча досвід війни у нашого народу історично є, проте ніколи не можна бути свідомо готовим до вторгнення ворога. З 24 лютого 2022 року життя пересічних українців кардинально змінилося. Покоління, яке знало про війну лише із книжок, меморіалів та парадів до Дня Перемоги, по справжньому зустрілося із ворогом віч-на-віч.

Трагічні та важкі часи в історії України вимагають постійної підготовки людей, зокрема молоді, до того, щоб попередити їх повторення. Саме тому ще з дитячого садочка усіх привчають любити свою Батьківщину, захищати її, знати та поважати національні символи, шанувати історичне минуле та героїв України.

Патріотичне виховання є невід'ємною складовою освітнього процесу особистості. Проблему формування патріотичної свідомості дітей та молоді ретельно досліджують О. Салата, О. Александрова, О. Шепетяк, С. Савченко, Т. Свирська, О. Матвійчук, Н. Волошина, І. Бушман, М. Михальченко, О. Сухомлинська, О. Горбань, М. Лисенко та ін.

Формування національно-патріотичного ставлення здобувачів освіти до рідної землі на засадах компетентнісного підходу досліджують С. Косянчук, Н. Бондаренко, О. Проскура, І. Жадан, О. Гевко, О. Олійник, Н. Ревнюк, А. Нісімчук та ін.

Впровадження компетентнісного підходу в освіту досліджують Н. Бібік, О. Малихін, І. Зязюн, І. Зимня, В. Ковальчук, Т. Василюк, Л. Ващенко, О. Овчарук, О. Пометун та ін.

Тож, можемо зробити висновок, що проблему патріотизму розробляють давно і досить ґрунтовно на наукових засадах. Проте, залишається не достатньо вивченим питання формування національно-патріотичної компетентності здобувачів освіти безпосередньо в освітньому процесі.

У сучасній науковій літературі ми можемо знайти багато потрактувань поняття «національно-патріотична компетентність». Найчастіше, все ж таки, досліджують дві складові цього поняття – національну та окремо патріотичну компетентності.

Так, О. Пометун розуміє громадянську компетентність як здатність, спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права і обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. Дослідниця вважає складовими структури громадянської компетентності

здобувача освіти три компоненти: ціннісний (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання і т. п.), діяльнісний (уміння і навички) і процесуальний або особистісно-творчий (стосується сфери самореалізації) [4].

О. Порохнавець визначає національно-патріотичну компетентність як базову складову компетентнісного підходу в сучасній освіті. Автор розуміє таку компетентність як інтегративну характеристику особистості, яка містить відповідний рівень психологічної готовності до активного здійснення суспільного життя – патріотичність, національну самосвідомість тощо [5].

І. Бех, досліджуючи національну ідентичність через призму духовного виховання дітей та молоді зумів вивести «принцип національної спрямованості». Науковець зазначає, що цей принцип передбачає формування самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливе ставлення до його культури; повага, толерантність до культури усіх народів, які населяють Україну [1].

Про те, що в Україні серйозно відносяться до патріотичного виховання дітей та молоді свідчать розлогі матеріали на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України. Зокрема, ми знаходимо таку інформацію на сайті МОН: «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, освітніх закладів, громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації» [3].

Основні складові національно-патріотичної компетентності студентів можна охарактеризувати таким чином.

Знання та розуміння. Студенти повинні мати знання про історію, культуру, географію та політику своєї країни. Це включає знання про ключові події, видатних особистостей, символи, традиції та цінності. Як правило, це відбувається в освітньому процесі безпосередньо під час опанування навчального матеріалу із дисциплін, зокрема: історія України, право, культурні практики сучасності, соціологія, педагогіка, основи академічного письма, освітня політика тощо.

Повага та цінності. Студенти повинні цінувати і поважати свою культуру, спадщину та співгромадян. Вони мають розуміти, що різноманітність є невід'ємною частиною культурного багатства.

Готовність до дії. Ця компетентність також передбачає готовність студентів діяти на користь своєї країни. Це може включати участь у громадських заходах, волонтерство, або ж робота в сферах, що сприяють розвитку країни.

Патріотичні цінності. Студенти повинні мати свої власні патріотичні цінності, які вони готові захищати та пропагувати. Це може включати цінності, пов'язані зі свободою, демократією, правами людини та соціальною справедливістю.

Міжнародна свідомість. Національно-патріотична компетентність також може включати у себе розуміння місця своєї країни в світовому контексті та готовність співпрацювати з іншими країнами на міжнародній арені. Важливо враховувати, що національно-патріотична компетентність не передбачає виключення або ворожнечі до інших країн чи культур. Вона сприяє розвитку позитивних відносин і співпраці між країнами та народами.

Таким чином, ми визначили потенціал та можливості закладу вищої освіти у формуванні національно-патріотичної компетентності студентів. Зрозуміло, що фундамент такої роботи закладається в родині, потім в школі. Якщо такого фундаменту немає, то в особистості просто відсутня потреба у прояві своєї ідентичності, вона взагалі відсутня. Саме тому надзвичайно важливо, щоб з раннього віку дитині навіювали соціальні цінності – любов до Батьківщини, повагу до народної культури на цінностей, визнання неподільності рідної землі, її захист. На основі ґрунтовного теоретичного аналізу проблеми формування національно-патріотичної компетентності здобувачів вищої освіти ми зробили висновок про те, що важливу роль у такій відповідальній справі відіграють педагогічні працівники. Тож, ми вважаємо за потрібне надати методичні рекомендації викладачам закладів освіти щодо підвищення рівня сформованості означеного явища у здобувачів. Коротко опишемо кожен із рекомендацій.

Особистий приклад педагога. Як і в дитинстві дитина бере приклад із своїх батьків, так і в студентському житті викладачі відіграють роль взірця для здобувачів освіти. Тож, важливого значення набуває рівень національно-патріотичної компетентності, перш за все, у самих педагогів. Уважаємо, що тільки високоморальна особистість, яка дотримується національних традицій, поважає національні символи, добре знає та шанує історичне минуле своєї батьківщини здатна бути гідним прикладом для студентської молоді, особливо у питанні формування національно-патріотичної компетентності.

Сприяння ініціативності здобувачів освіти. Молодь – найбільш прогресивна, цілеспрямована та разом з тим постійно мінлива соціальна група населення. Саме молодь часто «задає тон» в багатьох напрямках суспільного життя. Її ініціативність безмежна, тож варто постійно підтримувати такі починання, сприяти підвищенню самооцінки молодої людини, допомагати їй в усьому. Переконані, що сприяння ініціативності студентської молоді позитивно вплине на формування складових національно-патріотичної компетентності, адже відчуваючи всебічну підтримку з боку педагогічного колективу молодь відчуватиме точку опори, а це забезпечить в свою чергу наполегливість, цілеспрямованість та рішучість в усіх починаннях.

Календар пам'ятних та визначних дат. План виховної роботи будь-якого закладу освіти обов'язковому порядку містить перелік знаменних та визначних для України дат. Як правило, це загальновідомі свята, дати народження та

смерті великих українських митців, дні пам'яті тощо. Але насправді в календарі пам'ятних та визначних дат може бути набагато більше подій, адже наша країна сповнена історичними подіями, постатями тощо. Особливо важливо в даному питанні увести в план виховної роботи дати, які мають регіональне значення. Це має сприяти вихованню любові до своєї малої батьківщини, формуванню патріотизму тощо.

Заходи із залученням видатних постатей сучасності. Уже не перший рік існує позитивна практика організації в закладах вищої освіти цікавих зустрічей із видатними особистостями сучасності. Це і поети, письменники, композитори, художники, журналісти, академіки, політологи, громадські діячі. Найкращі представники вітчизняної культури та мистецтва проводять лекторії, творчі вечори, круглі столи задля популяризації духовності українського народу, підвищення обізнаності сучасної молоді у мистецтві, досягненнях сучасності тощо. Варто сказати, що маючи практику відвідування таких заходів ми відмічаємо неабиякий інтерес молоді до такого роду зустрічей. Цей факт можна пояснити тим, що молодь вже не перший рік обмежена в живому спілкуванні, пересуванні країною. Спочатку причиною стала світова пандемія коронавірусу COVID-19, потім повномасштабне вторгнення окупантів на територію України. Очевидно, що молоді люди відчувають гостру потребу в спілкуванні, особливо із людьми цікавими, непересічними постатями сучасності.

Варто усвідомлювати, що формування національно-патріотичної компетентності здобувачів освіти має відбуватися не лише при вивченні курсу історії або на тематичних семінарах. Сьогодні існує безліч інноваційних освітніх технологій, зокрема із інтерактивом, за допомогою яких можна формувати та розвивати досліджуване явище. Тож, варто опановувати та постійно впроваджувати в практику викладацької діяльності, соціально-молодіжної роботи такі технології. Це дасть змогу викладачеві в цікавій формі викладати матеріал, організовувати різні заходи з формування національно-патріотичної компетентності учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
2. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів : методичні рекомендації для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків. Київ : Фенікс, 2022. 64 с.
3. Національно-патріотичне виховання. *Міністерство освіти і науки України* : вебсайт. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahistprav-ditini/nacionalno-patriotichne-vihovannya>
4. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18–43.

5. Порохнавець О. М. Наукова інтерпретація сутності поняття «національно-патріотична компетентність» в психолого-педагогічній літературі. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Випуск 67. Херсон : ХДУ, 2015. С. 395–399.

Волкова Наталія

докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри інноваційних технологій з педагогіки,
психології та соціальної роботи,
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»,
м. Дніпро, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наша реальність суттєво змінилася після того, коли пролунали перші вибухи по всій країні 24-го лютого. На зміну наявним мирним планам, мріям українці відчули постійну сильну напругу, страх невизначеності. Така ситуація зробила однією із найактуальніших тем сьогодення проблему збереження та охорони психічного здоров'я особистості. Осмислення цієї проблеми вимагає від закладів вищої освіти створення власної траєкторії та системи заходів щодо збереження психічного здоров'я усіх учасників освітнього процесу.

Аналіз наукових доробок засвідчує, що вивченню психологічних аспектів здоров'я особистості, сутності психологічного здоров'я, його видів присвячено наукові праці зарубіжних (К. Роджерс) та вітчизняних (В. Балахтар, І. Галецька, І. Коцан, Г. Ложкін, Н. Мачинська) дослідників.

Щодо розуміння сутності феномена «психологічне здоров'я», то науковці мають різні погляди, презентуючи його як: інтегративну динамічну характеристику особистості, сутність якої полягає в поступовому усвідомленні та прийнятті особливостей свого психічного розвитку, своєї особистості, своєї індивідуальності, активній позиції самої людини, її зацікавленості у своєму психічному розвитку, особистісному та духовному зростанні, орієнтації не лише на зовнішні норми, але й на внутрішні орієнтири, гармонізації стосунків зі світом (С. Максименко [3]); специфічну складно-інтегральну якість індивіда, виникнення та розвиток якої зумовлений впливом сукупності зовнішніх (соціальних, біологічних) і внутрішніх (психологічних) факторів, що в свою чергу зумовлює прояв різноманітних психологічних особливостей в професійній діяльності (І. Шупта [5]); гармонійне поєднання усіх особистісних та професійних якостей і властивостей, що визначають особистість, забезпечують її стійкість, урівноваженість та здатність протидіяти впливам, що прагнуть зруйнувати її цілісність (В. Балахтар [1, с. 67]).

Провідну функцію у підтримці позитивного емоційного стану студентів відіграє гармонійний психологічний стан викладача. Розуміємо, що викладач може бути продуктивним, ефективним і безпечним у роботі зі студентами за умови, якщо він сам перебуває в стані психологічного здоров'я та здатен бути

безпечним для себе і для інших, демонструє гідний приклад моральної, врівноваженої, доброзичливої поведінки.

Усвідомлюємо, що рівень психологічного здоров'я (психологічного благополуччя) студентів впливає на загальний стан їх здоров'я, визначає їх успішність у життєдіяльності, навчальній діяльності, професійному становленні й саморозвитку.

Хто ж має проявити турботу про психологічне здоров'я викладачів і студентів?

Перш за все, викладачі та студенти мають розуміти власну відповідальність за рівень психологічного здоров'я. **Регулярне піклування про власний стан може підвищити мотивацію до щоденної підтримки ресурсного стану й віднайти ефективні способи створення власного ресурсного стану; реалізувати принцип позитивності в усіх психологічних проявах, адже психологічне здоров'я є прямим наслідком оптимізму й позитивного мислення особистості; опанувати технікою розвитку саногенних почуттів й вмінням довільно викликати в себе стан спокою, доброзичливості, впевненості всупереч страху, гніву; наштовхнути на відкриття внутрішнього джерела сили, що допоможе пройти крізь складні час. Науковцями розроблено й розміщено у відкритому доступі різні програми та навчальні посібники, які можуть допомогти особистості здійснити самодопомогу й допомогти іншим у збереженні психологічного здоров'я, зокрема: Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?»: інструменти для самодопомоги та підтримки інших [2], навчально-методичний посібник «Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу» [4].**

По-друге, заклади вищої освіти мають піклуватися про психологічне здоров'я викладачів та студентів, сформувавши власну траєкторію та систему заходів у цьому аспекті.

Розкриємо напрями діяльності, спрямованої на збереження психологічного здоров'я викладачів та студентської молоді, які запроваджено в Університеті імені Альфреда Нобеля після почату військової агресії.

Перш за все це, *розробка та впровадження цілісної програми турботи про психічне здоров'я студентів*, яка включає лекційні, тренінгові та корекційно-розвивальні заходи. Для студентів проведено курс лекцій: «Психологія здоров'я», «Допомога під час панічних атак: допоможи собі сам», «Психологічна характеристика ситуації невизначеності в життєвому просторі особистості», «Особистість і стрес», «Ресурси особистості як основа психологічного здоров'я», «Сприйняття реальності (керувати своїм емоційним станом)», «Життя в тривожному стані: приховати або визнати», «Страх як норма: усвідомлення та подолання», «Як зберегти спокій під час війни». Організовано діяльність постійно діючої щотижневої онлайн-групи психологічної підтримки студентів і співробітників Університету, учасниками якої крім викладачів університету стали зарубіжні фахівці, а саме: Бред Лендрі (спеціаліст Військової психологічної клініки при Університеті Дюкейн (Піттсбург, Пенсильванія)), Денис Старков (психотерапевт і супервізор у методі транзактного аналізу), Алісія Кусяк-

Браунштейн (Ph.D., MSW: працює з групами ризику (США)), Джеймс Уеслі Вільямс (консультант з ментального здоров'я (США) та ін.). Проведено тренінги: «Способи регуляції емоційного стану», «Способи подолання страху», «Арт-терапевтичні прийоми підтримання психологічного здоров'я особистості» тощо. Для студентів, їх дітей організовано щоденні заняття в рамках проекту «Допомога дитині – допомога батькам».

Організація для науково-педагогічних працівників університету марафону онлайн-зустрічей з вітчизняними фахівцями та лекторами європейських країн, спрямованого на оволодіння компетентностями щодо забезпечення власного психологічного здоров'я та покращення психоемоційного стану студентів в умовах воєнного часу. Тематика таких зустрічей залежала від актуальних потреб викладачів: «Перша психологічна допомога для тих, хто поруч», «Як адаптуватись до праці в умовах війни і не вигоріти емоційно», «Що потрібно знати близьким та родині військовослужбовця», «Зустріч з мужнім Я», «Психологічна підтримка внутрішньо переміщених студентів», «П'ять стадій прийняття горя, втрат та важких життєвих ситуацій», «Підтримка осіб, які безпосередньо перебувають у зоні ризику», «Супервезійна та психологічна підтримка студентів», «Допомога під час панічних атак: допоможи собі сам», «Міжнародні протоколи психологічної підтримки», «Як подолати страх і паніку. Практичні поради стану невизначеності» та ін.

В Telegram-каналі для науково-педагогічних працівників, студентів та випускників університету *створено групу NOBEL#PSY_SUPPORT з посиланням на матеріали, що стосуються питання збереження та охорони психічного здоров'я особистості.*

Разом з тим вимоги часу зумовлюють розробку цілісної програми промоції психологічного здоров'я та превенції його порушень на робочому місці для учасників освітнього процесу та працівників університету; глибокий аналіз й оцінювання стану психологічного здоров'я студентів, викладачів, працівників університету, проблем і складнощів, причин їхнього виникнення, а також наявних ресурсів освітнього середовища; моделювання візії закладу освіти у сфері психологічного здоров'я, визначення стратегій його діяльності; культивування культури, яка схвалює цінності щодо психологічного здоров'я членів колективу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балахтар В. В. Психологічне здоров'я фахівців з соціальної роботи в умовах сьогодення. *Психологічне здоров'я персоналу організацій в умовах пандемії COVID-19: проблеми та технології забезпечення* : мат. XIV міжнар. наук-практ. онлайн-конф. психології, 21 травня 2020 року / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Н. М. Бендерезь, А. М. Шевченко, О. В. Креденцер. Київ – Біла Церква, 2020. С. 65–68.

2. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?» : інструменти для самопомогти та підтримки інших. URL : <https://www.phc.org.ua/news/startuvala-vseukrainska-programa-mentalnogo-zdorovya-ti-yak-instrumenti-dlya-samodopomogi-ta>.

3. Максименко С. Д., Максименко К. С. Психологічне здоров'я та його порушення. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Т.2. С. 1–13.

4. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу : навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. Київ, 2023. 149 с.

5. Шупта І. М. Психічне здоров'я як морально-етична складова професійної діяльності. URL : <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/5554/psychichnezdorovyaayakmoralno-etychnaskladova.pdf>

Дейнеко Ірина

директорка програми організації відпочинку та анімаційної програми для дітей та підлітків «Leader place», м. Чернігів, Україна

ОСОБИСТІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ СТИЛЮ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У сучасному динамічному світі, де професійна компетентність психолога нерозривно пов'язана із його здатністю до ефективного педагогічного спілкування, вивчення особистісних детермінант, що впливають на формування даного стилю, набуває особливої актуальності. Основу теоретичного аналізу складають дослідження, засновані на класифікації стилів педагогічної взаємодії О. Бакаленко, В. Баранівського, О. Гліченко, О. Кокун, Н. Перегончук, Д. Супрун, а також праці вчених, присвячені індивідуальним особливостям педагогічного спілкування. Визначальними особистісними детермінантами є емоційна стабільність, емпатія, відкритість до досвіду, здатність до саморегуляції. Врахування цих чинників в освітньому процесі дозволяє оптимізувати підготовку майбутніх спеціалістів, сприяючи розвитку необхідних якостей та навичок для ефективного педагогічного спілкування.

Педагогічний стиль спілкування представляє собою добре встановлену сукупність методів та технік, що їх застосовує учитель під час взаємодії із учнями, їхніми батьками та колегами.

Термін «стиль педагогічного спілкування» відноситься до унікальних і типових характеристик соціальної та психологічної взаємодії між вчителем та учнями. Стиль педагогічного спілкування охоплює не лише методики та прийоми, але й відображає глибинні аспекти взаємодії між вчителем, учнями, їхніми батьками та колегами. Однією з ключових складових є комунікативні здібності вчителя, які визначають його здатність ефективно передавати знання, виявляти емпатію, налагоджувати довірливі відносини та реагувати на потреби учнів. Ці здібності допомагають створити позитивну атмосферу в класі та сприяють кращому засвоєнню матеріалу.

Дослідження було здійснено серед 50 студентів факультету психології та соціальних технологій у Приватному вищому навчальному закладі «Європейський університет», місто Київ, що представляють вибірку майбутніх

фахівців у галузі психології. Основна увага була зосереджена на вивченні емоційного стану студентів та його впливу на стиль педагогічного спілкування.

Використовуючи методику діагностики професійного вигорання К. Маслач та С. Джексона, було виявлено, що 40% студентів зазнають високого рівня емоційного виснаження. Це вказує на значну емоційну напругу, що може бути пов'язано з інтенсивністю навчального процесу, стресом від необхідності поєднувати особисте життя з навчанням та турботами про майбутнє працевлаштування.

Результати, отримані за допомогою адаптованої версії методики В. Бойко, показали, що 60% студентів схильні до миролюбних стратегій вирішення конфліктів. Це відображає їхню готовність до співпраці та пошуку компромісів, що є важливою якістю для майбутніх психологів, які прагнуть до побудови ефективних взаємовідносин з клієнтами та колегами.

За даними методики на визначення рівня стресу (за В. Щербатих), 40% студентів перебувають під високим рівнем стресу. Це вказує на значне емоційне навантаження, яке вони відчують у своєму щоденному житті, включаючи навчання, особистісні проблеми та турботу про майбутнє.

Отримані результати вказують на нагальну потребу в інтеграції програм, спрямованих на розвиток навичок стрес-менеджменту, емоційного інтелекту та ефективного вирішення конфліктів у навчальний процес. Підготовка майбутніх психологів повинна включати не лише академічні знання, а й розвиток особистісних компетенцій, які допоможуть їм адаптуватися до професійних викликів, зменшити рівень стресу та підвищити ефективність педагогічного спілкування. Результати дослідження підкреслюють значення комплексного підходу до підготовки майбутніх психологів, який би забезпечив розвиток не тільки професійних, але й особистісних навичок. Впровадження програм, які сприяють емоційному благополуччю студентів, може значно покращити якість освіти та підготовки майбутніх спеціалістів у галузі психології.

Дослідження підкреслило важливість особистісних детермінант для формування стилю педагогічного спілкування у майбутніх психологів. Розроблена програма, що включає навчання стрес-менеджменту, розвитку емпатії, стратегій психологічного захисту, лідерських якостей та конструктивного вирішення конфліктів, демонструє високу ефективність у вдосконаленні відповідних навичок та якостей. Практичне застосування програми виявило значне покращення у стресостійкості, емпатії, лідерських навичках та здатності до вирішення конфліктів серед учасників, що безпосередньо впливає на підвищення їхньої впевненості та комунікативних здібностей. Студенти, які брали участь у програмі, відзначили зростання власної впевненості та покращення комунікативних навичок, що є фундаментальним для ефективного педагогічного спілкування. Зворотній зв'язок та рефлексія над професійним і особистісним розвитком, отримані в ході програми, забезпечили цінний досвід для майбутнього професійного зростання учасників. Відповідно, результати дослідження та успішне впровадження розробленої програми свідчать про значний потенціал

комплексного підходу до підготовки майбутніх психологів. Такий підхід не лише сприяє формуванню ефективного стилю педагогічного спілкування, але й забезпечує міцну основу для подальшого професійного та особистісного розвитку студентів, підвищуючи їхнє психологічне благополуччя. Це створює перспективи для додаткових досліджень та розробки нових стратегій у галузі освіти та психологічної практики.

Актуальність дослідження особистісних детермінант для формування стилю педагогічного спілкування майбутніх психологів в сучасному динамічному світі є незаперечною. Теоретичний аналіз вказує на значущість таких якостей, як емоційна стабільність, емпатія, відкритість та здатність до саморегуляції. Це вимагає від освітньої системи інтеграції спеціалізованих програм для розвитку відповідних навичок.

Емпіричне дослідження серед студентів психологічного факультету підкреслило суттєвий вплив емоційного стану на педагогічне спілкування, виявивши значний рівень емоційного виснаження та стресу. Також з'ясовано, що студенти мають тенденцію до використання миролюбних стратегій у вирішенні конфліктів, що підкреслює потребу в розвитку стратегій стрес-менеджменту та емоційного інтелекту.

Розроблена програма, яка включає комплексний розвиток критично важливих навичок, показала високу ефективність. Участь у програмі сприяла покращенню стресостійкості, емпатії, лідерських навичок та здатності до конструктивного вирішення конфліктів серед студентів, що має безпосередній вплив на формування їхнього стилю педагогічного спілкування.

Отже, дослідження підтверджує великий потенціал комплексного підходу до підготовки майбутніх психологів, що не лише сприяє формуванню ефективного стилю педагогічного спілкування, але й закладає основу для їхнього професійного та особистісного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакаленко О. А. Психологічна компетентність як ключова компетентність сучасного фахівця. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. Випуск 58. 2018. С. 132–138.
2. Баранівський В. Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків : ХНПУ, 2014. Вип.43. 320 с.
3. Гавриш О. А. Технології управління персоналом : монографія / О. А. Гавриш, Л. Є. Довгань, І. М. Крейдич, Н. В. Семенченко. Київ : НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 2017. 528 с.
4. Гліченко О. О. Професійна компетентність – освітній критерій професіоналізації майбутнього психолога. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 8 (322). Ч. 1. С. 81–88.
5. Григоренко Т. В. Формування професійних компетентностей у психолога (спеціального, клінічного) у процесі навчання : дис. на здобуття ступ. вищої освіти доктора філософії за 016 «Спеціальна освіта» / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ. 2021. 468 с.

6. Кокурн О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агенство». 2012. С. 61–72.

7. Перегончук Н. В. Модель психологічного супроводу розвитку професійної компетентності майбутніх психологів. *Актуальні проблеми психології. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. Том 11. Видавництво ЖДУ ім. І. Франка. 2019. С. 364–380.

8. Плахова О. Метод кейс стаді в умовах діяльнісно-компетентісного підходу до підготовки соціальних працівників. *Socioпростір : міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. Харків. 2020. С. 61–67.

9. Супрун Д. М. Професійна підготовка психологів в галузі спеціальної освіти. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2017. С. 144–156.

Дерев'янка Світлана

кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри загальної, вікової та соціальної психології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2946-1444

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема підвищення кваліфікації в умовах війни тісно пов'язана з проблематикою дистанційного навчання, адже на сьогодні розроблено низку онлайн-курсів, які є безкоштовними та ефективними засобами вдосконалення своїх знань та навичок навіть у несприятливих умовах життя.

Сучасні науковці неодноразово обговорювали питання безперервності та прагнення до постійної освіти сучасних фахівців [1; 2]. Поряд із тим недостатньо освітленими залишаються питання, пов'язані з визначенням конкретних онлайн-курсів, які можуть стати у нагоді соціальним працівникам стосовно підвищення власної кваліфікації.

Мета даної роботи – визначити онлайн-курси, які сприятимуть підвищенню кваліфікації соціальних працівників.

За даними Сичової В. з колегами [3] підвищення кваліфікації соціальних працівників ґрунтується на наступних основних компетентностях: соціальній, управлінській, комунікативно-емпатичній, етичній.

В інтернеті функціонує розмаїття платформ, які можна використовувати з метою самоосвіти та підвищення кваліфікації (PROMETHEUS, ВУМ-online, Освітній ХАБ міста Києва та ін.). Перелічимо онлайн-курси, розміщені в інтернет-просторі, які соціальні працівники можуть використовувати з метою підвищення своєї кваліфікації.

1. Соціальна компетентність.

В умовах війни розвиток цього різновиду компетентностей може бути реалізований через опанування онлайн-курсів, спрямованих на пристосування та адаптацію до небезпечних умов життєдіяльності: (1) онлайн-курс «Цивільна безпека та підготовка до надзвичайних ситуацій», розміщений на платформі «Зрозуміло!» (<http://surl.li/degan>); (2) онлайн-курс «Безпека в інтернеті під час війни: практичний курс», розміщений на платформі «PROMETHEUS» (<http://surl.li/khyea>).

2. Управлінська компетентність.

Для розвитку цього виду компетентності можна використовувати онлайн-ресурси, орієнтовані на вдосконалення навичок організації часу та мультитаскінгу: (1) онлайн-курс «Time management» на платформі Campster (<http://surl.li/djmxс>); (2) онлайн-курс «Управління людьми і проектами», розміщений на платформі «Освітній ХАБ міста Києва» (<http://surl.li/awltс>).

3. Комунікативно-емпатична компетентність.

Для розвитку комунікативної компетентності та розвитку емпатії варто застосувати онлайн-курси, які містять вправи щодо вдосконалення емпатійних здібностей як складової емоційного інтелекту: (1) онлайн-курс «Розумію: курс з емоційно-психологічної підтримки» на базі проекту О.університет (від ГС Освіторія) (<https://osvitoria.university/courses/>); (2) онлайн-курс «Емоційний інтелект та емоційна компетентність» на платформі Pravokator (<https://pravokator.club/news/onlajn-kurs-emotsijnyj-intelekt-ta-emotsijna-kompetentnist/>).

4. Етична компетентність.

З метою розвитку цієї компетентності можна використовувати онлайн-курси, які передбачають розвиток моральних та особистісних якостей: (1) онлайн-курс «Небайдужі: базові емоційні потреби та соціальна взаємодія», розміщений на платформі «PROMETHEUS» (<http://surl.li/lcpz>); (2) онлайн-курс «Колесо добробуту» на платформі МН4U освіта (<http://surl.li/tjygt>).

Отже, з метою підвищення кваліфікації у небезпечних умовах війни соціальні працівники можуть використовувати засоби дистанційного навчання, а саме – онлайн-курси, розміщені на безкоштовних освітніх платформах, що сприятиме вдосконаленню соціальних, управлінських, комунікативно-емпатичних, етичних компетентностей фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Котенко С., Нешева А., Артюхова Н. Використання масових онлайн-курсів як елементу інноваційного розвитку : перспективи для України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. С. 149–161.

2. Лиходєєва Г. В., Хмельницька О. С., Київська К. І. Інноваційні технології в дистанційному навчанні : відкриті ресурси, онлайн-курси, та інші можливості. *Академічні візії*. 2020. № 20.

3. Сичова В., Хижняк Л., Вакуленко С. Підвищення кваліфікації фахівців у сфері соціальної роботи в контексті неперервної освіти. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 1 (6). С. 228–240.

Іонова Олена

докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-9306-5553

Лунаренко Світлана

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-3111-5340

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Усі війни мають жахливі наслідки для людей, які живуть на території, де ведеться війна. Для всіх людей (зокрема, дітей) війна – це лихо, яке впливає на все їхнє подальше життя і ускладнює адаптацію до нових життєвих умов. Перелякані та шоковані люди шукають якісь шляхи та місця, де вони можуть бути в безпеці та продовжувати своє звичайне життя. Унаслідок цього люди залишають дім, роботу, друзів і родичів і змушені переїжджати в інші місця – спокійні та тихі. Деякі люди вирішують покинути рідну країну та виїхати за кордон. Хтось вирішує залишитися в рідному місті і виживати під час війни.

Діти є найбільш вразливою категорією населення, оскільки дуже залежать від дорослих та їхніх рішень. Проте діти на війні не мають нормального дитинства; вони занадто швидко дорослішають, діють і поведуться як дорослі. У дитячих заняттях (рухливих іграх, дитячій музиці та піснях, спілкуванні з однолітками тощо) діти намагаються зберегти специфіку дитинства, що притаманна їм від природи, але це дуже важко зробити у воєнний час.

Російсько-українська війна, яка почалася 24 лютого 2022 року, призвела до руйнівної гуманітарної кризи, яка спричинила масову міграцію українців по всій Україні та за кордон. Майже дві третини дітей в Україні були змушені покинути свої домівки. Дітям, як і дорослим, доводиться виживати в нових умовах життя і адаптуватися до них. Деякі діти побачили справжнє зло війни, яке, безперечно, змінило їхнє життя. Переміщеними є переважно жінки та діти (без чоловіків) – сім'ї змушені бути окремо. А це ускладнює процес соціалізації дітей, адже вони не хочуть залишати своїх батьків, друзів, рідні міста, навчання та заклади освіти, але вони змушені вчитися починати своє життя в нових умовах і місцях.

Близько 5,3 мільйонів українських дітей стикаються з перешкодами в отриманні освіти, зокрема, близько 3,6 мільйони дітей безпосередньо постраждали від закриття шкіл. Окрім того, двоє з трьох дітей-біженців з

України залишаються виключеними з національних систем освіти інших країн. Унаслідок цього діти ризикують втратити критичні роки навчання та соціального розвитку [2].

Отже, можна виокремити певні особливості навчання і виховання українських дітей, а також специфіку їхнього статусу в сучасних умовах життя:

1. Організація змішаного, гнучкого навчання в закладах освіти, що має на меті забезпечити рівний доступ до освіти всіх дітей (незалежно від місця їх фактичного перебування), які продовжують навчатися в українських закладах освіти.

2. Поява нових закладів освіти (метро школа, підземні школи). Особливістю організації освітнього процесу у прикордонних з Росією регіонах України є організація шкільних класів і груп дитячих садків на станціях метро та початок будівництва підземних шкіл. Так, на двох станціях метро в Харкові організовано та обладнано шкільні класи. До метро організований підвіз дітей спеціальними шкільними автобусами. Однак відвідувати метро школу може обмежена кількість школярів, що зумовлено обмеженим простором для обладнання класних кімнат. Водночас у Харкові почали будувати підземні школи (зазвичай на місці шкільного стадіону або шкільного майданчика), які здатні охопити освітою значну кількість школярів.

3. Урахування попереджень про повітряні тривоги під час навчання чи проведення виховних заходів. Це попередження можна почути ззовні як спеціальний сигнал, або ця інформація надходить на мобільні телефони. При початку повітряної тривоги навчальні заняття чи заходи припиняються, і всі мають піти до найближчого укриття. Лише після закінчення тривоги діти й педагоги можуть повернутися до навчання. Кількість попереджень може бути різною щодня.

4. Адаптація дітей до нових умов життя (проживання у новій місцевості, онлайн-навчання тощо). Діти, які перебувають за кордоном, можуть відвідувати місцеву школу або продовжувати навчатися онлайн в українських закладах освіти. У деяких великих містах Європи відкрито українські школи та дитячі садки. Іноді українські учні можуть відвідувати як місцеві, так і українські школи завдяки гнучкому розкладу в українських закладах освіти, де деякі заняття проводяться у вечірній час. Зазвичай місцеві громади намагаються допомогти українським дітям та полегшити процес їхньої соціалізації в нових умовах.

5. Організація для українських дітей заходів, що сприяють збереженню української культури, традицій та історії України, що є особливо важливим для дітей, вимушених перебувати в інших країнах світу. Ці заходи включають читання українських книжок, проведення українських вистав і фестивалів в інших країнах, проведення уроків української мови і літератури тощо.

6. Надання психологічної допомоги дітям. Війна змінює всіх людей, але діти по-різному ставляться до життя і по-різному сприймають життєві події. Деякі діти замовкають після того, як побачили жахіття війни, тоді як інші діти відображають свої емоції в мистецтві чи практичній діяльності. Так, для дітей організовується багато мистецьких заходів (театральні вистави, концерти, виставки тощо), оскільки вони допомагають дітям відволіктися від проблем

війни та виживання і виразити вільно свої накопичені переживання й емоції. Наприклад, міські галереї та музеї проводять онлайн-виставки дитячих робіт, у яких діти висловлюють своє ставлення та почуття, отримані під час війни. Зокрема, одним із таких проєктів є виставка «Діти, які бачать війну» [1], що збирає це понад 100 дитячих графічних робіт: коміксів та плакатів, у яких автори розповідають особисті історії про біль, страх та надію, – про те, що кожен із них відчув на початку війни.

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) наголошує на тому, щоб діти не повинні жити в атмосфері постійного страху та тривоги. Війна має закінчитися, щоб кожна дитина могла мати мирне та щасливе дитинство, на яке вона заслуговує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Діти, які бачать війну. Школа сучасних театральних напрямів. 2023-2024 рр. URL : <https://www.childrenwhosethewar.com/about-the-project> (дата звернення : 01.05.2024).

2. UNICEF. URL : <https://www.unicefusa.org/stories/life-wartime-ukraine-through-childrens-eyes> (дата звернення : 25.02.2024).

Лисоконь Ілля

доктор філософії з освітніх, педагогічних наук,
помічник ректора з перспективного розвитку,
асистент кафедри соціально педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна
ORCID: 0000-0002-1722-1825

КЛУБ СОЦІАЛЬНОГО ІНВЕСТОРА ЯК ФОРМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Активний розвиток галузі вищої освіти у різних напрямках зумовив потребу у пошуку нового інструментарію підтримки та управління закладами вищої освіти. Стрімка інтеграція вітчизняної вищої школи до європейського освітнього простору призводить до активізації соціальної активності здобувачів освіти, пошуку нових наукових зв'язків, реформування системи управління освітою, розвитку академічної мобільності, розвитку системи надання якісних освітніх послуг та розширення спектру освітніх послуг.

Інвестиційна діяльність закладу вищої освіти нині є складним питанням, оскільки може розглядатися у різних площях та категоріях – від економіки й управління за видами економічної діяльності до теорії та практики управління освітою [2, с. 28]. Погоджуємось з думкою, що інвестиційна діяльність закладу вищої освіти – «цілеспрямований процес управління залученням коштів та ресурсів за допомогою певних механізмів та інших засобів задля досягнення поставленої мети або реалізації місії ЗВО» [2, с. 47].

Серед основних напрямів інвестиційної діяльності закладу вищої освіти визначають [2, с. 99–100]:

- інформаційний (рівень інформаційної взаємодії та іміджу);
- інфраструктурний (розвиток матеріально-технічної та ресурсної бази);
- міжнародний (інтернаціоналізація освіти та освітнього простору);
- науково-технічний (трансфер наукових технологій та інновацій);
- освітній (надання освітніх послуг та їх якість);
- соціальний (реалізація соціальної місії та соціальних проєктів) [2, с. 99–100].

До основних учасників процесів освітнього інвестування можемо віднести такі соціальні групи як: батьки здобувачів освіти, випускники, вступники, громадські об'єднання, засоби масової інформації, здобувачі освіти, інвестори, науково-педагогічні та педагогічні працівники, органи влади, роботодавці, територіальна громада тощо [5, с. 3].

Основним питанням організаційного характеру, що впливає на процес інвестування є вид інвестицій, оскільки є запропонована класифікація видів інвестицій за низкою ознак для нашого дослідження зупинимося на інвестиціях за організаційною формою. За організаційною формою виділяють наступні види інвестиційної діяльності закладу вищої освіти – аутсорсинг, донат, грант, державно-приватне партнерство, крауфандинг, меценатська допомога, міжнародна гуманітарна допомога, партисипативний бюджет, фандрейзинг [2, с. 104].

На думку В. Савіщенко інвестиційна діяльність у заклад вищої освіти може реалізовуватися через створення інклюзивного освітнього простору з врахуванням ідей доступності та безбар'єрності [4, с. 66]. Водночас О. Романюк [3, с. 68] окреслює аргументи, які призводять до кооперації закладу освіти та бізнес-сектору. Характерно, що серед запропонованих аргументів яскраво представлені не лише економічні, а й соціальні.

Окремою формою соціальної взаємодії за допомогою інвестування у вищу школу є соціальне партнерство. Наприклад, С. Безвух та А. Стопчак [1] зазначають про нові форми взаємодії, зокрема сформовані через галузевий контекст й потреби ринку праці на підготовку певних висококваліфікованих кадрів. Однак варто зауважити, що соціальне партнерство закладу вищої освіти та бізнес-сектору як правило супроводжується органами влади [1, с. 8].

Так, розвиток інвестиційного потенціалу освітніх інституцій вищої школи створює підвалини до появи нової форми соціальної роботи та соціальної згуртованості в закладі вищої освіти – клуб соціального інвестора. У класичному розумінні прототипом клубу соціального інвестора закладу вищої освіти у вітчизняному освітньому дискурсі є американська традиція діяльності асоціацій випускників коледжів та університетів. В Україні асоціації випускників закладів освіти здебільшого є громадськими об'єднання успішних представників, які підтримують свій Альма-матер на рівні представництва, що призводить до базового не правильного розуміння участі випускників, як групи

зовнішніх стейкхолдерів і громадськості, в управлінні та розвитку закладом вищої освіти.

На нашу думку, клуб соціального інвестора – середовище випускників та інших зовнішніх стейкхолдерів закладу вищої освіти, які сприяють його соціальному розвитку через вкладання певних ресурсів. Така традиція має позитивне значення у контексті розвитку закладу вищої освіти, оскільки в сучасних умовах для проходження акредитації, отримання ліцензії або розвитку академічних зв'язків на перш план виводиться здатність закладу вищої освіти до зовнішньої взаємодії.

Можемо охарактеризувати клуб соціального інвестора як форму соціальної згуртованості в закладі вищої освіти. На нашу думку клуб соціального інвестора є спілкою здебільшого активних випускників та потенційних зовнішніх стейкхолдерів університету, які на добровільних засадах беруть участь у всіх заходах, залучають додаткові ресурси (матеріальні та нематеріальні), долучені до процесу прийняття рішень з управління закладом вищої освіти, сприяють його іміджу, виконують функції лідерів думок в суспільстві щодо конкретного закладу вищої освіти. Важливо, що клуб соціального інвестора передбачає обов'язкову персональну та постійну участь, щоб зреалізувати ідеї колегіальності управління та відповідальності перед суспільством.

На основі ґрунтовного аналізу клубу соціального інвестора як форми соціальної згуртованості в закладі вищої освіти можемо стверджувати, що є невід'ємним соціальним інститутом держави, оскільки забезпечує підготовку інтелігенції та соціально активної молоді до подальшого соціально-економічного розвитку суспільства. Передумовою до соціальної інтеграції вітчизняної галузі вищої освіти у європейське освітнє середовище є реалізація соціальної місії університету та пошуку нових форм, методів й механізмів залучення стейкхолдерів до процесу управління.

Саме прогресивний розвиток суспільства, що залежить від зовнішніх чинників, які за останні роки були видозмінені через глобальну пандемію COVID-19 та повномасштабне вторгнення на територію України, диктує соціальне замовлення на кадри. Крім того, соціальний рівень інвестування у вищу освіту знаходить своє відображення в розвитку системи державно-приватно-громадської взаємодії в освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безвух С., Стопчак А. Соціальне партнерство науки і бізнесу : форми взаємодії, проблеми і рекомендації щодо їх вирішення. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 3 (3). С. 7–14. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_3%283%29__3
2. Лисоконь І. Організація управління інвестиційною діяльністю закладу вищої освіти : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки / Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2023. 255 с.

3. Романюк О. Н. Взаємодія освіти та бізнесу. Розвиток освіти, науки, економіки в умовах інтеграційних процесів : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 20 квітня 2017 р. Вінниця : ВННІЕ ТНЕУ, 2017. Т. 1. С. 68–70. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23251/1/68-70.pdf>

4. Савищенко В. Інвестиції в освіту та науку України : проблеми теорії та практики. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. Молдова. 2016. Вип. 1/2. С. 62–67. URL : https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/43689#

5. Involvement of stakeholders in the transformation of educational services via taking advantage of extra-curriculum educational activities in the settings of education reform / Bobrytska V., Krasylnykova H., Ladohubets N., Vorona L., & Lysokon I. *International Journal of Educational Methodology*. 2023. Vol. 9. №1. P. 107–122. DOI: <https://doi.org/10.12973/ijem.9.1.107>

Максимовська Наталія

докторка педагогічних наук, професорка кафедри
соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна
ORCID: 0000-0002-3028-5727

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Докорінні зміни в сучасній державі та українському суспільстві, які викликані кризовою безпековою ситуацією, пов'язаною з військовими діями, поглибленням конфліктної напруги, що спричинена переселенням великої кількості громадян, постанням нових реалій, в котрих мають здійснюватися безпрецедентні кроки допомоги людям з травмою війни, зумовлюють перегляд системи підготовки фахівців соціальної сфери. Перед майбутніми професіоналами цієї галузі постають нові виклики, які в перспективі мають вирішуватися на теоретичному, практичному та освітньому рівнях. Але вже нині від переорієнтації освітніх програм підготовки залежить гнучкість та оперативність, з якою мають вирішуватися проблеми окремих соціальних груп, територіальних громад, суспільства в цілому. Військова ситуація вплинула на процеси соціальної адаптації та інтеграції, на соціальну згуртованість та активність населення, сколихнула патріотичні цінності та мотивацію єдності суб'єктів соціуму. Все це має відгукнутися в процесі отримання освіти соціальних працівників і закласти підвалини вдосконалення освітніх компонентів та позанавчальної діяльності.

Проблеми впливу військових подій на освіту та якість надання освітніх послуг досліджували К. Ільніцька, В. Миколайко, І. Трубавіна та ін. Психологічний стан студентської молоді та можливість застосування

дистанційної освіти в сучасних умовах вивчали Н. Вінник, І. Власенко, В. Кутішенко та ін. Трансформацію соціальної роботи на теоретичному і методичному рівнях у зв'язку із військовим станом відстежували О. Кравченко, О. Логвінова, А. Мартинюк, О. Рассказова, Т. Семигіна, Л. Цибулько та ін. Однак, підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах сучасних загроз, залишається актуальною проблемою і потребує подальшого аналізу. Мета статті – обґрунтування особливостей трансформації підготовки майбутніх фахівців з соціальної роботи в умовах викликів військових дій.

Оскільки зміни в соціальній роботі мають відобразитися на змісті освітніх компонентів і доводиться під час навчання до здобувачів освіти, маємо висвітлити найбільш актуальні серед них. По-перше, кризові умови військового стану, наслідки руйнівних дій ворога галопуючими темпами збільшують несприятливі фактори середовища. Це спричиняє беззаперечну соціальну дисгармонію, подолання якої покладається зокрема й на фахівців в галузі соціальної роботи. Втрата життя, здоров'я, житла, психічної рівноваги, вплив травми війни, нівелювання перспектив та життєвих орієнтирів різних суб'єктів соціуму поєднуються з так званими традиційними проблемами соціальної роботи, що пов'язані з наданням допомоги, підтримки, супроводу тим, хто цього потребує. Водночас, посилення соціальної згуртованості, волонтерського руху, єднання різних регіонів країни стають відновлювальними механізмами, в яких має орієнтуватися сучасний фахівець.

По-друге, змінюються умови надання соціальних послуг, зокрема йдеться про безпеку тих установ, де вони здійснюються. Виникають умови, за яких має створюватися безпечне середовище для взаємодії фахівця і споживача. Фахівець, що працює а таких обставинах має орієнтуватися в процесах створення безпеки для оточуючих, навчатися сам та навчати інших оперативно реагувати на небезпечні ситуації.

По-третє, гнучко трансформуються моделі роботи відповідно до сучасного законодавства. Зокрема посилюється тенденція екстреності та оперативності реагування фахівців різних спеціальностей (соціальних працівників, психологів, медиків, юристів) під час надання соціальних та інших послуг. Необхідність надання матеріальної, психологічної, соціально-педагогічної допомоги зумовлює їх об'єднання і концентрації зусиль фахівця-соціального працівника із залученням представників інших фахів. Так, місцевою владою можуть застосовуватися самостійні рішення до кризового втручання під час військових дій.

По-четверте, актуалізується необхідність роботи з тими групами населення, які стають дедалі численними. Зростає кількість людей, які страждають від настання соціальної дисгармонії, зокрема внутрішні мігранти, люди з особливими потребами, люди похилого віку, діти, позбавлені батьківського піклування, ветерани та інваліди війни та ін., потребують оновлених соціальних послуг в широкому масштабі. Наприклад, нині до виконання обов'язків допомоги готуються помічники ветеранів, які будуть допомагати оформлювати необхідні документи та супроводжувати військового, що звільнився від служби і потребує підтримки з боку суспільства та фахівців.

По-п'яте, окремої уваги потребують зміни в змісті соціальної роботи з подолання стресових станів, розвитку життєстійкості, формування соціальної згуртованості тощо. Зокрема реабілітаційні, інтеграційні, консолідуючі процеси виходять на передній план і мають детально реалізовуватися під час надання соціальних послуг. Необхідно зважати на збільшення послуг та керування соціальною роботою, в тому числі зростає формат дистанційної роботи, що забезпечує швидкий зв'язок та оперативність соціальних послуг, яка потребує зокрема технічного устаткування. Таким чином, під час підготовки майбутніх соціальних працівників у зміст освітніх компонентів мають закладатися змістові блоки, що стосуються врахування тенденцій в соціумі, вдосконалення технологій соціальної роботи відповідно до сучасних вимог та умов, запровадження безпекової складової фахової діяльності в різних навчальних дисциплінах, збереження ментального здоров'я фахівця в кризових обставинах.

Нині умови в нашій країні змінилися настільки, що освітні програми підготовки соціальних працівників мають або зазнати змін або бути повністю перероблені задля осучаснення і подолання обставин, що викликають кризи військової ситуації. Підготовка до професійної діяльності в умовах сучасних загроз та надзвичайних ситуацій повинна базуватися на міждисциплінарному підході, урахувувати динаміку соціальних змін та зв'язок із практичною діяльністю. До прикладу, наведемо освітню програму «Соціальний захист та безпека населення» за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, яку розроблено в Національному університеті цивільного захисту України.

Потреба у розробці програми виникла у закладі вищої освіти, що безпосередньо пов'язаний із забезпеченням захисту населення, викликана підвищенням факторів ризику у соціальному середовищі (військові дії, захворювання, катастрофи техногенного характеру тощо), які потребують додаткових зусиль для забезпечення хиткої стабільності і певного рівня життя. Фізичне руйнування будівель, осель, втрати рідних та близьких, не забезпеченість базових потреб викликають підвищення кількості соціальних груп, які потребують захисту та підтримки. Отже, необхідність розробки освітньо-професійної програми «Соціальний захист та безпека населення» викликана необхідністю самоорганізації громадян, здійснення волонтерської діяльності, формування навичок безпечної поведінки в небезпечному соціумі. Також збільшився запит на просвітницьку роботу серед населення за для інформування про можливості подолання загроз, що виникли.

Зважаючи на це, було визначено місію освітньо-професійної програми – захистити спільноту, підтримати громаду, створити безпечний простір, організувати населення. У зв'язку із місією було визначено завдання програми, зокрема формування компетентностей соціального працівника, здатного до соціального захисту та убезпечення населення в складних умовах сьогодення, формування нових підходів до підготовки професіонала з допомоги та підтримки у складних обставинах.

В освітньо-професійній програмі було сформульовано додаткові до стандарту фахові компетентності. Здобувачі освіти мають сформувати здатність до виявлення небезпек, ситуацій, що можуть бути загрозливими для спільноти; спроможність запропонувати шляхи подолання загроз в умовах, що склалися, здатність до формування навичок безпечної поведінки та можливість їх донесення до споживача усіма можливими в небезпечних умовах засобами. Також здатність розробляти технології соціальної роботи, що сприятимуть підтримці ментального здоров'я громадян. Серед програмних результатів навчання запропоновано: здатність оцінювати загрози, спроможність діяти на упередження дії небезпечних факторів, оперативне подолання наслідків кризових подій тощо.

Фахівець, який засвоїть пропоновану програму, сполучає в собі три професійні ролі: соціального педагога – провести від народження до старості, оминаючи девіацію, сприяти розвитку, попередити відхилення, активізувати громадську діяльність, мотивувати до змін, створити умови для участі у суспільних процесах; соціального працівника, який в змозі підтримати, допомогти, супроводити, подолати, захистити, сприяти самоорганізації груп та спільнот; соціального працівника у сфері безпеки – забезпечити на життєвому шляху людину, групу, громаду, створити безпечне середовище доступними засобами, оперативно реагувати на загрози, що виникають у надзвичайних обставинах. Таким чином, ОПП «Соціальний захист та безпека населення» розширює можливості професійної самореалізації фахівця: соціальний захисник та радник у сфері безпеки життєдіяльності, фахівець з безпеки населення, організатор безпечного середовища, професіонал у галузі соціальної та цивільної безпеки серед різних соціальних груп у громаді.

Островська Наталія

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна
ORCID: 0000-0001-7935-5469

Сьомкіна Інна

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна
ORCID: 0000-0002-6620-2663

КОУЧИНГОВИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З КЛІЄНТАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Умови повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України ставлять перед соціальними працівниками нові складні

завдання – надання якісних соціальних послуг у екстремальних умовах, що вимагає від них особливої компетентності та професійних навичок.

Війна породжує низку соціальних проблем, серед яких є важливими питання психологічної та соціальної підтримки вразливих категорій населення. Для ефективного виконання своєї роботи фахівці соціальної сфери повинні постійно розвивати свої навички та знання, щоб відповідати на зростаючі вимоги та потреби суспільства в сучасних умовах. У цьому контексті використання коучингового підходу може стати ефективним інструментом для підвищення професійної компетентності соціальних працівників.

Розвиток професійної компетентності соціальних працівників в умовах війни передбачає використання різноманітних стратегій, включаючи навчання, тренінги, підтримку та самостійну рефлексію тощо. Коучинг стає ефективним інструментом для досягнення цих цілей, оскільки він сприяє розвитку саморефлексії, самооцінки та самовдосконалення.

Варто зазначити, що коучинг спрямований на покращення життя людей в особистій та професійній сферах. За визначенням одного із засновників коучингу, Т. Голлві [4], коучинг – є методикою розкриття потенціалу особистості для максимізації власної продуктивності та ефективності.

Основні принципи коучингу включають активне слухання, запитання, що спрямовують, та співтворення рішень. Коучинг більше допомагає особистості навчатися, ніж вчить, що є дуже важливим для професійної діяльності фахівців соціальної сфери, однією з професійних компетентностей яких є здатність до навчання протягом життя. Це не тільки техніка, яка застосовується в певних обставинах. Це метод управління, метод взаємодії з людьми, спосіб мислення.

Отже, коучинг – це «сучасна технологія, яку створили для розвитку потенціалу людей і команд, задля досягнення заздалегідь узгоджених цілей та докорінної зміни моделей поведінки, що призводить до розкриття внутрішнього потенціалу особистості» [2].

У своїх дослідженнях М. Аткінсон та Р. Чоїс зазначають, що «коучинг здійснює позитивні зміни за рахунок внутрішнього потенціалу людей, команд, організацій». У загальному сенсі коучинг – це процес, в ході якого окремим людям і цілим колективам допомагають діяти продуктивно і максимально реалізувати свої здібності. Він включає розкриття і використання сильних сторін людей, підтримку їх в подоланні особистих бар'єрів і обмежень в досягненні кращих результатів, а також підвищення результативності їх роботи в команді [3].

Певною теоретичною передумовою коучингового підходу у соціальній роботі є наснаження (імпауермент). Цей термін виник у соціальній роботі наприкінці 80-х років ХХ ст., саме тоді було сформульовано, що призначення соціальної роботи полягає в тому, щоб допомогти людям, треба допомогти собі. Психологічним поясненням дії наснаження є те, що люди тим швидше та охочіше змінюються, діють чи дотримуються певного плану, чим більшу роль вони відіграють у прийнятті рішення [1, с. 21].

У роботі з клієнтами в умовах військового конфлікту, соціальні працівники стикаються не лише з психологічними навантаженнями, але й із складністю забезпечення необхідної допомоги в екстремальних ситуаціях. Використання коучингових методів дозволяє їм підкріплювати резилієнтність клієнтів, допомагаючи адаптуватися до нових життєвих умов і відновлювати контроль над своїм життям. Зокрема, центрування на цілях та потребах клієнта, активне слухання та стимулювання самостійного пошуку рішень сприяють зміцненню психологічного стану та підвищенню адаптаційних можливостей особистості. Крім того, коучинг може слугувати потужним інструментом для виявлення та мобілізації внутрішніх ресурсів клієнтів, що є критично важливим у ситуаціях, де зовнішня підтримка обмежена. Таким чином, впровадження коучингових підходів у роботу соціальних працівників значно розширює можливості допомоги людям в кризових умовах, покращуючи якість та ефективність наданих послуг.

Застосування коучингу у підвищенні кваліфікації соціальних працівників в умовах війни дозволяє соціальним працівникам:

–ретельно розібратися у своїх потребах, цілях та амбіціях у професійній сфері. Це може містити уточнення особистих та професійних цілей, виявлення сильних та слабких сторін, а також розробку стратегій для досягнення успіху в роботі;

–сприяє активному розвитку конкретних навичок та компетенцій, необхідних для успішного виконання професійних обов'язків під час надання послуг різним категоріям населення. Це може включати формування навичок ефективної комунікації, емпатії, консультування, аналізу ситуацій, прийняття рішень тощо;

–сприяє розвитку самосвідомості та саморефлексії фахівців соціальної сфери, що допомагає їм краще розуміти власні потреби, цілі та ставлення до професійної діяльності. Це важливо для постійного самовдосконалення та вдосконалення своєї професійної практики;

–надає соціальним працівникам підтримку та мотивацію до професійної діяльності зі складними життєвими ситуаціями клієнтів, які постраждали від війни. Шляхом встановлення ясних цілей та планування конкретних кроків до їх досягнення, коуч допомагає підтримувати мотивацію та впевненість у власних можливостях та ресурсах.

Застосування коучингу для професійного розвитку соціальних працівників є ефективним інструментом, який допомагає їм розвивати навички, вдосконалювати свою практику та досягати успіху у своїй професійній діяльності. Шляхом активного співпраці з коучем, соціальні працівники можуть зростати як професіонали та досягати нових висот у своїй кар'єрі.

Визначимо основні напрями розвитку професійної компетентності соціальних працівників до роботи з клієнтами в умовах війни:

Постійне навчання є важливою складовою професійного зростання. Соціальні працівники повинні володіти знаннями про травми та стрес, пов'язані з

військовим конфліктом, а також навичками взаємодії з учасниками бойових дій, їх сім'ями, внутрішньо переміщеними особами та іншими уразливими групами.

Емпатія та вміння ефективно спілкуватися з клієнтами є ключовими в умовах війни. Соціальним працівникам важливо розвивати ці навички, щоб забезпечити ефективне обслуговування та підтримку клієнтів.

Підвищення стресостійкості та саморегуляції. Робота у воєнних умовах може бути надзвичайно важкою та стресовою. Соціальні працівники повинні розвивати навички саморегуляції та стресостійкості, щоб ефективно впоратися з труднощами та залишатися здоровими і ефективними у своїй роботі.

Таким чином, розвиток професійної компетентності соціальних працівників у військових умовах є надзвичайно важливим для забезпечення ефективного функціонування соціальних служб та надання підтримки вразливим групам населення.

Підвищення професійної компетентності: освіта та підвищення кваліфікації, розвиток емпатії та комунікаційних навичок, а також підвищення стресостійкості та саморегуляції є основними напрямками розвитку у цьому контексті. Застосування коучингового підходу у формуванні професійної компетентності соціальних працівників у військових умовах є актуальним та перспективним напрямом розвитку. Коучинг сприяє зростанню якостей, необхідних для успішної роботи в умовах війни, та допомагає підвищити ефективність соціальних послуг для вразливих категорій населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Введення у соціальну роботу : навчальний посібник. Київ : Фенікс, 2001. 288 с.
2. Нежинська О. О., Тименко В. М. Основи коучингу : навчальний посібник. Київ ; Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. 220 с.
3. Тименко В. М., Нежинська О. О. Коучинг як інструмент соціально-психологічної допомоги клієнту. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* 2017. Вип. 23. С. 182–187.
4. Gallwey W. Timothy. *The Inner Game of Work.* New York: Random House, 2000.

Рідкодубська Ганна

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0003-0561-6835

Божкевич Роман

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Проблема професійного вигорання є актуальною для широкого спектру професій, де важлива взаємодія людей. Така професійна діяльність, через постійний стрес і напруженість, потребує від фахівців значних зусиль у саморегулюванні. У зв'язку з цим, це одна з найбільш емоційно виснажливих форм праці. Один із негативних наслідків тривалого професійного стресу – синдром професійного вигорання. Існує група ризику серед працівників, які найбільш схильні до професійного вигорання, особливо в сферах «від людини до людини», де ознакою фахового підходу є ефективне спілкування з іншими. До них відносяться соціальні працівники, лікарі, юристи, педагоги, менеджери з продажів та ін.

Це зрозуміло, оскільки надання професійної допомоги завжди супроводжується емоційним напруженням, а результати роботи часто оцінюються якісно, не враховуючи психоемоційного стану співробітника. Особливість професійної діяльності у сфері соціальної роботи полягає у великій кількості міжособистісних контактів, які впливають на психологічний стан працівника і можуть викликати емоційне напруження та стресові стани. Термін «вигорання працівників» був введений американським науковцем Г. Фрейденбергом у 1974 році [1, с. 160].

У 1976 році американська дослідниця Х. Маслач внесла нове поняття в наукове обговорення, назвавши його «емоційне вигорання». Вона запропонувала використовувати дефініцію «вигорання» замість «staff burn-out», щоб підкреслити припинення горіння.

Ми підтримуємо наукову позицію Н. Перхайло, який вважає, що «професійне вигорання фахівців соціальної сфери є тим деструктивним фактором, що не лише знижує продуктивність взаємодії фахівців, а й свідчить про їх професійний регрес, незадоволеність самореалізацією, руйнує їхнє фізичне та психологічне здоров'я, але і є небезпекою для клієнтів, які звертаються до соціальних служб» [4, с. 198].

Соціальний працівник займається підтримкою, реабілітацією та асоціалізацією клієнтів. Взаємодія з клієнтами є ключовим елементом їхньої професійної діяльності. Якість реакції соціального працівника на стресові ситуації визначає його схильність до професійного вигорання. Багато досліджень було проведено з метою розуміння причин та наслідків вигорання для здоров'я людей. Ми підтримуємо погляди науковців, які вважають, що тривалий стрес і вигорання впливають на розвиток фізичних і психосоматичних захворювань. [3, 5]. Сучасні науковці вважають емпатійні прояви в професії соціального працівника можуть вважатись одним з критеріїв професійної орієнтації на професію «соціальний працівник», завдяки якій клієнт може очікувати розуміння, душевного тепла та усвідомленої значущості переживань під час взаємодії з працівником соціальної сфери.

Враховуючи вищезазначені фактори, важливо, щоб майбутні соціальні працівники були готові до управління своїм психологічним дискомфортом, використовуючи стратегії саморегуляції, підтримки та збереження власного емоційного здоров'я, освоювати стратегії саморегуляції, запобігання стресу та професійного вигорання. Набуття таких навичок важливе не лише для їх власного благополуччя, а й для якісної та ефективної взаємодії з клієнтами.

Отже, в результаті аналізу наукових праць, ми приходимо до висновку, що проблема професійного вигорання соціальних працівників є дуже важливою. Її розв'язання вимагає системного підходу, адже класичні методи психологічної підтримки, на нашу думку, повинні комбінуватися з арт-терапією та інноваційними стратегіями підвищення стресостійкості. Це допоможе зменшити прояви емоційного виснаження, редукації та деперсоналізації у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Freudenberger H. J. Staff burn-out. *Journal of Social Issues*. 1974. P. 159–166
2. Maslach C. Schaufeli W. Leiter M. Job burnout *Annu. Rev. Psychol.* 2001, V.52. P. 397–422
3. Коляда Н. В., Теслик Н. М., Король С. М. Превентивна профілактика вигорання у професійному самозбереженні здоров'я соціальних працівників та психологів. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*, 2019, 1 (13): 007-012.
4. Перхайло Н. Попередження професійного вигорання майбутніх працівників соціальної сфери. *Педагогіка та психологія : збірник наукових праць*. Харків, 2016. Вип. 55. С. 204-210

Сільченков Данііл

курсант навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Логінова Марина

викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0001-5608-9911

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ГРОМАДЯН, ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Вирішення проблеми соціально-психологічної реабілітації населення, що потерпає від травмуючих ситуацій внаслідок військових дій, в сучасних умовах має вирішальне значення. Екстремальні події руйнівним чином впливають на психічне здоров'я населення, що зазнає впливу дестабілізуючих чинників, які виходять за межі звичайного людського досвіду й ускладнюють подальшу ефективну адаптацію й самореалізацію в соціумі, можливості життєтворення особистості. Відповідно до висновків ВООЗ майже всі люди, які постраждали від надзвичайних ситуацій, військових дій, відчувають психологічний стрес, який для більшості людей має довготривалий вплив і дуже повільно зменшується з часом [2]. За попередніми прогнозами на даному етапі військових дій соціально-психологічної реабілітації буде потребувати близько 15 млн. українців.

Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідженню різних аспектів соціально-психологічної реабілітації громадян внаслідок травмуючого досвіду присвячені праці Г. Бойко, Л. Гридковець, Л. Жиленко, Н. Журавльової, О. Запорожець, О. Зінченко, А. Мельник, В. Поліщук, Т. Титаренко.

Міністр охорони здоров'я В. Ляшко зазначає: «З кожним днем кількість людей, які відчуватимуть наслідки війни для свого психічного здоров'я, зростатиме. Навіть тих, хто зміг стійко перенести перші місяці війни, чекає ментальне виснаження, адже звикання до постійного перебування в умовах війни також негативного впливає на психічне здоров'я» [1].

За даними МОЗ, найбільшого руйнівного впливу зазнають військові, їхні родини; медики, волонтери; громадяни, постраждалі від бойових дій, військових злочинів та полону; члени родин загиблих, полонених, зниклих безвісти, постраждалих від бойових дій та військових злочинів; люди з територій, які були окупованими або на яких відбувались активні бойові дії; особи та сім'ї, які втратили домівки і є вимушено переміщеними, причому найуразливішими групами є діти, люди старшого віку та особи з інвалідністю [2].

З огляду на жахливі наслідки війни для психічного здоров'я людей, стає очевидною необхідність створення комплексної системи, спрямованої на подолання психологічних травм та відновлення здатності громадян до активного життя.

В умовах війни, коли психічне здоров'я людей стає особливо вразливим, зростає потреба у кваліфікованих фахівцях, які здатні надавати соціально-психологічну допомогу та підтримку. Ця задача потребує комплексного підходу, що включає цілеспрямовану підготовку, підвищення кваліфікації, створення сприятливих умов для праці, залучення до роботи інших фахівців, підтримку громадських ініціатив, залучення населення до волонтерської діяльності, проведення психоосвітніх заходів.

Війна спричиняє не лише фізичні руйнування, але й завдає значної шкоди психічному здоров'ю людей. Тому важливою роллю у подоланні психологічних наслідків війни відіграють фахівці соціальної сфери, такі як соціальні педагоги та соціальні працівники. Ці фахівці, взаємодіючи з людьми різних вікових груп та соціальних статусів, мають бути здатні на професійному рівні інформувати населення про способи подолання стресу, збереження та відновлення психічного здоров'я у кризових ситуаціях, виявляти осіб, які потребують психологічної допомоги, та оцінювати їхні потреби, надавати людям психологічну підтримку, допомагати їм справлятися зі складними емоціями та знаходити ресурси для подолання труднощів та стимулювати людей до само- та взаємодопомоги, залучати їх до волонтерської діяльності та інших форм активної участі у житті громади [3].

Окрім просвітницької роботи, фахівці з соціальної сфери та інші залучені до цього процесу особи мають зосередитися на таких важливих аспектах [3]:

1. Надання своєчасної психологічної підтримки, тобто забезпечення доступу до психологічної допомоги, створення психологічно безпечного простору та використання різних методів психологічної допомоги.

2. Надання практичної допомоги, що включає в себе забезпечення базових потреб, допомогу у вирішенні юридичних та соціальних питань та психосоціальну підтримку сімей.

3. Комплексна допомога постраждалим від бойових дій, тобто розробка та впровадження програм психосоціальної реабілітації, надання допомоги ветеранам та членам їхніх сімей, проведення досліджень з питань психологічних наслідків війни.

4. Контроль та моніторинг стану психічного здоров'я - збір даних про стан психічного здоров'я населення, відстеження динаміки стану психічного здоров'я та розробка рекомендацій щодо політики у сфері психічного здоров'я.

У нашому дослідженні під соціально-психологічною реабілітацією громадян, постраждалих внаслідок військових дій, розуміється комплексна система заходів, спрямованих на корекцію психологічного стану особистості, відновлення життєвої та соціальної активності, розвиток здатності до самореабілітації, стимулювання активних дій самої людини.

Натомість, соціально-психологічна реабілітація включає в себе надання своєчасної соціально-педагогічної підтримки, відновлення психічного здоров'я особистості, подолання апатії та демотивації, відновлення ресурсного стану, стимулювання до особистісного розвитку, налагодження стосунків: , інтеграція людей у суспільство та подолання ізоляції, профілактика посттравматичних стресових розладів, залежностей та девіантної поведінки.

Зважаючи на жахливі наслідки війни для психічного здоров'я людей, стає очевидною необхідність підготовки фахівців соціальної сфери, які будуть готові до роботи з постраждалими від бойових дій. Ця підготовка має охоплювати: теорію, тобто вивчення законодавчої бази щодо соціального захисту та реабілітації населення, засвоєння етичних принципів роботи з постраждалими від бойових дій [4, с. 156].

Засвоєння етичних принципів роботи з постраждалими від бойових дій та оволодіння методами розробки та реалізації комплексних програм соціально-педагогічної діяльності з соціально-психологічної реабілітації.

Тому, можемо зробити висновок, що ефективність підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з постраждалими від бойових дій ґрунтується на реалізації міждисциплінарного інтегрованого підходу, який поєднує теоретичні знання з різних галузей та практичні навички.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ляшко В. Вплив війни на психічне здоров'я – колосальний. 7 червня, 2022. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/vpliv-vijni-na-psihichne-zdorovyakolosalnij-viktor-lyashko>
2. Дослідження соціально-психологічних проблем і потреб осіб постраждалих внаслідок війни. URL : <https://www.prostir.ua/?news=doslidzhennya-sotsialnopsyhologichnyh-problem-i-potreb-osib-postrazhdalyh-vnaslidok-vijny-chyaktualna-narazi-postvojenna-sotsialno-psyhologichna-reabilitatsiya>
3. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту / Іванова О. Л., Пінчук І. Я., Хаустова О. О., Степанова Н. М., Чайка А. В., Пінчук А. О. *Підтримка реформи соціального сектору в Україні* / під ред. О. Л. Іванова. URL : <http://zn-uzpszn.at.ua/DOK/methodic.pdf>
4. Українське суспільство в умовах війни 2022 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

Тушко Клавдія

докторка педагогічних наук, професорка, доцентка кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0001-7684-5622

Тушко Дмитро

викладач кафедри прикордонної служби
Національної академії Державної прикордонної служби України,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-1697-5836

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У соціальній структурі суспільства у період кризи, фундаментальні інститути уможливають процеси розробки концепцій, парадигм або відповідних стратегій розвитку, трансформацій та перетворень. Державна прикордонна служба України (надалі – ДПСУ) належить до одного з таких соціальних утворень, ефективність існування якого безпосередньо впливає на суспільство. Враховуючи зазначене вище, українське прикордонне відомство спроектувало зміст Стратегії розвитку до 2021 року, в якому одним з пріоритетних завдань є оновлення підготовки її кадрового потенціалу. У цій Стратегії проблема професійного удосконалення персоналу є першочерговою, оскільки напряду впливає на процес реформування відомства.

Сучасна професійна підготовка персоналу ДПСУ заснована на реалізації освітніх процесів, головною метою яких є сприяння розвитку його інтелектуального та особистісно-професійного потенціалу [1]. На особливу увагу заслуговує процес формування відповідних компетенцій та компетентностей, а не отримання формальних показників результату. Враховуючи це, важливими цілями (і зокрема завданнями) професійного вдосконалення персоналу прикордонного відомства є:

- підвищення рівня кваліфікації;
- сформованість критичної позиції щодо точності виконання поставлених завдань службового характеру;
- забезпечення самовдосконалення персоналу;
- сформованість комунікативних навичок та вмінь;
- ознайомлення зі змістом та механізмами використання сучасних соціальних та інформаційних технологій тощо.

Слід зауважити, що професійне удосконалення представників ДПСУ полягає в усвідомленні таких чинників як: необхідність безперервного навчання; збільшенні обсягу вимог до особового складу відомства (персоналу); підвищення рівня активності у професійній діяльності [3].

Водночас, система фахової підготовки, а також зміст перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу прикордонного відомства України є важливою умовою прискорення його розвитку.

Сучасні тенденції щодо оновлення зазначеної вище системи виникли під впливом існуючих процесів інформатизації, розвитком високотехнологічних механізмів господарювання, інформаційними комунікаціями, енто- та екзогенними соціально-економічними процесами тощо [2].

Мережа відповідних освітніх закладів виконує завдання щодо підвищення кваліфікації персоналу прикордонної служби. Науково-педагогічний склад повинен впроваджувати сукупність методик, методів та технологій щодо формування в персоналу нових компетенцій, реалізації концепції неперервного навчання, оволодіння відповідним обсягом знань, умінь та навичок.

Враховуючи існування чималої кількості інноваційних педагогічних методик та технологій, нами виділено низку тих, що варто застосовувати у системі фахової підготовки, а також перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу українського прикордонного відомства:

–мотиваційні методики щодо заохочення професійно-службової діяльності;

–тренінгові технології соціально-психологічного спрямування;

–проектні технології (соціально-управлінські та психологічні) тощо.

Система підготовки, та перепідготовки і підвищення кваліфікації представників Державної прикордонної служби України є багатоаспектним та динамічним процесом, оскільки має відношення як до окремого фахівця відомства, так і до відомства загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дияк В. Особливості соціально-економічної підготовки як складової фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні та психологічні науки.* 2013. № 3. С. 76-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarv_ppn_2013_3_10.

2. Діденко О. Сутність, зміст і структура поняття «професійна надійність фахівця». *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки.* 2015. №1. С. 90–101. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2015_1_10.

3. Іщенко Д. Методика оцінювання професійної компетентності офіцерів відділів прикордонної служби. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки.* 2015. №2. С. 121–130. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2015_2_13

Чередниченко О.

доцент, кандидат економічних наук, професор

Спеціальної кафедри №1 ІПЮК для СБУ

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-5304-5662

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ЯК МЕТОДИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Предметом професійної етики є буття, тобто регулятивна діяльність норм професійної моралі. Об'єктом професійної етики є людина. Змістом професійної етики є правила поведінки, що пропонують певний тип моральних взаємин між людьми й способи обґрунтування даних правил.

Враховуючи на те що дійсність вимагає багато уваги підвищенню вимог професійного рівня військовослужбовців, а це потребує якісної освіти, набувають особливої актуальності такі категорії як етика та доброчесність. Саме вони стають основною для здобуття якісної освіти в умовах інтеграції держави та суспільства до європейського співтовариства, де ці категорії є першочерговими умовами для розбудови кар'єри не тільки в державному секторі, а й і в приватному, громадському секторі.

Професійна етика – сукупність норм і правил, що регулюють поведінку фахівця на основі загальнолюдських моральних цінностей, з урахуванням особливостей його професійної діяльності й конкретної ситуації. Вона посідає важливе місце в системі етичного знання та освіти, виступаючи невід'ємною складовою підготовки й діяльності фахівця. Професійна етика, як правило, стосується тих видів професійної діяльності, наслідки або процеси якої впливають на життя й долі інших людей або ж людства загалом [2].

Правила професійної етики військовослужбовців військових закладів вищої освіти стосуються як здобувачів освіти так і науково-педагогічного складу. Запровадження етичних стандартів поведінки військовослужбовців ВВНЗ, визначення принципів професійної етики та доброчесності сприяє формуванню бездоганної репутації військовослужбовця, удосконалення корпоративної культури, сприяння запобіганню та врегулюванню можливих конфліктних ситуацій за участі військовослужбовців, недопущення вчинення військовослужбовцями правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Категорія військовослужбовців із числа здобувачів освіти та науково-педагогічного складу є досить корпоративною, на яку, перш за все, впливають норми Статутів ЗСУ. Так, стаття 3 Дисциплінарного статуту ЗСУ передбачає виховання високих бойових і морально-психологічних якостей військовослужбовців на національно-історичних традиціях українського народу та традиціях Збройних Сил України, патріотизму, свідомого ставлення до виконання військового обов'язку, вірності Військовій присязі[1]. Доречи це

співпадає з основними принципами правил етичної поведінки військовослужбовця.

Корпоративна етика – це набір цінностей, переконань, традицій та стандартів поведінки, які визначають, яким чином співробітники ставляться до своєї роботи.

Розглянемо більш детально принципи професійної етики військовослужбовця ВВНЗ, які є невід’ємним елементом системи військової освіти.

1. Принцип патріотизму:

- чесно служити і бути вірним народу України;
- діяти виключно в інтересах держави;
- поважати державні символи України;
- застосовувати державну мову під час їх під час навчання, здійснення науково-дослідницьких робіт та виконання службових обов'язків.

2. Принцип верховенства права та законності:

- виконувати службові обов'язки на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією, Законами України й іншими нормативними актами;

– поважати права, свободи та законні інтереси людини і громадянина, об'єднань громадян, інших юридичних осіб, справедливо та неупереджено ставитися до кожного;

– утримуватись від виконання незаконних наказів, розпоряджень чи доручень, зокрема тих, які потенційно можуть призвести до вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією;

– не допускати розголошення інформації з обмеженим доступом та іншої інформації, що стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків, крім випадків, встановлених законодавством.

3. Принцип професіоналізму:

– знати законодавство у сфері службової діяльності, прав людини, завдань підрозділу та своїх службових обов'язків;

– сумлінно, відповідально, компетентно, об'єктивно та неупереджено відноситися до навчання, здійснення науково-дослідницьких робіт та виконання службових обов'язків, принципово та вимогливо ставитися до себе та колег, поважати їх права і законні інтереси;

– постійно підвищувати набутий рівень професійних умінь, знань і навичок;

– утримуватися від дій, що можуть нанести шкоду іміджу України та репутації, військовослужбовця;

– дотримуватися встановленого протоколу під час заходів міжнародного співробітництва.

4. Принцип доброчесності та порядності:

- бути чесним та добропорядним;

- усвідомлювати, що військова служба не сумісна з корупцією, отриманням неправомірної вигоди, зловживанням службовим становищем, перевищенням службових повноважень, порушенням установлених правил добросовісної поведінки;

- не використовувати службове становище в особистих (приватних) інтересах чи в неправомірних особистих інтересах інших осіб;

- дотримуватись вимог та обмежень, встановлених законодавством для військовослужбовців;

- інформувати безпосереднього начальника (керівника) про наявність конфлікту інтересів, порушення вимог фінансового контролю, обставини, що унеможливають подальшу військову службу або перебування на займаній посаді.

5. Принцип персональної відповідальності:

- якісно та ефективно виконувати службові обов'язки;

- приймати своєчасні й ефективні рішення, вживати необхідні заходи для їх реалізації, відповідати за них;

- раціонально і дбайливо користуватися державною власністю, майном третіх осіб, право розпорядження яким надано для виконання службових обов'язків і лише в інтересах служби та за призначенням.

6. Принцип політичної нейтральності:

- не допускати впливу політичних і релігійних поглядів на дії та рішення;

- не демонструвати публічно політичні переконання або погляди, не організовувати та не брати участь у страйках;

- дотримуватися обмежень щодо політичної діяльності, встановлених законом;

- не використовувати своє службове становище в політичних цілях у будь-який спосіб.

7. Принцип корпоративної культури:

- примножувати кращі традиції військового колективу;

- застосовувати державну мову, постійно підвищувати рівень володіння нею;

- дотримуватися високої культури спілкування, уникати проявів недобррозумілого ставлення один до одного, поєднувати об'єктивну критику недоліків у роботі колег з повагою, толерантністю, стриманістю та ввічливістю до них;

- підтримувати сприятливий морально-психологічний клімат в колективі, утримуватися від будь-яких дій, які можуть негативно вплинути на авторитет колективу чи військовослужбовців;

- дотримуватися при виконанні службових обов'язків стилю в одязі з урахуванням місця, часу та характеру діяльності, обставин, що обумовлюють службову необхідність.

8. Принцип професійної етики:

– проявляти стриманість, доброзичливість, відкритість, уважність і ввічливість, не використовувати ненормативну лексику та підвищену інтонацію, формувати в суспільстві повагу до військової служби;

– не допускати принизливих коментарів щодо зовнішнього вигляду, віку, статі, сімейного стану або віросповідання колег, поширення чуток, обговорення особистого або сімейного життя колег, членів їх сімей, близьких осіб;

– утримуватися від поширення інформації, зокрема розміщення коментарів на вебсайтах і в соціальних мережах, що можуть завдати шкоди репутації військовослужбовцю та іміджу України;

– не вживати під час виконання службових обов'язків спиртних напоїв, наркотичних та/або психотропних речовин, за винятком лікарських засобів за призначенням лікаря;

– дотримуватися внутрішнього службового розпорядку, використовувати службовий час лише для виконання службових обов'язків.

9. Принцип гендерної рівності:

– дотримуватися правил і норм поведінки щодо гендерної рівності;

– уникати гендерних стереотипів;

– сприяти створенню в колективі належних умов гендерної рівності;

– не допускати проявів сексуальних домагань у будь-якій формі.

Аналізуючи вищевикладене можна дійти наступних **висновків і перспектив подальших розвідок** у даному напрямі.

Одна з особливостей військової служби полягає в тому, що військовослужбовець більшу частку свого життя проводить в колективі, моральна атмосфера в якому залежить від поведінки кожного члена даного колективу, тому питанню службового етикету приділяється особлива увага.

У сучасних умовах ні у кого не викликає сумніву, що шлях до кар'єри військовослужбовця починається з отримання якісної освіти, а в подальшому в необхідності підтриманні свого професійного рівні шляхом постійного підвищення кваліфікації. Тому дуже важливою умовою ще на етапі навчання у вищому військовому закладі (ВВНЗ) є дотримання вимог доброчесності, правил професійної етики, як основи національно-патріотичного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України. *Відомості Верховної ради України (ВВР)*, 1999, № 22-23, ст. 197.

2. Навчальний посібник з курсу «Професійна етика вищої освіти» для осіб, що навчаються в магістратурі за спеціальністю «Педагогіка вищої школи» / А. П. Алексеєнко, К. І. Карпенко, Л. О. Гончаренко, В. В. Дейнека. Харків : ХНМУ, 2015. 77 с.

Шанарева Н.

в. о. директора КЛ «КРЕДО» КМР,
м. Кривий Ріг, Україна

ІМІДЖ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК УПРАВЛІНСЬКА ТЕХНОЛОГІЯ

Сучасна освітня система має відповідати високим вимогам суспільства до особистості керівника закладу освіти. Стає очевидним, що досягнення цілей сучасної освіти багато в чому пов'язано з особистісним потенціалом директора, його загальною й професійною культурою.

Історичний розвиток людства засвідчує, що на різних етапах духовний світ людини то удосконалювався, багатшав, то зазнавав згубного зубожіння, виродження, доказом чого служить і філософське розуміння тим чи іншим суспільством як матеріальних, так і духовних життєвих начал.

В історичному розрізі в різних суспільствах спостерігаємо різне, часом цілком протилежне, розуміння таких моральних категорій, як добро і зло, честь і безчестя, слава і неслава, краса і потворність... Бачимо, що на певних етапах суспільного розвитку ставлення до перелічених вище моральних понять змінювалося: те, що свого часу оцінювалося найвищим показником, згодом втрачало свою вартість.

Відповідно до наших підходів критеріальними характеристиками особистісної самореалізації керівника, його професійної педагогічної свідомості є імідж, який обумовлює самореалізацію особистості та високий статус професії вчителя.

Проблема формування іміджу є однією з актуальних у сучасній педагогічній науці. Як засвідчують дослідження вітчизняних учених, в останні роки означена проблема досить активно розробляється щодо різних видів людської діяльності. Пріоритет у її вирішенні залишається за політикою, бізнесом, мистецтвом та іншими галузями.

Імідж, як професійна якість сучасного вчителя розглядається в роботах О. Абдуллої, О. Газмана, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, Н. Щуркова та ін.

У сучасній науці накопичений широкий арсенал технологій, спрямованих на підтримку та створення іміджу різних фахівців.

Розглянемо деякі трактування сутності, природи іміджу, які зустрічаються в науковій літературі.

У рамках філософсько-педагогічного підходу можна орієнтуватися на наступне визначення іміджу.

Імідж – феномен символічної реальності, мета або результат дій, направлених на виявлення та презентацію цільової аудиторії (адресному суб'єкту спілкування) певних якостей, які відображають якість суб'єкта в умовах ділової або масової комунікації.

Психологічний словник пов'язує поняття «імідж» та «образ»:

«Імідж – (англ. Image – образ), – що склався в масовому уявленні і має характер стереотипу, емоційно забарвлений образ когось-небудь або чогось-небудь... Формування іміджу відбувається стихійно, але частіше воно є результатом роботи спеціалістів в галузі політичної психології, політичної реклами; імідж відбиває соціальні очікування певної групи, тому його наявність у деяких випадках забезпечує суб'єкту успіх у політичному або діловому житті». Більш пізніше трактування іміджу тими ж авторами: «стереотипізований образ конкретного об'єкта, який існує в масовій свідомості».

Соціологічний енциклопедичний словник дає два визначення терміну «імідж» (від англ. Image – образ, уявлення):

1. Зовнішній вигляд створений суб'єктом з метою викликати певне враження, думку, ставлення в інших.

2. Сукупність якостей, які пропагуються рекламою, модою, традиціями і т. ін. з метою викликати певні реакції відносно до нього.

Політичний словник тлумачить поняття «імідж» у широкому та вузькому розумінні: розповсюджене уявлення про характер того чи іншого об'єкта або цілеспрямовано сформований образ-уявлення, який наділяє об'єкт додатковими цінностями (соціальними, політичними, соціально-психологічними, естетичними і т. д.).

І. Альохіна та О. Єгорово-Гантман намагалися об'єднати та сконструювати теоретичну модель іміджу. «Імідж являє собою програму соціальної поведінки людей та їх об'єднань. Він – це закріплена в символах і образах групових норм орієнтація поведінки суб'єкта на взірець бажаного враження».

І. Ладанов наближує поняття «імідж» до відомого терміна «харизма», у який давні греки вкладали значення обдарованості, авторитетності, мудрості, святості. Імідж – образ, зліпок; уявлення конкретної особи, змістовна сторона її характеру.

Н. Смирнова пов'язує імідж зі статусним образом: «Імідж – це сукупність уявлень суспільства про те, яким повинен бути індивід у відповідності зі своїм статусом». Вона виокремлює наступні складові іміджу: візуальна привабливість особистості; вербальна поведінка; невербальна поведінка; манери, етикет; відповідність необхідному образу; чарівність.

Нам імпонує визначення І. Размолодчикової, яка зазначає: «Професійний імідж учителя – це інтегрована якість особистості, що об'єднує в собі систему культурологічних, психологічних, педагогічних знань, умінь і навичок учителя, його особлива здатність до синтезу чарівливості та духовності, що сприяють професійному та особистісному розвитку»

Імідж припускає обов'язкову наявність людей, які сприймають публічне «Я» будь-якої людини. Разом із цим це сприйняття відбувається через призму особистості. Людська здатність до сприйняття інших особистостей ґрунтується на емоціях та почуттях. Внаслідок цього первинне сприйняття іміджу так вражаюче, ненавмисно наслідуює внутрішнє захоплення без роздумів.

Потреба в самопрезентації виникає в момент зміни звичного протікання життя, коли потреби особистості в повазі та статусі (А. Маслоу) перебувають у протиріччі з актуальним станом.

Самореалізація в професійній діяльності припускає постійний пошук засобів, адекватних набутим знанням, досвіду, вмінням та навикам – всьому, що складає професійно-особистісний портрет.

Професійна діяльність керівника закладу освіти пов'язана з активним діловим спілкуванням. Вміння «бути на очах» стає важливою професійною навичкою і вимагає, відповідно, окремих умінь. Особистий імідж виявляється нерозривно пов'язаним із професійним: людина сприймається, перш за все, як представник професійної спільноти, носій професійно важливих якостей.

Професійний імідж керівника закладу освіти – це складний, багатовимірний, інтегративний образ із його габітарними виявами та психологічними властивостями особистості, комунікативними вміннями, відкритістю до діалогу та співпраці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Коцур Р. Професія і моральність. *Рідна школа*. 2004. квітень. С. 3–5.
2. Пальшкова І. Модель професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів. *Початкова школа*. 2006. №7. С.48–51. 144 с.
3. Педагогічна майстерність : навч. посіб. / упоряд. І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін. ; за заг. ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища шк., 2006. 606 с.
4. Размолодчикова І. В. Імідж як складова професійної підготовки майбутнього вчителя. *Зб. науков. праць. Педагогічні науки*. Випуск 51. Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. 426 с.
5. Сучасний словник іншомовних слів / уклад. О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.

Шимко Ія

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна
ORCID: 0000-0003-1176-8827

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ГОЛОВНИЙ КОНЦЕПТ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Проблема соціальної згуртованості полягає у збалансуванні потреб та інтересів різних соціальних груп й забезпеченні стабільності, а також взаєморозумінні та співпраці всіх її членів. У сучасному суспільстві можуть існувати різні соціальні групи /громади з різними інтересами та цінностями, які можуть призводити до конфліктів і розділення спільноти на фракції, що може

викликати відчуження через відчуття неприйняття або невідповідності стандартам та яке веде до самоізоляції й погіршення соціального самопочуття.

Соціальна згуртованість є важливою складовою стабільності та процвітання суспільства. Для зміцнення соціальної згуртованості існують різноманітні підходи та практики, що вже успішно застосовуються у різних куточках світу.

Соціальна згуртованість – розглядається як «характеристика суспільства, що має справу із зв'язками та відносинами між соціальними одиницями, такими як: окремі особи, групи, об'єднання, а також територіальні угруповання». Її характеризують такі аспекти як міцність соціальних відносин, спільні цінності, почуття спільної ідентичності та приналежності до єдиної громади, довіра серед членів громади, а також ступінь нерівності та невідповідності [1].

Рада Європи визначає її як здатність суспільства забезпечувати добробут усіх своїх членів шляхом зменшення нерівності та забезпечуючи справедливий доступ до наявних ресурсів.

Таким чином, соціальна згуртованість складається з таких важливих параметрів сучасного демократичного суспільства: рівня соціальної інклюзивності, рівня розвитку соціального капіталу, готовності співпрацювати задля досягнення спільного блага. Ключову роль у створенні соціального капіталу відіграють міжособистісні стосунки та довіра. Основним помічником, посередником та координатором має виступати фахівець соціальної сфери озброєний *soft skills*, *hard skills* та *meta skills*.

Соціальна згуртованість – це ключовий концепт у підготовці сучасних фахівців соціальної роботи. Вона є основою для ефективного втручання в життя індивідуальних клієнтів, сімей та громад. Фахівці з соціальної роботи, які розуміють принципи згуртованості та вміють її стимулювати, можуть значно покращити життя людей, з якими вони працюють.

Соціальна згуртованість важлива для соціальної роботи тим, що сприяє кращому психічному та фізичному здоров'ю (люди, які живуть у згуртованих громадах, мають кращі показники психічного та фізичного здоров'я); кращому навчанню та розвитку дітей (діти, які ростуть у згуртованих сім'ях та громадах, частіше досягають успіху в школі та мають більше можливостей у житті); більш безпечним та стійким громадам (згуртовані громади мають менше злочинності, вандалізму та інших соціальних проблем); більш демократичним та інклюзивним суспільствам (згуртовані громади більш відкриті та толерантні до різноманіття).

Фахівці з соціальної роботи можуть стимулювати соціальну згуртованість:

1. Робота з індивідуальними клієнтами: Фахівці з соціальної роботи можуть допомогти індивідуальним клієнтам розвинути навички, необхідні для формування та підтримки здорових стосунків.

2. Робота з сім'ями: Фахівці з соціальної роботи можуть допомогти сім'ям покращити спілкування, вирішувати конфлікти та будувати сильні стосунки.

3. Робота з групами та громадами: Фахівці з соціальної роботи можуть допомогти групам та громадам організуватися, визначити спільні цілі та працювати разом для їх досягнення.

4. Адвокація та соціальні зміни: Фахівці з соціальної роботи можуть виступати за політику та програми, які сприяють соціальній згуртованості.

Отже, підготовка сучасних фахівців соціальної роботи повинна включати в себе ґрунтовне вивчення концепції соціальної згуртованості. Фахівці з соціальної роботи повинні вміти: визначати та вимірювати рівень згуртованості в індивідуальних клієнтів, сім'ях та громадах; розуміти фактори, які впливають на згуртованість; розробляти та впроваджувати стратегії для стимулювання згуртованості; оцінювати ефективність втручань, спрямованих на стимулювання згуртованості.

Соціальна згуртованість – це складне явище, але воно є ключовим для покращення життя людей та громад. Фахівці з соціальної роботи, які розуміють принципи згуртованості та вміють її стимулювати, можуть відігравати важливу роль у створенні більш справедливого та інклюзивного суспільства.

Вона має важливе значення для психологічного благополуччя та добробуту людей, тим самим сприяє формуванню добрих відносин та позитивній взаємодії в суспільстві. Соціальна згуртованість спричинена спільними інтересами, цілями, цінностями, а також суспільними умовами. Її прояв можемо побачити в різних формах: групи, команди, організації, масові рухи. Взаємодія між людьми в рамках соціальних груп може мати величезний вплив на їх сприйняття світу, вчинки та розвиток як індивідуумів, так і суспільства в цілому. Соціальна згуртованість в громаді є яскравим прикладом або моделлю для наслідування молоді в опануванні професійного досвіду.

Однією з таких моделей соціальної групи виступають студентські групи, вони об'єднують людей за спільними інтересами, цілями та досвідом; можуть мати різну структуру, розмір та динаміку, але всі мають спільні риси.

Соціальна згуртованість – це стан, коли члени групи відчують себе пов'язаними один з одним, мають спільні цінності та цілі, і відчують взаємну підтримку. Існує багато способів сприяти соціальній згуртованості студентських груп:

- 1) створення можливостей для взаємодії (спілкування один з одним);
- 2) підтримка спільної роботи (праця над спільними проектами та завданнями);
- 3) створення атмосфери підтримки (допомога та надання взаємної підтримки);
- 4) визнання та нагородження успіхів (досягнення групи та її членів);
- 5) створення можливостей для спільних переживань (організація заходів та подій).

Згуртованість студентських груп – це важливий фактор, який може вплинути на успішність навчання та загальне благополуччя студентів. Створення умов для розвитку згуртованості в студентських групах може мати багато позитивних наслідків для студентів та для суспільства в цілому.

Для досягнення цілей і отримання результатів щодо соціальної згуртованості можна запропонувати майбутнім працівникам соціальної сфери такі завдання: 1) Визначити потреби цільової аудиторії в інформаційних та консультативних послугах шляхом проведення оцінювання потреб; 2) Скласти перелік послуг, що будуть надаватися; 3) Розробити стандарти та умови надання певних послуг; 4) Надати певну кількість послуг представникам цільових аудиторій протягом визначеного періоду.

Завдання соціальної згуртованості включають у себе створення сприятливого середовища для співпраці та взаємодії між людьми, підтримку взаєморозуміння та різноманітності, сприяння взаємодопомозі та співпраці в групах або спільнотах. Ці завдання можуть включати організацію спільних подій, просвітницьку діяльність, створення умов для співпраці та взаємодії в межах груп чи спільнот, а також сприяння розвитку соціальних навичок та емпатії серед учасників. Деякі приклади завдань соціальної згуртованості включають: організація благодійних заходів та проектів на користь потребуючих; проведення спільних заходів та культурних подій для залучення до співпраці та спільних інтересів; розвиток спільних просторів та ініціатив для обміну досвідом та навичками; підтримка взаємодії між різними соціокультурними групами для зміцнення толерантності та різноманітності; створення громадських ініціатив з метою розвитку соціальних послуг та підтримки вразливих груп населення.

Загалом, можна зазначити, що метою цих завдань є підтримка і зміцнення соціальних зв'язків та сприяння позитивному розвитку спільноти. Завдання соціальної згуртованості сприяють побудові єдності та спільності, підвищенню рівня взаємодії та розвитку людських відносин. Ефективність соціальної згуртованості молоді може бути визначена через різні показники й аспекти. Вона може сприяти створенню позитивного соціального середовища, покращенню комунікації та взаєморозуміння між молодими людьми, а також сприяти вирішенню спільних проблем та досягненню спільних цілей.

Підтримка та об'єднання молоді в соціальні групи або організації може призвести до досягнення різноманітних цілей, таких як покращення умов життя, захист прав та інтересів молоді, сприяння освіті та розвитку суспільства в цілому. Крім того, вона може формувати позитивні цінності, розвиток культури спілкування та толерантності. Для досягнення максимальної ефективності важливо розвивати механізми співпраці, сприяти взаєморозумінню, створювати умови для активної участі у різних ініціативах та проектах, а також підтримувати розвиток лідерських якостей. Молодь, яка відчуває підтримку та належність до соціальних спільнот, частіше досягає своїх цілей і впорається з життєвими викликами більш успішно.

Отже, завдання та ефективність соціальної згуртованості є важливими аспектами сучасного суспільства. Цей процес сприяє формуванню позитивно-соціального середовища, де молодь може взаємодіяти, співпрацювати та вирішувати спільні проблеми. Ефективність її проявляється у зміцненні взаємодії та співпраці між молодими людьми для досягнення спільних цілей та

вирішення соціальних проблем. Колективні дії можуть призвести до позитивних змін у суспільстві та сприяти вирішенню актуальних проблем, таких як екологічна криза, нерівність та дискримінація. Тому, розвиток соціальної згуртованості серед молоді та підвищення її ефективності важливі для створення гармонійного та демократичного суспільства, де кожен молодий громадянин має можливість приймати активну участь у суспільному житті та спільних рішеннях і застосовувати набуті навички у професійному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кучереносов В. Концепція соціальної згуртованості. *Соціальна згуртованість та розбудова спроможностей в українських громадах* : матеріали для тренінгу. Київ, 2015. URL : <https://oou.org.ua/2021/11/15/soczialna-zgurtovanist/>
2. Мушинська Г. І. Соціальна згуртованість молоді як передумова сталого розвитку суспільства. *Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Педагогіка, психологія.* (26). 2013. С. 167–170.
3. Соціальна згуртованість, напрями для розвитку політики. URL : http://www.ucipr.org.ua/images/files/1634/1634_file.pdf

Шимко Ія

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна
ORCID: 0000-0003-1176-8827

Стабровський Сергій

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ВИЩОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року життя багатьох українців було повністю змінено повномасштабною агресією російської федерації проти нашої країни. Протягом більше ніж 2 років усі сфери життя громадян України були трансформовані та, іноді, спотворені новими реаліями. Освіта та соціальна робота стали одними з найбільш активно змінюючимися. Карантин, а згодом і війна підняло перед нами нові виклики. Як проводити навчальні зустрічі в таких умовах, що робити із заборною проведенням масових заходів, вебінарів та конференцій. Тому актуальною є проблема пошуку зручного та дієвого формату навчання та

підготовки майбутніх соціальних педагогів. Саме поєднання дистанційної форми освіти та впровадження проєктної діяльності – є дієвою складовою освіти у вищій школі в умовах воєнного стану.

Щоб зрозуміти особливості використання проєктної діяльності – потрібно мати глибше розуміння деяких аспектів та основних понять.

Проєкт, в першу чергу - це метод навчання. Його основними областями застосування можуть бути: 1) використання на заняттях задля допомоги студентам забезпечити досягнення своїх цілей у засвоєнні матеріалу у реальному практичному середовищі; 2) забезпечення неповторного досвіду через індивідуальний підхід у організації проєктів схожої тематики різними групами студентів, або педагогів; 3) забезпечення ефективності навчального процесу через формування значної кількості навчальних та життєвих компетенцій, а також формування досвіду розв'язування реальних проблем у симуляційному середовищі.

Проєктування – основний зміст навчання у сфері проєктної діяльності. Саме через проєктування досягаються першочергові та головні цілі більшості сфер діяльності, в особливості освіти та педагогіки. Комплексний підхід у формуванні детального плану реалізації проєкту – першочерговий етап.

Проєктування має стати першим викликом для студентів під час втілення проєкту в життя. Гарно поставлена задача з підготовки дає можливість використати отримані знання та навички у реальному практичному середовищі.

Головною метою імплементації проєктної діяльності як одного із основних освітніх компонентів – є направлення на розвиток професійної компетентності соціального педагога. Вона може бути реалізована саме через експериментальну перевірку її ефективності з метою поширення набутого досвіду в практику діяльності в процесі підвищення кваліфікації. Цією перевіркою і може стати пілотна проєктна діяльність. На кожному етапі експерименту ми можемо добре прослідити емуляцію реального практичного середовища у професійному зростанні.

1. Організаційний етап, розробка програми – етап проєктування програми та плану реалізації проєкту. В цей момент формується перша взаємодія між отриманим теоретичним матеріалом та спробою виділення потрібного задля вирішення реальної проблеми. Саме гарно систематизований та впорядкований об'єм знань дозволить підійти до вирішення цієї задачі більш організовано. Цей етап дозволить виділити основні аспекти дослідження та сформулювати вектор всього дослідження в цілому.

2. Вибір засобів та технологій для проведення, набір команди – етап безпосередньої підготовки до проведення експериментальної проєктної діяльності. Тут формуються та закріплюються як софт та і хард скіли майбутніх професіоналів. По-перше – для вибору засобів та технологій ми повинні бути обізнані з сучасними та ефективними практиками. Для коректного підбору команди необхідно володіти повною інформацією про потреби проєкту, його мету та цілі. Вміння працювати в команді, емпатія та критичне мислення

дозволить правильно та коректно підібрати та налаштувати на робочу атмосферу нових членів команди.

3. Проведення експерименту – етап власне проведення проєкту задля втілення мети та цілей. Він дозволить усім членам команди перевірити злагодженість та згуртованість, адже ізольований професіоналізм кожного окремо не гарантує успіху проєкту в цілому. В умовах браку реального спілкування, військових дій на території нашої держави та новітні трансформації в сфері інформаційних технологій – гуртування та командна робота може бути викликом. Саме тому поєднання проєктної діяльності, як командної задачі, та дистанційних форм взаємодії допоможуть у вирішенні цієї проблеми.

Також проведення експерименту дає можливість ретроспективно оцінити перші 2 етапи на наявність хибних рішень та непрофесійності з боку команди. Ретроспектива в майбутньому може стати базисом для роботи над помилками та формування вищої професійності.

4. Обробка та аналіз результатів – етап оцінки проєкту та досягнення поставлених цілей. Тут команда може зрозуміти де були допущені помилки, які технології та компетенції були використані коректно або навпаки. Лише завдяки згуртованості та критичного ставлення в оцінюванні – можна досягти результативності у формуванні професійних компетенцій.

Проєктна діяльність є потужним інструментом не тільки як складова професійного розвитку соціального педагога, а ще й допомагає розвитку софт скілів майбутніх спеціалістів, додає згуртованості та адаптивності. В час інформаційних технологій та сучасних викликів перед суспільством – саме злагоджена робота в команді, об'єднаність та рішучість в діях є кращим за одноосібність та центризм у вирішенні проблеми. Особливо це може допомогти українцям подолати кризові моменти війни та негативного її впливу на суспільство і освіту в цілому. Підготовка, організація та втілення проєкту в життя дозволяє на реальному практичному досвіді формувати професійні компетенції соціального педагога задовго до виходу на роботу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Веретенко Т. Формування компетентностей майбутніх соціальних педагогів в процесі професійної підготовки : анотація, С. 1–8. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/369/1/T_Veretenko_VPN_104_SP&KO_IPSP.pdf
2. Лаврентьєва Г., Шишкіна М., Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту. Київ : ІТЗН, 2007. С. 1–74.
3. Савченко Л. Проєктна діяльність в практиці вищої педагогічної школи. *Science and Education a New Dimension / Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe*. Будапешт, 2013. С. 7–12. URL : <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/0564/369>

Шимко Ія

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1176-8827>

Хільчевський Богдан

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 011 «Освітні педагогічні науки»
Криворізького державного педагогічного університету,
м. Кривий Ріг, Україна

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну, що триває уже понад два роки, оголило перед українським суспільством численні проблеми та виклики, з якими доводиться стикатися в умовах війни. Максимально інтенсивні та руйнівні бої підштовхнули суспільство до пошуку нових шляхів зміцнення національної єдності та підвищення рівня патріотизму. Зараз, у таких умовах, набуває особливої актуальності питання виховання патріотичних почуттів серед молоді, яка є майбутнім країни та її оборони, особливо з урахуванням активності російської пропаганди.

На відміну від початку вторгнення, коли відбиття наступу на Київ призвело до морального піднесення та ейфорії, довготривала війна та ворожа пропаганда призвели до виснаження суспільства та зміни ставлення до служби в армії. Цензурованість теми втрат та невідповідність картинки у провладних ЗМІ з реаліями подій на фронті також додало суспільству багато негативних тез для поширення у медійному просторі. Звичайно, наслідком цього стає поглинання дітьми негативного сприйняття реалій від батьків. Спостерігається зменшення кількості осіб, готових стати на захист рідної землі. Наявність цього тренду є тривожним, адже від впливу соціальних настроїв на молодь залежить майбутнє країни.

У рамках проведеного дослідження ставиться завдання визначити масові настрої серед дітей та підлітків, зокрема щодо їхнього погляду на військові події та патріотичні цінності. Основна увага буде приділена факторам, які впливають на формування патріотичного світогляду, а також розгляду можливостей педагогічного втручання для підвищення рівня патріотизму серед молоді.

Використання онлайн-опитування у форматі Google Forms відкриває безліч можливостей для збору даних та аналізу результатів. Завдяки цьому формату, ми могли ефективно опитати широкий спектр учасників та отримати репрезентативні дані для подальшого аналізу.

У даному дослідженні взяли участь учні Ізюмського ліцею № 5 м. Ізюм, серед яких 66 школярів у віці від 12 до 17 років.

Анкета містила перелік запитань, спрямованих на визначення настроїв та поглядів учасників щодо патріотизму та війни. Наприклад, учасники мали змогу вказати свій вік, стать та рівень спілкування українською мовою, що дозволило зробити аналіз залежності поглядів на патріотизм від цих факторів. Крім того, запитання про вплив війни на психологічний стан та життєві плани учасників, а також їхнє ставлення до служби в армії та готовність взяти в ній участь, дозволили отримати важливі відомості про мотивації та ставлення молоді до військової служби.

Додатково ми імплементували запитання про джерела інформації, які формують розуміння війни, а також про участь у суспільних заходах або акціях, дозволили з'ясувати, які чинники найбільше впливають на формування патріотичних поглядів серед молоді та які ініціативи можуть сприяти підвищенню патріотизму в умовах війни.

У цілому, структура опитування була спрямована на вивчення впливу війни на патріотичні настрої та поведінку молоді, а також на виявлення можливих шляхів покращення патріотичного виховання в умовах війни.

Результати опитування, проведеного серед учнів Ізюмського ліцею № 5 м. Ізюм, відкрили цікаві тенденції та відображають складність патріотичного виховання молодого покоління в умовах війни.

Питання про мову спілкування стосувалося важливого аспекту мовної ідентичності. Виявилося, що лише 18,2% респондентів спілкуються українською мовою постійно. Значна частина респондентів (40,9%) здебільшого використовує українську мову лише в окремих випадках (публічні заходи, публікації у соціальних мережах, тощо). Ще 31,8% відповіли, що здебільшого спілкуються українською у побуті і 9,1% школярів зовсім не використовують українську мову. Але ретельно дослідивши і порівнявши характер відповідей школярів, з двох різних когорт – ті, які в побуті спілкуються здебільшого українською або здебільшого російською мовою, ми зробили висновок, що немає жодної кореляції між розмовною мовою дитини та його патріотичними настроями.

У контексті джерел інформації, що впливають на розуміння патріотизму та війни, слід відзначити, що події на фронті вплинули на 77,3% респондентів, що є найбільшим показником. Це свідчить про важливість особистого досвіду та спостереження для формування глибокого розуміння ситуації. Також вплив ЗМІ та новинних ресурсів (63,6%) та блогерів/інфлюенсерів (59,1%) є значним, що свідчить про важливість інформаційного простору в формуванні світогляду молодого покоління. В той же самий час, треба звернути увагу на те, що деякі з запропонованих варіантів не мали такої популярності, а саме: зустріч із ветеранами війни – 9,1%, тематичні фільми або книги, особиста участь у волонтерських заходах або особиста допомога військовим – по 31,8%. Саме у цьому ми і бачимо напрямок для розвитку та виправлення ситуації, що склалася.

Щодо рівня патріотизму до початку повномасштабного вторгнення, варто відзначити, що лише 22,7% опитаних визнали його високим, а 63,6% - середнім. Це свідчить про загальну високу самосвідомість українського населення, але

водночас може вказувати на те, що рівень патріотизму в більшості не був настільки високим перед початком війни.

Цікаво, що у 63,6% випадків було зафіксовано зростання рівня патріотизму після початку повномасштабної війни. Це свідчить про те, що війна має значний вплив на формування патріотичних почуттів серед молоді, активізацію їхньої громадянської позиції та почуття національної приналежності. Тому ми не могли проігнорувати питання про службу в армії – чи є вона обов'язком кожного громадянина України без виключень? Відповіді молодого покоління вразили: 27,3% вважають, що служба є священним обов'язком, але 31,8% переконані, що ні і більшість (40,9%) не можуть дати чіткої відповіді на це питання. Така неоднозначність характеризує складність сучасного соціального контексту. У контексті патріотичного виховання, педагоги за сприяння держави мають зробити все можливе, щоб ці 40,9% дітей без вагань розуміли необхідність захисту своєї держави. У наступному питанні, 31,8% опитаних відповіли, що готові служити в армії, якщо знадобиться, а 45,5% не визначились. Зважаючи на сучасні реалії, 22,7% школярів відповіли негативно. Якщо розглядати відповіді лише окремо серед чоловічої статі, то свою готовність до служби в армії виразили 50% опитаних хлопців.

Дітям також було поставлене непросте для їх віку питання, яке мало на меті дослідити, по-перше, рівень залученості у політичний контекст, а по-друге, вплив на дітей ЗМІ та настроїв у родині – «Як ви сприймаєте діяльність органів влади у забезпеченні національної безпеки?». Цікаво, що лише 19% опитаних позитивно оцінили діяльність влади у забезпеченні національної безпеки, тоді як 52,4% відповіли негативно. Це може відображати загальну недовіру до владних структур у справах національної безпеки. І також робимо висновок, що політична обізнаність та загальні політичні настрої дітей формуються вже у підлітковому віці, і найголовніше, що формуються з тих же ресурсів і тими ж шляхами, як і у дорослих.

На питання «Як ви ставитеся до осіб, які незаконно перетнули кордон під час війни?» рівно половина опитаних (50%) відповіли, що розуміють мотиви цих осіб і співчують їм. Це може вказувати на загальне розуміння складних обставин, що супроводжують війну, а також на спробу пояснити чи зрозуміти дії окремих осіб у контексті воєнних подій. Розвиваючи цю тему, ми запитали у дітей про те, які повинні бути наслідки для осіб, які незаконно перетнули кордон під час війни. Цікаво, що більшість опитаних (59,1%) вважають, що такі особи повинні мати право на амністію та законний статус зі збереженням усіх громадянських прав. Ці дані підкреслюють складність ситуації, пов'язаної з війною, та потребу у гнучких та гуманних підходах до вирішення військових та міграційних питань.

Запитання про корупцію в Україні також викликало багато роздумів: 72,7% оцінили її рівень як високий, що свідчить про серйозні переживання молодого покоління щодо цього питання і також дуже великий вплив ЗМІ та суспільного резонансу на формування світогляду підлітків.

Чи планують вони виїжджати з України? 13,6% готові це зробити відразу, як тільки це буде можливим, але 45,5% ще не прийняли конкретного рішення. Проте, 31,8% заявили, що не мають наміру залишати Батьківщину. Серед причин виїзду, 63,6% виділяють загрозу довготривалої війни, а також відчувають недоліки у діяльності державних інституцій, зокрема існування корупції (63,6%). На другому місці – страх перед поновленням війни після перемир'я чи перемоги (59,1%).

Молоде покоління України, відповідаючи на запитання про свої бажання залишатися в країні та внести свій внесок у її розвиток, висловлює досить різноманітні погляди та мотиви: 31,8% зазначили, що основною причиною залишитися в Україні є більші перспективи побудови майбутньої кар'єри саме вдома. Поруч з цим, такий же відсоток – лише 31,8%, відзначили патріотизм як ключовий фактор. Зауважимо, що сімейні обставини також впливають на бажання залишитися для 27,3% опитаних.

Участь у патріотичних заходах чи акціях, на жаль, не є щоденним явищем у житті учнів Ізюмського ліцею: 45,5% заявили про своє волонтерство для армії, тоді як 22,7% допомагали переселенцям. Проте, більше чверті опитаних (27,3%) взагалі ніколи не брали участі в таких заходах.

Підсумовуючи роль освіти в патріотичному вихованні, 45,5% вважають, що вона має дуже важливе значення, а ще 45% – певну, але не дуже впливову роль. Зазначимо, що лише 5% вважають, що освіта має мінімальний вплив.

Родинне середовище також грає важливу роль у формуванні патріотичних поглядів - 63,6% учнів зазначили про наявність бесід про патріотизм у родинному колі, але 36,4% відповіли, що такі бесіди не відбуваються.

Щодо введення окремого навчального предмета з патріотичного виховання в шкільну програму, більшість опитаних (45,5%) вважають, що це необов'язково. 36,4% вважають, що патріотичне виховання має проводитися в комплексі, а не обмежуватися одним предметом. І всього лише 18,2% опитаних вважають, що у шкільній програмі потрібен предмет, з нахилом на патріотичне виховання. Проте, за результатами опитування, 72,7% вважають, що загалом патріотичне виховання є надзвичайно важливим у сучасних умовах.

В цілому, отримані дані демонструють необхідність удосконалення патріотичного виховання та забезпечення доступу до достовірної інформації, яка сприяє формуванню глибокого розуміння та громадянської позиції.

Підсумовуючи основні **висновки** дослідження, слід зазначити, що патріотичність серед молоді є складним та багатогранним явищем. Велика частина молоді проявляє патріотичні настрої, але в той же час існують різні обставини та умови, що деморалізуюче впливають на їхнє ставлення до цієї теми.

Наслідком цього є необхідність адаптації підходів до патріотичного виховання в освітніх закладах, державних органах та громадських організаціях. Освітні заклади мають надавати школярам можливості для обговорення питань патріотизму та національної самосвідомості, впроваджуючи спеціальні позакласні активності та заходи, а також стимулюючи активну участь у патріотичних акціях.

Державні органи повинні забезпечувати належне фінансування та підтримку програм та ініціатив, спрямованих на патріотичне виховання молоді. Організації громадського сектору також можуть відігравати ключову роль у створенні платформ для обговорення питань патріотизму та активного залучення молоді до патріотичних заходів.

Щодо подальших досліджень у цій сфері, важливо уточнити можливі напрямки для подальшої роботи. Наприклад, дослідження може зосередитися на вивченні ефективності різних методів патріотичного виховання та їхнього впливу на формування патріотичних поглядів серед молоді. Також важливо дослідити вплив зовнішніх факторів, таких як медіа та соціальні мережі, на патріотичність молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина – патріота України : програмно-виховний контекст. Київ : Нац. акад. пед. наук України, 2014. 48 с.
2. Кучинська І. О. Громадянське виховання в Україні: минулий досвід та сучасні потреби : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : видавець ПП Зволейко Д. Г., 2015. 112 с.
3. Михальченко М. Виховання політичне. *Політична енциклопедія* / редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.

Якубова Людмила

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0001-9387-1857

Гродська Анна

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Хмельницького національного університету,
м. Хмельницький, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Підготовка у закладах вищої освіти висококваліфікованих та вмотивованих фахівці соціальної сфери актуальна особливо під час війни, адже багато українців опинилися у складних життєвих ситуаціях (загибель близьких та рідних людей, втратою годувальників, втратою житла та майна, втратою роботи) саме тому соціальні працівники мають володіти засобами ефективної

комунікації, щоб надати таким людям кваліфіковану допомогу. Вивченням проблеми розвитку комунікативної компетентності майбутніх працівників соціальної сфери займають як вітчизняні так і зарубіжні науковці вже давно, але ця проблема залишається і досі не вирішеною до кінця. Тому у даній статті проведений аналіз наукових праць за цією тематикою для з'ясування сучасного стану вивчення розвитку ефективної комунікації у майбутніх працівників соціальних служб та з'ясувати подальші перспективи вивчення цієї проблеми та шляхи її вирішення.

Однією з основних потреб людини, як суспільної істоти є комунікація. Саме ефективна комунікація людини є необхідною умовою для її соціалізації, адже така комунікація відіграє важливу роль в забезпеченні освоєнні соціальних знань та норм, а також формує поведінку людини. Основне значення комунікації полягає у встановленні та розвиткові контактів між людьми, які виникають внаслідок необхідності їх спільної діяльності.

Нині від особистості очікується не тільки дотримання формальних норм, скільки вибір засобів і форм комунікативної взаємодії в залежності від цілей такого контакту. Тобто кожна людина повинна реагувати на певну ситуацію комунікативної взаємодії відповідно до суспільних норм. У теперішній час визначальними властивостями індивіда являється їх соціальна комунікація. Розвиток соціальної комунікації відіграє важливе значення для культури як окремого індивіда так і суспільства в цілому. Особливо важливою є проблема розвитку комунікативної компетентності для майбутніх працівників соціальної сфери, адже саме вони будуть надавати соціальну допомогу людям, які опинилися у складних життєвих ситуація особливо зараз під час війни.

Проаналізувавши наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, які займалися вивченням проблеми розвитку ефективної комунікації майбутніх працівників соціальної сфери, можна виділити основні норативи. У публікації зарубіжних вчених (B. Bendixsen, C. Laczkovics, I. Lee, A. Prunas, G. Fonzo, J. Gross, E. Shpigel, K. Skala, H. Steiner & J. Huemer) комунікативна компетентність тлумачиться як: певний набір знань, досвіду, здібностей особистості, які дають їй виконувати комунікативні функції, а також ефективно діяти у невизначених ситуаціях, а також вміння демонструвати свої знання комунікативної поведінки в певних ситуаціях, вміння ставити завдання і вирішувати їх, вміння співпрацювати з іншими і адаптуватися до змін у певних ситуаціях комунікації [1, 2].

У працях вітчизняних науковців висвітлюються різні погляди, які пов'язані із формуванням комунікативної компетентності майбутніх працівників соціальної сфери, вони розглядають: сутність поняття «соціально-комунікативна компетенція» в сучасній науковій парадигмі [1], проблеми розвитку комунікативних компетентностей майбутніх фахівців у закладах вищої освіти [7], формування комунікативної культури у молоді [8], формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери [9, 10] тощо [2, 3, 5, 8, 11].

Звернемо увагу на аналізі наукових праць деяких українських дослідників (Л. Бондаренко, Д. Годлевської, О. Федорчука, О. Грицанова, І. Візнюк, Н. Стеценко, І. Власик, О. Ковальова, Н. Іванова, О. Кучерявий та ін.), які вивчали питання розвитку комунікації у випускників закладів вищої освіти та розробили деякі положення із проблеми дослідження комунікативної компетентності майбутніх працівників соціальної сфери [4, 6, 7].

Так, соціальний працівник І. Візнюк виокремлює такі компоненти комунікативної компетентності: соціально-комунікативний (наявність знань, вмінь і навичок), особистісно-емоційний (рефлексія, креативність, емпатія), діяльнісний (сукупність усіх умінь та навичок) [3, с. 140].

О. Федорчук виділяє такі компоненти комунікативної компетентності, як: когнітивно-змістовий (включає знання професійно-інформатичні), ціннісно-мотиваційний (цінність відносин та мотиваційна складова), операційно-технологічний (вміння та навички) [10].

Майбутні працівники соціальної сфери мають володіти певними вміннями та компетенціями для того щоб професійно виконувати свою роботу. Такі компетентності у них формуються під навчання в закладі вищої освіти, які прописані у освітньо-кваліфікаційній характеристиці. Саме така освітньо-кваліфікаційна характеристика є складовою галузевих стандартів вищої освіти, в ній відображаються цілі вищої освіти та професійна підготовка майбутніх фахівців, також прописані вимоги до їх компетентностей, а також і інші соціально важливі властивості та якості, але залишається питання ефективної реалізації формуванню цієї компетентності. Важливим також залишається завдання підбору найефективніших педагогічних форм та методів для цього.

Отже, проаналізувавши наукові публікації, у яких вивчалася проблема розвитку ефективної комунікації майбутніх працівників соціальної сфери ми прийшли до висновку, що у них висвітлені певні комунікативні вміннями й навичками, який мають володіти працівники цієї сфери, але не повністю описано методи та засоби для формування комунікативної компетентності. Тобто для формування цієї компетентності необхідне проведення цілеспрямованої роботи із впровадженням в освітній процес вищих навчальних закладів відповідних педагогічних умов. Крім того, не до кінця висвітлені усіх аспекти питання формування комунікативної компетентності у майбутніх соціальних працівників. У подальшому необхідно також вивчити розвиток комунікативної компетентності майбутніх працівників соціальної сфери в системі неперервної освіти; необхідно здійснити порівняльно-педагогічний аналіз формування комунікативної компетентності майбутніх працівників соціальної сфери в Україні і за кордоном.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Mechanism is predicted by attachment and mediates the maladaptive influence of insecure attachment on adolescent mental health / Laczkovics C., Fonzo G., Bendixsen B., Shpigel E., Lee I., Skala K., Prunas A.; Gross J., Steiner H., & Huemer J. Defense. *Current Psychology*, 2018. 39(4). P. 1388–1396. DOI : 10.1007/s12144-018-9839-1

2. Айзенбарт М. М. Сутність поняття «соціально-комунікативна компетенція» в сучасній науковій парадигмі. *Молодий вчений*. № 4.3 (44.3) квітень, 2017.
3. Бондаренко Л. М. Психолого-педагогічні фактори формування комунікативної культури у студентів-іноземців підготовчого факультету. URL : <http://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2003/28-15-33.pdf>
4. Візнюк І. М. Експрес-дослідження успішності соціальних працівників в нових умовах праці. *Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Вінниця, 2021. С. 136–140.
5. Власик І. В. Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін : дис...канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2015. 272 с.
6. Годлевська Д. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2007. 20 с.
7. Міщенко І. В. Розвиток комунікативних здібностей майбутніх фахівців в умовах сучасного навчального процесу. *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи* : збір. мат. конф. Дніпро : Журфонд, 2019. С. 130–132.
8. Обдула Т. М. Проблема формування у молодого покоління комунікативної культури. *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації : досвід, проблеми, перспективи* : збір. мат. Конф Дніпро : ЖУРФОНД, 2019. С. 139–144.
9. Поморова Н. А. Особливості формування комунікативних компетенцій майбутніх фахівців сфери обслуговування. *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи* : збір. мат. конф. Дніпро : ЖУРФОНД, 2019. С. 370–375.
10. Рабецька Н. Л. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки*. Випуск 207. 2021. С. 276–279.
11. Стьопкіна А. С., Трубник І. В. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 1(100). 2021. С. 247–256.

Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю
(16–17 травня 2024 року, м. Кривий Ріг)

**ЗГУРТОВАНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
АКТУАЛЬНІСТЬ, ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ**

Тези доповідей відтворені з авторських оригіналів.
**За достовірність представлених матеріалів
відповідальність несуть автори**

Здано до склад. 21.06.2024 р. Підп. до друку 22.06.2024 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 33,16. Наклад 300 прим. Зам. № 297
